

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**МАТЕРІАЛИ
ДОПОВІДЕЙ, ВИСТУПІВ І ПОВІДОМЛЕНЬ
УЧАСНИКІВ
V-го ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
КРУГЛОГО СТОЛУ**

9 грудня 2019 року

Львів
2019

УДК _____
ББК _____
Д 36

*Рекомендовано до друку
Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 27 листопада 2019 р.)*

Д 36 Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції : Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2019 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / *Львівський державний університет внутрішніх справ.* Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2019. 332 с.

У збірнику розміщено матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників V-го Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції», присвячених історико-теоретичним, конституційним, міжнародним та філософсько-правовим засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам зазначеного явища в контексті євроінтеграції.

Матеріали подані в авторській редакції. За дотримання авторських прав, достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть автори.

УДК _____
ББК _____

ISBN _____

© Львівський державний
університет внутрішніх
справ, 2019
© Автори публікацій, 2019
© Видавництво «БОНА», 2019

З М І С Т

Андрусяк Т. Г. ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД РАДЯНСЬКОЇ НАУКИ, ЯК УМОВА УСПІШНОГО ТА ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	13
Балинська О. М. СІМЕЙНІ ТРАДИЦІЇ versus ПРАВО ДИТИНИ НА ВИХОВАННЯ.....	15
Бойко Т. О. ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ.....	20
Бочуляк Н. І. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ.....	23
Ваврик Х. Б. ОСНОВНІ НАПРЯМИ АКТИВНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗОВНІШНІЙ АГРЕСІЇ.....	27
Ватаманюк Л. В. КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	30
Воляннюк А. В. ВІЙСЬКОВА ПОЛІЦІЯ В УКРАЇНІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ.....	34
Гаврильців М. Т. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ СТАТУСУ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	36
Гаєвський В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	40
Гарасимів Т. З. ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ТРАДИЦІОНАЛІЗМ Й МОДЕРНІЗМ.....	43

Герасимович А. М. «ХИТРОМУДРА» ТАКТИКА ДИПЛОМАТІЇ ГЕТЬМАНА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У СТОСУНКАХ З ПОЛЬЩЕЮ.....	47
Горбань В. І. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ 2019: ІСТОРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА З ПОГЛЯДУ РЕТРОСПЕКТИВНОГО ДОСВІДУ	51
Горбань О. В. ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЮРИСТІВ – НАГАЛЬНА ПОТРЕБА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ.....	55
Гринь К. М. ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ОРІЄНТАЦІЯ НА ЄВРОСТАНДАРТИ.....	58
Грицай І. О., Лавренко Д. О. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА.....	60
Гунчак В. В. КОНЦЕПЦІЯ АВТОНОМІЗМУ У ПОГЛЯДАХ ІВАНА ФРАНКА.....	66
Дашо Т. Ю. ФЕНОМЕН «ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»: СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	68
Добощ З. А. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В США.....	73
Дубінська З. П. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР	76
Дуфенюк О. М. РИЗИКИ НЕНАЛЕЖНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКОЮ ФЕМІДОЮ.....	80

Забзалюк Д. Є. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА: ЗМІСТОВО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	83
Задаля Д. К., Возна Д. В. ДЕРЖАВА У СМАРТФОНІ: ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....	87
Іванченко Д. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	92
Йосифович Д. І., Костовська К. М. ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН З РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ.....	95
Кельман М. С., Кельман Л. М. ВИМОГИ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ДО ПРАВОТВОРЧОЇ ТА НОРМОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	99
Ковтун В. М., Куценко А. О. НЕПРЯМЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	103
Когут Я. М. ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	107
Козак Б. ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВЕДІНКИ: ФОРМАЛЬНІ ТА ЗМІСТОВНІ КРИТЕРІЇ.....	110
Колиба М. М. ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЩОДО СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	114
Кравчук С. М. ІННОВАЦІЇ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ПРОЦЕС ПРАВООЛЮДИННОГО ТВОРЕННЯ.....	117

Крап А. П., Шульжик Ю. О. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЄДИНИХ ПРАВИЛ ГРИ В УКРАЇНІ У ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	119
Кривицький А. С. ІДЕЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ПОЧАТКИ ФОРМУВАННЯ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ.....	123
Куракін О. М. НЕГАТИВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	125
Куруц Н. В. ПРАВА ЖІНОК (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ).....	128
Лепісевич П. М. ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ ЗУНР В ЕКЗИЛІ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	130
Мазуренко О. В. ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ СТАНУ ТА ДЕТЕРМІНАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ У ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ МАТЕРИКОВОЇ УКРАЇНИ.....	133
Маймур М. М., Книш С. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	135
Малярчук В. І. ДО ПИТАНЬ АНАЛІЗУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	142
Маринович М. Я. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ТОВАР ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	145

Марковський В. Я., Андрусак І. П. ПРО НЕОБГРУНТОВАНІСТЬ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ СУБ'ЄКТА ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПОДАННЯ У СПРАВІ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ» ВІД 25.04.2019.....	148
Мелех Б. В., Мелех Л. В. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС ЯК ОДНА З УМОВ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	153
Мельник Н. В. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ.....	157
Назар Т. Я., Назар С. Ю. ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	160
Наливайко Л. Р., Рец В. В. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ.....	163
Новачук В. М. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ	168
Онишко О. Б. ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ПОЛЬЩІ (1921–1939 РР.).....	171
Онишко О. Б., Залужна Х. М. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	176
Орешкова А. Ф. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	182

Панкевич К. О. ПРАВОВА ПРИРОДА ІПОТЕЧНИХ І ЗАСТАВНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	188
Панкевич О. З. ФЕНОМЕН МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ: ДЕЯКІ СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....	192
Панченко О. СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА.....	196
Процевський В. О. РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БАЛАНСУ ПРИВАТНО-ПРАВОВОГО І ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....	199
Проць І. М., Гришук А. Б. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	201
Пряхіна Н. О., Леонєв Г. А. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ.....	206
Рудий Н. Я. ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ КОНТРОЛЮ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ.....	209
Рябченко Ю. Ю., Куценко А. О. СПРОЩЕНЕ ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	212
Савайда О. І., Кобилицька М. І. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ПРАВА.....	216
Савайда О. І., Луцко У. М. ІСТОРІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	219

Савайда О. І., Марко О. І. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УКРАЇНІ ЯК ПРИНЦИП.....	222
Савайда О. І., Муранка Ю. В. ДАВНЬОФІЛОСОФСЬКІ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	226
Сай Н. Я., Зінчин О.-М., ПАТРІОТИЗМ: ПРАВО ЧИ ОBOB'ЯЗОК.....	229
Самбор М.А. ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ.....	231
Степаненко К. В. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВOTBOPEHHЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	235
Стецюк Н. В. «ВЕРЕСНЕВІ ПРОПОЗИЦІЇ» ГЛАВИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (МІЖ КОНСТИТУЦІЙНИМ ОBOB'ЯЗКОМ ТА ПОЛІТИЧНОЮ ДОЦІЛЬНІСТЮ).....	238
Стецюк Н. В., Климчук П. О. ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ.....	242
Товпиґа Л. М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	245
Тополевський Р. Б. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАХИСНИКІВ ТА АКТИВІСТІВ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ.....	247
Тополевський Р. Б., Долгун О. В. ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ.....	250

Тополевський Р. Б., Сафонов Д. О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД.....	254
Тополевський Р. Б., Солиган М. Р. ПРАВО НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ.....	256
Тополевський Р. Б., Шукалович Б. В. СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УКРАЇНІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	260
Федін М. І. СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДУАЛІЗМ ТРАДИЦІЙ І НОВАЦІЙ.....	263
Федін М. І., Пасічник Д. Р. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА ЯК МІЛІТАРНОЇ ОДИНИЦІ ТА ДЖЕРЕЛА ЙОГО ФОРМУВАННЯ.....	267
Федіна Н. В. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИСТА В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	271
Федіна Н. В., Козак М. В. ПРАВО ЛЮДИНИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ.....	275
Федіна Н. В., Корпан В. В. АКТУАЛЬНІСТЬ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	278
Федіна Н. В., Лесяк А. І. ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ.....	282

Федіна Н. В., Надурак В. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	286
Форсюк М. Ю. АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В УКРАЇНІ.....	289
Хиль Я. І. НОВІ ПІДХОДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ	291
Церковник С. І., Церковник Х. І. ЗВЕРНЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	293
Цицик О. І. ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ РОЗУМІННЯ.....	297
Чорнописька В. З. ПРАВА ЛЮДИНИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ДИСКУРС В ДОБУ ПОСТМОДЕРНУ	302
Шарко А. П. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ, НОРМ І ПРАВИЛ У СФЕРІ БЛАГОУСТРОЮ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ, ПРАВИЛ БЛАГОУСТРОЮ ТЕРИТОРІЙ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ.....	306
Шевців М. Б. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРОПАГАНДИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	308
Шемечко І. Б. ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВСТУПУ В ЄС.....	310

Шишко І. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ.....	314
Шишко В. В., Кулешник Я. Ф. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	317
Шкреметко Р. Р. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	320
Яремчук В. Д. НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ЧИ ЗАМОВЧУВАННЯ.....	323
Яремчук С. В. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ.....	327

Андрусяк Т. Г.,
доцент кафедри історії держави, права та
політико-правових учень,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД РАДЯНСЬКОЇ НАУКИ, ЯК УМОВА УСПІШНОГО ТА ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Специфіка та особливість юридичної діяльності полягає в її повній та загальній залежності від інформації. Тільки від повного знання та детального аналізу всієї інформації залежить прийняття правильного та справедливого юридичного рішення. Завданням науки є осмислення та систематизація всієї інформації про оточуючий людину світ та людське суспільство. Специфіка та особливість існування та розвитку українського народу полягає в тому, що протягом тривалого історичного періоду йому довелося протистояти та боротися з чотирма імперіалізмами сусідніх народів, який полягав у знищенні національної окремішності українського народу та збільшення власного народу шляхом розчинення в ньому всього українського та бачення українських етнічних земель, як основи для реалізації своїх імперіалістичних амбіцій. Саме імперіалізм та намагання знищити український народ завжди визначали специфіку та особливості стосунків між українським, російським, румунським, польським та угорськими народами.

Повна та вичерпна інформація про історичне минуле та особливості стосунків з сусідніми народами є основою історичного мислення народу, який хоче зайняти рівноправне та належне становище серед інших народів світу, і континенту. В ХХІ ст., важливо зрозуміти та усунути всі негаразди накинута та нав'язані українському народові в ХХ ст. окупантами, яких було багато. Їхніми прагненнями були знищення усього українського народу та використання його виключно як безплатною робочою силою, без власної мови, культури, свідомості та науки.

Сьогоднішня жажлива окупація частини території України Російською Федерацією та знищення її армією більше 15 тисяч Українців, які народилися та сформувалися після розпаду СРСР та проголошення Незалежності України, стала можливою тільки після тотальної русифікації та жорстокого переслідування, вбивства значної частини українців в 60-80-х роках ХХ ст. Ця агресія показала повну та загальну відсутність юридичного мислення на всьому пострадянському просторі. Нині можна тільки з сумом констатувати, що колосальна вина в загибелі такої кількості українців та в можливості самої агресії лежить на всіх президентах України, які наївно вірячи в договори про

дружбу відмовились від власного ефективного та потужного засобу захисту та у відсутності компетентних і кваліфікованих юридичних радників. Це все є наслідком того, що в радянській комуністичній системі наука, освіта, культура та церква стали тільки елементами збереження та зміцнення системи та боротьби з послаблюючою їй, національною свідомістю та гідністю.

Вся радянська історична наука базувалась на російському шовіністичному імперіалізмі з ідеєю «трьох братніх народів», серед яких російський народ є «старшим братом». В УРСР вся історична наука базувалась на двох засадах. Перша полягала в споконвічному прагненні українського народу відмовитись від свободи та піти під владу деспотично жорстокого від Івана Грозного правителя сусіднього народу, об'єднавшись з ним, та ще на критиці «буржуазно-націоналістично обмеженого» Михайла Грушевського. Така була українська радянська історична наука. Після знищення і розстрілу сотень українських поетів і письменників була створена українська радянська література. Подібна ситуація мала місце і в інших народів, які, без їх на те згоди, стали частиною «єдиного радянського народу». Оскільки в системі існувала єдина правляча партія, то подібно до неї, було створено єдине законодавство, судова та правоохоронна система, то підготовка кадрів для неї здійснювались республіканськими навчальними закладами. Проте, тільки, і виключно, на основі єдиних і незмінних для всього СРСР програм і підручників. Таким чином існувала єдина радянська юридична наука, і жодна республіка не мала власної національної юридичної науки. Це, особливо чітко і ясно прослідковується на прикладі схожості проблем, з якими стикаються всі держави, що утворилися, після розвалу СРСР.

Сьогодні, увесь подальший успішний розвиток України, інтеграція в європейський економічний, політичний і правовий простір залежить від повної та остаточної відмови від радянського минулого, остаточне усунення всієї радянської спадщини, і в законодавстві, і в освіті та науці. При цьому важливим є те, що ті українці, які змушені були покинути рідну землю, успішно інтегрувались в країнах вільного світу. Вони були в парламентах, Канади, США та інших країн, де творились достатньо великі українські спільноти. Створений спочатку в Празі, а далі продовживши свою діяльність в Мюнхені, Український Вільний Університет, забезпечив неперервність та розвиток української вищої школи в ХХ ст. Далі можна згадати український Католицький Університет в Римі, українознавчі центри в Гарварді та багатьох університетах Канади та США. Сьогодні вже ясно і зрозуміло, що радянське минуле вестиме до продовження еміграції українців з України в країни вільного світу, а тільки об'єднання зусиль українців усього світу дасть можливість створити успішну та розвинуту національну державу українського народу.

Балинська О. М.,
проректор,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СІМЕЙНІ ТРАДИЦІЇ versus ПРАВО ДИТИНИ НА ВИХОВАННЯ

Дитина від народження має право на виховання, а її оточення (сім'я, освітні заклади, державні установи, громадські формування тощо), відповідно, мають обов'язок забезпечити реалізацію цього права. Розглянемо цей суспільно-правовий феномен в одному із зазначених контекстів – в межах сім'ї як середовища виховання та з урахуванням сімейних традицій як засобу виховання дитини.

У Сімейному кодексі України, з усіма змінами і доповненнями, словосполучення «сімейні традиції» не згадується. Поняття «звичай» згадується тільки в одному випадку: «Стаття 11. Врахування *звичай* при вирішенні судом сімейних спорів. 1. При вирішенні сімейного спору суд за заявою заінтересованої сторони може врахувати місцевий *звичай*, а також *звичай* національної меншини, до якої належать сторони або одна з них, якщо вони не суперечать вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства» [1] (курсив – авт).

Тлумачний словник української мови подає співвідношення понять «звичай» і «традиція» як майже суміжні: «традиція – це досвід, звичаї ..., що склалися історично й передаються з покоління в покоління» [2, с. 1260], «звичай – загальноприйнятий, традиційний порядок, правила, які здавна існують у громадському житті...» [2, с. 352]. Вікіпедія також вважає, що «термін «звичай» часто ототожнюють з поняттями «традиція», «обряд», між ними немає чітких меж, деякі автори протиставляють їх, інші – поєднують звичай, ритуал та обряд як елементи традиції» [3].

Що стосується поняття «виховання», то у чинному українському законодавстві його застосовують здебільшого у супроводі поняття «розвиток». І це цілком логічно, адже одне передбачає інше: процес виховання означає «навчати правил поведінки..., систематично впливати на культурний розвиток, світогляд» [2, с. 119]. Вікіпедія ототожнює виховання дітей із батьківством і також називає це «процесом заохочення та підтримки фізичного, емоційного, соціального й інтелектуального розвитку дитини» [4]. За Сімейним кодексом України, виховувати і розвивати дитину зобов'язані, передусім, батьки (ст. 150); тут закон надає перевагу вихованню в дитини поваги до прав і свобод інших людей (виховання громадянина), любові до сім'ї, родини,

народу, Батьківщини (виховання патріота), далі – піклуванню про фізичне, духовне і моральне здоров'я (виховання особи), а також турботі про освіченість і готовність до самостійності (виховання особистості). При цьому батьки мають право вибирати форми і методи виховання, звичайно, якщо вони не суперечать закону і моралі (п. 3 ст. 151). Держава покликана контролювати забезпечення права дитини на *належне батьківське виховання* [курсив – авт.], якщо ж воно неналежне, дитина має право противитися йому і звернутися за захистом до державних органів чи громадських організацій, або навіть суду (ст. 152). Батьки повинні поважати права дитини та її людську гідність і не суперечити її законним інтересам (ст. 155).

Декларація прав дитини тільки окреслює вектор виховання, зокрема у Принципі 10 зазначено: «Дитина має бути захищена від практики, яка може заохочувати расову, релігійну чи будь-яку іншу форму дискримінації. Вона має виховуватися в дусі взаєморозуміння, толерантності, дружби між народами, миру і загального братерства, а також у повному усвідомленні, що її енергія та здібності мають бути присвячені служінню на користь інших людей» [5].

Конвенція ООН про права дитини у ст. 29 постановляє, що «1. Держави-учасниці погоджуються щодо того, що освіта дитини має бути спрямована на: а) розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; б) виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті Організацій Об'єднаних Націй; *в) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної* ; d) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві *в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення* [курсив – авт.]; е) виховання поваги до навколишньої природи» [6].

Найбільш близьким за змістом до цих міжнародних нормативно-правових актів є Закон України «Про охорону дитинства», де у ст. 12 зазначено: «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. ... Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, *мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів*, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними,

національними, релігійними групами» [7] (курсив – авт.).

Як бачимо, й українське законодавство, й основоположні міжнародні нормативні документи схожі у розумінні призначення й ролі інституту виховання у житті дитини. Але тільки Конвенція ООН про права дитини та Закон України «Про охорону дитинства» містять положення, що стосуються поваги до культурної самобутності й національних цінностей країн народження, проживання та інших народів. Тобто особливий акцент на виховання в контексті традицій не робиться, хоча й не упускається.

Усі моделі виховання можна умовно поділити на чотири основні стилі залежно від способів впливу і типів спілкування між вихователями (узагальнене поняття) і дітьми: авторитетний (що базується на засадах справедливості й рівноправності), авторитарний (заснований на тотальному контролі, заборонах і покараннях), вседозволений (що передбачає заповідливе ставлення і безпідставне догоджання дитині), відсторонений (супроводжується повним ігноруванням дитини). Зрозуміло, що будь-який із цих стилів можуть вибрати всі суб'єкти виховання – батьки, дідусь чи бабуся, опікуни, прийомні батьки, рідні або друзі родини, а також держава через сирітські притулки. При цьому авторитарними можуть бути рідні батьки і, навпаки, цілком авторитетними і вартими захоплення можуть стати вихователі із сиротинця. Тож, з огляду на стиль виховання, дитина може почувати себе повноцінним членом сім'ї або пригнічено, а з урахуванням свого права на виховання може прийняти пропоновані традиції або ж відмовитися від них.

Водночас треба зауважити, що традиції бувають різні. Передусім, під сімейними традиціями більшість розуміє національні традиції, і прихильники такого підходу здебільшого праві. Тільки варто вказати одну ремарку: в межах кожної нації традиції формуються і усталюються практично в кожній сфері життєдіяльності людини, тому, відповідно, слід говорити про родинні, релігійні, освітні, спортивні, трудові, побутові, сексуальні, харчові та інші традиції, що відтворюють самобутність кожної національної культури загалом і кожної сім'ї в межах певної культури зокрема.

Для української сім'ї кінця XX – початку XXI століття традиційним є гетерогенний склад (чоловік і жінка); наявність дітей, залежних від батьків; християнське віросповідання; однолюбство гетеросексуального характеру; бажання «дати» дітям якнайкращу освіту, навіть якщо вони до цього не надаються; захоплення спортом у молодості; прагнення зробити трудову кар'єру аж до статусу «заслуженого ветерана»; облаштування побуту «не гіршого, ніж у сусідів»; пишність святкових застіль, навіть попри обмеженість сімейного бюджету тощо. Діти виховуються

здебільшого саме у такій атмосфері, хоча, звичайно, можливі похибки, амплітуда яких залежить від рівня обізнаності членів сім'ї (зокрема дітей) з особливостями інших культур (релігії, праці, побуту, харчування та інше) і захоплення ними.

Дитина, попри певні усталені в межах сім'ї погляди, принципи, традиції, звичаї та інше, має домінуюче право вільного вибору навіть в основоположних сферах життєдіяльності (створення сім'ї, віросповідання). Тому вплив сімейних традицій щодо освіти, праці, побуту тощо на формування та розвиток дитини проявляється так само, а може, навіть слабше, адже в цих сферах традиційність диктується набагато лояльніше. Тож дитина може цілком самостійно вибирати вид спорту та інтенсивність занять; визначати майбутню професію і заклад освіти, де здобуватиме цей фах; окреслювати стиль трудової зайнятості; формувати культуру харчування; облаштовувати свій побут; навіть змінювати місце проживання, ім'я і так далі. При цьому вона може повторювати традиції своєї сім'ї, частково дослухатися до них або ж абсолютно відмовитися.

Крім цього, тут йшлося про всебічно здорових батьків і дітей, звичні соціально-побутові умови й психологічно адекватний спосіб життя сім'ї, природну родинність зв'язків (не усиновлення), проживання у рідній країні, належне фінансово-матеріальне забезпечення, політичну стабільність у державі. Будь-які фізіологічні чи психологічні відхилення членів сім'ї, несприятливе соціальне оточення, виховання нерідних (усиновлених) дітей (особливо якщо вони з іншої країни, культури і віросповідання), матеріальна скрута в сім'ї чи загальне зубожіння населення держави, воєнний стан чи постійні збурення суспільства – все це вносить свої до того ж доволі суттєві корективи у співвідношення сімейних традицій і права дитини на виховання.

Отже, можна резюмувати: виховання дитини відбувається, однозначно, на основі сімейних традицій, але в одних випадках з їх урахуванням, а в інших – із запереченням. Що є кращим – сприяння чи протистояння у співвідношенні сімейних традицій і права дитини на виховання – кожний окремий випадок демонструє по-різному. Головне, щоб дитина мала можливість набути знання, вміння та навички, засвоїти норми і правила поведінки, сформувати стійке емоційне ставлення до явищ і процесів дійсності, на основі чого виробити власні переконання, які не шкодитимуть ні їй самій, ні оточенню.

Кожна сім'я повинна мати свої традиції, ритуали, звичаї, що створюють особливу сімейну мікрокультуру. Такі дії чи події знижують тривогу, дають відчуття опори і стабільності, що так важливо в сучасному

світі, сповненому непередбачуваності та стресів. Адже спільна діяльність, особливо коли вона передбачає розподіл ролей, кооперацію, спілкування, сприяє згуртуванню членів команди. Саме цей принцип використовують у всіх тренінгах із командоутворення (тімбілдингу), спрямованих на створення дружньої атмосфери і, відповідно, більш ефективної взаємодії. У спільній діяльності ми можемо щонайліпше проявити свої сильні сторони, показати таланти, навчитися розподіляти ролі і, що особливо важливо, вирішувати проблеми. Підтримуючи певні традиції, дитина має можливість відчувати свою причетність до родини як до системи, відчувати свою належність до чогось більшого – до роду, своєї культури, побачити свою значимість і потрібність.

Тоді як занадто жорсткі традиції можуть мати ще більш негативний вплив, ніж повна їх відсутність. Замість того, щоб об'єднувати, вони викликають почуття протесту. Іноді сімейні традиції стають недоречними у нових соціальних умовах. Не можна обмежувати дитину батьківським досвідом, бо вона народжена в інший час.

Попри все, сім'я має залишитися основною ціннісно-поведінковою моделлю та вектором формування поведінки особистості, враховуючи водночас важливість додавання до етичних принципів сімейної взаємодії прагматичних мотивів та посилення орієнтаційної спрямованості сім'ї на соціальну захищеність і господарсько-економічне благополуччя.

1. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

3. Звичай. Традиція. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B0%D0%B9>

4. Виховання. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

5. Декларація прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384?lang=uk

6. Конвенція ООН про права дитини. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-XIII від 27 лютого 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

7. Закон України «Про охорону дитинства». *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст.142.

Бойко Т. О.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛІТИКО_ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

Різноманітність у підходах до розуміння понять «правова доктрина», «політична доктрина» та суміжних явищ зумовлює відсутність узгодженості в методології дослідження вказаних понять. При проведенні досліджень вчені отримують ще більш розбіжні результати зазначених понять, аніж це було на початку наукових пошуків.

Категорія «політико-правова доктрина» є симбіозом та заслуговує на альтернативний до названих понять підхід у дослідженні. Та для початку, не вдаючись у глибинний порівняльний аналіз, варто розмежувати основні підходи до тлумачення поняття «правова доктрина», визначити роль правової ідеології у її формуванні та рівні взаємодії з політичною доктриною.

«Юридична енциклопедія» трактує термін «доктрина» не лише як вчення, науку чи філософську теорію, а також як систему поглядів та керівну політичну програму [1, с. 273].

Як зазначає С. Бошно для доктрини принципово неважлива персоніфікація та прив'язка до конкретного ученого чи науково-дослідного інституту. Для неї більш вагомі такі властивості, як дієвість, загальна визнаність, авторитетність, широта розповсюдження та вплив на суспільні відносини [2, с. 72].

Отже, ми у дослідженні можемо визначити інший вагомий чинник для пошуку змісту доктрини – практичний її вияв. Аналізуючи наступні уявлення вчених про природу правової доктрини загалом погоджуємось з різноманітністю її форм в залежності від підходу до тлумачення самого поняття. Проте нашою метою у даному аналізі є виокремити характеристики, які дадуть можливість дослідити правову доктрину саме як правову доктрину країни.

Правова доктрина у розумінні І. Семеніхіна визначена як зумовлена характером політико-правової культури суспільства система ідей та наукових поглядів на право, актуальні напрями розвитку правової системи, що визнаються юридичною спільнотою і є концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної і правотлумачної діяльності [3, с. 6].

На думку В. Нерсисянца, юридична доктрина – це розроблені й обґрунтовані вченими-юристами позиції, конструкції, ідеї, принципи і

судження про право, які в тих чи інших системах права мають обов'язкову юридичну силу [4, с. 401]. Дещо схожим трактування правової доктрини є позиція О. Скаун, яка наголошує на переважній формі доктрини у вигляді акта-документу, який сприйнятим суспільством та формалізується державою [5, с. 221].

Заперечує дану позицію Є Полянський, який зазначає, що по-перше, доктрина далеко не завжди є документом, адже документ є планом дій, певною стратегією, але не доктриною саме в юридичному її значенні. По-друге, документ (звичайно, підготовлений, виданий, прийнятий та ін. певними уповноваженими суб'єктами) аж ніяк не може стати домінуючою науковою концепцією держави [6, с. 298].

Доктрина як продукт судової практики є панівною формою в англо-американському праві. У дослідженні «Що є правовою доктриною» професори Е. Тілер та Ф. Крос наводять декілька ідей з приводу сутності та змісту правової доктрини. На їхню думку, «...правова доктрина є готівкою закону. Багато в чому доктрина, чи прецедент, є законом, так як створюється судом. Позиції суддів створюють правила та стандарти, з яких і складається доктрина... [6, с. 301-302].

Загалом підходи до тлумачення поняття «правова доктрина» можна визначити у проміжку від теоретичного підходу (доктрина як сукупність думок, ідей та вчень) до практичного (доктрина як результат діяльності державних органів). Поняття «політико-правова доктрина» за своїм змістом не є тотожним поняттю «правова доктрина», як і не розглядаємо їх співвідношення як загального і частини.

Д. Забзалок визначає політико-правову доктрину як систему поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, основою яких є притаманна для певного історичного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа [7, с. 31].

Щодо структурних елементів політико-правової доктрини, то вона, на думку О. Лейста, включає три компоненти: 1) філософську або релігійну основу; 2) виражені у вигляді понятійно-категоріального апарату змістовні вирішення питань про виникнення держави і права, закономірностей їх розвитку, про форму, соціальне призначення та принципи устрою держави, про основні принципи права, його співвідношення із державою, особистістю, суспільством тощо; 3) програмні положення – оцінки сучасного стану речей у державі та праві, політичні цілі та задачі [8, с. 14].

Як же ми бачимо поєднання політичної та правової доктрини країни для визначення предмету дослідження? Насамперед слід розглядати правову доктрину як основу правової системи. Зважаючи на це судова, законодавча та наукова діяльності є продуктом і продукують систему правової дійсності та праворозуміння.

Одним з основних чинників розвитку правової системи стає правова ідеологія, на рівні якої ми і розглядаємо основний взаємозв'язок з політичною доктриною. В залежності від того, яка політична доктрина є панівною в державі, відповідно визначаються основоположні цінності, що закладаються в основу права.

Відповідно до підходу щодо тлумачення визначених категорій, різні методи дослідження можуть виявитися більш чи менш ефективними. Настільки, наскільки ефективним може бути формально-юридичний метод для представників практичного підходу до розуміння політико-правової доктрини настільки неефективним він виявиться для представників теоретичного підходу. Зважаючи на розбіжність в ефективності використання різних методів до дослідження однієї категорії пропонуємо підхід до аналізу та розуміння політико-правової доктрини, якого ми притримуємось у своєму дослідженні політико-правової доктрини України.

Своєрідним підсумком тривалого процесу формування правової доктрини є інтеграція положень доктрини до текстів законодавчих актів чи результатів судової правотворчості. З одного боку, на підставі аналізу чинного законодавства і практики його реалізації доктрина формує відповідну систему знань, ідей, суджень про право й правову систему в цілому. З другого боку, доктрина, яка вивчає правову дійсність в усіх її проявах, не зводиться виключно до пізнання позитивного права, аналізу його галузей і правових інститутів. Правова доктрина також містить бачення права, яким воно має бути, тобто його уявний ідеальний образ.

Таким чином, правова доктрина, відображаючи пануючі в суспільстві погляди на право, його цінність, роль у життєдіяльності суспільства, виступає основою для розробки правових приписів, обґрунтовує необхідність й доцільність закріплення правових норм, тобто виступає вагомим чинником у процесі формування права [3, с. 33-35].

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998–2004. Т. 2. С. 273.

2. Бошно С. В. Доктрина как форма и источник права. *Журн. рос. права*. 2003. № 12. С. 70–79.

3. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / наук. ред. О. В. Петришин. Харків: Юрайт, 2012. 88 с.

4. Нерсисянц В. С. Общая теория государства и права: учебник. Москва: ИНФРА-М, 2012. 560 с.

5. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Правова Єдність, 2009. 519 с.

6. Полянський Є. Ю. Правова доктрина як базисна концепція права: природа, структура, значення. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2015. С. 297–313.

7. Забзалюк Д. С. Політико-правова доктрина: теоретико-історичний аналіз. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2018. № 3. С. 27–36.

8. История политических и правовых учений: учебник / под ред. О. Э. Лейста. Москва: Издательство «Зерцало». 2000. 688 с.

Бочуляк Н. І.,

адвокат

(Адвокатське об'єднання «Бочуляк і партнери»)

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ АДВОКАТСЬКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ

Сьогодні держава перебуває на стадії нового правового обґрунтування діяльності інституту адвокатури, який за період свого існування набув великої значимості. Гарантувавши у Конституції України ст. 59 кожному право на професійну правничу допомогу [1], ухваливши Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], держава зумовила вихід адвокатури за межі судової системи та значно розширила офіційне визнання сфери її дії, підвищивши соціальний статус у соціумі, визнавши адвокатуру інститутом. Втім, чимало питань діяльності даного правозахисного інституту залишається не вирішеними. Так, в Україні тривають жваві дискусії стосовно визначення місця та ролі адвокатури у суспільстві, дискусійним є питання щодо міри допустимості втручання держави у діяльність інституту адвокатури, посилення гарантій її незалежності [3, с. 63].

Ефективний розвиток справедливого права в бутті сучасного соціуму задля гарантування високого правового порядку (зокрема щодо питань державного примусу), визначає строге збереження та утвердження правничих цінностей, усіх набутих людством досягнень у сфері гарантій прав і свобод людини, а теж юридичних модусів, які гарантують максимальну реалізацію правових ідеалів й цінностей. Тому, згідно наукової позиції П. Матвєєва, доконечним є постійне, стійке сповідування у практичній площині діючих юридичних принципів й механізмів, що виражають такі правові ідеали та цінності [4, с. 115].

Незаперечним є той факт, що визначальне місце серед низки таких правових цінностей посідає саме домінанта незалежності, адекватно до якої права і свободи людини нині виступають вершиною правової матерії та за своєю природою є невід'ємною складовою позитивного права – загальними основами, конститутивними орієнтирами для діючого законодавства [5, с. 139]. Відтак, вони зобов'язані бути базисом правової політики держави, скеровувати правотворчу діяльність, виступати

пріоритетом в системі юридичних норм, правових процедур й порядків; вони є основним критерієм при тлумаченні права, еталоном у розвитку правосвідомості, формуванні загального ставлення до права зі сторони всіх суб'єктів: громадян, посадових осіб й держави загалом[6, с. 77].

Задля оптимальної реалізації власної професійної діяльності адвокату доконечна незалежність, передусім, від осіб та органів, у провадженні яких знаходиться довірена йому справа, а теж від інших посадових осіб й владних структур. Саме право на незалежність є однією з визначальних атестацій професії адвоката. Основними засадами її повинні виступати моральна свобода, значний професійний досвід, високий рівень загальної та правової культури. Беручи до уваги те, що стороною, яка намагається упродовж всього історичного розвитку державної самобутності контролювати діяльність інституту адвокатури, є сама держава, виникає нагальність в актуалізації проблеми взаємин адвокатури та держави в представництві певних органів: адміністративних, правоохоронних, судових та ін.

У демократичному суспільстві адвокатура діє як незалежна інституція, себто не підвладна державі, забезпечена від будь-якого побічного втручання. В Україні адвокатура є особливим правозахисним інститутом, що визначається його публічно-правовим статусом. Про її особливість також свідчить імператив професійного захисту прав та законних інтересів осіб у судді, надання державою права на професійну правничу допомогу всім юридичним й фізичним особам. Саме незалежність інституту адвокатури є одним із визначальних принципів адвокатської діяльності. Відтак, повинні бути не лише надійні механізми забезпечення означеного принципу, але й безумовне його дотримання [7, с. 117].

Адвокатура є одним з головних інститутів громадянського суспільства, котрий не входить ні до системи державної влади, ні органів місцевого самоврядування. Звідси, органи державної влади та місцевого самоврядування не вправі втручатися в адвокатську діяльність, лише виїмково тоді, коли ця діяльність перечить чинному законодавству. Так, як Україна перебуває на етапі становлення її як правової держави, то таке положення відповідає завданням й принципам адвокатури як інституції, що забезпечує захист прав, свобод й законних інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом надання професійної правничої допомоги. Отже, ми зосереджуємо увагу на виокремленні інституту адвокатури як незалежної організації.

Разом з тим, незалежність інституту адвокатури можна тлумачити по-різному, залежить від кого або ж для чого повинна бути незалежна адвокатура. Від кого – від держави в особі її владних органів (адміністративних, правоохоронних, судових та ін.) і посадових осіб. Для

чого – для реалізації власної конституційної місії стосовно захисту прав свобод мати фактичну можливість захищати права та законні інтереси осіб, запобігати їх порушення, зокрема і з боку держави.

Адвокатура має гарантії незалежності в кожній правовій демократичній державі. Інституційно такі гарантії реалізуються через принципи самоврядування й саморегулювання.

Такими ж є міжнародні стандарти, які визначені Рекомендаціями Ради Європи (25 жовтня 2000 р.), Основними принципами ООН щодо ролі адвокатів (14 грудня 1990 р.), резолюціями Парламентської асамблеї Ради Європи та іншими міжнародними документами. Хартія основних принципів європейської юридичної професії та Кодекс поведінки європейських адвокатів визначають незалежність професії адвоката та її самоврядність визначальними цінностями.

Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів незалежність адвокатури визначають як конститутивну гарантію захисту прав людини та доконечну умову для оперативного доступу до юридичних послуг. Для забезпечення правопорядку адвокатура повинна бути незалежною у процесі здійснення професійних обов'язків, адвоката в жодному випадку не можна ототожнювати з владою.

Стосовно юристів, які, надаючи професійну правничу допомогу особам, фінансуються частково або повністю за рахунок державних коштів, за слушним переконанням вченої Коваль К., зобов'язані користати гарантіями професійної незалежності наступним способом:

1) аналогічні організації чи програми довіряються незалежному правлінню, яке здійснює контроль над політикою, персоналом та бюджетом;

2) визнання того, що, первинним для адвоката є зобов'язання перед клієнтом, в процесі представлення якого він зобов'язаний керуватися адекватно до професійного судження та власної совісті [8, с. 4].

Незалежність інституту адвокатури, згідно наукової позиції Вільчик Т., обумовлюється його можливостями самостійно вирішувати проблеми внутрішнього життя, а теж змістом (характером) відносин з державними інститутами [3, с. 67]. Разом з тим ознаками незалежності адвокатури, вважає Бойко О., є масштаб повноважень органів адвокатського самоврядування у розв'язанні внутрішніх корпоративних проблем й потенції обмеження їх методами зовнішнього контролю – органами державної влади [7, с. 35]. Значною мірою незалежність адвоката визначається його статусом при взаємодії з державними інститутами у різних видах й стадіях судочинства. За твердженням Муратова Н., лише законодавча рівність інститутів захисту й обвинувачення та незалежність адвокатури від адміністративного державного контролю виступає надійним гарантом захисту прав і свобод людини [9, с. 41]. Ця незалежність може

обмежуватися тільки в інтересах ефективного здійснення професійних обов'язків адвокатом й в інтересах правосуддя у межах, які визначенні процесуальним законодавством та професійною етикою [3, с. 67].

Отже, адвокатура як ефективний конституційний правозахисний інститут зможе повноцінно реалізуватися лише тоді, коли вона стане дійсно незалежною та самоврядною. Того необхідно на законодавчому рівні чітко окреслити гарантії незалежності адвокатської діяльності, механізми її реалізації, демократичну та прозору процедуру формування адвокатського самоврядування. Саме втілення базових принципів незалежності та самоврядності інституту адвокатури дозволить вибудувати інші визначальні засади його діяльності. Позаяк, без гарантування домінуючих й конститутивних принципів, решта вивідних – позбавлені фундаменту.

Таким чином, структурними елементами принципу незалежності адвокатської діяльності є незалежність як від правоохоронних органів, так і від держави в цілому. По-друге, процесуальні гарантії, зміст процесуальних норм конституційного, кримінального, цивільного, господарського галузей права зобов'язані забезпечувати рівність прав адвоката з іншим суб'єктами процесу. По-третє, адвокатська таємниця, забезпечення якої складає одну із визначальних гарантій незалежності адвоката. Саме адвокатська таємниця забезпечує імунітет довірителя, а її дотримання є важливою умовою оптимальної співпраці адвокат-клієнт. По-четверте, незалежність від власних інтересів, себто незалежність не лише від зовнішніх чинників, але теж і від внутрішніх. По-п'яте, адвокат повинен бути незалежним від клієнта, позаяк адвокат зобов'язаний зберегти довіру третіх осіб й суду та забезпечити власну якісну діяльність. По-шосте, незалежність адвоката від ділових партнерів, які в жодному випадку не повинні вчиняти тиск стосовно правової позиції адвоката, факту укладання адвокатської угоди. По-сьоме, функціонування адвокатського самоврядування, яке покликане захищати права адвокатів та їх незалежність. По-восьме, гарантії безпеки адвоката, що є запорукою ефективної адвокатської діяльності. Отже, незалежність, як домінанта адвокатської діяльності є органічним й невід'ємним елементом якісного функціонування інституту адвокатури, без гарантування якого неможливе забезпечення успішності захисту прав та свобод людини і громадянина.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відомості Верховної Ради, 2013, № 27, ст. 282. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

3. Вільчик Т. Б. Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів у взаєминах з державною владою. *Вісник Академії адвокатури України*. Том 11. Число 2 (30). 2014. С. 63–74.

4. Матвеев П. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури, адвокатська діяльність. *Юридичний журнал*. 2013. № 1. С. 114–132.

5. Панкратова М. Е., Соловьев С. А. Возникновение института адвокатуры из патроната Древнего Рима. *Современное право*. 2012. № 10. С. 139–142.

6. Воронов А. А. Роль адвокатуры в реализации конституционного права на квалифицированную юридическую помощь: дисс. докт. юрид. наук по спец. 12.00.11 – судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура. Москва, 2008. 490 с.

7. Калинюк С. С. Институт адвокатуры в механизмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 203 с.

8. Коваль К. Внутрішні стандарти адвокатури. *Український адвокат*. №7(83). Липень 2013 року. С. 3–4.

9. Муратова Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики: автореф. дис.... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2004. 43 с.

Ваврик Х. Б.,

аспірант кафедри теорії, історії та філософії права

(Навчально-науковий інститут права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ АКТИВНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗОВНІШНІЙ АГРЕСІЇ

Під час подій Революції гідності громадянське суспільство вкотре реально довело, що воно здатне виступати надійним гарантом незворотності демократичних перетворень в Україні. Цей безпрецедентний досвід та аналіз подальшого перебігу суспільно-політичних процесів дає підстави розглядати громадянське суспільство в Україні як вагомий суб'єкт протидії зовнішній агресії та забезпечення національної безпеки. Діяльність значної частини громадських об'єднань і раніше тією чи іншою мірою була причетна до різних аспектів зміцнення обороноздатності держави та забезпечення національної безпеки. Це стосується, зокрема, незалежних аналітичних центрів, науково-технічних товариств, об'єднань ветеранів бойових дій,

ветеранів збройних сил і спецпідрозділів, оборонноспортивних товариств, оздоровчих і фізкультурно-спортивних об'єднань, козацьких об'єднань, молодіжних патріотичних організацій та ін. Однак після початку російської агресії вона набула небаченого раніше розмаху та деяких нових форм.

Поміж пріоритетних напрямів діяльності громадянського суспільства України щодо протидії зовнішній агресії в сучасних умовах виокремимо такі:

1. Консультативно-аналітична робота. За даними визнаного міжнародного щорічного рейтингу аналітичних центрів, що укладається Пенсильванським університетом (США) в межах програми «Аналітичні центри та громадянське суспільство», в Україні у 2013 році було 47 аналітичних центрів, рівень фаховості яких відповідає високим критеріям цього дослідження [1]. Значна частина з них працює у сфері оборони та національної безпеки, зовнішньої політики та за іншими напрямками, актуальними в безпековому контексті.

2. Масовий рух добровольців до лав ЗС України та інших патріотичних збройних формувань. Уже з перших днів російської агресії в різних регіонах України до військових комісаріатів почався масовий наплив добровольців, які бажали захищати Батьківщину зі зброєю в руках. Однак система військових комісаріатів та інші структурні підрозділи Міністерства оборони України виявилися неготовими до оперативної мобілізації значної кількості призовників.

3. Масовий волонтерський та благодійний рух. Небачених раніше масштабів досяг в Україні масовий волонтерський рух. Так, автори аналітичної доповіді «Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики» зазначають: «За умов розбалансування системи державного управління, браку ресурсних можливостей та зовнішньої агресії волонтерські організації виконують функції держави із забезпечення силових структур та постраждалих громадян в ході збройного протистояння. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє патріотичний підйом в українському суспільстві, що призвів до появи безпрецедентної кількості волонтерів й жертводавців» [2, с. 32].

4. Участь громадських об'єднань в організації військової підготовки та військово-патріотичному вихованні молоді. Унаслідок здійснення комплексу мобілізаційних заходів відбувається суттєве кількісне зростання особового складу ЗС України, інших силових структур. У зв'язку із цим актуалізуються питання навчання його військовій справі, закріплення навичок володіння зброєю, військовою технікою та індивідуальними засобами захисту. До їх вирішення активно стали залучатися представники численних громадських об'єднань офіцерів запасу, учасників бойових дій, спецпризначенців, військово-спортивних товариств, асоціацій власників

стрілецької зброї, козацького руху.

5. Проведення масових мирних акцій та протидія інформаційній агресії. Після початку російської агресії громадськими рухами, об'єднаннями та неформальними спільнотами в Україні та за кордоном було проведено велику кількість демонстрацій, мітингів, пікетів, флеш-мобів та інших мирних заходів патріотичного і миротворчого характеру. Їх учасники рішуче виступили за збереження миру, суверенітету й територіальної цілісності України, на підтримку оборонних дій української влади та ЗС України, викривали й засуджували агресивний характер зовнішньої політики РФ. Так, силами українських громадян, представників української діаспори та місцевих громадських активістів було проведено антивоєнні мітинги й пікетування російських дипломатичних представництв та інших офіційних установ РФ у столицях майже всіх європейських країн та інших країн світу

6. Співпраця органів державної влади із громадськістю щодо протидії та припинення діяльності організацій антидержавного, сепаратистського спрямування. В умовах зовнішньої агресії особливо актуалізується необхідність протидії підіривній діяльності на території України об'єднань та організацій, яка містить всі ознаки зазіхань на «порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підлив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини» [3].

Розпочата РФ гібридна війна проти України активізувала потужний спротив зовнішній агресії з боку громадянського суспільства. Діяльність його інститутів щодо зміцнення обороноздатності України та забезпечення її національної безпеки має надзвичайно різнобічний характер. З метою більш повного та ефективного використання потенціалу громадянського суспільства для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії необхідно здійснювати подальше вдосконалення форм і механізмів державно-громадської взаємодії, у т. ч. розвиток відповідної нормативно-правової бази.

1. Mc Gann James G. 2013 Global Go To Think Tank : Index Report. Philadelphia : University of Pennsylvania, 2014. pp. 22-29.

2. Горелов Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.

3. Pro hromadski ob'yednannya : zakon Ukrayı ny vid 22.03.2012 r. № 4572-VI. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511

Ватаманюк Л. В.,
аспірант кафедри теорії, історії та філософії права
*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»)*

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Правосуддя перехідного періоду, як модель переходу суспільства від авторитарного режиму до демократичного, від умов збройного конфлікту до постконфліктного періоду, є на нині найбільш сучасним підходом щодо вирішення проблем, які постали перед Україною наприкінці 2013 р. Відтак з огляду на це, особливу значущість має опрацювання національної правової моделі щодо запровадження основних принципів перехідного правосуддя. Маючи за кінцеву мету процес примирення у суспільстві, концепція правосуддя перехідного періоду передбачає одночасну діяльність держави у чотирьох напрямках: ефективна діяльність кримінальної юстиції, відшкодування збитків жертвам, інституційні реформи, що унеможливають повторення минулого та офіційна констатація історичної правди.

Концепт правосуддя перехідного періоду є порівняно новим. Загалом він пов'язаний із хвилями демократизації по усьому світу, які розпочалися наприкінці ХХ ст. Цей концепт має телеологічний і ідеологічний виміри. Обидва описують взаємопов'язані аспекти закінчення процесу переходу до ліберальної демократії

Поняття перехідного правосуддя використовують здебільшого у двох значеннях – для позначення постконфліктного і поставторитарного періодів. Відповідно, ідея перехідного правосуддя вказує на рух між двома пунктами: 1) пункт відправлення (диктатура, комунізм, війна, в тому числі громадянська, іноземна окупація, хаос, анархія, геноцид); 2) пункт прибуття (розвинута ліберальна конституційна демократія) [1, р. 133].

Правосуддя перехідного періоду охоплює юридичні практики і проблеми, з якими стикаються держави і суспільства, що трансформуються, коли право використовують у двох напрямках: як засіб трансформації і як напрям трансформації. Кожна форма демократизації стикається з різними викликами, і правосуддя перехідного періоду у різних гарячих точках світу має свої проблеми. За мирної трансформації найважливіше питання – це мати справу з минулим, яке не зводиться суто до залишків або спадку попереднього режиму. Правосуддя перехідного періоду – це конституційна проблема для нових соціальної, політичної і

правової систем, що прийшли на зміну старій ситуації. Різні країни сприйняли різні підходи до правосуддя перехідного періоду, що справило результативний вплив на форму і структуру нових режимів [2, с. 185].

Слід усвідомлювати умовність терміна «перехідне правосуддя», оскільки момент завершення такого переходу не може бути чітко визначений у часі. По-перше, такий перехід може тривати десятки років. По-друге, перехід охоплює різні сфери відносин і тому може завершуватися для одних сфер і тривати для інших. У зв'язку з цим окремі дослідники віддають перевагу іншому терміну – «постконфліктне правосуддя», щоб відійти від необхідності визначати, до чого саме здійснюється перехід і коли такий перехід можна вважати завершеним. Однак тоді виникає інша проблема: коли йдеться не про збройний конфлікт, а про зміну режиму, усунення авторитарного правління, за якого чинилися масові репресії, такі зміни не можуть охоплюватися поняттям постконфліктного правосуддя [3, с. 8].

У цілому, якщо проаналізувати пропоновані в літературі підходи, можна зробити висновок, що перехідне правосуддя характеризує період застосування механізмів, засобів і практик як реакцію на репресії, події конфлікту або війни з метою протидії і подолання наслідків тих порушень прав людини і/або гуманітарного права, які мали місце у минулому.

Поняття перехідного правосуддя може бути максимально широким. За такого підходу воно охоплює період, коли в суспільстві загалом існують прояви боротьби із проявами порушень, що мали місце в минулому: починаючи від внесення змін до кримінального законодавства до внесення відповідної інформації до підручників з історії, створення меморіалів, музеїв, запровадження днів пам'яті, від проведення реформи поліції й судової реформи до розв'язання проблем соціальної нерівності як наслідку усунутого правління або конфлікту, що мав місце. Такий підхід має як плюси, так і мінуси. Серед мінусів: настільки широкий підхід розмиває межі дослідження, що втрачає свій предмет. Плюсом є те, що за такого підходу поза увагою не залишаються культурні, економічні й соціальні права, як це буває за вужчого підходу [4, с. 174].

Формування концепції перехідного правосуддя почалося з середини 1990-х рр., і тому її називають порівняно новим напрямом досліджень. Однак події, які стали фактичним підґрунтям для відповідних теоретичних напрацювань, відбулися дещо раніше на американському континенті (Чилі, Аргентина, Гватемала, Ель Сальвадор та інші) та в інших частинах світу (перш за все, йдеться про Південну Африку). Вважають, що в період з 1974 р. більше ніж 100 країн мали досвід переходу від недемократичного режиму до демократії або від збройного конфлікту до миру.

Поява концепції перехідного правосуддя значною мірою

обумовлена діяльність правозахисних кампаній, які розгорталися в різних країнах світу як реакція на серйозні порушення прав людини і/або гуманітарного права [5, р. 336]. На той момент відчувалася (це відчуття зберігається і нині) сильна потреба у боротьбі з безкарністю, і право прав людини розглядалося як придатний засіб для досягнення цієї мети. Юристи у сфері прав людини почали адвокаційні кампанії, доволі потужні, щоб відповідно до стандартів міжнародного права провести розслідування, судові переслідування й покарання винних у серйозних порушеннях прав людини, а також забезпечити право знати, що сталося, і право на відшкодування завданої шкоди [6, р. 255]. Також було визначено, що на державах лежить обов'язок прийняти й імплементувати гарантії щодо неповторення порушень, які мали місце, і провести інституційні реформи, спрямовані на запобігання тому, щоб те, що сталося, більше ніколи не повторилося [7, с. 12].

Водночас, слід усвідомлювати, що концепція перехідного правосуддя виникла не в теоретичному вакуумі, не на порожньому місці. Вона є частиною більш глобального проекту прав людини. Її ідейні витоки лежать у ліберальній теорії. Тому повне розуміння концепції перехідного правосуддя можливе лише в контексті теорії прав людини. Її засоби і механізми – комісії правди, судові процеси, міжсекторальні реформи у сфері права і в правоохоронних структурах, модифікація політичної системи – усе це є лише окремо взятим проявом того бачення суспільства, прагнення до створення якого виникає на певному історичному етапі. Іншими словами, звернення до механізмів перехідного правосуддя передбачає певний набір цінностей і прагнення до певних результатів. Це не означає, що цей вибір не супроводжують дискусії – як щодо результатів, так і щодо його спроможності забезпечити втілення принципу гуманізму у постконфліктному суспільстві, в якому мало місце масштабне насильство.

У сучасних дослідженнях перехідного правосуддя характеризується тим, що дослідники вже мало уваги звертають на баланс сил між новим і старим режимами. Більше уваги приділяють ролі внутрішніх або міжнародних адвокаційних груп, які вимагають правди і здійснення правосуддя, розвитку міжнародного права прав людини, таким характеристикам урядів, як демократичність і консолідація, прихильність національним і міжнародним стандартам прав людини тощо. Крім того, на сучасному етапі розвитку концепції перехідного правосуддя було встановлено, що попит на істину і справедливість не зменшується із плином часу, як це зазначено у ранніх дослідженнях. Навпаки, держави стикаються із потужними вимогами, як на національному, так і на міжнародному рівнях, встановити істину і звітувати перед суспільством

про це. Держави перебувають під тиском не тільки власного народу, а й міжнародної спільноти.

Вважають, що термін «перехідне правосуддя» запропонував Нейл Крітц у 1995 р. у книжці «Перехідне правосуддя: як демократіям, що зароджуються, розквітатися з колишніми режимами». Сьогодні концепція перехідного правосуддя є впливовим правовим, соціальним і політичним дискурсом, який вказує на суспільства, що переживають фундаментальні соціальні зміни.

Незважаючи на доволі широкий спектр підходів до розуміння перехідного правосуддя, сьогодні є певний консенсус щодо мети і змісту цього процесу. Його основу складають чотири елементи (інша справа, що тривають дискусії щодо того, що кожен із цих елементів являє собою і як вони співвідносяться один із одним): як правило, перехідний етап передбачає процес притягнення винних у масових порушеннях до відповідальності та їх покарання за вчинені злочини; процес відшкодування жертвам завданої їм шкоди; процес встановлення правди, повне розслідування порушень, які мали місце в період конфлікту або становили репресивний характер; інституційний процес реформ, який має гарантувати, що такі порушення більше не повторяться.

1. Hakeem O. Yusuf. *Transitional justice, judicial accountability and the rule of law*. Routledge, 2010. 204 p.

2. Чарнота А. Про яскравий випадок невизначеності, або Правосуддя перехідного періоду і верховенство права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 185–193.

3. Уварова О. Теорія правосуддя перехідного періоду. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні. За заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. Київ: «РУМЕС», 2017. С. 8–12.

4. *Transitional Justice in the Twenty-First Century. Beyond Truth versus Justice*. ed. by Naomi Roht-Arriaza and Javier Mariezcurrena. Cambridge University Press, 2006. 358 p.

5. Artur P. How «Transitions» Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice. *Human Rights Quarterly*. 2009. Vol. 31. No. 2. pp. 321–367.

6. Mendez J. Accountability for Past Abuses. *Human Rights Quarterly*. 1997. Vol. 19. pp. 255–282.

7. Уварова О. Виникнення концепції перехідного правосуддя: основні віхи. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні. За заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. Київ: «РУМЕС», 2017. С. 12–17.

Воляннюк А. В.,

слухач магістратури

(Чорноморський Національний Університет імені Петра Могили)

ВІЙСЬКОВА ПОЛІЦІЯ В УКРАЇНІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Після обрання курсу на євроінтеграцію та його офіційного закріплення у Конституції України в державі почалися часи докорінних змін в усіх сферах державного та суспільного життя, не стала виключенням й система правоохоронної діяльності.

Процедура реформування та модернізації правової галузі в Україні почалася із оновлення нормативно-правової бази, бо попередня не відповідала актуальним військово-політичним реаліям життя, із створення додаткових правоохоронних органів, в тому числі органів зі спеціальним статусом, таких як ДБР та НАБУ, та суттєвою зміною загальної системи вже існуючих органів, що проводять правоохоронну діяльність.

Війна яка точиться на Сході України вже багато років вимагала приділити увагу й проблемам військово-кримінального права, в тому числі нарешті підняти питання про доцільність створення Військової поліції, як спеціального військово-правоохоронного формування.

Якщо подивитися на більшість розвинутих європейських країн, і на досвід США та Канади, то можна побачити, що органи військової поліції існують там вже багато років, і реалізують правоохоронну діяльність серед військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними військових зборів.

Звісно і в Україні є подібний орган, а саме Військова служба правопорядку, яка була створена в 2002 році і виконує приблизно подібні функції, проте за останні роки точиться багато розмов та спорів про її ефективність та результативність. В першу чергу це викликано тим фактом, що Військова служба правопорядку не має жодних повноважень для здійснення розслідування військових злочинів і притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності та займається лише їх профілактикою.

Для подальшого розуміння даного питання треба навести чітке визначення поняття «військова поліція», виходячи з її діяльності в європейських країнах. Тож, військовою поліцією є військове правоохоронне формування, завданням якого є забезпечення правопорядку серед військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними військових зборів, а також запобігання, виявлення кримінальних та інших правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також працівниками Міністерства оборони і Збройних сил, їх розкриття й припинення.

Питання щодо реформування ВСП в Військову поліцію з наданням більш широкого кола повноваження піднімалися ще в 2015 році, саме тоді з'явився відповідний законопроект №1805, в якому були прописані основні повноваження новоствореного органу. Проте через цілу низку прогалин та відсутності бажання їх усувати це питання так і залишилося на рівні невдалого проекту.

На думку авторів законопроекту, така поліція удосконалив організацію забезпечення правопорядку й законності в Міноборони і Збройних Силах України, правоохоронних органах спеціального призначення та інших військових формуваннях. Також йдеться про забезпечення можливості ефективно й оперативно здійснювати розслідування найбільш поширених військових злочинів, що позитивно вплине на рівень національної безпеки держави.

Ключовим моментом законопроекту було наділення даного органу антикорупційними повноваженнями, а саме повноваженнями досудового розслідування корупційних злочинів, вчинених державними службовцями та працівниками Міністерства оборони України та ЗСУ під час виконання ними службових обов'язків в розташуванні військової частини чи на військових об'єктах.

На думку багатьох науковців та практиків наділення Військової поліції такими повноваженнями сприяло би у боротьбі з корупційними проявами набагато краще ніж би цим займалися звичайні антикорупційні органи, бо це викликано специфікою військової справи, і тими знаннями які є у військових правників.

Загальне керівництво Військовою поліцією, а також керівництво нею з питань виконання правоохоронних завдань та функцій логічно було би покласти на міністра оборони України, а керівництво Військовою поліцією з питань виконання інших завдань та функцій, не віднесених до компетенції міністра оборони України, здійснював би начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України.

Проте, як було вищевказано, проект мав багато прогалин, в тому числі і в питаннях юрисдикції даного органу, відповідно до нього вона поширювалася на всі збройні формування, таким чином порушуючи питання невтручання органів Збройних Сил в справи СБУ чи, наприклад, Національної Гвардії України. І, зрозуміло, що постало питання і матеріального боку, а саме відсутності в державі коштів на створення нового правоохоронного органу, із приблизним чисельним складом у 3-4 тисячі осіб.

Тож, якщо підсумувати всі факти, то можна сказати, що дійсно військовий час потребує створення свого правоохоронного органу для ЗСУ, який би мав чіткий та актуальний перелік повноважень, для того, щоб дійсно займатися правоохоронною діяльністю в системі Збройних Сил

України, а не просто превентивною чи профілактичною діяльністю. Відповідно із зростанням чисельності нашої армії, нажаль, зріс і рівень злочинності та скоєння військових злочинів, а для вдалого їх розслідування та попередження, цим повинні займатися дійсно професіонали, люди які мають не тільки юридичні знання, але й знання військової справи. І тому питання створення Військової поліції повинно бути розглянуто в першу чергу, бо з кожним роком кількість злочинів у військовій площині тільки зростає, а подальше залишення цієї ситуації поза увагою може мати дуже негативні та пагубні наслідки для суспільства та держави в цілому.

Гаврильців М. Т.,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ СТАТУСУ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Поняття «публічна служба» в більшості країн трактується однозначно: до неї включають всіх чиновників державного адміністративного апарату (державних службовців), співробітників муніципальних органів управління (муніципальних службовців), а також працівників бюджетної сфери і різних неурядових та неприбуткових організацій.

Публічна служба охоплює органи державної влади, органи місцевого самоврядування і недержавних організацій, які здійснюють надання публічних послуг населенню. Слід також відмітити, що в країнах ЄС існують різні моделі публічної служби, однак поділ на державну службу і децентралізовану публічну службу є повсюдним.

Стосовно законодавчої регламентації публічної служби та її різновидів, то необхідно відзначити, що відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначається організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби [1]. З цього випливає, що державна політика у сфері державної служби повинна будуватись відповідно до законодавчо закріплених норм, і лише Верховна Рада України визначає основи державної служби. Відповідно, аналогічно повинно бути здійснено законодавче регулювання інших видів публічної служби, зокрема, і щодо служби в органах місцевого самоврядування.

Слід відзначити, що конституційне регулювання питань публічної служби в Україні є досить недосконалим і містить прогалини у правовому

регулюванні цього політико-правового інституту. У зв'язку з цим, для національної практики державно-правового розвитку нам необхідно вивчати досвід деяких європейських держав у сфері закріплення принципів та інших вимог до публічної служби у законодавстві, зокрема, у конституціях цих країн.

Зокрема, у Конституції ФРН гарантується не лише рівне право доступу до державної посади з урахуванням здібностей, вмінь, навичок та професійної кваліфікації громадянина, але й встановлюється, що «право публічної служби повинно регулюватись з урахуванням традиційних ustalених принципів, що стосуються статусу професійних посадовців (чиновників)» [2, с. 591].

Позитивним також є досвід конституційно-правового регулювання інституту публічної служби у Республіці Польща. З точки зору принципів правового регулювання інституту державної служби у Конституції Польщі прописаний найповніше, зокрема: «з метою професійного, добросовісного, неупередженого і політично нейтрального виконання завдань держави в установах урядової адміністрації діє корпус державної служби» [2, с. 714].

Окремій уваги заслуговує адаптація досвіду організації публічної служби в державах ЄС, який довів важливість не лише системного, а й поведінкового підходу, що передбачає більш глибокі зміни систем стимулювання діяльності та навчання публічних службовців, де кар'єрне зростання напряму залежить від рівня компетентності. Не втрачає своєї актуальності питання оцінки результатів навчання/підвищення кваліфікації публічних службовців у системі підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації, й питання зміни самої парадигми навчання в післядипломній освіті – де освіта – не лише процес, а результат – високий рівень компетентності [3, с. 81].

Модернізація публічної служби передбачає зрушення та перетворення системи публічної служби в напрямі її осучаснення, постійного вдосконалення; наближення до максимально можливого рівня розвиненості. Модернізацію публічної служби розуміють як такі зміни в суспільстві, унаслідок яких виникають і затверджуються відносини й інститути сучасного типу. У цьому відношенні об'єктами модернізації, які можна оновлювати, перебудовувати, удосконалювати, змінювати, осучаснювати тощо є органи державної влади та органи місцевого самоврядування [4, с. 228].

З метою реформування публічної служби в Україні впродовж останніх років прийнято декілька стратегічних документів, серед яких, на наш погляд, доцільно виокреми Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки, Стратегію реформування державної служби та служби

в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року, Стратегію реформування державного управління України на 2016-2020 роки, Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. та доопрацьовано до другого читання й прийняття в цілому проект нового Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування».

На підвищення якості державної служби та служби в органах місцевого самоврядування спрямована Стратегія реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року, основними напрямками реалізації якої є: гарантування політичної нейтральності державної служби та служби в органах місцевого самоврядування шляхом розмежування політичних та адміністративних посад; забезпечення рівного доступу громадян до публічної служби, усунення корупційного механізму шляхом проведення відкритого конкурсу на зайняття вакантних посад; формування ефективної системи управління людськими ресурсами, що базуватиметься на врахуванні знань, умінь, навичок, а також особистісних якостей державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; гармонізація публічної служби шляхом відповідності законодавства у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування міжнародним стандартам та нормам ЄС тощо.

Реалізація Стратегії з використанням кращого міжнародного досвіду, дасть змогу забезпечити: реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для подальшого удосконалення державного та регіонального управління з урахуванням демократичних цінностей і принципів урядування; запровадження сучасних технологій управління людськими ресурсами на публічній службі [5].

Для модернізації публічної служби в Європі були розроблені різні концепції й моделі, які об'єднуються загальною назвою «нове державне управління». Концепції модернізації публічної служби об'єднує те, що вони демонструють нові цінності, норми, нове ставлення до громадян, політичних представників, керівників і підлеглих, а саме: гласність, відповідальність, готовність до ризику, підприємливість, антикорупційну стійкість, колективний стиль керівництва, демократичну, інформаційну й комунікаційну політику.

Відповідно до європейських принципів демократичного врядування модернізація публічної служби в Україні має здійснюватися шляхом: удосконалення правових засад функціонування публічної служби; реформування системи оплати праці публічних службовців; забезпечення політичної нейтральності публічних службовців у процесі виконання своїх професійних обов'язків, посилення їх правової та соціальної захищеності; регламентування порядку надання публічних

послуг; удосконалення нормативного регулювання вимог професійної етики публічних службовців; подальшої професіоналізації публічної служби; підвищення іміджу та ефективності публічної служби [4, с. 228].

Чітко визначений євроінтеграційний курс вимагає й дотримання публічними службовцями стандартів та принципів доброго врядування як загальноєвропейських цінностей, серед яких – проведення виборів, представництво та участь; дієвий зворотний зв'язок; ефективність і результативність; відкритість і прозорість; верховенство права; етична поведінка; компетентність і спроможність; інноваційність та відкритість до змін; сталий розвиток та довгострокове планування (напрацювання стратегії); раціональне управління фінансами; дотримання прав людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість; підзвітність [6, с. 49–50].

Таким чином, дослідження, адаптація до нашої правової системи і практичне втілення найсучасніших підходів до формування і засад проходження публічної служби розвинутих сучасних держав є одним із важливих завдань політики Української держави у сфері публічного управління. Тільки системний підхід повинен знайти шлях до вирішення проблеми добору персоналу на посади публічних службовців, оцінювання психофізіологічних здібностей до антикорупційної діагностики, майбутніх публічних службовців, що дозволить забезпечити успіх і ефективність реформування державного устрою на новому етапі державотворення України.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Конституции государств Европы: в 3 т. Т.1 / под ред. Л.А. Окунькова. Москва: НОРМА-М, 2001. 824 с.

3. Гаман Т.В. Роль морально-етичних норм і професіоналізму державних службовців у сучасних умовах *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 366–370.

4. Публічна служба: системна парадигма: кол. моногр. / К.О. Ващенко, С.М. Сербогін, Є.І. Бородін, Н.А. Липовська, Н.Г. Сорокіна [та ін.]. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 256 с.

5. Про Стратегію реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 227-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-%D1%80>.

6. Куйбіда В.С., Толкованов В.В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах. Київ: Поліграфічний Центр «Крамар». 2010. 258 с.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сьогодні однією з актуальних проблем українського суспільства є децентралізація, створення об'єднаних територіальних громад переважно не мають підтримки з боку широких верств населення, адже люди не розуміють сам процес децентралізації, а також стикаються із спротивом з боку районних адміністрацій та місцевих рад.

Децентралізація - це передача значних повноважень та бюджетів від державних органів місцевого самоврядування. Так, аби якомога більше повноважень мали ті органи, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізувати найбільш успішно. Реформа децентралізації передбачає передачу повноважень, фінансів на їх реалізацію та відповідальності за їх виконання від центральної влади органам місцевого самоврядування (ОМС), тобто тому керівництву (місцевим радам та їх головам), яке жителі територіальних громад самі собі виберуть. Вихідним пунктом реформи є усвідомлення, що на місцях краще орієнтуються в локальних проблемах і ефективніше можуть використати кошти на їх вирішення [1, ст. 2]. Мета децентралізації – наблизити владу до мешканців, а мешканців – до влади для підвищення доступності та якості освітніх, медичних, культурних, адміністративних, комунальних і соціальних послуг, які отримують ті самі мешканці громад. [2].

Що відбувається з містами та селами в процесі децентралізації?

Реформу проводять через об'єднання базових територіальних громад (міст, сіл, селищ) в укрупнені територіальні одиниці – так звані об'єднані територіальні громади (ОТГ). Об'єднання відбувається на добровільних засадах (принаймні так буде до 2020 року). Для запобігання хаосу держава (в особі облдержадміністрацій і за участі громадськості, ОМС, експертів) розробила орієнтири об'єднання – перспективні плани формування територій громад у кожній області України. Однак, оскільки об'єднання добровільне, громади можуть ініціювати внесення обґрунтованих змін до перспективних планів і об'єднуватися по-іншому, аніж було закладено у початковому плані. [3]

У результаті об'єднання органи місцевого самоврядування ОТГ отримують набагато більші можливості для розвитку (повноваження та кошти), аніж окремі села чи міста. Пов'язано це зі зміною адміністративно-територіальної вертикалі. До входження в ОТГ міста, села і селища (як базові територіально-адміністративні одиниці) були у

складі району (терадмін- одиниці проміжного рівня, який своєю чергою входив до складу області). Після об'єднання в ОТГ села отримали не лише виборні органи управління, компетентні вирішувати всі місцеві питання, а й кошти з державного бюджету на розвиток, які потрапляють в ОТГ безпосередньо з державного бюджету, а не опосередковано, як було до об'єднання (через бюджет області, тоді району і аж потім у село)

Комплекс заходів з реформи децентралізації стартував у 2014 році, невдовзі після Євромайдану, та отримав назву «Національний проект «Децентралізація» і вважається найуспішнішою з українських реформ.

Реформа децентралізації передбачає здійснення наступних змін:

- посилення місцевого самоврядування.
- зміна Положення про адміністративно-територіальний устрій.
- гарантія наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами.
- врахування історичних, економічних, екологічних та культурних особливостей при плануванні розвитку громад.
- передача «на місця» максимальної кількості повноважень, які органи місцевого самоврядування здатні виконати.
- створення об'єднаних територіальних громад.
- в перспективі – запровадження інституту префектів, нової територіальної основи України зі зменшення кількості районів, подальший розвиток форм прямого народовладдя [2; 3].

Повноваження органів ОТГ доволі широкі: від розробки стратегії розвитку до організації благоустрою сіл і селищ, які входять до складу ОТГ. Зокрема рада затверджує бюджет ОТГ; утворює виконавчий комітет; встановлює місцеві податки і збори; визначає, яким буде соціально-економічний і культурний розвиток ОТГ, та ін. Виконавчий комітет своєю чергою забезпечує виконання бюджету ОТГ; координує діяльність відділів, управлінь, комунальних підприємств, установ та організацій ОТГ; має право змінювати/скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь та їхніх посадових осіб тощо.

Розвиток ОТГ повинен узгоджуватись із загальною стратегією розвитку відповідної області для формування потужних конкурентоспроможних регіонів і зрівноваження регіонів у межах країни. На практиці ОТГ, які «вписують» свій розвиток у регіональні стратегії, мають змогу отримати фінансування з обласних бюджетів під програми регіонального розвитку (наприклад, у Львівській області – з обласного бюджету на конкурсних засадах співфінансують мікропроекти регіонального розвитку; перевагу отримують ті, які відповідають стратегії розвитку регіону).

Відповідно до Європейської Хартії Місцевого самоврядування від 15.10.1985 року зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому

державою праві та реальній здатності самих територіальних спільнот громадян та сформованих ними органів самостійно та під свою відповідальність вирішувати окрему частину публічних справ, діючи в межах Конституції та Законів відповідної держави. Органи місцевого самоврядування визнано однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму [4; 3].

За стратегію просування реформи децентралізації на загальнонаціональному рівні відповідає Національна рада реформ. Саме вона приймає стратегічні рішення щодо децентралізації влади у різних сферах (в освіті, медицині, соціальному захисті тощо).

За реалізацію реформи на загальнонаціональному рівні відповідає віце-прем'єр-міністр і Мінрегіон (відповідальний координатор). Для прийняття стратегічних та операційних рішень щодо реалізації реформи при Мінрегіоні створену Цільову команду реформи, до складу якої входять представники міністерств і відомств, народні депутати, представники громадськості та ОМС, науковці та експерти, представники донорських організацій.

На рівні регіонів – відповідають заступники голів ОДА, Агенції регіонального розвитку, Центр розвитку місцевого самоврядування (має відокремлені підрозділи в усіх обласних центрах України). Вони здійснюють підтримку реформи на місцях: проводять інформаційний, юридично-консультаційний, організаційний, медичний і розвитковий супровід громад, організовують навчальні та експертні заходи в регіонах тощо[5].

Таким чином, децентралізації в Україні дозволить органам місцевого самоврядування значно покращити рівень добробуту у містах і селах, а також відкриває нові можливості щодо покращення місцевого і селищного бюджетів.

1. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997. Офіційний сайт ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

2. Зміст, принципи та мета реформи з децентралізації (посібник для суддів, які розглядають спори, пов'язані із оскарженнями процесів добровільного об'єднання та приєднання територіальних громад). URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/436/25.08.2019.pdf>

3. Зелений Б. Посібник Об'єднання громад : від ініціативи до ефективної діяльності. URL: http://sm.gov.ua/images/docs/posibnik_otg.pdf

4. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036

5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Гарасимів Т. З.,
заступник директора з наукової та міжнародної діяльності,
професор кафедри теорії, історії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор
*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ТРАДИЦІОНАЛІЗМ Й МОДЕРНІЗМ

Процес формування інститутів громадянського суспільства сьогодні в Україні відбувається у площині модернізації, себто комплексу політичних, правових, соціальних, економічних, культурних, інтелектуальних трансформацій. Основними чинниками становлення громадських організацій в контексті модернізації є значне розширення індустріальних технологій, які ґрунтуються на використанні капіталу й наукового знання, інтенсивний розвиток ринкових відносин, зростання майнової диференціації, поділ діяльності на політичну, суспільну та виробничу, себто послаблення традиційних типів соціальності та розвиток нових цілераціональних зв'язків, оснований на ринкових або професійних критеріях. В культурній сфері – секуляризація громадянської свідомості, інтернаціоналізація системи освіти, вестернізація ціннісних орієнтацій та духовних систем, глобалізація національної культури, плюралізація ідеологічних течій, свобода засобів масової інформації. Визначальну роль на становлення громадських організацій має модернізація національної правової системи в інституційному, нормативному, ідеологічному, функціональному та інфраструктурному напрямках.

У площині складних та суперечливих трансформаційних процесів українського соціуму простежуємо дві основні тенденції: традиціоналізм й модернізм, які визначають особливі «пасажі» можливостей для розвою громадянського суспільства [1, с. 484].

Основами традиціоналістської тенденції є особливості історичного розвитку та соціокультурні фактори, що виявляються через масові стереотипи мислення. Внаслідок яких у соціумі інституціоналізуються структури й механізми, які визначають доіндустріальні форми соціальних відносин. Сутнісними атестаціями означеної тенденції є єдність таких компонентів, як низька мобільність соціуму, закритість політичної і соціальної стратифікації, механічна перцепція сучасних цінностей і норм (політичних, правових, духовних, культурних) при фактичному домінуванні традиціоналізму (у політиці, праві, культурі), схильність індивідів до неформалізованих

методів громадянської активності, а також нахил державних органів до політики патримоніально-адміністративного типу тощо.

Побік традиціоналізму простежується й тенденція модернізму. Комплекс обумовлених нею метаморфоз певною мірою сприяє формуванню інститутів громадянського суспільства, що вимагає вирішення завдань суспільної модернізації, головними характеристиками якої є засвоєння масовою свідомістю засад демократії, ідеологічний плюралізм, створення диференційованої суспільної структури з гінкою спеціалізацією ролей та інститутів; розвиток національного законодавства у відповідності до міжнародних стандартів; розширення сфери громадянської активності, постійне залучення в політичне життя соціальних спільнот й груп інтересів; заміна традиційних еліт модернізаторськими та їх легітимізація; поява й динамічне зростання раціональної бюрократії та ін.

Сучасний розвиток України має амбівалентний характер – водночас модернізаторський та антимодернізаторський. Перша тенденція проявляється в активній громадянській позиції індивідів й соціальних груп, зниженні впливу традиційної політичної еліти, послабленні її легітимності. Рівень довіри українського населення як до державних, так і недержавних інституцій в цілому гранично низький. Безумовно, інститути громадянського суспільства, відносно державних органів й установ, мають значно вищий рівень довіри соціуму. Позаяк, інститути громадянського суспільства є недержавними, а відтак протиставляються державній владі, яка вкрай рідко користується авторитетом у суспільстві [2, с. 38].

Друга тенденція полягає у специфічній формі реалізації модернізації, що виражається в авторитарних методах діяльності та менталітеті правлячої еліти, яка передбачає лише вузьке – згори вниз – спрямування команд при закритому характері прийняття певних рішень. Відтак, політичний режим в Україні являє собою різновид гібридизації – поєднання демократичних інститутів, норм, цінностей з повновладними, тому динаміка трансформаційних процесів є незначною. На переконання дослідника М. Ходаківського, специфіка цієї тенденції полягає в «остатках старого радянського світогляду; патерналізмі; націонал-романтичній ідеї; регіональному партикуляризмі; особистісному інтересі, кожен з яких має власні культурно-світоглядні орієнтації, установки, переконання та моделі поведінки» [3, с. 41]. Тому, саме на цю специфіку необхідно особливо зважати у процесі вироблення ідеології модернізації, окресленні методів й шляхів консолідації соціуму.

Специфіка України та окремих пострадянських держав в тому, що незадоволення та недовіра соціуму до діяльності нинішніх демократичних інститутів обумовлена фактом розчарування в самій демократії. Неєфективність діяльності значної низки сучасних громадянських інститутів

дискредитують самі ідеї демократії, формують непевність, сумніви щодо доцільності їх втілення в українському суспільстві. В цілому незадоволення соціально-економічною та політичною реальністю продукує, не лише громадянську пасивність у розвитку демократичної правової держави, але й певні прояви форм антидемократичного радикалізму [2, с. 36].

Безумовно, модернізація фактично ніколи не визначається стабілізацією діючих суспільних інститутів. Зокрема, українська модернізація нині наštтовхується на низку перешкод політичного клієнтелізму та патерналізму на шляху не лише підвищення рівня політичної участі, але, передусім, розвитку системи в ширшому значенні – її соціально-історичному вимірі. Слабка інфраструктура громадянського суспільства та брак потенцій для самовираження певних суспільних груп компенсовуються появою багатьох елітних груп. Відтак, замість розвиненого суспільного плюралізму швидкими темпами формується елітний корпоративізм.

Мета інститутів громадянського суспільства визначається, передусім, здійсненням представництва інтересів й запитів усіх верст населення. В умовах громадянського суспільства, наявності значного масиву інформації та її мобільності, інтереси індивідів часто проявляються у розбіжних площинах.

Закономірність розвитку різних інститутів громадянського суспільства визначається перетворенням певних інтересів в альтернативні, відповідним чином обґрунтовані, та їх оптимальною реалізацію. Вони покликані моторити компромісні політичні рішення, формувати активну громадську позицію, значимість якої в умовах розвою громадянського суспільства динамічно зростає. Інститути громадянського суспільства й суспільні доктрини взаємопроникають і зливаються тією мірою і в тому сенсі, що й ті, які бажають консолідувати соціум, об'єкти та події під певним поняттям спільного інтересу чи спільного добра [4, с. 20].

Інститути громадянського суспільства покликані гарантувати зворотній зв'язок між державою та соціумом, забезпечувати контроль за діяльністю державних органів, консультувати у процесі вирішення кризових ситуацій, пропонувати їм свої програми щодо розв'язання проблемних питань. Вагому роль у цьому відіграють засоби масової інформації, створені політичними партіями та громадськими організаціями (або за їх участю).

Громадські організації, як уже нами зауважувалося, є конститутивною складовою громадянського суспільства. Згідно закону «Про громадські об'єднання» громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якої є фізичні особи. Натомість, громадський союз – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права і фізичні особи [5]. Себто закон «Про

громадські об'єднання» диференціює їх саме за організаційно-правовою формою та визначає відмінності щодо правового статусу обох форматів.

Нині існують різні підходи у зарубіжній та вітчизняній науці порівняльного правознавства щодо класифікації громадських об'єднань. Науковому підтвердженні або ж критиці можна піддати кожную спробу поділити об'єднання громадян на певні види. Це обумовлено національною правовою системою, різними підходами до типології недержавних організацій у державах Європейського Союзу та низкою інших чинників. Проте необхідно виокремити генеральні критерії, які дозволяють вирізнити громадські об'єднання одне від одного, окреслити його правовий статус та в цілому їх місце в системі інститутів громадянського суспільства.

Таким чином, аналізуючи діяльність сучасних інститутів громадянського суспільства у контексті формування ідеології модернізації українського соціуму, можна зауважити наступні тенденції.

Інститути громадянського суспільства беруть активну участь у формуванні державного курсу, націленого на вирішення актуальних проблем українського соціуму. Цей процес реалізовується шляхом залучення наукового потенціалу, який характеризується належним етичним й інтелектуально-професійним рівнем, динамічним створенням аналітичних центрів, ґрунтовним вивченням громадської думки та проведенням оперативних громадських слухань. Отже, потенціал громадянського суспільства залучається до вирішення назрілих політичних, правових, соціальних проблем.

Інститути громадянського суспільства популяризують цінності громадянства, ініціативно впроваджують систему заходів ідеологічного спрямування, що здійснює позитивний вплив на соціум.

Становлення інститутів громадянського суспільства без втручання держави, а прямої наближеності до соціуму обумовлює вирішення наявних та потенційних конфліктів, незгод. Альтернативні підходи до вирішення різних суспільних проблем сприяють якісному формуванню оптимальної стратегії держави.

1. Безродна В. І. Особливості становлення громадянського суспільства в Україні у контексті модернізації. *Держава і право*. 2002. Вип.17. С. 481–484.

2. Войтенко Т. О., Гончарук О. С., Привалов Ю. О. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання. Наукова збірка. Відп. ред.: Ю. Саєнко. Київ: Стило, 2002. 368 с.

3. Ходаківський М. Громадянське суспільство і національна держава. *Віче*. 1998. № 9. С. 34–46.

4. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. Пер. з англ. Київ: Основи, 1997. 838 с.

5. Закон України «Про громадські об'єднання». *Відомості Верховної Ради України*. 2013, № 1, ст.1. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

Герасимович А. М.,
старший викладач кафедри іноземних мов та
культури фахового мовлення
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

«ХИТРОМУДРА» ТАКТИКА ДИПЛОМАТІЇ ГЕТЬМАНА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У СТОСУНКАХ З ПОЛЬЩЕЮ

Виникнення великих держав і розвиток дипломатичних відносин між ними призвели до розвитку дипломатичного права і міжнародного права. Засновником науки міжнародного права вважають голландця Гуго Гроція (1583-1645 рр.). Історичне значення видатного голландського юриста полягає в тому, що в епоху нескінченних воєн між монархічними державами, він намагався поставити війну в рамки правових норм й разом з тим теоретично обґрунтувати захист власності.

Твір, який приніс Гроцію славу – «Про право війни і миру» (1625 р.) виходив із права власності як «природного права» людини. На основі природного права будується право позитивне, тобто закони, які видаються державою. Джерелом міжнародного права є договір. Держави, які розглядаються Гроцієм як окремі власники, домовляються між собою про норми, що регулюють відносини між ними не лише у мирний час, але й під час війни [1, с. 242-245].

У середині XVII століття на арену суспільно-політичного життя Східної та Південно-Східної Європи рішуче виступила мало кому відома до того людина, діяння котрої, за словами одного із сучасників, швидко звернули «на себе очі всіх народів». А через десять років по тому вона пішла з життя, будучи – знову ж таки за висловом свідка тодішніх подій – «ушавленого між монархами». Звали цю людину Богдан-Зиновій Хмельницький.

Без будь-якого перебільшення можна сказати, що розпочата великим українським гетьманом війна за визволення своєї батьківщини з-під чужоземного поневолення і створення національної держави справила серйозний вплив на політичний розвиток Східної і Південно-Східної Європи [5, с. 5].

Прийнято вважати, що державна політика і зразкова мораль – речі, майже несумісні. Політичному діячові доводиться відстоювати інтереси

власного класу, нації чи навіть блоку держав і, тим самим, вступати в протиборство з суперниками. Тут, як і в кожній війні, часто судять лише переможених. Разом з тим, політичному діячові надзвичайно важливо зберігати зовнішні контури пристойності власної політичної лінії, її відповідності загальноприйнятим нормам. Той, хто нехтує цим правилом, рано чи пізно залишається без партнерів, а далі й без союзників. Б. Хмельницькому, організаторові «державного заколоту» (як на думку монархів усієї Європи), доводилось навіть більше рахуватися з політичними правилами історичної доби, ніж будь-кому з «законних» володарів держав. Міжнародна суспільна думка не залишила б непоміченим порушення норм права і шляхетської «моралі» [3, с. 72].

Зовнішня політика Б. Хмельницького – це зразок макіавеллізму, перенесеного на український ґрунт. Менше, ніж за десять років, він з небуття підніс державу, яка мала дипломатичні відносини (а отже і визнання урядів) з Кримом, Туреччиною, Молдавією, Росією, Семигороддям, Швецією, Бранденбургом, зрештою й з Річчю Посполитою. Для порівняння, навіть Кромвелло не вдалося остаточно подолати зовнішньополітичну блокаду сусідніх монархів, незважаючи на те, що він опирався на національний парламент. Показово, що в багатьох випадках зовнішньополітичні ініціативи Хмельницького межують з військовою хитрістю, але жодного разу гетьман не переступає ту межу, яка б дозволила ворогам звинуватити його в порушенні шляхетського кодексу честі [3, с. 72].

5 травня 1648 р. під Жовтими Водами гетьман Б. Хмельницький пропонує оточеним полякам видати артилерію, обіцяючи не чинити нападу на військо, яке залишить укріплений табір. І справді, роззброєного противника атакують татари, а козаки не втручаються в цей погром.

12 червня 1648 р. Хмельницький надсилає листа до короля Володислава IV, в якому пояснює свої дії вимушеною обороною від коронного війська після того, як він почав виконувати погоджений у 1646 р. план війни з Туреччиною. За задумом Володислава IV та його канцлера Оссолінського розпочати цю небажану для магнатів війну повинні були козаки. Володислав IV, як відомо, помер ще 20 травня, але Б. Хмельницький робить вигляд, що про цей факт йому нічого не відомо. У Варшаві лист гетьмана, в якому висловлювалась готовність якнайшвидше владнати конфлікт, справив заколисуюче враження. Гнів шляхти упав на голову Оссолінського, а козацька армія виграла понад три місяці для самоорганізації та вишкілу.

Напередодні битви під Пилявцями Б. Хмельницький ще одним «вірнопідданим» листом позбавив польське військо підтримки 10-тисячного загону Я. Вишневецького. Показне розкаяння, висловлене в листі, змусило польського гетьмана Д. Заславського відмовитись від послуг

магната Вишневецького, який наполягав на кривавій розправі з усіма без винятку повсталими. Заславський «пожалів» садовити на palі власних, ще не переможених кріпаків-українців. Результат відомий.

Переговори з А. Киселем взимку 1649 р. не могли принести бажаного для України результату. Польська сторона була готова розглядати питання збільшення реєстру, компенсації особистої кривди Б. Хмельницького тощо, але в жодному разі не автономії України. Гетьман зриває ці небажані для нього переговори таким неординарним прийомом, як симуляція власного неперервного запою. Киселеві так і не вдалося провести серйозні переговори. Така поведінка нібито некерованого керівника повстання не могла не приспати пильності польської сторони. Остання довго недооцінювала справжні кондиції українського вождя.

Період поразки під Берестечком був чи не найважчим у політичній біографії Б. Хмельницького. Чорна рада козацької голоти проголосила його скинутим. Війська литовського гетьмана Радзивілла зруйнували Київ – після трирічного невтручання, протягом якого Хмельницький добивався порозуміння і союзу з Литвою проти Польщі. Татарський союзник продемонстрував свою недружню позицію. Син Тиміш за невияснених мотивів повісив другу дружину гетьмана Олену. Козацької армії більше не існувало, окремі розрізнені загони налічували щонайбільше по 50-100 чоловік.

Тим більш показовою є поведінка гетьмана під час переговорів у Білій Церкві. Після прибуття до польського табору Б. Хмельницький починає глузувати з Радзивілла: «Щось я не бачив пана на полі бою», провокуючи його на герць. Така зухвала поведінка повинна була продемонструвати полякам, що козацька сторона почуває себе достатньо міцною. І хоча це був політичний блеф, результат відомий. Хмельницький уміло видушив з свого майже розгромного становища той максимальний результат, яким стала Білоцерківська угода.

Перемога козацько-татарського війська під Батогом 1 травня 1652 року також значною мірою стала здобутком вмілих дій досвідченого політика. Напередодні польський гарнізон отримав офіційне послання гетьмана з проханням пропустити Тимоша у Молдавію для сватання до дочки молдавського господаря Василя Лупула Розанди. Послання було витримане у самопринизливому тоні, тим самим пильність М. Калиновського була приспана. Так несміливо міг прохати лише певний своєї слабкості прохач, якому належало відповісти зневажливою відмовою. Поява величезного козацько-татарського війська стала для поляків вражаючою несподіванкою, що зумовила капітуляцію і винищення практично усього польського гарнізону.

Інколи зовнішньополітичні дії Б. Хмельницького можуть

видаватись сучасникові малозрозумілими, помилковими чи навіть відверто безпринципними, як, наприклад, прийняття турецького протекторату в 1650 р. чи російського в 1654 р. Особливо гучні нарікання сучасників викликав Зборівський мир 1649 р., який фактично зраджував тих учасників Визвольної війни (в першу чергу селян), що не потрапили до погодженого 40-тисячного реєстру.

В усіх зазначених випадках слід приймати до уваги менталітет середньовічного шляхтича, який не міг собі уявити іншої форми держави, ніж монархія, і, одночасно, був позбавлений найменшої можливості проголосити себе українським монархом. Хмельницький шукав для України такої корони, під егідою якої вона могла б почувати себе максимально безпечно і зручно. Ідеальним сюзереном став би той монарх, який щонайменше втручався б у справи підвладної України, задовольняючись номінальним титулом. Подальші події показали усю марність таких надій [3, с. 75].

Під час Визвольної війни виявились виняткові дипломатичні здібності Б. Хмельницького, його вміння глибоко і об'єктивно аналізувати зовнішню політику держав Центральної, Східної і Південно-Східної Європи, знаходити вихід навіть із надзвичайно складних зовнішньополітичних ситуацій. Чигирин перетворився на один з визначних центрів міжнародного життя. Гетьманська держава налагодила дипломатичні зв'язки з Річчю Посполитою, Московською державою, Оттоманською Портою, Кримським ханством, Молдовою, Трансільванією, Валахією, Швецією, Австрією, Венецією, Бранденбургом [6, с. 115].

Відомо, що політика, в тому числі й зовнішня, – це «мистецтво можливого». Міцності, закладеної хитромудрими комбінаціями Хмельницького у фундамент української автономії, вистачило на ціле сторіччя. Цього ж запасу стало й для того, щоб український етнос відчув себе народом, нацією, здатним і зобов'язаним створити власну повноцінну державу. Державу – члена європейської сім'ї народів. Зовнішня політика цього визначального періоду творилась витонченим розумом, але чистими руками, у відповідності з загальноприйнятими нормами тогочасного міжнародного права.

1. Документи Богдана Хмельницького. / Упорядники І. Крип'якевич та І. Бутич. Київ, 1961. 314 с.

2. История дипломатии. Изд. 2-е, пер. и доп. / Под редакцией В.А. Зорина, В.С. Семенова, С.Д. Сказкина, В.М. Хвостова. т. 1. Москва, Госполитиздат, 1958. 896 с.

3. Макачук Володимир. Моральні риси дипломатичної тактики Б. Хмельницького: зб. матеріалів другої польсько-української наукової

зустрічі «Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів» / За редакцією Л. Зашкільняка. Львів-Люблін, 1996. С. 72-75.

4. Мищик Юрій. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. в opinii повстанців: / зб. матеріалів другої польсько-української наукової зустрічі «Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів» / За редакцією Л. Зашкільняка. Львів-Люблін 1996. С. 31-44.

5. Смолій В. А. Степанков В. С. Богдан Хмельницький (Соціально-політичний портрет). 2-ге вид., доп., перероб. Київ. : Либідь, 1995. 624 с.

6. Чуприна Василь, Чуприна Зоя. Хмельниччина 1648-1657 рр.: Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького. Львів: Світ, 2003. 176 с.

Горбань В. І.,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
міжнародного права і права Європейського Союзу,
кандидат історичних наук, доцент
(Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди)

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ 2019: ІСТОРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА З ПОГЛЯДУ РЕТРОСПЕКТИВНОГО ДОСВІДУ

Недописана історія – так 2009 року автор характеризував процес реалізації Україною конституційних засад суверенітету, демократії, верховенства права, соціальної держави після тривалого історичного шляху до Акту проголошення незалежності 1991 року [1]. Не зважаючи на вступ України до Ради Європи 1995 року з прийняттям зобов'язань, за якими й були сформульовані зазначені конституційні засади, автор відзначав невирішені з 1991 до 2009 року проблеми: відсутність офіційної державно-правової доктрини; нестабільність Конституції (далі – КУ); недовершене конституювання форми держави в її складових – форми правління, режиму, устрою; перехідний характер правової системи з нечітко визначеним кінцевим результатом – романо-германська чи тяжіюча до неї, але особлива, українська.

Авторський аналіз 2011 року стану реалізації і перспектив державного суверенітету України також відзначав його проблемність, пов'язану зі зміною Вестфальського світового порядку на глобалізований [2].

Що змінилося за 10 років (з 2009 до 2019), а всього за 28 років (1991–2019)? *Перманентний конституційний процес з контрверсійними поворотами* 2004, 2010, 2014, 2016 років засвідчує його хаотичність внаслідок відсутності офіційної державно-правової доктрини як основи європейської континентальної правової системи. Тому і форма держави (особливо її системоутворюючий принцип розподілу влади) залишається предметом доктринальних дискусій, колізійних законопроектів (особливо щодо децентралізації влади) та зауважень резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи про функціонування демократичних інститутів в Україні.

У досі перехідній правовій системі України іноземний член НАН України і НАПрН України В. Батлер відзначив суміш елементів соціалістичного, тоталітарного, романо-германського і слов'янського права [3, с. 138 – 145]. Тому, не зважаючи на офіційне тлумачення Конституційним Судом України 2004 року змісту принципу верховенства права, яке не слід ототожнювати із законом за можливої його несправедливості [4, с. 314], тільки 2016 року Верховна Рада України (далі – ВРУ) привела ст. 129 КУ у відповідність зі ст. 8 КУ і зобов'язала суддів керуватися принципом верховенства права, а не підкорятися лише закону. Але в перекладі Загальної декларації прав людини ООН 1948 р., за яким в Україні здобувають юридичну освіту, принцип верховенства права (Rule of Law) викладається на застарілій доктринальній основі як верховенство закону (див. zakon. rada. gov. ua; president. gov. ua).

Законодавство України, по-перше, досі відірване від народу за позбавлення його законодавчої ініціативи, права вето на закони, права відкликати народних депутатів, відсутності референдумів. По-друге, нестабільне, що провокує відповідний стан законності і правопорядку. По-третє, всупереч принципу політичного та ідеологічного плюралізму (ст. 15 КУ) орієнтується на мінливі ідеологічні домінанти залежно від зміни політичного складу ВРУ.

Суверенітет України 2019 року знаходиться в пошуках гарантій між нормандським і будапештським форматами внаслідок власного безсилля перед геополітичними акторами глобалізації, в конкуренції яких між собою Україна використовується як об'єкт, а не є суб'єктом політики.

Якщо вбачати причини ситуації в історично запізнілому формуванні українського народу, нації як суб'єкта праводержавотворчості, то в світовій історії чимало протилежних зразів. Історично синхронно з пошуками самовизначення української нації, яка самоусвідомлювала себе як таку ще в XIX ст., у Німеччині її творчий геній Гете також роздумував над питанням: «Німеччина? Але де вона? Я не знаю як знайти цю землю (країну)».

Аналогічно, в Італії М. д'Азельйов закликав: «Ми створили Італію, тепер мусимо створити італійців» [5, с. 77]. Якщо причина в тій кількості війн і революцій, що прокотилися Україною, то Німеччина і Франція у цьому відношенні їй не поступаються. Якщо причина в надто пізньому формуванні власної держави у XX ст., то приклад вагової у світі держави Ізраїль також засвідчує протилежне.

З історичної ретроспективи досвіду України автор виводить інший варіант розуміння ситуації. Суть проблеми – у відриві праводержавотворчого процесу в Україні від власних традицій і досвіду та в надмірному захопленні запозиченнями зарубіжних теоретичних схем і практичних зразків, із еkleктичної суміші яких твориться нежиттєздатний гібрид.

Віхами цього негативного досвіду є невдалі спроби побудови Центральною Радою УНР за невідповідними українським традиціям шаблонами західноєвропейської демократії, псевдомарксистська побудова держави диктатури пролетаріату у селянській країні та соціалістичної державно-правової системи на відсталій соціально-економічній і культурній основі у протиборстві з розвинутими буржуазними країнами, пропозиції Л. Кучми до Верховної Ради визначитись із шляхом розвитку України, під який уряд розробить відповідну програму та його підсумки власного керівництва реформуванням України – спершу приймали закони-копії із зарубіжних аналогів, а потім підганяли під них суспільні відносини, які їх відштовхували, підриваючи авторитет держави і повагу до законів [6, с. 166-167].

Між тим, навіть класичні демократії світу – Англія, США, Франція – мають різні форми правління, зміст демократичних режимів (політичну систему, способи голосування на виборах, самоврядування та ін.), адміністративно-територіальний устрій. У роздумах «Как нам обустроить Россию» після її виходу з СРСР О. Солженіцин зазначав щодо цих зразків:

«О государственной форме.

Освальд Шпенглер верно указывал, что в разных культурах даже сам *смысл* государства разный и нет определившихся «лучших» государственных форм, которые следовало бы заимствовать из одной великой культуры в другую. А Монтескье: что каждому пространственному размеру государства соответствует определённая форма правления и нельзя безнаказано переносить форму, не сообразуясь с размерами страны.

Для данного народа, с его географией, с его прожитой историей, традициями, психологическим обликом, - установит такой строй, который вёл бы его не к вырождению, а к расцвету. Государственная структура должна непременно учитывать традиции народа» [7, с. 9]. Сучасна Росія

творить оригінальну державу без оглядки на сторонні оцінки і критику: із власного досвіду і традицій. Так і Швеція, Ізраїль, Китай та ін.

Наведені роздуми О. Солженіцина актуальні для України у якій є унікальний досвід конституювання козацької держави в 1710 р. з такими зразками демократії і соціально-правової держави, яких не було тоді в світі і які незаслужено забуті. Українці внесли вагомий вклад у будівництво спільної з Росією державно-правової системи на основі традицій Русі і православ'я, на що аргументовано вказує Л. Кучма [6, с. 151-159]. Оригінальними є пошуки самовизначення України в імперських системах Росії та Австрії, що їх обдумували М. Гоголь, Т. Шевченко, І. Франко, кожен з яких позначив свій вектор пошуку, а їх сукупність створила основу для інтеграції новітньої моделі держави і права України з критичного аналізу європейського досвіду і українських традицій. Актуальними є критичні самооцінки М. Грушевського та В. Винниченка щодо сили радянської форми держави з традицій козацьких рад, давнішого віка Русі, слов'янського народоправства.

Зважаючи на глобалізацію, що охоплює держави світу на перетині ХХ – ХХІ століть, актуальним є досвід узгодження суперечливих державно-правових інтересів українців, росіян, євреїв у революційних подіях 1917 р., громадянській війні та соціалістичних перетвореннях суспільного життя 20-х – 30-х років. Особливим уроком цього досвіду є проблема «справжніх» і «несправжніх» українців, постановка якої і спроба розв'язання в кадровій політиці Радянської України виявила свій підривний характер в аспекті загальної безпеки і стабільності держави, спричинивши внутрішні суперечності, підозри, інтриги як фактор сприяння утвердженню сталінського тоталітаризму в СРСР.

Формалізація державного суверенітету й територіальної цілісності України з розвинутою соціально-економічною і культурною сферами в СРСР і члена ООН створили всі умови для консолідації в суверенній державі. Проте вони не реалізовані, а значною мірою втрачені в наївних сподіваннях політичного керівництва України на зарубіжні моделі-зразки та допомогу. Але які результати цієї допомоги? Корисно звернути увагу на цитовані Г. Кіссінджером слова Ден Сяопіна: «Велика сімка (або Вісімка) часто обмежує суверенітет бідних і слабких країн третього світу. Їхні розмови про права людини, свободу та демократію призначені тільки для захисту інтересів сильних і багатих країн, які використовують у своїх інтересах власну силу, щоб залякати слабкі країни, впроваджувати гегемонію, і практикують силову політику» [8, с. 185]. Досвід слабкого Китаю в

створенні супердержави на власних традиціях і досвіді є повчальним для України.

1. Горбань В. І. Україна: сходження до суверенної держави. Сторінки недописаної історії: Монографія. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2009. 219 с.;

2. Горбань В. І. Державний суверенітет України 1991 – 2011 рр. в реалізації і перспективах. *Зб. наук. праць Харківського нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди «Право»*. Вип. 16. С. 151 – 159;

3. Батлер В. Україна на правовій карті світу. *Право України*. 2013. № 9.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2004* / відп. ред. П. Б. Євграфов. Київ: Юрінком Інтер, 2005.

5. Шпорлюк Роман. Україна: від імперської периферії до суверенної держави. *Сучасність*. 1996. №11.

6. Кучма Леонид. Украина – не Россия. Москва: Время, 2004.

7. Солженицын А. И. Как нам обустроить Россию. Посильные соображения. *Комсомольская правда. Специальный выпуск*. 1990, 18 сентября.

8. Кіссінджер Генрі. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / Пер. з англ. Надія Коваль. Київ: Наш формат, 2017. 320 с.

Горбань О. В.,
доцент кафедри правознавства,
кандидат філософських наук, доцент
(Полтавський університет економіки і торгівлі)

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЮРИСТІВ – НАГАЛЬНА ПОТРЕБА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

У контексті європейської інтеграції України стан національного державотворення і правотворення далекий від свого кінцевого результату – прийняття України в якості повноправного суб'єкта Європейського Союзу і за правоздатністю, і за дієздатністю. Одна з вагомих тому причин – невідповідна європейському рівню *якість* юридичних кадрів, яка зворотно пропорційна їх *кількості* як за чисельністю вищих навчальних закладів юридичного спрямування, так за чисельністю їх випускників. Кадри ж

вирішують усе, а *юридичні кадри визначають якість* правотворчості і правозастосовної практики з їх кінцевим результатом: захистом основоположних прав і свобод людини.

Новацією Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) з підвищення якості підготовки кадрів юристів стало запровадження зовнішнього незалежного тестування бакалаврів права на предмет їх можливого вступу до магістратури права. Складовою частиною змісту цього тестування стала перевірка здатності бакалаврів до *критичного мислення* як *основи наукового магістерського рівня вищої юридичної освіти*. Адже за своєю етимологією (грецьке поняття, трансформоване в латинське, від нього у французьке, а відтак у англійське, слов'янські) категорія «критичне мислення» означає здатність розрізняти, аналізувати на основі розмірковування про значення того чи іншого об'єкту і предмету з незалежним від авторитетів усвідомленням і доказовим судженням.

Проте практика тестування виявила *системну проблему з формуванням критичного мислення в усій освіті України*. Учitisя на бакалаврів права приходять випускники загальноосвітніх середніх навчальних закладів, у яких домінують монологи вчителів та авторитети підручників, що їх мають вивчати й *переказувати* (в кращому випадку) або читати (у гіршому випадку) учні. Показовим у цьому відношенні є приклад принципової різниці уроків історії в типових школах Англії і України, наведений В. Процевським і В. Горбанем. На запитання англійського вчителя після відвідин уроку в одній із київських шкіл: «А хіба відповіді учнів не обговорюються? Чи бувають дискусії?» міністр Л. Гриневич відповіла, що відповідна підготовка вчителів ще тільки планується проектом нового закону про освіту [1, с. 13].

Відтак навчання бакалаврів права починається з традиційного зачитування (у гіршому випадку) чи переказу (у кращому випадку) на семінарських заняттях ксерокопій текстів підручників, навчальних і навчально-методичних посібників з різних навчальних дисциплін, а то й з Вікіпедії за допомогою телефону. Яке вже тут критичне мислення, як сумнівів у авторитетах авторів текстів у студентів не виникає, хоч тексти змістовно не тотожні (але тої різниці студенти не можуть розрізнити), часто автори пишуть бездоказово, без фактів, без посилання на джерела інформації. Джерелознавства ж як допоміжної навчальної дисципліни студенти не вивчають і не розрізняють джерела права від їх інформаційних носіїв (електронних чи паперових), які не завжди достовірні. Поширені зразки відповідей студентів перших-других курсів на запитання викладачів про джерела інформації, якою вони користуються при підготовці до семінарів, – «інтернет», «вікіпедія».

Більше того, у нормативно запровадженому МОН, всупереч

автономії ВНЗ, «прокрустовому ложі» кількості навчальних дисциплін на семестр (не більше 8) відбулося скорочення кількості навчальних дисциплін та їх обсягу в годинах вивчення. Як наслідок, з навчальних планів підготовки бакалаврів права почала зникати дисципліна «Юридична логіка» (яка тоді наука про мислення може формуватися у студентів без знань законів мислення та умінь і навичок їх використання в стандартних і нестандартних ситуаціях, особливо без розуміння закону достатніх підстав). Філософія ж як методологічна основа всіх наук і важливого для юристів категоріального апарату (час, простір, особа та ін.) скоротилася за обсягом вивчення до мізеру, а за змістом – до історії вчень.

За таких реалій якісне формування передбачених державним стандартом вищої юридичної освіти за рівнем бакалавр загальних компетентностей 1 (здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу) і 8 (здатність бути критичним і самокритичним) [2] є сумнівною. Втім реформа юридичної освіти в Україні за європейськими принципами, за слушним зауваженням В. Процевського і В. Горбаня, має охоплювати всю її систему: від загальної середньої до вищої юридичної та неюридичної – економічної, інженерно-технічної та ін. [1].

Поки що, як висновок, доводиться констатувати якість підготовки юристів *не творців* суверенної і незалежної, демократичної, правової, соціальної держави в Україні, а слухняних, бездумних *виконавців* чийсь владної волі із-за меж України і в ній самій. Воля ж та, за міжнародними оцінками, здебільшого керується приватними корупційними інтересами, геополітичними стратегіями акторів глобалізації, в яких немає місця суверенним національним державам [3].

1. Процевський В. О., Горбань В. І. До реформи юридичної освіти в Україні: роздуми про принципи і зміст. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. Випуск 29. Харків, 2018. С. 7 – 16.

2. Стандарт вищої освіти України. Рівень перший (бакалаврський). Ступінь бакалавр. Галузь знань 08 Право. Спеціальність 081 Право. Видання офіційне. Міністерство освіти і науки України. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 12.12.2018 р. № 1379.

3. Горбань В. І., Горбань О. В. Глобалізація і демократія: політико-правовий і етнотериторіальний аспекти. *Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Право»*. Вип. 23. Харків, 2015; Горбань В. І., Горбань О. В. Глобалізація і демократія: етнічний аспект. *Там само*. Вип. 24. Харків, 2016. С. 97 – 114.

Гринь К. М.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ОРІЄНТАЦІЯ НА ЄВРОСТАНДАРТИ

У сучасному світі захист і дотримання основних прав і свобод людини і громадянина перестали бути компетенцією конкретної країни, а стали справою всього міжнародного співтовариства, оскільки вже тривалий час є важливішим завданням багатьох держав світового співтовариства. Завдяки підвищеній стурбованості й увазі міжнародної спільноти до цих питань в різний час авторитетними міжнародними організаціями прийнято близько 300 декларацій, конвенцій, хартій що стосуються дотримання прав людини. Даними документами у світі створюється відчуття захищеності людей, громадян країн від протиправного посягання на їх свободу, волю, честь, гідність.

Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти або як принципи природного права, бо вони розробляються на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій.

Україна як держава, яка приймає участь у діяльності ООН узяла на себе зобов'язання у галузі міжнародного співробітництва для сприяння підвищення загальної поваги й дотримання прав людини і основних свобод, як на міжнародній арені так і в середині своєї країни. Ціла низка міжнародно-правових актів співпадає з основними конституційними нормами, що в свою чергу служать природно-правовим базисом для Конституції України, а отже й всіх інших нормативно-правових актів.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнонародському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод людини та громадянина [1, с. 124]. На нашу думку, це нагальний обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод людини та громадянина, а також в процесі їхнього дотримання використовувати законні межі можливого або припустимого їх обмеження.

Доцільним навести основні міжнародно-правові акти, що встановлюють загальнонародські стандарти прав і свобод особи, та стосуються правового статусу людини і громадянина і з якими узгоджуються постулати Конституції України та відповідні нормативні акти

України, й до таких належать: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (з протоколами, 1950), Європейській соціальний стандарт (1961), Заклучний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989), Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЕ (1990) [2].

Вищенаведені документи засвідчують про охорону прав та свобод людей. На нашу думку, в демократичній країні основоположною ціллю та основними завданнями мають бути права, які повинні забезпечуватись та гарантуватися державою. Кожен документ містить у собі положення, що охороняють ту чи іншу сферу правовідносин, прийнявши які держава-учасниця того чи іншого об'єднання зобов'язана їх дотримуватись. За не дотримання основоположних статей держава нестиме відповідальність.

Отже, підсумовуючи, можна дійти висновку, що будь-яка нормальна демократична та правова держава ставить перед собою мету забезпечити всі потреби та бажання кожної особи та громадянина. Тому вважаємо, що основне завдання в діяльності демократичної правової держави полягає в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Досягнення цієї мети та завдань нерозривно пов'язане з обов'язком держави створювати діючу систему захисту прав і свобод, а також встановлювати чіткі юридичні процедури такого захисту.

Законодавство України з прав людини і насамперед Конституція нашої держави відповідають міжнародно-правовим стандартам, чого не можна сказати про законодавчу і правозастосовчу практику. Так, незважаючи на прогрес у законодавчій сфері, в Україні продовжують порушуватися загальновизнані норми й принципи, які стосуються прав людини, ті чи інші статті Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, інших міжнародних документів. Ми вважаємо, що дане порушення відбувається через легковажність певних органів чи структур країни, які нехтують відповідальністю за порушення тих чи інших основоположних прав та свобод населення країни, що в свою чергу минулі роки і на етапі сьогодення є найважливішою та найціннішою ланкою у будь-якій демократичній державі.

Проте можна стверджувати, що в нашій країні формується демократична правова держава, а отже, є сподівання, що з часом держава Україна не матиме проблем із забезпеченням усіх без винятку основних прав і свобод людини і громадянина. До того ж вступ України до Ради Європи зобов'язує дотримуватися міжнародних норм і принципів у галузі

захисту прав людини [3, с. 10-12]. З розвитком нових технологій та нових досягнень суспільства права людей розширюються, що в подальшому, не виключаємо, розширюватимуться й обов'язки, що призведе до переосмислення та перероблення раніше створених документів щодо захисту громадян держави від протиправних посягань.

1. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: Реферат, 2006. С. 124.

2. European Court of Human Rights. Overview 1959–2017.URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf

3. Тиунів О. Правові стандарти як засіб регулювання міжнародних та внутрішньодержавних. *Міжнародне право*. 2012. №5. С. 10–12.

4. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. *Право України*. 2010. № 2. С. 36 – 43.

5. Білас Ю. Ю. Європейські стандарти прав людини в контексті правозастосування сучасної України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. Ю. Білас. Київ, 2011. 19 с.

Грицай І. О.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*),

Лавренко Д. О.,

слухач магістратури

(*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*)

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Кожній країні та усім верствам населення притаманне таке явище, як гендерно обумовлене насильство. В процесі інтеграції до Європейського Союзу своє бажання побутувати європейську країну в якій пануватимуть демократичні принципи, а найвищим пріоритетом стане захист прав людини підтвердила Україна. Досягнення зазначеної мети актуалізує питання щодо забезпечення гендерної рівності, зокрема викорінення гендерно обумовлене насильство в суспільстві. Адже нехтування проблемою гендерного насилля призводитиме до нівелювання принципів демократичного суспільства.

Вагомий внесок у формування теоретичних засад гендерно

обумовленого насильства в Україні зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Н. Аніщук, Н. Болотіна, І. Грицай, Г. Герасименко, О. Дашковська, Л. Кобелянська, К. Левченко, Т. Марценюк, Т. Мельник, В. Муранова, М. Ничипоренко, О. Руднєва, Г. Христова, Л. Єрохіна, Ю. Черняк та ін.

Гендерне насильство – структурна проблема, глибоко вкорінена в нерівному співвідношенні сил між чоловіком і жінкою. Таке насильство посилюється шкідливими соціальними і культурними очікуваннями та уявленнями про гендерні ролі, які зазвичай вважаються властивими жінці чи чоловікові, дівчинці або хлопчикові. Таким чином, на практиці втілюється і зберігається гендерна нерівність. Жінки і дівчата, які підпадають під насильство, отримують сигнал про те, що вони недостатньо гарні й не управляють своїм життям і тілом. Це безпосередньо впливає на здоров'я жінок, їх зайнятість і участь у громадському та політичному житті [1].

Першочерговим є окреслення змісту терміна «гендерно обумовлене насильство» та формулювання авторської дефініції. Вперше визначення гендерно обумовленого насильства в українському законодавстві було закріплено Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Насильство за ознакою статі діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті [2]. Слід акцентувати увагу, що наведений Закон діяв з 2005 р., проте законодавче закріплення досліджуваної дефініції запроваджено лише у 2017 р. (з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

До визначення (тлумачення), що саме є гендерно обумовленим насильством виокремлюють **три основні підходи** [3], а саме: ***перший підхід*** ґрунтується на визначенні, закріпленому у Декларації про викорінювання насилля щодо жінок, відповідно до якого насильство по відношенню до жінок означає будь-який акт насильства, здійснений на підставі статевої ознаки, який заподіює або може заподіяти фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь-то в суспільному чи особистому житті [4]; ***другий підхід*** знайшов своє відображення у теорії маскулінності та передбачає насилля над жінками, деякими чоловіками та сексуальне насильство над дітьми. Під цю теорію підпадають гомофобне насильство, сексуальне насильство та зловживання дітьми. Вказану теорію підтримує Дж. Ланг, який вбачає, що для досягнення мети у гомофобії та торгівлі людьми для сексуального рабства використовується певна ієрархія,

де привілеї мають все ж таки чоловіки [5]; *третій підхід*, засновано на насиллі за ознакою статі та соціальній ролі чоловіка або жінки.

Міжнародна служба народонаселення (PSI) визначає гендерно обумовлене насильство як насильство, спрямоване на людину на основі її біологічної статі, гендерної ідентичності. Люди також можуть відчувати гендерно-обумовлене насильство на основі соціально визначених норм маскулінності та жіночності [6]. Інша міжнародна організація, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, під гендерно обумовленим насильством розуміє будь-який акт, який вчиняється проти волі людини, і ґрунтується на гендерних нормах та нерівних владних відносинах [7].

В науковій літературі вчені по-різному тлумачать гендерно обумовлене насильство, проте всі зауважують, що це є насильством за ознакою статі. Так, В. Попіль під гендерно обумовленим насильством розуміє суспільно небезпечну поведінку особи (насилльника), як чоловіка, так і жінки стосовно протилежної статі (жертви), яка проявляється у спричиненні фізичних, сексуальних, морально-психологічних та інших страждань або у погрозах їх застосування [8]. С. Євченко, тлумачить гендерне насильство як порушення прав людини – насильство, побудоване на основі використання сили, що спирається на ознаку статі (включає словесні образи, погрози, побої, примус до сексуального зв'язку тощо) [9]. Л. Гонюкова, вважає, що гендерне насильство – це різновид агресивної поведінки, використання сили на основі ознаки статі – від словесних образ і погроз до фізичних побоїв та примусу [10]. О. Максимов акцентує увагу на тому, що гендерне насильство є результатом гендерної дискримінації і втілюється в різних формах, кожна з яких лише порушує права людини але й дестабілізує суспільство, сприяючи його деградації і деструктуризації [11].

Від гендерно обумовленого насильства потерпають, як чоловіки, так і жінки, але жінки, як правило є метою, і впливає це з нерівних владних відносин між чоловіками та жінками. Насильство спрямоване саме проти жінки, оскільки вона жінка [12]. Зарубіжні вчені Дж. Бенжамін та Л. Марчісон, гендерно обумовлене насильство інтерпретують як насильство, яке застосовується проти жінок, дівчат, чоловіків та хлопців, аби стверджувати та відтворювати гендерні ролі та норми. Відповідно до цього розуміння гендерно обумовлене насильство може відбуватися однаково щодо людини будь-якої статі і використовується для посилення відповідності гендерних ролей. Це включає в себе насильство щодо жінок та дівчат, сексуальне насильство над людьми та насильство, яке спрямоване на дівчат, оскільки вони є дівчатами та хлопчиками, оскільки вони є хлопчиками, наприклад, вербування хлопчиків у збройні групи [13].

Таким чином, *гендерно обумовлене насильство* – це дії (бездіяльність) особи (групи осіб) щодо іншої особи (групи осіб), які

спрямовані через погіршення у соціумі в усіх сферах життєдіяльності становища чоловіка/жінки на відтворення гендерних ролей та призводять до порушення прав людини, підриваючи при цьому здоров'я, гідність, а також безпеку, економічну, соціальну стабільність нації.

Під насилля підпадають як чоловіки, так і жінки, однак для жінок ризик насилля є значно більшим. Насилля щодо жінок є гендерною проблемою, яка тісно взаємопов'язана із соціальною практикою та структурами, які принижують значення жінки та обмежують її підлеглим становищем у суспільстві [14]. Як результат дисбалансу у збереженні гендерного паритету в соціумі більшість випадків насильства вчиняється чоловіками щодо жінок. Важливим у взаємовідносинах між чоловіками та жінками є збереження гендерного аспекту.

Досліджуючи зміст гендерно обумовленого насильства, актуальності набуває питання, щодо його причин та форм прояву. М. Качинська поділяє гендерно обумовлене насильство на «публічне» (загальне) та «приватне» (родинне або сімейне). Перший вид гендерно обумовленого насильства вчиняється над особою у громадському житті, тобто на роботі, навчанні, у суспільстві загалом, наприклад, заборона голосування у зв'язку зі статтю особи. Другий вид гендерно-обумовленого насильства, а саме насильство в сім'ї, має приватний, внутрішньо родинний характер. За його вчинення сьогодні законодавством передбачено юридичну відповідальність [15].

Вітчизняні науковці Л. Кобилянська та Т. Мельник виділяють наступні основні прояви гендерного насильства: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство, яке виявляється у родинних стосунках; фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство, яке має місце у суспільстві; фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство, яке відбувається з боку держави або при нехтуванні державою своїми зобов'язаннями; насильство, пов'язане з порушенням прав жінок у зонах збройних конфліктів; загроза насильства для осіб таких груп, як жінки національних меншин, біженки, мігранти, жінки похилого віку, жінки-репатріантки тощо [16].

До видів гендерно обумовленого насильства Т. Марценюк пропонує віднести: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне, торгівлю жінками, сексуальні домагання, дитячі (ранні) шлюби [17]. Основними проявами насильства, за версією Європейського інформаційно-дослідницького центру, є: звалтування, сексуальні домагання на роботі, спонукання до абортів; примус до народження дитини, крайні ревності, заборона спілкування з іншими чоловіками; заборона працювати; торгівля жінками, насильство в сім'ї, що включає фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство [18]. Враховуючи види гендерно обумовленого насильства, які наведені у науковій літературі можемо виокремити ще один, а саме

бездіяльність. Так, особа однієї статі ставши свідком вчинення будь-якого насильства щодо особи протилежної статі, замість того, щоб захистити останню, користується цією нагодою задля власних потреб або інтересів.

Необхідним є розглянути також наукові підходи учених щодо виявлення причин вчинення насильства, за ознакою статі. Серед причин гендерно обумовленого насильства Г.Герасименко, С.Ничипоренко та О.Хмелевська зазначали такі: складне економічне становище, зубожіння населення, яке призводить до відчаю та зловживання алкогольними напоями [19]. Н.Чуркіна вважає, що причинами насильства за ознакою статі є такі негативні соціальні та духовні прояви, як фемінізація бідності, комерціалізація жіночої тілесності, недооцінювання ресурсів жіночої особистості та домінування маскулінних цінностей у культурі [20]. Н.Кабеер зазначає, що, хоча насильство по відношенню до жінок розповсюджено повсюди, у ньому немає нічого природного або неминучого. Причини гендерного насильства, які полягають в асиметрії поділу праці, соціального визнання і розподілу повноважень у прийнятті рішень, можуть бути подолані [21]. Першопричина (умова) вчинення насильства криється у загальному розповсюдженні в суспільній свідомості традиційних гендерних стереотипів. Доки не буде перетворено смисловий зміст мужності та жіночності, не вдасться усунути прояви різних форм насильства в гендерних відносинах [22]. Можемо зазначити, що твердження автора є актуальним для нашого суспільства в умовах сьогодення також.

Отже, гендерно обумовлене насильство – це дії (бездіяльність) особи (групи осіб) щодо іншої особи (групи осіб), які спрямовані через погіршення у соціумі в усіх сферах життєдіяльності становища чоловіка/жінки на відтворення гендерних ролей та призводять до порушення прав людини, підриваючи при цьому здоров'я, гідність, а також безпеку, економічну, соціальну стабільність нації. Враховуючи види гендерно обумовленого насильства, які наведені у науковій літературі можемо виокремити ще один, а саме бездіяльність. Так, особа однієї статі ставши свідком вчинення будь-якого насильства щодо особи протилежної статі, замість того, щоб захистити останню, користується цією нагодою задля власних потреб або інтересів. Серед головних чинників вчинення гедерно обумовленого насильства в українському суспільстві є вплив радянського тоталітаризму. Саме тоді було визначено патріархальний лад, який знищив гендерний паритет та визначив місце жінки у сучасному суспільстві.

1. Kelly L. How violence is constitutive of women's inequality and the implications for equalities work. London: Metropolitan University. 2005. 25 p.

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
3. Hamilton S. Gender-based violence: a confused and contested term. 2014. URL: <https://odihpn.org/magazine/gender-based-violence-a-confused-and-contested-term>.
4. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок: Декларація від 20.12.1993 № 995_506. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506
5. Lang J. Men, Masculinities and Violence Key Note Speech presented at the international Conference Eradicating Violence against Women and Girls. Berlin, 2002. URL: http://menengage.org/wpcontent/uploads/2014/06/Men_Masculinities_and_Violence.pdf.
6. Gender-based Violence. URL: <https://www.psi.org/health-area/gender-basedviolence/#about>.
7. Elimination of Violence Against Women. Commission on Human Rights Resolution 2004/46. Office of the high commissioner for human rights. Geneva, 2004. 8 p.
8. Попіль В.І. Гендерне насильство: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. URL: <http://vuzlib.com/content/view/127/60/>.
9. Євченко С.В. Гендерне насильство (gender violence). Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: монографія / за заг. ред. Н.А. Сейко. 2014. С. 145-149.
10. Гонюкова Л.В. Гендерна політика в Україні: проблеми та перспективи / Гендерна політика міст: історія і сучасність: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 23-25 жовтня 2013 р. Харків, 2013. Вип. 2. С. 33-38.
11. Максимов А.А. Теоретические проблемы определения и соотношения гендерного насилия и гендерной дискриминации. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики*. 2012. № 10 (24). Ч. 1. С. 119-121.
12. Heise L, Ellsberg M, Gottemoeller M. Ending violence against women. Population Reports. Baltimore, Maryland. 1999. № 11. URL: <https://odihpn.org/magazine/genderbased-violence-a-confused-and-contested-term/>.
13. Benjamin J., Murchison L. Gender-Based Violence: Care and Protection of Children in Emergencies. A Field Guide. Save the Children, 2004. 68 p.
14. Гогужева Т. С. Эволюция форм социального насилия: гендерный аспект. *Вестник Башкирского университета*. 2007 № 3. С. 121-124.
15. Качинська М. О. Гендерно-обумовлене насильство. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С.14-17.

16. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50 Сучасне гендерне мислення: словник. Київ: К.І.С., 2005. 280 с.
17. Марценюк Т. Годі терпіти: усе про гендерне насильство проти жінок. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/godi-terpiti-use-progenderne-nasilstvo-proti-zhinok-134410.html>.
18. Савчук О. Аспекти протидії гендерному насильству – практика в Україні. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. 11 с. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/aspekty_protydiyi_gendernomu_nasyilstvu.pdf.
19. Герасименко Г.В., Ничипоренко С.В., Хмелевська С.В. Підходи до формування політики протидії гендерно зумовленому насильству в Україні. *Український соціум*. 2016. № 2. С. 97-104.
20. Чуркина Н.А. Ментальные основания гендерного насилия. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики*. 2018. № 1 (87). С. 102-105.
21. Kabeer N. Violence against women as ‘relational’ vulnerability: engendering the sustainable human development agenda. New York, 2014. 46 p. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/kabeer_hdr14.pdf.
22. Лысова А.В. Насилие в добрых и супружеских отношениях россиян. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2008. Т. XI. № 3. С. 130-145.

Гунчак В. В.,

студент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНЦЕПЦІЯ АВТОНОМІЗМУ У ПОГЛЯДАХ ІВАНА ФРАНКА

Створення у 90-х рр. XIX століття національних політичних партій новітнього типу стало закономірним етапом державницького розвитку українців Галичини. Українські політичні партії у Галичині діяли легально в межах австрійського конституційного ладу і віддзеркалювали інтереси усіх соціальних груп українського населення. Це сприяло досить швидкому проникненню ідеї українського державотворення у широкі верстви суспільства та підготувало ґрунт для створення державно-правових інститутів майбутньої незалежної та суверенної Української держави, яка б охоплювала усі етнічні українські землі, що належали до складу Австро-Угорської та Російської імперій.

В рамках ідеології й діяльності цих партій у подальшому і відбувся

генезис ідеї українського державотворення. Зокрема, І. Франко, розглядаючи австрійську конституцію як «фаму, котру ми своїм національним і політичним життям повинні наповнити», зазначав, що впровадження в життя конституційних законів, аби вони не залишались мертвою буквою, повинно йти шляхом «розбудження, усвідомлення, економічного піднесення широких мас нашого народу, селянства і міщанства» [1, с. 286].

У жовтні 1890 р. у Львові було створено Русько-Українську радикальну партію (РУРП), одним із засновників якої був І. Франко. Концепція автономізму, яку обстоювала Русько-Українська Радикальна партія, передбачала культурний і національний розвиток провінцій у складі Австро-Угорської імперії, використовуючи можливості конституційного ладу. «Програма-максимум передбачала запровадження автономії у межах Австрії шляхом послідовного культурного й національного розвитку провінцій і народностей, а програма-мінімум – обмежувалась питанням розвитку національної культури» [2, с. 9].

Політичним пріоритетом І. Франка була теза про те, що кожна нація повинна мати право на створення власної держави. Відомо, що і процеси майбутньої федералізації народів Російської імперії видатний український мислитель пов'язував з автономією, основою якої повинна стати громада як елемент адміністративно-територіального об'єднання, заснована на засадах самоуправління. Вважав федерацію основою для вільного розвитку націй і народностей.

І. Франко виступав за створення єдиного національного фронту з метою боротьби за право українського народу на самовизначення. Крім того, І. Франко пропонував створити парламентський клуб із депутатів від галицьких українців у Віденському сеймі. Все це, на його думку, мало сприяти вирішенню національної справи і зменшенню впливу противників автономії.

За декілька днів до 1900 року (26 грудня 1899 р.) довірена нарада членів «Народної ради», керівного органу лівоцентристської течії українського народовського руху, а також деяких діячів, зокрема І. Франка, М. Грушевського, Є. Левицького, В. Охримовича та інших, задекларувала створення Української національно-демократичної партії та прийняла програму. У ній зазначалося, що в національному питанні партія вимагатиме, «щоби в австрійській державі територія, заселена русинами, становила одну окрему провінцію з якнайширшою автономією в законодавстві і адміністрації... до поділу Галичини на дві часті руську і польську і так само до поділу Буковини на часті руську і волоську, та до утворення з руських частей Галичини і Буковини одної національної провінції» [3, с. 327].

У програмі партії, авторами якої були І. Франко та В. Охримович, наголошувалось, що галицькі українці є частиною українсько-руського

народу, що мав колись державну самостійність і боровся віками за свої державно-політичні права, ніколи не зрікався і не зрікається свого права мати самостійну незалежну державу. Тому «остаточною метою народних змагань є досягнення того, щоби цілий український народ здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу на свою загальну користь орудував всіма своїми справами культурними, економічними і політичними» [4]. Найближчою ж тактичною метою партія висувала досягнення крайової автономії за умови збереження цілісності Австро-Угорської імперії.

1. Листування І. Франка і М. Драгоманова. ВУАН. Комісія Західної України: матеріали до культурної й громадської історії Західної України. Т. 1. Київ, 1926. 286 с.

2. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали / упоряд. Тарас Гунчак, Роман Сольчаник. Т.2. Мюнхен, 1983. 510 с.

3. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. (на підставі споминів). Львів, 1926. 736 с.

4. Олійник П. Лихоліття Холмщини і Підляшшя: Шлях культ.-нац. розвою Холмщини і Підляшшя в XIX і XX ст. Прага: Пробоем, 1941. 117 с.

Дашо Т. Ю.,

асистент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук

*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти*

Національного університету «Львівська політехніка»)

ФЕНОМЕН «ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»: СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Проголошення курсу на європейську інтеграцію актуалізували проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні. Пожвавлення інтересу є цілком природним, позаяк формування громадянського суспільства нерозривно пов'язане із розвитком і становленням правової держави – одним із базових європейських інститутів. При цьому наразі не припиняються політичні та наукові дискусії стосовно сутності громадянського суспільства та особливостей його ролі в сучасній публічній політиці. Частина учасників дискурсу погоджується з визнанням вагомого місця громадянського суспільства у структурі публічної влади та політики, частина виступає категорично проти включення громадянського суспільства до публічно-політичної сфери. Таким чином обрана тема

дослідження набуває в сучасних умовах особливої актуальності.

У науковому середовищі існують різні підходи до визначення, структури елементів і функцій громадянського суспільства. Найчастіше під громадянським суспільством розуміється сфера суспільства, що характеризується високим рівнем самоврядування індивідів і добровільно сформованими асоціаціями та організаціями громадян, яка захищена від прямого втручання і регламентації з боку органів державної влади [1]. Для деяких дослідників воно також асоціюється з існуючими західними демократичними традиціями: свободою особистості, різноманітним відношенням до власності; правовою державою [2]. При цьому концепція громадянського суспільства як колективної спільності, цілого, що існує незалежно від держави, є об'єктом дискусій між консервативною, ліберальною і соціалістичною (соціал-демократичною) політичними традиціями вже більше двох сторіч.

Існує низка інтерпретацій громадянського суспільства, які часто перебувають у площині суперечностей. Тому, не можна говорити, що є класичне визначення громадянського суспільства. Багато в чому це пов'язано з тим, що сама ідея громадянського суспільства виникла як різновид утопії «самообмеження» і включала безліч форм демократії, а також дуже складну систему громадських, соціальних і політичних прав. Саме тому норми громадянського суспільства – права особистості, право на недоторканність приватного життя, на створення добровільних асоціацій, формалізована законність, плюралізм, публічність, свобода підприємництва – часто трактувалися по-різному.

Сучасне застосування терміну «громадянське суспільство» сфокусовано не тільки на тих асоціаціях, які є ексклюзивними й прихильними соціальній справедливості та демократичній участі. Наприклад, Ю. Михальський пропонує таке визначення громадянського суспільства: «приватні, неурядові та некомерційні організації, які мають мету, спрямовану на суспільне благо» [3]. Як видно, в цьому понятті немає нічого, що виключало б з нього організації з абсолютно іншими цілями, оскільки зміст поняття «суспільне благо» також є дискусійним.

Як зазначає Дж. Холл, громадянське суспільство є одночасно і соціальною цінністю і набором соціальних інститутів [4, с. 3]. Звертаючись до досвіду посткомуністичних країн, Дж. Холл підкреслював, що «громадянське суспільство розглядається як протилежність деспотизму, простір, в якому соціальні групи могли існувати і рухатися; щось, що могло служити прикладом і забезпечило би більш м'які, більш толерантні умови існування» [4, с. 13].

На думку М. Шехтера, для ясності визначення в концепцію громадянського суспільства представляється доцільним включати всі

рухи, ексклюзивні і неексклюзивні, навіть якщо чийсь нормативні переваги полягають в тому, щоб сконцентрувати свою увагу тільки на стратегіях зміцнення демократичних сил [5]. Такий підхід має додаткову перевагу завдяки визнанню того факту, що громадянське суспільство є майданчиком реалізації політичних і владних устремлінь груп і асоціацій в конкурентній боротьбі.

Згідно з О. Рябеці, автори, які виступають з позицій ліберального плюралізму, концентрують свою увагу на конфлікті між державою і громадянським суспільством, але ігнорують або, принаймні, значно применшують конфлікти і суперечності всередині громадянського суспільства [6]. О. Рябека вважає це спірним з точки зору розуміння динаміки влади, політики і боротьби як атрибутів громадянського суспільства всередині держави, так і глобального простору.

Н. Бермео також стверджує, що було би помилкою громадянське суспільство визначати надто односторонньо і розглядати лише в демократичному ракурсі [7]. Це зробило б неможливим передбачити і запобігти соціальний конфлікт, який, як правило, зароджується в середині громадянського суспільства. І О. Рябека, і Н. Бермео використовують критичний підхід і концентруються на конфліктах, включаючи ті, які викликані структурними причинами всередині самого суспільства. У такому підході належне місце приділяється економічним і соціальним чинникам.

У свою чергу М. Ховард, визначаючи громадянське суспільство за допомогою чотирьох послідовних констатацій, уважав за потрібне особливо підкреслити правову сторону діяльності його структур [8].

По-перше, громадянське суспільство, на його думку, формується із вторинних (до первинних він відносив сімейні та родинні зв'язки та утворення) соціальних груп, в які люди об'єднуються добровільно на підставі соціального контракту (у письмовій або іншій формі).

По-друге, підмножина груп, що належить до «вторинного суспільства» («secondary society»), тобто суспільства, що функціонує в межах публічної сфери, відповідає таким вимогам: в їх внутрішній діяльність повинна бути, відкрита для певних форм зовнішнього «контролю», що дозволяє визначити ступінь її відповідності чинному законодавству, і їх рекомендації, що стосуються політичного курсу, повинні бути доступні для широкого обговорення та аналізу. Іншими словами, – це прозоре суспільство, яке формує публічну сферу.

По-третє, групи, що належать до «прозорого вторинного суспільства», характеризуються таким: 1) терпимістю до інших груп і готовністю співпрацювати або конкурувати з ними відповідно до встановлених правил; 2) горизонтальною, а не вертикальною структурою їх взаємодії; 3) демократичною, дорадчою, а не авторитарною системою

управління. Це дозволяє виключити з-поміж них як приховані, так і явні авторитарні клієнтелістські мережі, а також різноманітні форми культу вождя. По-четверте, відносини між цими групами і державою є формалізованими і будуються у правовому полі.

Таким чином, незважаючи на істотні відмінності в розумінні громадянського суспільства, в основу і класичних визначень, і тих, які пропонують сучасні теоретики громадянського суспільства, включається цілий набір соціальних процесів. Усі визначення громадянського суспільства апелюють до сфери громадського життя, яка виходить за межі держави. І в цьому контексті особливий інтерес представляє визначення С. Гінера і Е. Холла, які підкреслюють ті риси сучасного громадянського суспільства, присутність яких є ключовою для всіх поглядів і суджень з приводу концепту громадянського суспільства [9]. На їх думку, на сучасному етапі громадянське суспільство представляє собою історично сформовану сферу індивідуальних прав, свобод і добровільних асоціацій, чия неполітична конкуренція з метою задоволення особистих потреб, інтересів, уподобань і прав гарантується публічним інститутом, який називається державою. Вони вважають, що будь-яке зріле громадянське суспільство містить в собі, щонайменше, п'ять базових характеристик: індивідуалізм, приватне життя, ринок, плюралізм і соціальну диференціацію.

Парадокс сучасних підходів до питання про обсяг і межі громадянського суспільства полягає в тому, що саме широта і різноманітність його змісту чомусь нерідко провокують прагнення цю широту теоретично звузити. Очевидним приводом для цього стало властиве нашому часу виразне домінування серед форм громадських інститутів асоціацій соціального характеру у вузькому сенсі цього слова, більшість яких породжені умовами та вимогами саме сучасного суспільного життя, що і надає сфері громадського особливий, якісно новий вигляд.

У той же час найбільшій гостроті в дискусіях про сутність громадянського суспільства набула проблема його співвідношення з політикою, і особливо питання про місце політичних партій в системі відносин «державна – громадянське суспільство».

І в даному разі науковцями чітко виділяються три основні позиції:

- 1) громадянське суспільство є сукупність неполітичних відносин [10];
- 2) громадянське суспільство є «політичний феномен» [1];
- 3) громадянське суспільство включає в себе поряд з неполітичними і певні політичні відносини і організації [11].

Таке розходження позицій можна пояснити низкою факторів, одним з головних серед яких є те, що під час історичного розвитку змінилося саме співвідношення громадського та політичного, і межі між цими сферами стали поступово стиратися [12], створюючи уніфіковану

публічну сферу.

Таким чином, аналіз базових характеристик громадянського суспільства дозволяє нам зробити висновок: під громадянським суспільством слід розуміти сферу того, що є відносно, але приватним в сучасному соціумі, і існує в дуалістичній формі. Ця форма складається, з одного боку, з публічно-політичного компонента, який включає мережу громадських організацій та структур, які виходять на публічно-політичну арену: громадські рухи, об'єднання, асоціації тощо, і спрямовані на вирішення проблем на макрорівні. З іншого – приватний компонент, сформований з утворень, які включають громадян, об'єднаних за інтересами для вирішення приватних (локальних) проблем (мікрорівень).

1. Зеленько Г. І. Політична «матриця» громадянського суспільства : досвід країн Вишеградської групи та України; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ: Знання України, 2007. 335 с.

2. Олійник Д. В. Основні підходи до визначення ефективності діяльності органів влади. *Публічне управління: теорія та практика*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во «ДокНаукаДержУпр». 2012. № 1 (9). С. 20–25.

3. Михальський Ю. А. Концепт громадянського суспільства. Український вимір. Під заг. ред. Дубровського І. М.; Всеукр. профспілка правників. Київ: В. Ф. Коваленко, 2013. 123 с.

4. Hall J. A. In Search of Civil Society. *Civil Society: Theory, History, Comparison*. Cambridge: Polity Press, 1995. Pp. 1–31.

5. Schechter G. M. Globalization and Civil Society I I The Revival of Civil Society. *Global and Comparative Perspectives*. London: MacMillan, 1999. 295 p.

6. Рябека О. Г. Організації громадянського суспільства та їх роль у функціонуванні державного управління: політологічний аналіз: дис. ... канд. політ. н.: спец. 23.00.02. Київ, 2011. 249 с.

7. Bermeo N. Civil Society after Democracy: Some conclusions. *Civil Society before Democracy. Lessons from Nineteenth-Century Europe*. New York :Lanham, MD: Rowman & Little eld, 2000. Pp. 237–260.

8. Ховард М. Слабость гражданского общества в посткоммунистической Европе. Москва: Аспект Пресс, 2009. 190 с.

9. Giner S. Civil Society and its Future. *Civil Society: Theory, History, Comparison*. Cambridge, MA: Polity Press. 1995. Pp. 301–325.

10. Івченко О. Г. Людина в структурі громадянського суспільства: філософія ідентичності; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2-ге вид. Київ: Знання України, 2013. 379 с.

11. Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання). Акад. прав. наук

України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2007. 320 с.

12. Проблеми формування громадянського суспільства та правової держави: історія та сучасність: зб. ст. З. О. Возна та ін.; ред. кол.: З. В. Священко, В. В. Сокирська; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини, Ін-т філології та суспільствознав., іст. ф-т ; каф. всесвіт. історії та правознав. Умань, 2010. 193 с.

Добош З. А.,

доцент кафедри цивільного права та процесу
кандидат юридичних наук,

*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти*

Національного університету «Львівська політехніка»)

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В США

Реалізація судово-правової реформи в інтеграційному контексті української держави адекватно до європейських й міжнародних стандартів, зростаюче взаємовідношення національних правових систем окреслює ґрунтовне вивчення, об'єктивне осмислення та раціональне застосовування прогресивного досвіду, набутого світовою спільнотою. Перед українською правничою наукою постає екстрена потреба застосовування міжнародного досвіду, що дозволить організувати оптимальну модель судоустрою.

Вагомим у цьому аспекті є вивчення державно-правового досвіду Сполучених Штатів Америки, оскільки вони характеризуються як високорозвинута держава, що досягнула значних успіхів у розвитку державно-правових інституцій. Між Україною та США виникають всебічні наукові контакти вчених-правознавців, які здійснюють пошук шляхів вирішення чималого кола науково-правових проблем. У контексті такої співпраці виняткової значущості набуває вивчення досвіду США в інституалізації судової системи, її конституційно-правового статусу.

Засади організації федеральної судової влади у США визначені Конституцією 1787 р., у розділі 1, ст. 3 декларується, що судова влада США надається Верховному Судові та низовим (федеральним) судам, які періодично, на основі чинного законодавства, створює Конгрес. Судді Верховного Суду та низових судів обіймають посади до періоду «незаплямованості» власної поведінки, себто не існує підстав для імпічменту. У визначені терміни отримують винагороду, яка не може зменшуватися під час перебування на посаді [1, с. 12].

Порядок призначення суддів Верховного Суду США та низових судів визначений частиною 2 розділу, ст. 2 ст. Конституції США:

«Президент за рекомендацією та погодженням Сенату призначає суддів Верховного Суду та інших посадових осіб – суддів інших федеральних судів, проте тільки суддів судів загальної, а не спеціалізованої юрисдикції. Також Конгрес може законом надати право на власний розсуд Президентові, судам і головним департаментам призначати низових посадових осіб (судам – судових службовців)» [1, с. 12–13].

Відповідно до розділу 2 ст. 3 Конституції, судова влада (юрисдикція федеральних судів) поширюється: на справи, які виникли на підставі Конституції, законів, міжнародних договорів США, укладених або таких, які будуть укладені від їхнього імені; на справи щодо послів, інших офіційних представників і консулів; на справи адміральської та морської юрисдикції; на справи, однією стороною у котрих виступає США; на спори між двома та більше штатами; між будь-яким штатом і громадянином іншого штату; між громадянами різних штатів; між громадянином одного зі штатів, що має намір отримати земельну ділянку в іншому штаті, та між штатом або громадянином такого та іншою державою, громадянами чи підданими такої [1, с. 13].

Аналізуючи положення Конституції США, зазначимо, що на відміну від деяких європейських, зокрема Конституції України 1996 р., у ній не передбачено види та назви федеральних судів, порядок призначення (обрання) суддів у штатах. Ці й інші питання визначаються законами Конгресу, а про судоустрій штатів – законами їхніх парламентів [2].

Дослідження положень Конституції США та джерел з історії її прийняття дає змогу стверджувати, що 1787 р. учасники Конституційного конвенту найменш значливим питанням вважали організацію судоустрою, враховуючи оптимальне формулювання ст. 3, відсутність викладу про авторитетні повноваження судової влади, за якими вона була б дійсною протиположністю в системі органів федеральної влади. На нашу думку, закріплення за Верховним Судом США функції конституційного контролю, яка полягає в перевірці не тільки законів Конгресу, а й парламентів штатів, на предмет відповідності Конституції 1787 р., перешкодило б її ратифікації [3, с. 71].

Зважаючи на реалії 1787 р., лаконічний виклад ст. 3 Конституції США пояснювався тим, що її автори перш за все бажали ратифікації Основного закону штатами. Відтак дійшли висновку, що проблема організації судової системи повинна визначатися у законах Конгресу (який складається з представників від різних штатів), в яких враховуватимуться загальнодержавні інтереси та потреби штатів. Наприкінці XVIII ст. у складі Конгресу переважали представники політичної партії федералістів, які не вважали США конфедерацією незалежних штатів. В свою чергу, ратифікувавши Конституцію 1787 р.,

штати зобов'язувалися підпорядковуватися федеральним законам, а особисте ставлення до таких не впливало на їхню чинність [1, с. 122].

З метою усунення недоліків організації федерального судоустрою, що виходили з Конституції США, в квітні 1789 р. Сенат створив Комітет з розроблення Судового акта («The Judiciary Act of 1789» – конституційний закон «Про судоустрій»). У США, згідно зі Судовим актом 1789 р., діяла трьохланкова судова система в складі Верховного Суду. Відтак, було утворено 3 – судових округи й 13 – судових районів, які представляли 3 окружних суди (the circuit courts) та 13 районних судів (the district courts) [4].

Аналіз положень Конституції 1787 р., Судового акта 1789 р. та інших федеральних законів США дозволяє стверджувати про відсутність будь-яких юридичних перешкод для штатів створювати власне загальне право. Позаяк обов'язок застосування норм загального права передбачав не стільки застосування правових норм Англії, як використання норм загального права штатів у випадку виявлення прогалин у федеральному правовому регулюванні.

Незважаючи на визначення юрисдикції федеральної судової системи США у Конституції 1787 р. та Судовому акті 1789 р., у подальшому окремі питання було уточнено положеннями X поправки до Конституції, що підтвердила законність функціонування судів штатів і розгляду ними окремих категорій справ.

Наступним кроком в організації федеральної судової системи стало прийняття 2 березня 1793 р. Судового акту (Judiciary Act of 1793), який передбачав, що окружний суд повинен складатися із судді району та судді Верховного Суду США [5]. Однак, це нововведення не сприяло зменшенню навантаження суддів Верховного Суду, позаяк тоді до складу США приєдналися штати Род-Айленд (29 травня 1790 р.), Вермонт (4 березня 1791 р.) і Кентуккі (1 січня 1792 р.) й було створено додаткові окружні суди [2]. Подальші зміни юрисдикції федеральних судів відбулися під впливом XI поправки до Конституції, поштовхом до прийняття якої стало рішення Верховного Суду США у справі «Чайшолм проти Джорджії».

Таким чином, організація федеральної судової системи США наприкінці XVIII ст. визначалася Конституцією 1787 р., федеральними законами 1789, 1793 рр., X, XI поправками до Конституції США. Як слушно зауважив професор Перрі Мол Г. В., згодом, по-суті, всі концептуальні положення Судового акту 1789 р. лягли в основу Судового кодексу США 1911 р., який у 1948 р. увійшов до складу Зводу законів США, як 28 розділ «Судоустрій та судочинство». Зауважимо, що цей розділ містить 6 частин, а саме: 1) федеральний судоустрій, 2) департамент юстиції та атторнейська служба, 3) управління юстиції, 4) підвідомчість й підсудність, 5) інститут присяжних, 6) процесуальні

особливості розгляду окремих категорій справ [6, с. 65].

Отже, Судовий акт 1789 р. не лише встановив організацію федеральної судової системи, а й сприяв так званому «поєднанню» з нею штатів, позаяк території 9 дистриктів збігалися з межами штатів. Суддями районних судів призначалися особи, котрі постійно проживали на території відповідних районів, штатів. Федеральні суди та суди штатів розглядали справи, керуючись безпосередньо положеннями федеральних законів і законів штатів. Суди штатів не обмежувалися у праві призначати покарання, на відміну від районних судів. Недоліком Судового акту 1789 р. було те, що він передбачав функціонування окружних судів у складі суддів Верховного Суду США, що призводило до постійного відкладення засідань Верховного Суду через відсутність кворуму та самовідводи його суддів, які, будучи у складі окружних судів, ухвалювали чи переглядали оскаржувані рішення.

1. Мишин А. А., Власихин В. А. Конституция США: политико-правовой комментарий. Москва: Международные отношения, 1985. 336 с.

2. Джордж Бравн Тіндалл, Дейвід Е. Шай Історія Америки (6-те видання). Перекл. з англійської Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. Редактор М. Габлевич. 2010. 904 с. URL: https://web.archive.org/web/20110827170346/http://www.litopys.lviv.ua/katalog/istorija_8.html

3. Івальницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки: 1918 – 1945: Навч. посіб. Вінниця: Фоліант, 2004. 464 с.

4. Карлен Д. Американские суды: система и персонал: Учеб. пособие. Москва: Прогресс, 1972. 124 с.

5. The Judiciary Act of 1789. URL: <http://www.constitution.org/uslaw/judiciary1789.txt>.

6. Мишин А.А. Конституция США: политико-правовой комментарий. Москва : Международные отношения, 1985. 336 с.

Дубінська З. П.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР

Олімпійські ігри мають довгу і багату історію створення та своїми витоками сягають часів Стародавньої Греції. Стародавня Греція вважається колыскою європейської цивілізації загалом і у спорті теж. В античному світі особлива увага приділялася людині, в тому числі її фізичному розвитку. Древні греки надзвичайно цінували красу тіла і душі: головною метою

виховання людини була гармонія особистості, вміння бути красивим та великодушним. В уявленнях і зображеннях давньогрецькі боги були прекрасними, естетично досконалими, гармонійними [1].

Перша історична згадка про Олімпійські ігри датована декількома тисячоліттями тому. Проведення перших же Олімпійських ігор припадає на 776 рік до нашої ери, та систематично проводилися понад тисячу років. Свою назву Ігри отримали на честь бога Зевса Олімпійського, тривали 5 днів й проводилися лише влітку один раз в 4 роки.

На першій Олімпіаді в Древній Елладі (самоназва Греції грецькою мовою) в програму змагань входив лише один вид спорту – біг на один «стадій» (стадіон від латинської мови – етап, міра довжини – 192,27 м.). Згодом атлети змагалися у п'ятиборстві (стрибки, метання диска, списа, змагання з бігу та боротьба), бігових дисциплінах, боксу, боротьби, панкратіоні (вид єдиноборства) і кінних змаганнях. Ігри були настільки значущими, що під час їх проведення припинялися війни та інші повстання, це були дні так званого «миру».

На той час Стародавня Греція складалася з близько півтори тисячі окремих міст-держав, найбільшим з яких було Афіни. Кожен з полісів мав свої закони та армію і попри це війни, непорозуміння та конфлікти між ними були повсякденним явищем.

Представники ворогуючих полісів проводили в Олімпії мирні переговори з метою владнати конфлікти [2]. Такі процеси позитивно впливали і на політичну арену того часу у вигляді вдалих переговорів між містами, також сприяли порозумінню та вигідній співпраці між державами.

До участі в Олімпійських іграх допускалися лише греки із заможних прошарків населення, раби та представники інших держав до участі у змаганнях суворо не допускалися. Слід зазначити, що обов'язковою частиною античних Олімпійських ігор були релігійні церемонії. [3].

Учасниками тодішніх Олімпійських ігор були лише чоловіки. Жінкам було заборонено навіть спостерігати за змаганнями, інакше жінці загрожувало покарання – смертна кара.

Будувалася велика кількість спортивних споруд – гімнасії (призначалися виключно для підготовки атлетів протягом місяця до Олімпійських ігор) [4], палестри (приватні гімнастичні школи для навчання юнаків 12-16 років, вони складалися з окремих спеціальних комплексів, де навчали фізичній культурі та п'яти видам спорту – пенталтону. У палестрах були гімнастичні зали, басейни) [5], гіподроми, стадіони, іподроми, аподимерії (кімната відпочину, роздягальня).

У рідному місті до переможця в Олімпійських ігор ставилися з великою пошаною та повагою. Часто вони займали посади у владі, їм дарували цінні подарунки, нагороджували грошовими преміями.

Поступово в Олімпійських іграх беруть участь представники багатьох країн європейського Середземномор'я і навіть країн Азії. Знімаються заборони, які діяли раніше. До змагань допускаються іноземці, а також вихідці із незаможних прошарків населення. Як наслідок, комерційний характер змагань, розкіш в якій вони проводилися, розвивають ідеали олімпізму, спорт набуває професіонального характеру [6].

Важливим історичним фактором є те, що загальний занепад грецької культури, позначався і на Олімпійських Іграх. Вони поступово втрачали колишнє значення і суть, перетворюючись із спортивного змагання, значимої суспільної події в суто розважальний захід, в якому брали участь переважно атлети-професіонали. А в 394 році н. е. Олімпійські ігри були заборонені – як «пережиток язичництва» – римським імператором Феодосієм I, який насильно насаджував християнство [3].

В IV столітті н.е. внаслідок встановлення у Греції політики Римської імперії запроваджено християнство – як державну релігію. Звичайно укріплення християнства було позитивним кроком так як поклало край старим язичницьким традиціям, але разом з тим це вплинуло й на викорінювання Олімпійських ігор, які не мали на той час жодного стосунку до віросповідання. Олімпія, як центр олімпійського духу втрачала свою значущість. Спортивні споруди, храми, інші будівлі, які використовувалися для проведення Олімпійських ігор були знищені.

Лише із настанням у період XIV – XVII століття епохи Відродження або Ренесанс (від французького слова Renaissance – «Відродження») – культурно-філософський рух кінця Середньовіччя – початку Нового часу, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на спадщину античності [7], основний вектор суспільства був спрямований на людину як на інтелектуально розвинуту особистість, з правом на свободу, на незалежні погляди, думки тощо.

Популяризація культури Давньої Греції позитивно вплинула й на проявлення інтересу про Олімпійські ігри. На початку XIX ст. спорт одержав у Європі суспільне визнання, що, як наслідок породило бажання організувати щось подібне Олімпійським іграм античності.

Ідея відродження спортивних змагань на зразок тих, які проводили ще древні греки – належить французькому вченому, громадському діячеві барону П'єра де Кубертена. З ініціативи П'єра де Кубертена 23 червня 1894 році у Сорбоні в Парижі відбулась міжнародна спортивна конференція за участю 79-и делегатів з 9-и країн, які одногослосно підтримали ідею створення Міжнародного олімпійського комітету (надалі – МОК). На конференції також було прийняте рішення проводити Олімпійські ігри щочотири роки,

відмовитись від стародавніх видів спорту, організувавши їх за новою програмою змагань [8].

23 червня 1894 році у Французькому місті Сорбон зібралася комісія з відродження Олімпійських ігор. Після півтори тисячі років забуття, Олімпійські ігри починають своє відродження.

6 квітня 1896 році на Мармурованому стадіоні в Афінах в присутності 80 тисяч глядачів були відкриті I Олімпійські ігри сучасності. Першими країнами, що взяли участь у них були: Австралія, Австрія, Болгарія, Великобританія, Венгрія, Німеччина, Греція, Данія, Італія, США, Франція, Чилі, Швейцарія та Швеція.

Спортсмени з Російської імперії, в складі якої на той час була більша частина сучасної України через байдужість до ідеалів Олімпізму участі в перших трьох Олімпійських іграх змаганнях не брали. Вже для участі на IV Олімпійських іграх у Лондоні, Російська імперія відрядила своїх спортсменів і троє з них повернулися на батьківщину Олімпійськими чемпіонами.

У I Олімпійських іграх сучасності брали участь 243 спортсмени з 14 країн, які виборювали першість у 43-х категоріях, а саме: з легкої атлетики, боротьби, плавання, гімнастики, велосипедних перегонів, важкої атлетики, стрільби, фехтування, тенісу та марафонського бігу.

Отже, доцільно зауважити, що після проведення перших Олімпійський ігор у стародавній Греції минуло не одне століття, проте не можливо не визнати вагомий слід та внесок Олімпійських ігор Античного світу в подальший розвиток Олімпійських ігор Ери Нового часу. Очевидним є те, що проблеми специфіки дотримання основних цінностей Олімпійських ігор у Стародавній Греції, механізмів їх застосування, організації тощо є актуальними і сьогодні.

1. Розуміння сексуальності у Давній Греції. URL: https://pidruchniki.com/1597012236129/psihologiya/sposterezheniya_nakopichennya_znan_problem_seksualnosti

2. Інституційний репозитарій Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/11223>].

3. Уа – Referat.com. URL: <http://ua-referat.com/Олімпійські ігри 2>

4. Спортивні споруди Стародавньої Греції. URL: <http://uastudent.com/sportyvni-sporudy-starodavnoyi-hreciyi>

5. Світ географії та туризму. URL: <http://ukrtur.narod.ru/dovidnyk/slovnypk/p1/palestra.htm>

6. Причини занепаду давньогрецьких Олімпійських ігор / Студопедія. URL: https://studopedia.su/4_50603_prichini-zanepadu-

davnogretskih-olimpiyskih-igor.html

7. Спортивна спадщина античності. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

8. Перші міжнародні Олімпійські ігри сучасності / Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0406M/>

Дуфенюк О. М.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РИЗИКИ НЕНАЛЕЖНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКОЮ ФЕМІДОЮ

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), яка набрала чинності 3 вересня 1953 р., юридично закріпила перелік прав та передбачила функціонування міжнародного судового органу – Європейського суду прав людини (далі – ЄСПЛ) [1]. Ця міжнародна інституція наділена компетенцією виносити рішення проти тих держав, які ратифікували цей документ і в такий спосіб виразили згоду на визнання цих прав найвищими цінностями та зобов’язалися гарантувати дотримання прав, проте у конкретному кейсі по відношенню до конкретної особи (осіб) не виконали свої зобов’язання. У кожному рішенні ЄСПЛ крім викладу фактичних обставин справи, переліку аргументів сторін та конкретного вирішення спору, є тлумачення положень Конвенції, які стають не тільки відображенням правових позицій ЄСПЛ, а тим методологічним фундаментом, який має лягати в основі обґрунтування рішень національних судів. Проте в Україні імплементація цих положень не завжди характеризується релевантністю, адекватністю, на що неодноразово звертали увагу правники [2; 3; 4, с. 235].

2. За даними Аналітичного звіту, підготовленого у 2018 р. за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції та практики ЄСПЛ до таких недоліків неправильного застосування правових позицій ЄСПЛ суддями в українських судах: вибірковість застосування практики ЄСПЛ; посилання на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених ЄСПЛ умов їхнього застосування; плутанина та нечіткість розуміння правової позиції ЄСПЛ: проблема розрізнення *ratio decidendi* та *obiter dictum* рішення; порушення юрисдикційного критерію *ratione personae*; обґрунтування «надмірного формалізму» посиланням на тлумачення ЄСПЛ; посилання на загальні положення та тлумачення ЄСПЛ як заміна аналізу фактичних

обставин справи; надмірність посилань; вихід за межі правової позиції ЄСПЛ; помилкове чи нерелевантне обставинам тлумачення рішення; застосування рішення ЄСПЛ за аналогією; нечіткість або відсутність визначення *leading case* – первинного джерела правової позиції ЄСПЛ; абсолютизація окремих позицій рішення ЄСПЛ та презумпція обов'язковості їхнього застосування; порушення сфери застосування окремих статей ЄКПЛ; обґрунтування фіктивних преюдицій на підставі рішень ЄСПЛ: різновид «маніпулятивного» застосування; посилання на практику ЄСПЛ за наявності чітких та несуперечливих положень національного закону; відсутність оцінки аргументів сторони судового спору, що містять посилання на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ; підміна мотивувальної частини судового рішення цитуванням практики ЄСПЛ; неповнота та вибірковість викладення правової позиції ЄСПЛ; фрагментарність знань з міжнародного та європейського права; суперечності між наведеною правовою позицією ЄСПЛ та рішенням суду [5, с. 7].

На підставі вказаного Аналітичного звіту можна визначити наступні типові ситуації неналежного обґрунтування рішень українською Фемідою:

Ризик 1. Маніпулятивні цитування – це «гра зі змістом», контекстом прецедентів тлумачення Конвенції у судовій практиці ЄСПЛ (сюди ж відноситься вибірковість цитувань, вихід за межі позиції ЄСПЛ, відсутність розуміння того, що є *ratio decidendi* та *obiter dictum* тощо).

Ризик 2. Формальні цитування – це згадки про рішення, навіть ті, які дійсно можуть бути релевантними до справи, але без розкриття змісту конкретної правової позиції, розуміння її суті; у тексті рішення фігурують посилання на судову практику ЄСПЛ виключно як данина сучасному тренду або обов'язок, передбачений законодавством чи відомчими документами вищих судових органів.

Ризик 3. Множинні цитування – це перерахунок цілого списку (п'ять, десять, п'ятнадцять та/або більше) рішень ЄСПЛ, що по своїй аргументаційній суті не несе жодної користі для обґрунтування позиції українського суду, оскільки більш доречним є застосування первинного рішення або тих рішень, в яких з часом більшою мірою конкретизувалась або була актуалізована відповідно до нових умов позиція ЄСПЛ.

Ризик 4. Шаблонні цитування – це певного роду «клонування позицій», коли текст посилання на судову практику ЄСПЛ в одній справі стає основою для ідентичних посилань у типових справах, які до того ж, як правило, «кочують» з одного рішення до іншого у межах певного регіону України. І тут виникає дилема, бо з одного боку, як зазначає О. Сердюк, практика потребує вироблення таких шаблонів аргументації на основі рішень ЄСПЛ для певних стандартних ситуацій, щодо яких національне

законодавство може виявитись або недостатнім або «недостатньо конкретним»; з іншого – важливим є «самостійний та обумовлений обставинами конкретної справи вибір судді а не використання чи то правової позиції вищого суду, чи то рішень своїх колег» [6, с. 20, 21].

Ризик 5. Цитування неіснуючих кейсів – це посилання на рішення в справі, достовірність яких викликає сумніви у зв'язку з відсутністю у базі даних HUDOC або яке дійсно існує, не є фіктивним, але не було винесено ЄСПЛ, а іншою міжнародною інституцією, або взагалі не було рішенням у справі, а висновком, рекомендаціями чи іншим документом міжнародної інституції тощо.

Ризик 6. Цитування з редакційними помилками – це некоректна назва Конвенції, некоректна назва справи, алогічний або надто складний виклад позиції тощо. Існує різnorідна практика формулювання посилань. В одних випадках зберігається літерація, яка використана самим ЄСПЛ, тобто назва формулюється латинськими літерами, в інших випадках здійснюється транслітерація назви рішення, тобто латинські літери замінюються кирилицею, в третіх – має місце комбінація перших двох підходів: коли назва формулюється кирилицею, а у дужках ця ж назва дублюється латинськими літерами [7]. У рішеннях української Феміди логічно було б вказувати рішення ЄСПЛ мовою оригіналу, оскільки транслітерація може зробити неможливим пошук даного рішення у базах даних. Зокрема, П. Пушкар та Р. Бабанли слушно приводять, як приклад, справу «Jalloh v. Germany», що може бути транслітерована наступними варіантами: «Джаллог», «Яллох», «Яллог», «Йалло» [7].

3. Для справедливості слід зазначити, що значна кількість посилань на практику ЄСПЛ в українських рішеннях насправді є релевантною. Нівелювати ризики неправильного застосування правових позицій ЄСПЛ судьями в можна оптимізувавши професійну підготовку суддів; збільшуючи кількість спеціальних тренінгових навчань суддів, у тому числі для доведенням до їх відома нові тлумачення Конвенції та нові правові позиції ЄСПЛ в останніх рішеннях; видавництвом та поширенням спеціальних посібників за результатами моніторингових досліджень, що сьогодні дійсно проводиться і має суттєвий вплив на підвищення якості застосування правових позицій ЄСПЛ; виробивши певний стандарт цитувань для формування єдиної практики подання метаданих рішень ЄСПЛ; стимулювання активного та творчого опрацювання правових позицій ЄСПЛ для самостійного їх застосування у рішеннях Іменем України.

1. Європейський суд з прав людини: ЄСПЛ у 50-ти запитаннях. 10 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/50Questions_UKR.pdf.

2. Бабанли Р., Пушкар П. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. *Судебно-юридическая газета. Блог*. 2019. Травень. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yeuropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi>

3. Судді почали частіше використовувати в своїх рішеннях практику ЄСПЛ. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/537377/>

4. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 231–238. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/40.pdf>.

5. Буроменський М. В., Сердюк О. В. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Київ: Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Інститут прикладних гуманітарних досліджень, 2018. 60 с.

6. Сердюк О. В. Практика Європейського суду з прав людини в українських судах: прикладні аспекти. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 21 листоп. 2016 р.: у 2 ч. Харків, 2016. Ч. 1. С. 18–25.

7. Пушкар П., Бабанли Р. Як забезпечити коректність цитування рішень Європейського суду з прав людини? URL: <https://radako.com.ua/news/yak-zabezpechiti-korektnist-cituvannya-rishen-ievropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.

Забзалюк Д. Є.,

завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,

кандидат історичних наук, доцент

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА: ЗМІСТОВО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Кожна історична епоха містила свої, притаманні лише їй, політичні та правові уявлення про існуючу дійсність, а також способи її теоретичного осмислення. Тому в центрі уваги теоретиків держави і права різних історичних епох були спроби аналізу низки політико-правових проблем, пов'язаних з особливостями історичного розвитку

інститутів держави і принципів формування правової системи відповідного типу. Саме на основі такого аналізу і формуються різноманітні доктрини, що визначають особливості суспільного розвитку в певну історичну епоху.

Безперечно, будь-яке політико-правове вчення складається і розвивається у складній системі ідеологічних впливів, головними з яких є так поняття, як політико-правий світогляд, політико-правова ідеологія, суспільна свідомість тощо.

В основі формування політико-правової доктрини ключове значення відводиться політиці та правовій ідеології, які являється визначальними формами суспільної свідомості, і здійснюють вагомий вплив на розвиток суспільства в цілому. Дані категорії були головними чинниками епохи і знаходили свій вираз у філософських та релігійних уявленнях суспільства відповідно до етапів історичного розвитку. Творцями таких теорій були видатні мислителі даного історичного періоду, політико-державні та правові погляди яких і формувати конкретний тип політико-правової доктрини.

Політико-правова ідеологія, як базова складова політико-правової доктрини ґрунтується на обґрунтованому уявленні про державу, політику та право, і будується з урахуванням сучасної їй політико-правової дійсності, яка відображається в побудові певних теоретико-методологічних конструкцій. Політико-правова ідеологія – це така категорія політико-правової доктрини, яка відповідає за вплив на свідомість суспільства.

За час багатовікової історії політичних та правових учень виникла ціла низка політико-правових доктрин. Розроблені теорії та концепції, їх аналіз, трактування та форми викладу є дуже різноманітними – від теоретичного трактату або політичного памфлету – до проекту конституції. Разом з тим, усім цим концепціям притаманне дещо спільне: вони виражають відношення певних соціальних груп до держави і права, будуються на притаманному даній конкретній епосі ідейно-теоретичному ґрунті, містять рішення основних проблем розвитку держави і права.

Таким чином політико-правова доктрина буде визначена нами, як система поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, в основі яких лежить притаманна для певного історичного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа. Остання виступає як методологічний стержень політико-правової доктрини, за допомогою якого вирішуються основні проблеми державно-правового та суспільного розвитку.

Щодо структурних елементів політико-правової доктрини, то вона, на думку О. Лейста включає три компоненти: «1) філософську або релігійну основу; 2) виражені у вигляді понятійно-категоріального апарату змістовні вирішення питань про виникнення держави і права, закономірностей їх розвитку, про форму, соціальне призначення та принципи устрою держави, про основні принципи права, його співвідношення із державою, особистістю, суспільством тощо; 3) програмні положення – оцінки існуючого стану речей і державі та праві, політичні цілі та задачі» [1, с. 14].

Логіко-теоретична основа політико-правової доктрини пов'язана з іншими формами суспільної свідомості, із світоглядом епохи. Політичні вчення раннього класового і рабовласницького суспільств опирались переважно на філософські (Стародавня Греція, Стародавній Рим) та релігійні (доба Середньовіччя) обґрунтування.

Політико-правова доктрина – це свого роду виражена в системі понять і категорій державно-правова реальність епохи. Так, в Стародавній Греції та Римі актуальними політико-правовими проблемами були теоретичне визначення і класифікація форм держави, пошук оптимальної форми правління та устрою.

Змістом політико-правової доктрини є її понятійно-категоріальний апарат, теоретичне вирішення загальних проблем держави і права, ґрунтовна і завершальна система поглядів, заснованих на категоріях, які мають засадничі принципи саме в даній доктрині.

Закономірністю розвитку політико-правової ідеології на її теоретичному рівні є те, що будь-яке вчення про державу, право, політику будується з урахуванням сучасної йому політико-правовій дійсності, яка обов'язково відображається в самій, здавалось би, абстрактній теоретичній побудові.

Програмні положення, які полягають у формування цілей та завдань, притаманні кожній політико-правовій доктрині, надають їй соціально значимий характер, налягають відбиток на зміст її теоретичної частини і передбачають вибір методологічної основи самої доктрини. В програмних положеннях найбільш чітко і ясно виражений ідеологічний характер доктрини; через них політико-праве вчення зв'язане з практикою політичної та ідеологічної боротьби. Програмна частина вчення безпосередньо виражає інтереси та ідеали певних класів, верств, соціальних груп, їх відношення до держави та права.

З трьох компонентів політико-правової доктрини саме програма є цементуючим, основою для з'єднання в єдину систему її елементів, такою, що надає політико-правовій доктрині монолітність, оскільки

оформлення політичних та правових поглядів, суджень, оцінок в цілісну систему відбувається на ідеологічній основі.

Найбільш значною частиною політико-правової доктрини є її теоретичний зміст. Він завжди пов'язаний із способом обґрунтування політико-правової програми, логічно побудованим в дусі світогляду епохи. Зв'язок змісту політико-правової доктрини з логіко-теоретичною основою і з програмними положеннями переважно складна та опосередкована. Вирішення ряду проблем держави та права допускає різні варіанти в межах єдиного світогляду та ідеологічної направленості.

Політико-правова доктрина визначена, як система поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, в основі яких лежить притаманна для певного історичного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа. Остання виступає як методологічний стержень політико-правової доктрини, за допомогою якого вирішуються основні проблеми державно-правового та суспільного розвитку.

Найбільш вагомою частиною політико-правової доктрини є її теоретичний зміст, який однозначно впливає із світогляду епохи та охоплює загальнотеоретичне вирішення державно-правових явищ та процесів. Вирішальними складовими змісту будь-якої політико-правової доктрини є система категорій, які виконують роль функціональних засад тих чи інших доктринальних концепцій. Фундаментальною основою політико-правової доктрини є програма, яка є визначальною в контексті оформлення політичних та правових поглядів.

1. История политических и правовых учений. Учебник / Под ред. О.Э. Лейста. Москва: Издательство «Зерцало». 2000. 688 с.

2. Доктринальні засади розвитку держави та права: національні та міжнародні тенденції: монографія / заг. ред. проф. Бошицького Ю. Л. К.: Видавництво Ліра. Київ: 2014. 440 с.

3. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / наук. ред. О. В. Петришин. Харків: Юрайт. 2012. 88 с.

4. Мочульська М.Є., Семків В. О. Правова доктрина в континентальній правовій системі: монографія. Львів: Світ. 2015. 432 с.

5. Гелей С., Рутар С., Кендус О. Політико-правові системи світу: навчальний посібник. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії. 2002. 224 с.

6. Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність: монографія / М.І. Панов (кер. авт. кол.). За заг. ред. М.І. Панова. Київ: «Ін Юре». 2005. 384 с.

Задаля Д. К.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),
Возна Д. В.,
студент
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВА У СМАРТФОНІ: ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

В умовах сьогодення актуальним є запровадження держави у смартфоні. Так, це є пілотним, прогресивним проектом, завдяки якому розвиток держави наблизиться до рівня країн Європейського Союзу. За допомогою переведення усіх державних послуг в електронну систему, громадяни матимуть змогу не витрачати час на проходження інстанцій в органах державної влади, а матимуть можливість отримати необхідну послугу за допомогою свого гаджету. Держава у смартфоні є глобальним етапом зміни радянської моделі на європейську.

Однією з найбільш актуальних концепцій реформування, запропонованої наразі є «держава в смартфоні», а саме можливість отримання 90 % державних послуг в режимі онлайн до 2024 року [1]. В контексті реалізації зазначеного проекту створено Міністерство цифровий трансформації України.

Держава у смартфоні є інноваційним проектом, який знаходиться на стадії розробки та глобального впровадження, що надасть перевагу громадянам у вільному безпосередньому доступі. Держава у смартфоні – це електронний проект, після впровадження якого в Україні планується надавати всі державні послуги через гаджети. Для цього користувачеві потрібно лише цифровий підпис. На стадії розвитку знаходиться законопроект «Про розвиток цифрової економіки України», в якому буде закріплено цифрові права громадянина на рівний доступ до технологій і цифрових інфраструктур, насамперед ширококутового доступу в Інтернет; визначено сутність і параметри цифрових універсальних послуг для громадян в різних сферах життя (освіта, медицина, транспорт, екологія, туризм і т. д.) закріплено принципи цифрової економіки та пріоритету електронних (цифрових) даних і систем перед аналоговими [2].

Одним із найцікавіших та складніших векторів розвитку держави у смартфоні є електронний уряд.

Електронний уряд має стати більш дружнім до громадян завдяки тому, що їм необхідно буде пам'ятати лише одну адресу для зручної

навігації по всьому спектру електронних послуг – і тих, що вже розроблені, і тих, що ще планують створити. Концентрація наявних і запланованих е-послуг на одному веб-ресурсі дасть змогу ще активніше залучати громадян до цифрового світу. Важливим завданням є презентація повної дорожньої карти запуску нових послуг [3].

Потрібен додатковий імпульс, перезавантаження цієї сфери. Так, ергономіка електронних послуг – це можливість громадян за два кліки знаходити те, що йому потрібно, в національному каталозі послуг, що реалізовано за принципом життєвих ситуацій, один раз авторизується, один раз вводить свої дані та не боїться їх втратити. Це коли на бек-офісі впроваджені електронні адміністративні регламенти, що дозволяють службовцям і послуги швидше надавати, і внутрішні процеси автоматизувати.

Стратегія розвитку е-послуг пропонує 200 пріоритетних позицій для повсякденного життя громадян. Зокрема, це послуги реєстрації ТОВ, електронний кабінет забудовника та проект «ЄМалятко», який має забезпечити можливість отримати 10 послуг, пов'язаних із народженням дитини, за однією е-заявою.

В Україні доступні в режимі онлайн 125 електронних послуг держави. Серед найбільш популярних – отримання витягу про земельну ділянку, довідки про несудимість, оформлення житлових субсидій, тощо. Зазначене свідчить про те, що система переходу на державу у смартфоні запущена, проте потребує ще зусиль для переведення усіх послуг в електронний режим. Кінцевою метою щодо більшості послуг має стати повна автоматизація, коли рішення ухвалює не чиновник, а система на основі зрозумілого алгоритму, передбаченого нормативною базою [4].

Є певні фактори, в тому числі фінансові, юридичні, технічні, кадрові які стримують швидку електронізацію. Зокрема це законодавство, яке сьогодні виписане під паперовий, бюрократичний, а часто корупціогенний формат надання послуг. Перш ніж послугу перевести у електронний формат, необхідно описати бізнес процеси, як вона надається зараз і як буде надаватися: від заявки до кінцевого результату. А практично усі кроки такого процесу визначені тими чи іншими законами, або підзаконними документами.

Ще однією перешкодою для впровадження ІТ рішень є гострий брак кадрів в органах влади, які мають такі рішення впроваджувати чи забезпечувати роботу відповідних державних сервісів.

Україна займає високе місце у списку країн, які електронізують державні послуги. Важливо, щоб новий уряд підтримав та продовжив ті проекти, які вже були започатковані. Адже електронізація – це один з найкращих антикорупційних запобіжників [5].

Необхідно перетворити надання державних послуг на зручний

сервіс для громадян з доступом через додаток у смартфоні. На першому етапі повністю перевести в онлайн 100 публічних послуг для громадян і бізнесу. Також сто відсотків населених пунктів підключити до мережі Інтернет і сто відсотків об'єктів соціальної інфраструктури. Головною метою є 6 мільйонів українців, яких потрібно залучити, навчити базових digital skills (цифрових навичок), при цьому щоб 70 % цих людей були у віці від 30 до 60 років, які зараз «просідають» у володінні базовими цифровими навичками [6]. Вся комунікація громадян із державними структурами має перейти в інтернетпростір.

Зручним способом для громадян є отримання державних послуг за допомогою смартфона, в тому числі тих послуг, які потребують підпису особи, оскільки є незручним необхідність присутності тільки для підпису документу при виконанні державної послуги уповноваженою особою

Смарт-ID – це коли особа з телефону підписує документ. Враховуючи, що в Україні сильно розвиваються «фінтех» (фінансові технології – ред.), то почати розробку з «Приватом», з приводу чого відбудеться презентація першого смарт-ID. Не треба буде йти за цифровим підписом в якусь установу, заповнювати якісь документи, буде змога підписати документи з смартфона [7]

Отже, держава у смартфоні є інноваційним та прогресивним проектом, який уряд має намір здійснити в термін 3-5 років, проте для такого переведення всіх державних послуг в електронний режим є необхідним залучення ресурсів та раціональне використання часу. Необхідно надати можливість користування інтернетом в кожному населеному пункті України, що на жаль на сьогоднішній день досі постає проблемою. Крім цього, необхідно забезпечити абсолютно безпечний та захищений доступ до електронних систем.

Яскравим прикладом введення інноваційних технологій є розвиток Польщі. Так, сьогодні в Польщі існує **спеціальне міністерство** (Міністерство цифровізації або діджиталізації – Ministerstwo Cyfryzacji), діяльність якого присвячена виключно впровадженню сучасних технологій з метою спрощення: спілкування з державою та держслужбовцями; створення та ведення бізнесу в Польщі.

Починаючи з 2015 року, усі реформи, прийняті в рамках «Цифрової Польщі» рухаються в напрямку **повної діджиталізації послуг**. Популярним є державний проект 500+ (соціальні виплати для дітей, ними, до речі, можуть скористатися навіть емігранти), також передбачає онлайн-подачу заявки. Це можна зробити через свій онлайн-банкінг – жодної потреби стояти у чергах.

Через онлайн-банкінг, можна створити для себе так званий довірений профіль eGO, який існує в рамках польської системи ePUAP – **ефекторна платформа служб державного управління**. Це система, що дозволяє

публічним установам надавати громадськості адміністративні послуги через електронні засоби комунікації. Зокрема, в рамках такої платформи, є можливість онлайн: прописатися в новому помешканні; зареєструвати фірму; зареєструвати запрошення для іноземного працівника та інше.

У напрямку повного «оцифровування» йде й процес контролю та прозорості державних установ та урядовців, що сприяє участі громадян в управлінні та аналізі прийнятих рішень.

Наприклад, **створення єдиного державного сервісу** DanePubliczne.pl надало можливість полякам контролювати всі дані, що знаходяться у публічному доступі в рамках однієї платформи.

Розвиток таких рішень дозволив створити так звану єдину точку контакту для громадян (Single Point of Contact) – **проект Obywatel**, де кожен мешканець може поспілкуватися з держустановою, надати запит й перевірити все, що його цікавить: історія вживаного транспортного засобу; сумніви щодо бюджету політичної партії; борги своєї гміни (регіону); перевірка, чи автобус, що везе твою дитину до школи, безпечний та має дійсну страховку.

Сьогодні, один із найважливіших проєктів, який розвиває міністерство є **mObywatel**, та його два підпроєкти: **mDokumenty** – які дозволяють мати в смартфоні водійські права та особисте посвідчення (ID-карту) – українським аналогом є внутрішній паспорт. **mWeryfikator** – який дозволяє перевіряти такі електронні документи та їх чинність, в тих же управліннях, в поліції та навіть в готелях.

В рамках цих платформ створюється можливість зберігати, передавати та підтверджувати свої приватні данні на екрані телефону. Послуга на цьому етапі звичайно добровільна – більша частина населення може надавати перевагу традиційним пластиковим посвідченням.

В Україні першою та головною проблемою постає відсутність належного функціонування та захисту даних у національних електронних інформаційних ресурсах, доступності та зручності електронних послуг для фізичних та юридичних осіб. Для вирішення цього питання підписано Указ Президента України «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» від 29.07.2019 р. [8], завдяки якому повинно бути здійснено функціонування національних електронних інформаційних ресурсів, у тому числі аналіз нормативного та фінансового забезпечення функціонування таких інформаційних ресурсів, їх технічного стану та рівня захищеності, а також забезпечення достовірності, актуальності, повноти та ненадмірності даних, що оброблюються. Здійснення зазначеного указу повинно вирішити питання доступності електронних послуг.

Другим не менш важливим питанням є доступ до Інтернету в кожному населеному пункті України, на що вже спрямовано зусилля влади, та що в

коротший термін має бути вирішено відповідно до Указу Президента України «Про деякі заходи з покращення доступу до мобільного Інтернету» від 08.07.2019 р. [9], який направлений на забезпечення максимального покриття території України мережами рухомого (мобільного) зв'язку третього та четвертого покоління, надання ширококутового доступу до Інтернету, отримання повсюдно громадянами України переваг та можливостей цифрового світу.

Отже, запровадження держави у смартфоні відбудеться лише після покращення доступу до мобільного інтернету, оскільки це є основоположним елементом необхідним для отримання доступу будь-якої особи до державних послуг в онлайн режимі. Україна поступово рухається до держави у смартфоні, що є позитивним та необхідним проектом в умовах сьогодення. Необхідним є акцентувати увагу на абсолютний доступ до інтернету, на кібербезпеку, на людей з обмеженими можливостями щодо використання гаджетів, тощо.

1. Скасування трудових книжок для українців: «Цифрове благо» чи економія для держави. 2019

2. Держава у смартфоні: команда Зеленського пояснила, як полегшити життя українцям. 2019. URL: <https://znaj.ua/politics/241648-derzhava-u-smartfoni-komanda-zelenskogo-poyasnila-yak-polegshiti-zhittya-ukrajincyam>

3. Укрінформ. Радник Президента Михайло Федоров анонсував презентацію моделі «держави у смартфоні» для експертних кіл та громадськості вже найближчим часом. 2019.

4. Цензор нет. «Держава у смартфоні: радник Зеленського Федоров анонсував презентацію моделі найближчим часом. 2019.

5. Громадський простір. Діджиталізація у тренді. Що держава вже електронізувала, а що лише планує перевести в онлайн? 2019. URL: <https://www.prostir.ua/?news=didzhytalizatsiya-u-trendi-scho-derzhava-vzhe-elektronizuvala-a-scho-lyshe-planuje-perevesty-v-onlajn>.

6. Віцепрем'єр-міністр-міністр цифрової трансформації Михайло Федоров презентував команду та цілі нового міністерства, яке має перетворити Україну на «державу в смартфоні». Укрінформ 2019.

7. Євгенія Назарова. Радіо Свобода. «Держава у смартфоні» і конституційні цифрові права. Київ. 2019.

8. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг: Указ Президента України. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. № 17. С. 23.

9. Про деякі заходи з покращення доступу до мобільного Інтернету: Указ Президента України. *Офіційний вісник Президента України*. 2019. №54. С. 73.

Іванченко Д.,
аспірант
(Національна академія внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У сучасному інформаційному суспільстві право громадянина на інформацію постає основоположним правом людини. Водночас, інформація не може мати змістовний сенс протягом тривалого часу, тобто наповнюватися певними змістами без здійснення ефективної владно-громадської комунікації. Відповідно дієвість діалогу влади та громади на пряму залежить від можливості громадян постійно перевіряти різні аспекти діяльності влади, звертаючись до різних джерел. Одним із головних чинників цього процесу постає – вільний доступ індивідуума до інформації.

Активне дослідження проблематики питань щодо зародження, становлення та розвитку права індивідуума на свободу інформації та безперешкодного і вільного здійснення комунікації простежується у наукових пошуках визнаних класиків наукової європейської думки Дж. Мільтона «Ареопагітика», М. Тендела «Аргументи проти обмеження преси», Т. Пейна «Права людини», у листах І. Бенґама «Про свободу преси та публічні дискусії» та багатьох інших науковців сучасної європейської та вітчизняної школи філософії права.

Після проголошення незалежності Україна як держава, що задекларувала демократичний вектор розвитку, зробила перший значний поступ щодо розвитку інформаційної сфери як особливої системи владно-громадських відносин: Конституційним актом заборонено цензуру, крім того, законодавчо закріплено права громадянина на інформацію та свободу комунікацій. Однак оцінка нинішньої державної комунікаційної політики свідчить про низку серйозних проблем, розв'язання яких потребує аналізу існуючого юридичного інструментарію підготовки управлінських рішень. Очевидним є те, що діюча нині в Україні модель владно-громадських відносин виявилася невідповідною у повній мірі євроінтеграційним процесам, які постають головним вектором розвитку вітчизняної гуманітарної сфери.

Актуальність порушеної проблеми зумовлюється синергетичними процесами складного розвитку вітчизняного інформаційного суспільства, адже із перших років незалежності України питання свободи інформації та ефективних комунікацій влади та суспільства набуло надзвичайної актуальності у контексті часом антагоністичних відносин між органами місцевої влади та громад. Яскравим підтвердженням цієї тези є кризові

події новітньої української історії у 2004, 2006, 2008, 20014 р.р.

Аналізуючи проблемні тенденції розвитку інформаційних відносин у світі, французький філософ П. Розанвалон зауважує на необхідності започаткування нової функції забезпечення ефективного процесу існування інформаційного суспільства, як впровадження «демократії взаємодії: обмін інформацією між владою та суспільством. Такий зв'язок є інструментом врядування для одних і формою визнання влади для інших. Це зменшує відстань між владою і громадянами... Така інформаційна динаміка має, власне, позитивний ефект, який є одночасно психологічним і пізнавальним» [1, с. 249].

Як європейські, так і вітчизняні науковці вже у перші роки XXI ст. констатують суттєві зміни геополітичної ситуації на європейському континенті, пов'язані у першу чергу глобальним збільшенням обсягів інформації, які зруйнувавши географічні кордони держав, стали каталізатором всесвітнього об'єднання процесу. Очевидно, що питання врегулювання правових основ доступу до інформації, які належать до компетенції органів державної влади, постають нині частиною більш комплексної проблеми, яка фокусує у центрі уваги ефективність сучасного демократичного державного будівництва на ґрунті задекларованих євроінтеграційних принципів.

Впровадження новітніх інноваційних підходів у зборі, аналізі, обробці, зберіганні та розповсюдженні публічно важливої інформації прискорили перспективи розвитку інформаційного суспільства та залучення громади до процесів державотворення та суверенітету. Німецький дослідник Ю. Габермас, акцентує увагу на прогресивності залучення громади до державного будівництва та прогнозує, що в подальшому цей діалог вийде за загальновідомі інформаційні межі: від інформаційного суспільства до об'єднаного комунікаційного простору [2, с. 20].

Відповідно завдання, що нині постали перед українськими органами державної влади повинні бути синхронізовані із задачами, які постають під час процесу формування принципових підходів до практичного створення умов розвитку інформаційного суспільства на підставі європейських цінностей та контентів. Наголосимо, потребують термінової адаптації до європейських та міжнародних принципів здійснення інформаційної політики положення вітчизняного законодавства публічної галузі (із обов'язковим збереженням національної ідентичності), а також визначення статусу суспільно важливої інформації у переліку видів інформації в ході налагодження ефективної комунікації між органами державної влади та громадою.

Зокрема, мова йде про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція) ст. 10 якої передбачено:

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів, що включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та незалежно від кордонів. Водночас стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення публічних свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [3, с.107-108].

Очевидно, що питання демократизації процесу залучення громади до державного управління та формування основ інформаційного суспільства напряму залежить від спроможності громади мати вільний доступ до публічної інформації, створеної в процесі діяльності органів державної влади та гарантування прав на її збирання, зберігання та поширення. Слід погодитися з науковцями Я. Гонцяж та Н. Гнидюк, які наголошують, що «розвиток демократії можливий лише у випадку раціональної поведінки індивідуумів, головною передумовою якої є наявність чесної неупередженої інформації про діяльність органів влади [4, с. 11]».

У відповідності до нині діючого законодавства України доступ до публічної інформації забезпечується шляхом надання інформації за запитами на інформацію, а також систематичного та оперативного оприлюднення інформації: в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет; інформаційних стендах або будь яким іншим способом.

Необхідно наголосити, що на нашу думку, зважаючи на наявні ліберальні принципи вітчизняного законодавства інформаційної сфери та її, скажімо так, початкову ступінь становлення, предметом правового врегулювання повинна бути не безпосередньо «публічна інформація», а у більшій мірі – *документ*, тобто саме та інформація, яка є задокументованою органами державної влади в установленому порядку [5, с. 202]. Подібна юридична практика, до речі, притаманна основним положенням рекомендацій та резолюцій Ради Європи. Зокрема, 21 лютого 2002 р. Комітет міністрів Ради Європи беручи до уваги, що широкий доступ до офіційних документів на основі рівноправності та відповідно до чітких правил, рекомендував урядам держав-членів керуватися в їх національному законодавстві та практичній діяльності принципами, викладеними в Рекомендації «Про доступ до офіційних документів».

Таким чином у більшості країн Європейського Союзу у відповідності

до згаданого нормативу *офіційним документом* є будь яка інформація, що зафіксована у будь якому вигляді, розроблена або отримана органами державної влади і пов'язана з будь якою державною чи адміністративною функцією, за винятком документів, що перебувають на стадії підготовки. У зазначеному контексті перед українськими законодавцями постає нове завдання щодо запровадження гарантованих можливостей громадян мати вільний доступ до інформації, а у результаті сформувати адекватне критичне бачення сучасних процесів розбудови інформаційного суспільства.

1. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / пер. з фр. Євгена Марічева. Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. 287 с.

2. Габермас Ю. Философский спор вокруг идеи демократии. URL: <http://kant.narod.ru/habermas.htm>

3. Конституційні акти Європейського Союзу. Ч. I. Київ : Юстиніан, 2005. 512 с.

4. Гонцяж Я., Гнидюк Н. Свобода інформації та виконавча гілка влади: Правові норми. Інституції. Процедури. Київ : Міленіум, 2012. 240 с.

5. Андреев Д. Взаємодія влади та громадськості: механізми соціально-правової комунікації : Монографія. Київ : Вид-во «Бізнесполіграф», 2014. 336 с.

Йосифович Д. І.,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),
Костовська К. М.,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН З РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Дослідження досвіду європейських країн з розгляду публічно-правових спорів у сфері публічної служби зумовлюється необхідністю впровадження ефективних моделей правового регулювання адміністративно-процесуальних відносин, спрямованих на забезпечення як прав приватних осіб, так органів публічної адміністрації.

Одним із пріоритетних завдань Європейського Союзу з моменту

його утворення є створення системи захисту прав та інтересів публічних службовців. Від основи формування Європейського Союзу одним із завдань здійснення міждержавної політики вбачалося, що соціально-економічні та правові гарантії службовців цього інтеграційного об'єднання дадуть змогу зробити публічну службу привабливою для громадян держав-членів і, отже, забезпечать перебування на службі найбільш компетентних громадян, здатних працювати на благо Союзу і його громадян. У процесі євроінтеграції склалася ціла система захисту прав і свобод публічних службовців, сьогодні існують і позасудові та судові механізми такого захисту.

Передусім необхідно визначити сутність розуміння публічної служби в зарубіжних країнах. В окремих країнах Європейського Союзу діє спеціальний закон про публічну службу. Такими нормативно-правовими актами є Закон Республіки Литва «Про публічну службу» від 23 квітня 2002 р. [1, с. 427–453], Закон Республіки Естонія «Про публічну службу» від 25 січня 1995 р. [1, с. 467–520], Закон Республіки Грузія та ін.

Відповідно до ст. 1 Закону Республіки Литва «Про публічну службу», публічною службою є «сукупність правових відносин, що виникають із набуттям статусу публічного службовця, зміною або втратою цього статусу, а також унаслідок публічної адміністративної діяльності публічного службовця у державній чи муніципальній інституції або агенції щодо здійснення політики у спеціальній сфері державного урядування або забезпечення координації її впровадження, координація діяльності інституцій в окремій сфері державного урядування, управління або розподіл фінансових ресурсів та контроль над їх використанням, здійснення контролю, прийняття та впровадження правових актів, рішень державних та муніципальних інституцій або агенцій у сфері публічної адміністрації, підготовка та координація підготовки проектів правових актів, договорів або програм та надання їм оцінки, управління персоналом або володіння публічною адміністративною владою щодо невідпорядкованих осіб» [1, с. 427].

Подібний підхід спостерігається й у Законі Республіки Естонія, в якому під публічною службою розуміється робота в державних і муніципальних адміністративних установах, при цьому вже під поняттям роботи розуміються «трудові відносини, що виникають під час роботи на виборних чи таких, що заміщаються за призначенням, посадах, передбачених у складі інституцій, що здійснюють законодавчу, виконавчу чи судову владу, державний нагляд, контрольні чи оборонні функції» [1, с. 467].

Цікаво, що у Франції діє спеціальний суб'єкт публічного управління з розгляду публічно-правових спорів у сфері державної служби, повноважений розглядати скарги, предметом яких є рішення про

застосування заходів дисциплінарної відповідальності, у тому числі пов'язані із застосуванням звільнення з посади – Вища рада державної служби чи компетентний адміністративний трибунал [2, с. 127]. Так само й у Федеративній Республіці Німеччина існує адміністративний порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності у публічній службі. До речі, оскарження рішень, дій чи бездіяльності у публічній сфері є обов'язковою умовою звернення до суду [3, с. 71–72]. Спеціально уповноважений суб'єкт публічного управління з питань оскарження рішень дисциплінарного провадження у сфері публічної служби є в Республіці Польщі – Вища дисциплінарна комісія. Відповідно вже рішення Вищої дисциплінарної комісії має бути оскаржено у суді [1, с. 129].

В Україні у сфері публічної служби не існує визначеної законодавством процедури розгляду спорів у сфері публічної служби відповідними комісіями з розгляду службових спорів, які створюються при відповідних міністерствах.

Порівняно з Хартією Європейського Союзу про основні права [4] всі документи, які регламентують захист публічних службовців, мають більш вузьку спрямованість, розглядаючи як об'єкт захисту не всіх громадян Європейського Союзу, а тільки найманих працівників інститутів і органів Європейського Союзу.

Тобто береться до уваги тільки наднаціональний рівень влади. Основним документом, який регламентує основні соціально-економічні права публічних службовців, а також їх захист, є Регламент Ради про права публічних службовців. Щодо захисту прав публічних службовців, то потрібно відзначити, що для того, щоб євро чиновник міг ефективно виконувати свої службові обов'язки, необхідно не тільки наділення його певними правами, а й гарантія того, що він зможе захистити свої в разі потреби. Зробити це можна кількома способами.

Передусім у разі виникнення конфлікту публічний службовець має право звернутися до Погоджувального комітету або до комісії, які існують у кожному інституті або органі Європейського Союзу і займаються безпосередньо вирішенням службово-трудова спорів. Однак статистичних даних щодо кількості звернень до таких органів, а також щодо результатів розгляду службово-трудова спорів немає. Ми можемо судити про діяльність цих комітетів лише за непрямими ознаками. Зокрема, по тому, що, за даними Суду Європейського Союзу, кількість скарг, поданих на розгляд до Трибуналу Європейського Союзу у справах публічної служби, зросла [5, с. 260–262].

Ще одним способом захисту прав публічних службовців є звернення до європейського омбудсмена. Посада європейського омбудсмена з'явилася згідно з Договором про Європейський Союз. Омбудсмен, який виступає в

ролі посередника між громадянами і владою Європейського Союзу, обирається Європейським Парламентом на п'ятирічний поновлюваний термін і діє незалежно і неупереджено. Він не приймає вказівок та інструкцій від національних урядів держав – членів Європейського Союзу або інших організацій. Окрім того, протягом усього терміну своїх повноважень він не має права займатися будь-якою іншою професійною діяльністю незалежно від того, оплачується така діяльність чи ні.

На основі скарги зацікавленої особи, або за своєю ініціативою омбудсмен розглядає справи про порушення в адміністративній діяльності органів Європейського Союзу. Він володіє правом розслідування, а органи та інститути Європейського Союзу, з приводу діяльності яких проводиться розслідування, зобов'язані надати омбудсмену необхідні матеріали і забезпечити доступ до відповідних документів. Вони можуть відмовитися зробити це тільки на підставі юридично підтвердженої умови збереження конфіденційності даних документів або інформації [6].

Що стосується результату справ, то, незважаючи на збільшення кількості справ, судове провадження в яких було завершено, не всі справи вирішуються на користь службовців. Теоретично кожен євро чиновник, права якого порушено, має право на звернення до Трибуналу. Однак подача позову зовсім не означає, що євро чиновник обов'язково виграє справу.

Водночас зазначалося, що адміністрація не зобов'язана надавати службовцю Європейського Союзу допомогу, якщо він підозрюється в скоєнні того чи іншого злочину та за наявності доказів його вини, також на допомогу може не розраховувати євробюрократ, який порушив службові обов'язки і підлягає дисциплінарній відповідальності.

Отже, враховуючи такі підвищені вимоги до осіб, які претендують на посаду публічної служби, очевидно є необхідність створення специфічної системи захисту їх прав від можливих порушень із боку інших учасників правовідносин, що, власне, і створено на території країн Європейського Союзу, вивчення досвіду впровадження якої потребує особливої уваги в ракурсі вибраного вектору розвитку України на здійснення європейської інтеграції.

Публічні службовці інститутів та органів Європейського Союзу можуть розраховувати на захист своїх законних прав та інтересів. Для цього вони можуть звернутися до діючого в кожному інституті та органі Європейського Союзу спеціалізованого комітету з вирішення трудових спорів, безпосередньо до омбудсмена або до Трибуналу Європейського Союзу у справах публічної служби. За роки свого існування Суд Європейського Союзу не тільки не втратив своїх позицій, а й зміцнив і розширив їх. Взявши на себе певну частину навантаження судової системи Європейського Союзу, Трибунал

полегшив роботу в цій системі й скоротив терміни розгляду справ. Звернення євро чиновника до Трибуналу ще не означає, що його позов буде задоволений. Велика частина скарг залишається незадоволеною, проте саме правова захищеність є гарантом якісного виконання євро чиновником своїх обов'язків.

1. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В.П. Тимошука, А.М. Школика. Київ: Конус Ю, 2007. 735 с.
2. Административное право зарубежных стран: учебник / под ред. А.Н. Козырина и М.А. Шматовой. Москва: Спартак, 2003.
3. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упор. В.П. Тимошук. Київ: Факт, 2003. 496 с.
4. Хартия основных прав Европейского Союза от 07.12.2000 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_524
5. Решота В.В. Трибунал публічної служби Європейського Союзу. *Демократичне врядування в контексті глобальних викликів та кризових ситуацій*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 3 квітня 2009 р.): у 2 ч. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. Ч. 2. С. 260–262.
6. Право Європейського Союзу: навчальний посібник / за заг. ред. Р.А. Петрова. Київ: Істина, 2010. 376 с.

Кельман М. С.,
професор кафедри теорії, історії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор
(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»),
Кельман Л. М.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИМОГИ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ДО ПРАВОТВОРЧОЇ ТА НОРМОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз юридичної літератури дає підстави стверджувати, що основу принципу правової визначеності становить формальна визначеність змісту правових норм, яку в загальній теорії права

розглядають як одну з ознак правової норми. Формальна визначеність норми має два аспекти: зовнішній та пов'язаний із ним внутрішній. Тільки певний зміст правової норми може отримати зовнішню форму вираження в нормативно-правових актах [1, с. 623]. Отже, важливого значення набуває якість тексту, який закріплює правові норми.

Як відомо, правова норма може отримувати свій документально-текстуальний вияв у писаній формі – нормативно-правовому акті, нормативно-правовому договорі, судовому прецеденті тощо. Такий письмовий зовнішній вияв правова норма отримує за допомогою мовних, лексичних, логічних і процедурних засобів. Усі ці засоби можна об'єднати у певні групи і виділити юридико-технічні (формальні), змістовні і процедурні вимоги до нормотворчої діяльності, про що і піде мова далі.

Традиційний погляд на питання юридичної техніки як сукупності формальних вимог до текстів нормативно-правових актів не є на сьогодні однозначним. Як зазначає М. Кельман, «сама постановка питання про юридичну техніку, уявлення про неї як про особливу галузь юриспруденції виникає в європейській правовій традиції під впливом школи природного права <...> засоби та прийоми юридичного мислення, які представники природничо-правової школи у своєму протистоянні догматичній юриспруденції вивели за межі юридичної науки як прикладне знання, як техніку для юридичного позитивізму, становили основу методу дослідження і побудови права. Звернувшись до природничо-наукової ґносеологічної установки і оголосивши обмеження догматичного правознавства сферою тлумачення і систематизації позитивного права, представники школи природного права ініціювали ставлення до догми права як до технічної юриспруденції» [2, с. 163]. Така галузь юридичних знань набуває особливого значення з XIX ст. у зв'язку із дослідженнями німецького вченого Р. Ієринґа, який виступав проти поширеного у цей період формально-догматичного аспекту розуміння права, приділяючи належну увагу його моральній природі.

Таким чином, юридико-технічні вимоги до текстів нормативно-правових актів нерозривно пов'язані з їх змістовним наповненням. Так, однією з вимог принципу правової визначеності є передбачуваність для індивідів наслідків їх дій, однозначне тлумачення і застосування правових норм. Така ситуація може бути досягнута лише за умови, що нормативно-правові акти та інші письмові джерела права, які закріплюють правові норми, будуть відповідати певним стандартам, правилам та засобам формулювання юридичних текстів. Отже, неминуче постає питання їхньої юридико-технічної досконалості.

Р. фон Ієринґ наголошував на тому, що технічна недосконалість законів не є лише «частковою недосконалістю», а й недосконалістю усієї

правової системи, недоліком, що шкодить цілям і завданням права [3, с. 76]. В. Риндюк наголошує на тому, що питання юридико-технічної досконалості законодавчих актів держави є особливо актуальним в умовах постійного зростання кількості законодавчих актів, розширення сфери правового регулювання [4, с. 133].

Отже, питання юридико-технічної досконалості нормативно-правових актів і їх відповідності вимогам правової визначеності є актуальними питаннями, особливо в умовах проведення державно-правових реформ, що, як правило, супроводжується активізацією процесу правотворчості і має наслідком створення великого нового нормативно-правового масиву.

Вимоги, які ставляться до змісту правової норми у тексті нормативно-правового акта відповідно до принципу правової визначеності, називають змістовними [5, с. 181–185]. Серед цих вимог варто виділити доступність, зрозумілість, ясність, недвозначність, неможливість необмеженого трактування, формальність, стислість, офіційність, лаконічність, повноту тощо. У результаті дії цих вимог, правові норми, що знаходять своє відображення у тексті нормативно-правового акта, мають однаково тлумачитися і застосовуватися, бути зрозумілими і чіткими.

Проте звичайна констатація такої вимоги, як доступність та ясність правової норми, буде недостатньою, незрозумілою і сама собою нечіткою. Необхідним є визначення переліку, розкриття змісту і класифікації вимог, що ставляться до правових норм, виражених у письмових джерелах, відповідно до принципу правової визначеності, обґрунтування необхідності їх існування.

Спробуємо визначити і розглянути ці вимоги. Зокрема, таке поняття, як «ясність», воно визначається через простоту та доступність тексту нормативно-правового акта. Спробуємо визначити «ясність» *ad absurdum*: неясний правовий акт не буде давати повного уявлення про необхідну чи заборонену поведінку, не буде сприйматися індивідами, або буде сприйматися не таким чином, як того хотів законодавець. Виклад змісту правової норми у тексті нормативно-правового акта таким чином, аби вона була ясною для розуміння і сприймалася індивідами, є завданням нормотворця, тому порушення вимоги ясності, як правило, спричинені так званим суб'єктивним фактором – недосконалістю термінологічного апарату, недостатністю знань, непрофесійністю відповідальних осіб.

Слова та терміни, що застосовуються у нормативно-правових актах, мають бути використані у їх звичайному значенні, щоб вони могли легко сприйматися. Так, С. Погребняк наголошує на тому, що законодавчий акт не має бути перевантажений складними граматичними конструкціями, складнопідрядними реченнями, у ньому мають бути відсутні архаїзми,

діалектизми, іноземні слова [6, с. 105]. Проте слід зазначити, що ступінь простоти та ясності правового документа визначається залежно від того, на кого саме він розрахований, яку сферу суспільних відносин регулює [4, с. 106]. Вимоги щодо відсутності складних спеціальних термінів поширюються на нормативно-правові акти, що регулюють найважливіші сфери суспільних відносин (закони) та/або широкі сфери суспільних відносин, поширюються на всіх, або на велику кількість осіб, які не вирізняються загальними (професійними, фаховими) ознаками. У нормативно-правових актах, що регулюють достатньо вузьку сферу суспільних відносин та адресовані певному, чітко визначеному колу індивідів, такі як, наприклад, правила поштової служби, правила перевезення вантажів залізничним транспортом можливе застосування спеціальних термінів та складного тексту [4, с. 131].

Прагнення до простоти розуміння, тобто ясності нормативно-правового акта не може завдавати шкоди точності, повноті та глибині формулювання положень у документі [4, с. 107]. Неприпустимим є застосування у тексті нормативно-правового документа положень, які є незрозумілими для юристів і потребують складного процесу тлумачення [5, с. 93]. І хоча юридичні терміни можуть бути досить складними, заміна спеціальних юридичних термінів словесними визначеннями призведе до втрати точності визначення думки законодавця, невизначеності та розпливчастості формулювань, нагромадженню словесного матеріалу, сама собою спричинить неоднозначне тлумачення термінів.

Т. Кашаніна зазначає, що неприпустимим є використання у тексті нормативно-правового акта абстрактних формулювань, таких як «рішуче поліпшити», «підвищити увагу» [4, с. 132]. Т. Котарбинський рекомендує уникати слів, які він називає okazional'nimi, тобто слів, що набувають значення і змісту залежно від контексту: «тут», «я», «вчора», «завтра», «зараз» тощо [7, с. 147]. З цими думками можна повністю погодитися, адже переважна більшість правових норм спрямована на невизначене коло адресатів й універсальне застосування у всіх ситуаціях (за умови, що інше, звісно, не визначається у гіпотезі самої правової норми).

Розрізняють три ступені відсутності ясності правового документа:

- повна неясність – як приклад наводиться поняття «аморальний проступок»;
- двозначність – як приклад: «втрата довіри»;
- недостатня ясність – як приклад: «неодноразове невиконання» [6, с. 131].

Вважаємо виділення таких ступенів ясності недоцільним з огляду на те, що практичного значення воно, як таке, не має. Шляхи подолання недоліків «неясності» все одно будуть у вдосконаленні процесу

правотворчості та у виявленні і виправленні таких помилок. Вважаємо, що неможливо допускати у нормативно-правових актах недостатню чи будь-яку неясність і виправдовувати це тим, що така неясність не є повною.

Однак юридичні тексти наділені виразами та термінами, що мають неоднозначне трактування, або оціночний характер суджень. Велика роль у подоланні невизначеності при застосуванні таких положень нормативно-правових актів належить нормозастосовним, зокрема, судовим органам. Тому роль суду в аспекті реалізації принципу правової визначеності полягає у забезпеченні єдності судової практики.

1. Эрлих Е. Основы социологии права. Антология мировой правовой мысли. Москва: Мысль, 1999. Т. 3. 829 с.

2. Кельман М. С. Юридична наука як об'єкт методологічного дослідження: монографія. Тернопіль:ТзОВ «Терно-граф», 2011. 348 с.

3. Иеринг Р. фон. Юридическая техника / сост. А. В. Поляков. Москва: Статут, 2008. 231 с.

4. Кашанина Т. В. Юридическая техника: учебник. 2-е изд., пересмотр. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2011. 496 с.

5. Пиголкин А. С. Язык закона. Москва: Юридическая литература, 1990. 269с.

6. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право. 2008. 240 с.

7. Kotarbinski T. Kurs logiki dla prawników. Łódź: 1974. 216 с.

Ковтун В. М.,

доцент кафедри фінансового права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України),

Куценко А. О.,

студент

(Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України)

НЕПРЯМЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

В умовах сьогодення, формування сучасної системи оподаткування є важливою складовою частиною розбудови ринкової економіки України та її інтеграції до системи світових зв'язків. У сучасній податковій системі чільне місце посідають непрямі податки, які є головним джерелом

наповнення державного бюджету.

Нині система непрямого оподаткування характеризується низкою проблем, які заважають повноцінному економічному функціонуванню держави, а тому пріоритетним є питання формування ефективної фіскальної політики, зокрема у сфері непрямого оподаткування. Тому, зважаючи на євроінтеграційний курс, Україні необхідно побудувати таку модель непрямого оподаткування, яка б стимулювала розвиток бізнесу, відповідала сучасним економічним умовам господарювання та була би привабливою для інвесторів.

Дану тему досліджували: В.Л. Андрущенко, О.Д. Василик, В.П.Вишневський, О.М. Десятнюк, Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, І.О. Луніна, І.О. Лютий, П.В. Мельник, А.М. Соколовська, Л.Л. Тарангул, В.М. Федосовий, С.І. Юрій та ін.

Непрямі податки – це податки на товари і послуги, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни або тарифу, оплачуються покупцями під час купівлі товарів та отримання послуг, а в бюджет вносяться продавцями чи рідше виробниками цих товарів та послуг [1].

У світі існують такі види непрямих податків, як акцизи, фіскальна монополія і мито. Систему непрямого оподаткування в Україні формують такі три податки, як: податок на додану вартість (далі – ПДВ); акцизний податок; мито. Вказані податки регулюють Податковим та Митним кодексами України.

Незважаючи на високий рівень адаптації законодавства до гармонізованих норм ЄС, вітчизняна практика адміністрування ПДВ усе ж таки має багато вад і недоліків, про що неодноразово зазначалося в роботах різних фахівців. Аналіз економічної літератури дає змогу узагальнити наявні суттєві проблеми механізму стягнення ПДВ в Україні, до яких слід віднести такі:

- недосконалість законодавства. Зокрема, ухвалений у 2011 р. ПКУ не розв'язує всіх проблем і неузгодженостей попереднього законодавства щодо адміністрування ПДВ [2, с. 312];

- зниження фіскальної достатності ПДВ. Хоча ПДВ і забезпечує значну частку податкових надходжень бюджету, однак він є меншим від потенційно можливого. Так, ефективність стягнення податку за відносно високої ставки знижується неадекватно низьким ПДВкомпонентом у структурі ефективної ставки податків на споживання;

- високий рівень ставки податку;

- недосконалість діючого механізму відшкодування ПДВ із бюджету;

- наявність необґрунтовано великої кількості пільг із ПДВ, цільове призначення яких є непрозорим, а процес контролю – складним;

– необхідність ведення платниками ПДВ як бухгалтерського, так і податкового обліку;

– виникнення тіньових схем ухилення від ПДВ. Мінімізація сплати ПДВ набула критичного обсягу, про що свідчить низька продуктивність податку за досить обмеженої кількості податкових пільг, які в ідеалі мають бути єдиним фактором, що знижують продуктивність [3, с. 279].

Зважаючи на вагомі напрацювання провідних науковців та економістів, а також законодавчі ініціативи чинної влади, концептуальними напрямками вдосконалення ПДВ з урахуванням досвіду ЄС, на нашу думку, мають бути такі:

1. Подальше вдосконалення законодавства у сфері ПДВ та остаточна його адаптація до вимог ЄС. Цей найважливіший напрям трансформації вітчизняної системи ПДВ повинен стати вирішальним і охоплювати діяльність влади на усунення неякісних властивостей чинного законодавства, забезпечивши стабільність правового поля і його систематизацію в єдиному законодавчому акті, а саме ПКУ [4].

2. Ліквідація неефективних пільг із ПДВ. Хоча перелік пільг в Україні економічно і соціально обґрунтований, постає питання щодо ефективності та раціональності їх надання. Очевидно, варто перейти до практики, яка застосовується в більшості європейських країн. Вона полягає у зниженні ставки ПДВ з одночасною ліквідацією більшості пільг.

3. Запровадження диференційованих ставок ПДВ. На думку фахівців, такий крок реформування чинної системи ПДВ зменшить негативний вплив високої стандартної ставки на рівень добробуту незаможних [5].

4. Забезпечення своєчасного відшкодування ПДВ і створення умов для недопущення нових боргів. Повнота і своєчасність відшкодування ПДВ є важливими не лише для відновлення обігових коштів підприємств, а й для піднесення міжнародного авторитету України.

В Україні акцизне оподаткування характеризується низкою недоліків, які знижують його фіскальну ефективність і регуляторні можливості, незважаючи на досить тривалу історію становлення його розвитку акцизного оподаткування. Очевидно, що чим більшою є група підакцизних товарів, тим вагомніше фіскальне значення акцизного податку у формуванні дохідної частини бюджетів різних рівнів.

На особливу увагу заслуговують утрати бюджету внаслідок ухилення від сплати податків. У рамках цього дослідження ми зупинимось на втратах бюджету, що виникають через наявність неофіційної, або неформальної, економіки, яка належить до найбільших проблем практично для всіх країн постсоціалістичного простору. За оцінками різних аналітиків, в Україні тіньовий сектор становить від 15% до 65% ВВП, і кожен третій

громадянин країни так чи інакше пов'язаний з отриманням доходів у неофіційній сфері. Крім недоплати податків до бюджету й обов'язкових податків до позабюджетних фондів тощо, існування неформальної економіки загрожує в довгостроковій перспективі дестимулюванням підприємців працювати легально. Особливо це стосується підприємств, що виробляють підакцизну продукцію, адже надходження від акцизного податку чи не найбільше залежать від розвитку тіншового сектору [4, с. 254].

Тому для вдосконалення оподаткування підакцизних товарів і збільшення наповнення дохідної частини Зведеного бюджету України потрібно вжити заходи щодо виведення виробництва підакцизних товарів із неофіційного сектору економіки.

Динаміка надходжень від митних платежів упродовж 2014–2019 рр. є неоднозначною та непостійною. Частка митних платежів є відносно незначною і коливається в межах 2,6–6,2% доходів ЗБУ. У 2014 р. обсяги мита в Україні становили 12,6 млрд. грн., у 2015 р. – 40,3 млрд. грн. (це найбільший обсяг, що надходив до бюджету за останні роки), у 2016 р. – 20,3 млрд. грн., у 2017 р. від митного оподаткування надійшло 26,65 млрд. грн., у 2018 – 26,69 млрд. грн.. У липні 2019 року від митного оподаткування надійшло 29,7 млрд. грн.

Сьогодні залишається низка суттєвих проблем, які впливають на стан митно-тарифного регулювання, зокрема [5, с. 378]: значна диференціація у розмірах ставок увізного мита на однорідні товари; встановлення специфічних та комбінованих ставок ввізного мита без урахування специфіки поставок; наявність значної кількості пілг зі сплати ввізного мита; ігнорування галузевими міністерствами та відомствами основних принципів і підходів до підготовки законодавчих актів.

Митне оподаткування в Україні потребує розвитку митного контролю, тобто реорганізації системи митних органів та вирішення проблем правового регулювання митного контролю, оскільки продовжують діяти застарілі нормативні акти, між чинними правовими актами наявні істотні суперечності, що порушує системність митного та податкового законодавства, чимало нормативних актів виявляються неефективними. У цих умовах необхідно використати особливості міжнародно-правових стандартів, що дасть змогу застосувати досвід країн ЄС з урахуванням національних традицій, менталітету, наукових здобутків українських учених-юристів у процесі справляння мита та інших митних платежів під час перетинання митного кордону.

Отже, система непрямих оподаткування в Україні є недосконалою та потребує подальшого реформування з урахуванням досвіду країн ЄС.

Впровадження всіх зазначених у доповіді заходів у сфері непрямих

оподаткування дасть змогу наблизитись до моделі, яка б забезпечила поєднання фіскальної ефективності з одночасним забезпеченням належного регулюючого впливу на соціально-економічні явища

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 24.10.2019)
2. Бандурка О.М., Понікаров В.Д. Податкове право: науково-практичний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 312 с.
3. Диференціація ставок ПДВ: за і проти / Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2010/05/19/235781/> (дата звернення: 24.10.2019)
4. Макаренко В.В. Напрями вдосконалення адміністрування акцизного збору в Україні. *Інноваційна економіка*. 2010. № 2. С. 252-256.
5. Податкова система: навч. посіб. / Л.П. Сідельникова, Т.П. Сідельникова, Н.М. Костіна. Київ: Ліра-К, 2013. 424 с.
6. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>. (дата звернення: 24.10.2)

Когут Я. М.,
в.о. завідувача кафедри соціальних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У сучасній науці поліцейське право – це сукупність правових норм, призначених для регулювання суспільних відносин у зв'язку та з приводу практичної реалізації приписів органів виконавчої влади [1, с.16].

Еволюція поліцейсько-правової теорії визначає правовий статус поліцейської діяльності. Теорія виникнення держави має в своїй основі потребу забезпечення безпеки суспільства та окремої особи. Найважливішим фактором становлення демократичної держави є можливість застосування нею санкціонованого примусу та контроль за додержанням заборони нелегітимного примусу.

Примус – це метод соціального управління, що охоплює сукупність способів і засобів безпосереднього або ж опосередкованого зовнішнього впливу суб'єкта управління на об'єкт управління та полягає у цілеспрямованому обмеженні (скасуванні) свободи його функціонування (розвитку) в інтересах усього суспільства [2, с 67].

Монополія держави щодо застосування заходів примусу реалізується,

насамперед, державними органами, що відносяться до військового типу, озброєних органів виконавчої влади (поліції). Проте, призначенням цих органів є не тільки застосування «сили». На думку В. Гвоздецького поліція має керуватися новою філософією поліцейської діяльності, в основі якої – перехід від реактивної моделі, тобто реагування на злочини та їх розслідування, а також покарання злочинців, до проактивної моделі – служіння громадянам з акцентом на попередження злочинів та співпрацю поліції з населенням. Тому, значно зростає значення тісного співробітництва з державними установами, муніципальними, громадськими та політичними організаціями й окремими громадянами. В основу наукових досліджень у галузі поліцейстики мають бути покладені основні функції поліції, зокрема превентивна, репресивна, соціальна [3].

Досягнення розумного балансу між превентивними і силовими діями відносно правопорушень завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності. Поки що поліцейсти і кримінологи не виробили ще достатньо чітких критеріїв оцінки реальної (а тим більше перспективної) ефективності функціонування національних поліцейських систем, не мають всеосяжного уявлення про майбутній розвиток злочинності, і це, мабуть, навряд чи можливо найближчим часом [4, с. 140-156].

Для високорозвинених демократичних держав характерна наявність доктрини діяльності поліції, загальнонаціональних і регіональних програм її реалізації, що включають юридичні, організаційно-управлінські і інші взаємозв'язані заходи, що мають достатнє фінансове забезпечення [5, с.253].

У будь-якій державі поліція, поряд з армією, органами забезпечення безпеки, пенітенціарними установами, належить до матеріальних додатків виконавчої влади. Зміни, що відбулися в нашому суспільстві в останні роки, дозволили переосмислити роль і значення поліції в зарубіжних країнах, відмовитися від односторонньо-догматичного погляду на поліцію як на каральний орган, призначений повсякденно й повсюдно здійснювати політику пануючого класу специфічними методами безпосереднього примусу [6, с. 6].

У країнах, орієнтованих на демократичний шлях розвитку, поліція розглядається винятково як правоохоронний орган, призначений для забезпечення «контролю над злочинністю», стримування її за допомогою застосування тих засобів, які встановлені законом [7, с. 5].

Процес реформування системи МВС України повинен базуватись на визначенні домінуючих принципів поліцейської діяльності. Радою Європи в 2001 році було прийнято Європейський кодекс поліцейської етики. Згідно з цим Кодексом, головними цілями поліції в демократичному суспільстві, регульованому принципом верховенства права, є: захист і дотримання основних прав і свобод людини в тому вигляді, в якому вони закріплені,

зокрема в практиці Європейського суду з прав людини.

Сьогодні процес реформування правоохоронних органів є невід'ємною частиною демократизації суспільного життя та побудови правової держави. Зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування поліції, курс країни на євроінтеграцію, а отже чітка відповідність роботи Національної поліції європейським стандартам, детермінують відхід від радянської моделі і потребує переходу на якісно нові засади практичної діяльності, від каральних до соціально-сервісних функцій. Проте, сучасне трактування принципів поліцейської діяльності повинно виходити за межі сфери їх чинності в рамках правотворчості й правозастосування. У правотворчості вони мають значення як теоретична основа, що визначає зміст правових норм, а у правозастосуванні їх функція обмежується виключно потребою тлумачення норм.

Принципи поліцейської діяльності охоплюють об'єктивно сформовані закономірності, традиції, правові норми та етичні правила, які поступово усталилися у сфері поліцейської діяльності й покликані забезпечувати стабільність та ефективність функціонування поліцейського апарату.

Отже, процес реформування Національної поліції України повинен базуватися на принципах забезпечення пріоритету прав і свобод людини, верховенства права, додержання Конституції та законів України; дотримання принципів і норм міжнародного права; взаємодії з органами влади, місцевого самоврядування, громадськістю тощо. Проте, принципи поліцейської діяльності не повинні обмежуватись їх застосуванням виключно у межах правових норм, а повинні впливати на процес формування ідеології служіння українському народові, реально впливати на формування іміджу та громадської думки.

До таких принципів, в основі яких лежить верховенство права, на наш погляд, слід віднести принципи поліцейської діяльності, зокрема ввічливості, толерантності та поваги до особи, принцип негайного усунення помилок, принцип солідарності, взаємодопомоги і дисципліни, професіоналізму, компетентності, науковості, принцип чесності та справедливості, принцип підтримання позитивних традицій.

1. Антонов И.П. Полицейское право: быть или не быть? *Юридическое образование и наука*. 2001. № 3. С. 34–39.

2. Сальников В.П., Федоров В.П. Убеждение и принуждение в деятельности органов внутренних дел : пособие. Ленинград: ВПУ, 1989. 91 с.

3. Гвоздецький В.Д. Становлення поліцейстики як науки про поліцейське право. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2010_4/gvozdetsts.pdf

4. Губанов А.В. Полиция Запада: основы деятельности по охране

правопорядка. Москва: ВНИИ МВД, 1993. 365с.

5. Юнін О.С. Діяльність поліцейських апаратів в умовах розвитку демократичного суспільства. *Митна справа*. 2012. №4. Ч. 2, кн. 2. С. 249-253.

6. Бандурка О.М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: [Дис. канд. юрид. наук]. Харків: Укр. юрид. академія, 1994. 158 с.

7. Битяк Ю.П., Зуй В.В., Комзюк А.Т. Переконавання і примус в державному управлінні. Адміністративна відповідальність: конспекти лекцій. Харків: Укр. юрид. Академія, 1994. 44 с.

Козак Б.

аспірант кафедри теорії, історії та філософії права

(Навчально-науковий інститут права,

психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»)

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВЕДІНКИ: ФОРМАЛЬНІ ТА ЗМІСТОВНІ КРИТЕРІЇ

При вирішенні різноманітних наукових проблем, пов'язаних з сутністю і природою правомірної поведінки, важливо зупинитися на питанні співвідношення правомірної та неправомірної поведінки. При цьому слід зауважити про одне важливе методологічне застереження, яке полягає у тому, що тлумачення поняття «неправомірна поведінка» на основі формального заперечення ознак, які притаманні поняттю «правомірна поведінка», є обмеженим та невиправданим в реаліях сьогодення. Справді, якщо правомірна поведінка є такою поведінкою, що збігається з вимогами правових норм, то чи слід вважати неправомірними будь-які дії, що не збіглися з цими вимогами? Якщо ствердно відповідати на це питання, тоді слід визнати, що межа між ототожненням і розрізненням цих понять є такою, що не допускає жодних проміжних станів або певних умовностей, які повинні існувати та є завжди присутніми у реальному житті у зв'язку із свободою людини та її можливістю самостійно і вільно обирати той чи інший варіант своєї поведінки, у тому числі у правовій сфері. З цього випливає, що поведінка або дії, які формально не відповідають правовим приписам, не можна однозначно оцінювати як неправомірну.

У вказаному контексті мова йде про особливі різновиди поведінки, які перебувають, так би мовити, на межі правомірності/неправомірності. У науковій літературі, зокрема, зазначається про існування особливого, свого роду проміжного варіанту поведінки, який не можна віднести ані до правомірної, ані протиправної поведінки – зловживання правом. Потрібно

визнати, що зловживання правом – це, безумовно, певний варіант соціально шкідливої поведінки, який засуджується як суспільством, так і державою, однак формально у багатьох випадках зловживання правом не є порушенням правових норм. З цим прикрим фактом вимушені миритися і суспільство, і держава, які зацікавлені у тому, щоб подібне шкідливе явище було зведено до мінімуму. При цьому потрібно пам'ятати, що зловживання правом не перетворюється у правопорушення або злочин лише до того моменту, поки відповідна поведінка не набуде ознак суспільної шкідливості або небезпеки, які визначені у законі (наприклад, зловживання повноваження посадовими особами органів державного управління, за що законом передбачається конкретна юридична відповідальність залежно від фактичних обставин відповідної справи, у тому числі кримінальна). Отже, зловживання правом – це такий особливий варіант поведінки, який морально належить до правомірної лише до того моменту, коли держава відповідні зловживання не визнає як протиправні, встановивши це в законі [1, с. 97–105].

Якщо ж аналізувати поняття «неправомірна поведінка», то, з точки зору його формально-логічного тлумачення, вона являє собою таку поведінку, яка суперечить правовим нормам. За таких умов будь-яка неправомірна поведінка є протиправною, тобто поняття «неправомірна поведінка» і «протиправна поведінка» є тотожними. Однак таке твердження не можна вважати прийнятним, оскільки, наприклад, зловживання правом суперечить праву не буквально, а тільки «по духу». Так, Т. Т. Полянський вважає недобросовісність однією з найчастіше вживаних правових характеристик зловживання правом. Зловживання правом завжди було та залишається невід'ємним «атрибутом» функціонування права. Здебільшого воно полягає у дотриманні суб'єктом суспільних відносин формалізованих (об'єктивованих) норм позитивного права за посередництвом їх неадекватного тлумачення й подальшої реалізації та в одночасному порушенні змісту і сутності цих норм через заподіяння шкоди («зла») таким відносинам. Такі – «класичні» – зловживання є характерними для правових систем, в яких зміст позитивного права (окремих його інститутів, норм) відповідає природно-правовим ідеалам або, принаймні, зорієнтованій на їх досягнення [2].

Проте існують зловживання, які ані формально, ані змістовно позитивне право не порушують. Зокрема, вони мають місце саме тоді, коли позитивне право (чи окремі його інститути, норми тощо) з формальної та змістовної сторін суперечить природному праву, є «анти-природно-правовим» (наприклад, у тоталітарних державах). В останньому випадку охарактеризована поведінка є зловживанням власне через «очевидність» її невідповідності природному, «справжньому» праву, сутності права, людяності, гуманізму, справедливості. Тобто за цих умов

особа і формально, і змістовно використовує позитивне право для заподіяння соціально-несправедливої шкоди [3, с. 9].

У формальному сенсі і зловживання правом, а, інколи, і шахрайство не є порушенням норм позитивного права. Крім того, цікаві в цьому відношенні характеристики дій при необхідній обороні, крайній необхідності, затриманні злочинця, перевищенні меж необхідної оборони тощо.

Крім цього, такі ознаки правомірної поведінки, як незаборонена законом, необхідна, дозволена, бажана або припустима поведінка, за логікою суперечать таким ознакам неправомірної поведінки, як заборона на її здійснення, недопустимість такої поведінки, а також її незатребуваність. Водночас, незатребуваність певної поведінки не означає байдужості суспільства до її змісту, того факту, що суспільство не пред'являє жодних вимог до певних дій, а вказує лише на те, що реалізація поведінки або здійснення відповідних дій залежить від розсуду самої людини, а отже, має бути визнана в межах поняття правомірності. Крім цього, належність певних дій до заборонених та недопустимих характеризує їх більш рельєфніше, ніж формально визначена констатація таких дій як неправомірних. Адже слова «заборонена» і «недопустима» визначають у неправомірних діях правопорушення або злочин, а такий чіткий поділ можливий лише за умови тотальної заурегульованості правом важливих суспільних відносин та його відставання у розвитку. Однак оточуюча фактична дійсність виглядає значно складніше, ніж формально визначені правові поняття [4, с. 53].

Отже, можемо говорити про певну необґрунтованість тлумачення правомірної та неправомірної поведінки як суто антагоністичних понять за будь-яких умов, що є можливим лише за умови застосування при цьому прийомів та засобів формальної логіки. Це означає, що смислове навантаження кожного з названих понять є достатньо об'ємним та, до певної міри, включати в себе протилежні ознаки. Зокрема, неправомірну поведінку також не можна розуміти лише як суто негативну за своїми ознаками, оскільки зміст даного поняття не доцільно обмежувати лише шляхом його протиставлення поняттю «правомірна поведінка», виходячи, зокрема, з його умовності.

У науковій літературі справедливо звертається увага, що саме в основі поведінки, а не окремої дії людини, завжди перебувають внутрішні спонукальні чинники, оскільки сама поведінка являє собою певний складений образ взаємодії людини з оточуючим світом, який залежить від конкретних психофізіологічних, біологічних та соціокультурних, у тому числі правових умов, ступінь впливу яких є різною для окремих індивідів. Це означає, що проблематика правомірності поведінки не повинна

вирішуватися шляхом здійснення співставлення дій з чинними правовими нормами [5, с. 121].

Відтак, коли мова йде про правомірну поведінку, то це означає необхідність звернення до окремого, особистісного в праві, що передбачає формування його більш широкого розуміння, не обмеженого нормативізмом. Крім цього, вказана проблематика потребує пошуку засобів забезпечення і захисту соціально корисної правомірної поведінки, в якій виражається ставлення людини до найважливіших соціальних цінностей, у тому числі до права. З цього випливає необхідність звернення до ціннісної, а не нормативної складової права, тобто відповідність певної поведінки правовим нормам має бути доповнена конкретним ціннісним контекстом, а сама поведінка набути характеру соціально відповідальної діяльності [45, с. 69].

Вищенаведене дає підстави стверджувати про надзвичайну складність визначення єдиного критерію правової оцінки поведінки людини, оскільки такий критерій може мати лише абстрактний характер, який не здатен охопити реальне соціальне життя, яке вимагає здійснення пошуку системи відповідних критеріїв правомірності поведінки, які перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

Слід підтримати позицію науковців, які вважають, що можна виокремити формальні або зовнішні та змістовні або внутрішні критерії правомірності поведінки. Формальні критерії засновуються на звичайному співставленні або порівнянні конкретних дій або поведінки з чинними правовими нормами, тобто вони спираються на нормативізм у розумінні права як соціального явища. Правомірна поведінка, таким чином, є ланкою між правовою нормою та тим результатом або соціально корисним ефектом, на досягнення якого розрахована така норма, тобто вона є формальним втіленням законності і правопорядку.

1. Казаков В. Н., Малахов В.П. Правосознание и правомерное поведение. Москва: Московский ун-т МВД РФ им. В. Я. Кикотя, 2002. 203 с.

2. Полянський Т. Т. Зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Київ: Ред. журн. «Право України»; Харків : Право, 2013. 376 с.

3. Мухаев Р. Т. Теория государства и права : учебник для вузов. Москва: Изд-во «ПРИОР», 2002. 464 с.

4. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи : монографія. Харків: Майдан, 2013. 412 с.

5. Казаков В. Н. Правовой порядок в юридической теории и практике : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Московский ун-т МВД России. Москва, 2003. 372 с.

6. Голубовський В. Є. Правомірна поведінка: теоретико-методологічний аспект дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 68–72.

Колиба М. М.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЩОДО СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дослідження питань міжнародно-правового співробітництва України у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання, зокрема змісту її міжнародно-правових зобов'язань щодо релігійних прав, а також шляхів їх імплементації в національному законодавстві дозволяють стверджувати, що зобов'язання нашої держави у даній сфері впливають як з її участі у договорах, укладених в рамках міжнародних організацій, учасницею яких вона є, так і з її двосторонніх міжнародно-правових угод, що були ратифіковані нею і стали частиною її національного законодавства, а також з участі України в ООН, Раді Європи, ОБСЄ та СНД.

Міжнародно-правовий захист релігійних прав і свобод на європейському континенті для України є найбільш актуальним. Європейський Союз (ЄС), Рада Європи (РЄ) та ОБСЄ неодноразово підтверджували важливість захисту права на свободу віросповідання для побудови демократичної Європи, а правові акти ЄС в системі захисту прав людини у сфері свободи совісті та віросповідання мають відповідний статус та впливовий рекомендаційний характер [1, с. 127–131].

Консолідовані тексти Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства [2] зазначають ст. 6 (п. 1 і 2), що Союз засновано на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод. Як загальні принципи права Співтовариства приймаються основні права людини, як їх гарантовано Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. і як вони витікають із загальних конституційних традицій держав-членів [3, с. 528]. Ст. 10 Хартії основних прав Європейського Союзу (прийнята в м. Ніцца 7 грудня 2000 р.) визнала за кожним право на свободу думки, совісті та релігії. Відповідно до ст. 52 (п. 3), права, зазначені в Хартії, відповідають правам, гарантованим Конвенцією 1950 р. і мають однакові з ними значення та застосування [4]. Таким чином, обмеження, передбачені ст. 9 (п. 2)

Конвенції, застосовуються також до ст. 10 Хартії. Хартію основних прав було включено як Розділ II Проекту угоди про прийняття Європейської Конституції, прийнятого в 2003 р. відповідно до ст. 7 (1) Проекту [5].

Політика наддержавних структур Європи спрямована на максимальне забезпечення права особистості на свободу совісті і віросповідання та створення сприятливих умов для розвитку міжконфесійного діалогу. Численні універсальні міжнародні документи, які містять норми права на свободу совісті та віросповідання, однією із сторін яких є Україна, передбачають чіткі, обов'язкові для неї стандарти права на свободу совісті та віросповідання.

У сфері захисту права на свободу віросповідання на універсальному рівні на Україну поширюються повноваження механізмів, утворених відповідно до Статуту ООН: Ради з прав людини та спеціальних процедур – Спеціального доповідача зі свободи релігії та віросповідання; утворених відповідно до конвенцій, стороною в яких є Україна, Комітету з прав людини, Комітету з економічних, соціальних та культурних прав, Комітету з прав дитини та Комітету з ліквідації расової дискримінації.

Законодавство України, яке регулює права, свободи на вільний вибір віросповідання громадян, загалом зробило вагомий внесок у демократизацію релігійного середовища України. Проте, «аналізуючи сучасні державно-церковні та суспільно-релігійні відносини, –зазначали О. Савайда та Курець Н., – бачимо, що у міжконфесійних відносинах, стосунках між владними органами та релігійними організаціями, між громадянами та релігійними течіями існує значна кількість проблем та не вирішених суперечностей» [6, с. 147]. З часу прийняття у 1991 р. Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» до нього фактично не було внесено жодних істотних змін. Також були неодноразові спроби прийняття нової редакції зазначеного Закону України. Зокрема, у 2003 р. Верховна Рада України відхилила два проекти його нової редакції.

У сучасних умовах зростання уваги до віросповідних прав і свобод людини, захисту цих прав на світовій арені, передусім по лінії Європейського суду з прав людини, слід зазначити, що правове регулювання у нашій державі зосереджене здебільшого в аспекті колективного віросповідання, що здійснюється через релігійні організації. Натомість, сфера приватного релігійного життя окремої особи та захист від втручання в нього залишилась практично нерегульованою та без належних правових гарантій. Від моменту прийняття цього фундаментального закону в правовій сфері нашої держави відбулося багато кардинальних перетворень: було прийнято Конституцію України, наша держава стала учасницею багатьох міжнародних угод і конференцій, пов'язаних із згаданою вище проблематикою.

Попри те, що вітчизняне законодавство у сфері захисту релігійних прав вважається одним із найкращих у Східній Європі та на пострадянському просторі, воно все ж таки потребує змін задля виконання міжнародних зобов'язань України, що вимагаються як ООН, та і Радою Європи. Розгляд можливостей удосконалення і доповнення наявних норм діяльності релігійних організацій, правового регулювання права на свободу віросповідання за допомогою вивчення вітчизняної правозастосовної практики, що стосується зазначеної сфери, а також з використанням актів зарубіжного законодавства і міжнародних правових стандартів, може слугувати підґрунтям для удосконалення чинного законодавства.

Вивчення відповідної нормативно-правової бази в Україні, стан та оцінка її реалізації в низці документів ООН, Ради Європи, привели до необхідності висловити думку щодо вдосконалення підходів до вдосконалення чинного законодавства. Пропонується:

а) Інституту законодавства Верховної Ради України розглянути питання щодо законодавчого забезпечення виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, у тому числі сприяння адаптації законодавства України до законодавства ЄС в частині свободи віросповідання, з врахуванням висловлених міжнародними організаціями упущень та недоліків у практиці реалізації прав людини щодо свободи віросповідання в Україні;

б) Міністерству культури України, Міністерству юстиції України, Українській Гельсінській спілці з прав людини, Всеукраїнській Раді Церков і релігійних організацій, Інституту релігійної свободи, Інституту національної пам'яті, Національному раднику з юридичних питань Координатора проектів ОБСЄ в Україні та іншим державним та громадським організаціям ініціювати вироблення Кодексу України про свободу совісті та релігійні організації, де б були об'єднані чинні закони та статті низки кодексів України, присвячені численним аспектам свободи совісті, свободи віросповідання та унормування діяльності релігійних організацій в Україні.

в) з метою популяризації позитивного вирішення проблем, пов'язаних з реалізацією свободи віросповідання, запровадити ознайомлення вітчизняної спільноти з віросповідними особливостями, традиціями, історією численних релігійних організацій, які діють на території України, через громадські та державні *mass media*, організації культурологічного та освітнього спрямування.

1. Білаш О. В. Правові акти Європи в системі захисту прав людини у сфері свободи совісті та віросповідання. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: серія: Право*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. Т.3. Вип. 34. С. 127–131.

2. Consolidated Versions Of The Treaty On European Union And Of The Treaty Establishing The European Community. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:033:EN:pdf>.

3. Европейское право: учебник для вузов / под общ. ред. Л. М. Энтина. Москва : Изд-во НОРМА, 2001. 720 с.

4. The Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000. URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm.

5. Draft Treaty Establishing A Constitution for Europe. URL: <http://european-convention.eu.int/DraftTreaty.asp?lang=EN>.

6. Савайда О. І., Куруц Н. В. Шляхи вдосконалення законодавства України щодо свободи віросповідання. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції* : Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників IV-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 7 грудня 2018 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2018. С. 145–148.

Кравчук С. М.,

старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
(*Українська академія друкарства*),

присяжна суддя

(*Шевченківський районний суд м. Львова*),

здобувач наукового ступеня

кандидата юридичних наук кафедри історії

держави, права та політико-правових учень,

(*Львівський національний університет імені Івана Франка*)

ІННОВАЦІЇ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ПРОЦЕС ПРАВООЛЮДИННОГО ТВОРЕННЯ

В термін «інновація» кожний науковець вкладає своє бачення та, попри всю суперечність в теорії права та в практиці, він є досить вживаним і не перестає бути об'єктом наукових досліджень. При цьому філософи роблять акцент на певну сутність розв'язання протиріч буття. Психологи звертають увагу на вирішення конфліктів. Економічні науки досліджують рентабельність. Технічні – впроваджують нові технології, продукують певні продукти. А от юридичні іманентно покликані сприяти праволоудинному втіленню в життя регулятивних відносин, проторувати шлях в утвердженню верховенства права.

Інновації – комплексний процес суспільного творення задля задоволення нововиниклих людських (людських) потреб, який можна аналізувати за часовими межами – певними циклами.

За об'єктом інновації розглядають:

- як процес (Твіст, Койре, Інінгс, Раппопорт, Санто, Кабанов, Гвішіані, Макаров та ін.);
- як систему (Лапін, Шумпетер);
- як зміни (Валента, Яковець, Вода чек та ін.);
- як результат (Левінсон, Бешелев, Гувріч) [1. с. 268].

Соціальні, управлінські, а отже і правові нововведення повинні відповідати науково-технічному прогресу, потребам соціуму, його оновлень відповідно до часу свідомості. Інформаційні мережі – те, що спричиняє людське єднання, баланс поглядів, гармонію світоглядів різних правових систем та сприяє певним уніфікованим моральним обмеженням для вільного розвитку, поступу.

За Європейськими стандартами інновація має статичний контекст – остаточний результат інноваційної діяльності, який знайшов втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, в т. ч. інтелектуального, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг [2. с. 54].

Але, чи ж можна провести межу? Де інноваційна діяльність розпочинається, а де закінчується? Лише історія дає можливість виділення певних однотипних циклів, які можна піддавати певному теоретичному аналізу та враховувати вади – прогностично окреслювати те чи інше майбутнє. Ось саме у цьому і полягає роль теорії права. Від прогностичних ідей, поглядів залежить сам розвиток, межі: дозволи-заборони й спрямованість змісту – людиномірність, гуманізм, пошук справедливості та балансу інтересів.

Інновації – комплексний плинний, «живий» процес, який об'єднує у собі всі сфери й людського буття, і поступального розвитку всієї наукової думки. «Руйнування» попереднього зумовлюються самою структурою перебудови суспільства, людства загалом. Європейські стандарти не завжди будуть статичними. Вони так само підлягають певній динаміці, прогресу та орієнтуванню на праволюдський стандарт.

Стадії інноваційного процесу:

- ідея;
- дослідження;
- розробки;
- впровадження;
- «споживання» або відповідність життєвому динамізму буття (реальність втілення).

Таким чином, існує поступальний рух від ідеї, через обмін інформацією, до втілення. Право ж покликане забезпечувати гнучкість,

динамізм та здійснення праволюдного контролю цього процесу, включати передбачення можливих девіантних відносин та встановлення відповідних санкцій.

Інноваційна політика потребує всебічного вивчення не лише європейської, а й міжнародної, світової практики, досліджень закономірних тенденцій буття, зіставлення ознак унікальності та загальності та врахування всіх наведених вище теоретико-правових та філософських аспектів буття.

Теоретичні основи дослідження інновацій потребують регулярності та системного підходу, які б ґрунтувались на виведених класифікаціях за найбільш суттєвими та актуальними ознаками. Від кількості врахованих дослідниками теоретико-правових аспектів буде певною мірою залежати ситуативна ефективність правового регулювання.

1. Єрмолаєва В. В. Теоретичні основи дослідження інновацій. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository, 2010. – URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20291/1/54-268-273.pdf> (дата звернення: 16.11.2019).

2. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь / Под ред. Л. М. Гохберга. Москва: ЦИСН, 1996. 579 с. 8

Крап А. П.,

доцент кафедри міжнародної інформації,
кандидат політичних наук, доцент,

*(Навчально-науковий інститут прикладної математики та
фундаментальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»),*

Шульжик Ю. О.,

заступник директора з наукової роботи,
кандидат технічних наук, доцент

*(Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського
ПрАТ «ВНЗ МАУП»)*

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ЄДИНИХ ПРАВИЛ ГРИ В УКРАЇНІ У ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У процесі транзиту суспільств від авторитаризму до демократії, окрім структурного та ціннісного аспекту, вагомою є трансформація інституційної системи. На першому етапі переходу утверджуються демократичні інститути, а політичні еліти формують нові правила гри, що регулюють відносини між суб'єктами політики, їхній доступ до владних ресурсів та міру впливу на центри ухвалення політичних рішень. Другий

етап є утвердженням демократичного ладу після декількох виборів, зміни еліт при владі й вироблення політичним істеблішментом консенсусних правил гри. А. Пшеворський наголошує важливість для консолідації демократії єдиних «правил гри» між політичними елітами, коли ніхто не припускає можливості виникнення інститутів та правил поза демократичними нормами [1]. У такому сенсі політичний процес (поле політики за П. Бурдьє) є історично сформованим простором політичної гри з особливими інтересами цілями і законами функціонування [2, с 11].

Феномен гри, стверджував Й. Хейзінга, є обов'язковим елементом людського буття він простежується в усіх інститутах, що створювали та створюють люди і наголошує на конкуренції у людських стосунках [3].

Сприйняття світу як гри – характерна риса постмодерністської реальності. Концептуалізація політичного поля через метафору гри передбачає такі принципи:

а) взаємозалежність між учасниками (суб'єктами політики) гри на основі обміну ресурсами та узгодження цілей;

б) відсутність монополізму;

в) певний рівень довіри між учасниками.

Такі принципи найповніше можуть бути реалізовані в рамках політичного ринку, де існують певні комбінації можливостей для учасників, а отже, результати взаємодії (гри) непередбачувані, проте процес гри впорядкований нормами та процедурами, що стабілізує політичний процес, унеможливує його трансформацію у стан «війни всіх проти всіх». Гра передбачає існування чітких правил та знання і прийняття їх усіма учасниками. Правила гри (і в політиці також) повинні бути прозорими, конвенційними, загальнообов'язковими, відносно усталеними.

Правила, які визначають спосіб гри, в рамках неоінституційної теорії розглядаються як обмежувальні рамки, створені людьми, інститути, що організовують взаємини між ними [4, с. 17]. У цьому контексті розрізняють правила, що визначають спосіб гри, стратегії суб'єктів. «Політична гра трансформуються в систему політичних форм до певної міри автономних агентів, їх практик та уявлень», приходять до висновку Ю. Качанов [5, с. 150].

Інституційні зміни в перехідний період є наслідком взаємодії інститутів (правил гри) та організацій (учасників, суб'єктів політичного процесу). Перші здатні визначати та обмежувати сукупність варіантів вибору індивідів і зменшувати невизначеність через встановлення постійної структури людської взаємодії. Від правил гри значною мірою залежить ефективність та легітимність інститутів влади. Формування прозорих правил гри у політиці (ухвалення рішень, управління проблемами, узгодження конфліктів) є одним із чинників політичної

стабільності та демократизації суспільства. Правила гри, викладені в конституції, законодавчих актах, договірних документах є основою процедурного консенсусу, який поряд з ціннісним є неодмінною умовою консолідації демократії.

Сучасну політичну ситуацію в Україні можна трактувати як процес формування політичного ринку, в якому політична гра виявляється насамперед у таких політичних діях, як маневрування, інтриги, угоди, таємні переговори тощо. Основна мета цих видів політичної діяльності – замаскувати справжні наміри, цілі суб'єктів та засоби їхнього досягнення. Формування політичної легітимності агента політичного поля, вказує Ю. Качанов, почалось з права визначати ставки і правила гри, норми та еталони політичних практик, які, проте ігнорували соціальні вимоги поза полем політики [5, с. 5].

Особливістю становлення єдиних правил гри в Україні у процесі політичних трансформацій, що закріплені в Основному Законі, була можливість їх коригувати домінуючим суб'єктом, залежно від ситуації. Це створювало сприятливі для окремих акторів умови реалізації корпоративних інтересів, що значною мірою визначало конфігурацію та повноваження інститутів державної влади, а також негативно визначало процеси соціалізації, єдиним можливим напрямом якої є посилення представницької демократії. Президентські вибори 2004 р., перемога опозиційного кандидата за масової підтримки населення («помаранчева революція») змінили правила гри в політичному полі, започаткували виникнення нових конфігурацій та угруповань серед груп еліти. Ці зміни пов'язані з формуванням взаємозалежностей між основними гравцями політичного поля, що змушує їх домовлятися і укладати, поки що ситуаційні угоди.

Перехід до парламентсько-президентської системи правління та парламентські вибори 2006 р. знаменували вступ у період пошуку нових стратегій інституціоналізації демократичних процедур, узгодження інтересів політичних акторів та шляхів створення загальної концепції їх консолідації, апробації на практиці нових конституційних реформ, які не позбавлені певних суперечностей. Протікання політичного процесу після виборів 2006 р., ознаменували брак консенсусу щодо базових цінностей та стратегій розвитку суспільства, що виявилось у формуванні коаліції, наслідком якої стала парламентська криза і, зрештою, криза легітимації влади, яку поглиблювали постійні порушення правил гри з боку еліт і невизначеність меж діяльності та повноважень основних інституцій держави.

Сформована коаліція не відображала результатів волевиявлення народу. Постійна невизначеність процедур у процесі взаємодії

парламентської більшості з опозицією, нав'язування власних правил гри зумовило формування конфліктів в середовищі еліт. Наслідком політичної кризи став Указ Президента від 2 квітня 2007 року про оголошення достроково припинення повноважень Верховної Ради України. Після оприлюднення указу політичний процес протікав у подальшій конфліктній взаємодії у середовищі еліт.

На проблему ситуаційності правил гри вказує п.1. Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» від 19.04.07 р.: «Триваюча політична нестабільність є результатом того, що численні українські уряди не мали узгодженої політики, підкріпленої змістовними юридичними, адміністративними та економічними реформами. Політичні реформи, що закріпили б «правила гри» та створили передумови для гарантування демократичних прав і свобод законними інституціями та сприяли б політичній конкуренції, не було завершено дотепер». Парламентська Асамблея підтверджує свою готовність допомогти Україні подолати політичну кризу, наголошуючи, що завданням українських політичних лідерів є виробити найбільш адекватне вирішення внутрішніх проблем.

Консолідована демократія – це політичний режим, при якому демократія як складна система інститутів, правил, а також зразків стимулів і гальмувань постає «єдино визначеним типом гри», основною якої є процедура консенсусу. Консенсус – це згода спільноти щодо найважливіших аспектів соціального порядку, системи цінностей і норм, що об'єднують суспільство і забезпечують його сталий розвиток. Консенсус передбачає також згоду щодо цілей розвитку, правил гри, процедур розв'язання спірних питань, урядових структур і політики держави. Шлях до консолідованої демократії залежить від стратегії розвитку структурних і процедурних чинників демократизації країни. До основних типів структурних передумов демократизації відносяться:

- формування національної єдності та відповідної ідентичності;
- досягнення відносно високого рівня економічного розвитку;
- поширення культурних норм і цінностей, які передбачають визнання демократичних принципів, довіру, почуття громадянського обов'язку тощо;
- ефективна державна влада.

Формування процедурних передумов залежить від вибору політичних стратегій і тактик перетворень взаємодії політичних сил, а також індивідуально-особистісних характеристик головних політичних акторів. Важливу роль у цьому відіграє єдність груп еліти, обов'язкова наявність угод і пактів між ними, послідовність дій в реалізації

трансформаційних стратегій. Для сучасного розвитку українського суспільства, стабільного функціонування його політичної і суспільної системи надалі актуальні формування правил гри, яких повинні дотримуватися всі учасники політичного процесу та свідомий вибір політичними акторами в процесі політичного торгу та суперництва організаційних форм, інститутів і процедур демократичного політичного устрою.

-
1. Пшеворський А. Переходы к демократии. Политология. Хрестоматия. Сост. М. А. Василик, М. С. Вершинин. Гардарики, 2010. 843 с.
 2. Бурдые П. Социология политики: Перевод с фр. Н. А. Шматко / Сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. Москва : Socio-Logos, 2006. 320 с.
 3. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнего дня / Пер. с нидер. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2010. 539 с.
 4. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. Москва: Фонд экономической книги «Начала», 2007. 180 с.
 5. Качанов Ю. Л. Политическая топология: структурирование политической действительности. Москва: AdMarginem, 2005. 224 с.

Кривицький А. С.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІДЕЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: ПОЧАТКИ ФОРМУВАННЯ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Аксіомою є той факт, що підсумковим аспектом правотворчості як феномену культури є аксіологічний, який відображає потребу в культурних цінностях, потребу використання культурних норм для моделювання правових норм. Без сумніву, така потреба обов'язково присутня в умовах інтеграції та здійснюється, на нашу думку, шляхом культурного добору та культурного фільтру.

Разом з тим, питання формування ціннісного компоненту юридичної освіти досі недостатньо вивчені у сенсі його формування. Різні епохи у різних частинах світу дали людству приклади розуміння цінності знань про право, важливість плекання грамотних легістів (знавців законів), здатних не тільки стояти на охороні традицій,

звичаєвого права (звичайного права), законів предків тощо, а й творити на основі досягнень правової культури, виховувати нову правничу зміну, корисну для суспільства, влади, держави.

З утвердженням рабовласницької демократії, яка змінила давню аристократію і тиранію, постало питання про нові форми державного управління, і вони були створені. На історичній арені з'являються виборні установи у вигляді народних зборів і суду, для забезпечення роботи яких потрібні були спеціалісти, які професійно володіють мистецтвом політичного й судового красномовства, вміють доказувати й переконувати, спроможні зі знанням справи орієнтуватися в складних питаннях політичного життя і судової практики.

У Стародавній Греції з V ст. до н. е. почали створюватися відповідні школи і вчителі, які володіли методами підготовки професійних політиків і суддів. Давньогрецькі філософи не тільки роздумували про світовий устрій, але й вчили дітей і дорослих грамоті. Особливо в той час розвинулися школи софістів (вчителів мудрості).

Софісти мали різний соціальний статус: навчали в сільській місцевості і в престижних державних школах; вчили простих громадян і представників влади. Софісти перші проклали початок самостійному філософському осмисленню засад моралі і права, хоча вивчення права ще не виділялось в окрему галузь наукового знання.

Зокрема, Платон, розглядав право як прикладне, технічне мистецтво, яке використовувало моральні норми і цінності з державною метою. Арістотель навпаки, диференціює етику і право, розділяючи останнє на дві частини – на змінні людські настановлення і на незмінні веління природи.

Саме арістотелівські ідеї про державу і право отримали розвиток в епоху, що отримала назву елліністична, за якої формувався базис для наступного перетворення правознавства у самостійну науку.

Таким чином, аналізуючи філософсько-правові погляди давньогрецьких філософів, можна дійти висновку, що вони зробили важливий внесок у необхідність формування юридичного світогляду, поширення знань про право та заклали фундамент у соціальний інститут права. На давньогрецькому філософському ґрунті постала римська правова традиція, яка розвинулась на європейському ґрунті, ставши загальноцивілізаційним досягненням. На нашу думку, ідея ціннісного компоненту юридичної освіти була започаткована як суспільна цінність у Стародавній Греції і це можна вважати першим етапом формування ціннісного компоненту юридичної освіти у філософсько-правовому дискурсі.

Куракін О. М.,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін та
міжнародного права,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

НЕГАТИВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Формуванню позитивних правових установок у свідомості особи заважає значна кількість негативних чинників, що обумовлюють загальний настрій громадян на зневажливе ставлення до правових цінностей, тобто правовий нігілізм.

На нашу думку, такий стан речей є характерним для перехідного періоду становлення ринкових відносин в Україні, що супроводжується природнім процесом накопичення капіталу, перерозподілу сфер впливу в економіці. Ознаками цього є фіктивна приватизація, річні заборгованості по виплаті заробітної плати, великий сектор тіньової економіки тощо. Відсутність правової бази ринкових відносин, участь державних діячів у протиправному тіньовому бізнесі – все це призвело до руйнації правових цінностей. Держава втратила довіру громадян, законодавство почали сприймати, як перешкоду для досягнення власних цілей. Юристом-професіоналом називають не «захисника прав», а «правознавця», що вміє обійти закон, використати прогалини у праві; хабарництво охопило судочинство, корупційні дії стали умовою успішної підприємницької діяльності.

Значне зростання кількості штучних потреб і психологічної налаштованості на їх задоволення, культ грошей, «правомірного» насильства, вседозволеності, виключають можливість належного усвідомлення теоретичних доводів соціальної цінності права.

На нашу думку, належну правову культуру неможливо сформувати, якщо ігнорувати питання соціальної справедливості. Сьогодні важко говорити про справедливість, особливо у соціально-економічній сфері. Не виважені економічні перетворення, різке падіння рівня життя населення, поляризація суспільства за доходами супроводжується відмиранням почуття соціальної справедливості у значної частини населення нашої країни. Ігнорування фундаментальної потреби людей у справедливості суспільного устрою унеможливорює процеси нормальної правової соціалізації, оскільки люди перестають розуміти, що є добро і що є зло, втрачають не тільки моральні, але й правові орієнтири соціальної поведінки.

Одним з суттєвих факторів, що впливають на посилення правового

нігілізму є стан законодавства. Престиж закону сьогодні не є особливо високим. Прийняття за останні роки в Україні близько двох тисяч законів ще не говорить про їх великий внесок у вирішення суспільних проблем. Багато з них низької якості, підготовлені і прийняті наспіх. Прийняття Верховною Радою України по 25–30 законів не свідчить про те, що вони належним чином обдумані, всебічно обговорені саме на сесії парламенту всіма народними депутатами, а не тільки в окремих комітетах. Нерідко громадяни з небезпекою очікують прийняття нових законів, передчасно розцінюючи їх як необдумані та необгрунтовані.

Таким чином, питання про характер та зміст взаємозв'язків між законом, з одного боку і правосвідомістю громадян, з іншого – є складною і актуальною проблемою, яка заслуговує всебічної наукової розробки.

Найнебезпечнішим чинником правового нігілізму в Україні є корупція. Основою правової культури є визнання і реалізація у повсякденному житті принципу рівності всіх перед законом, як вимоги принципу справедливості. Корупція, що охопила бюрократичну систему нашої держави, руйнує таку рівність і почуття справедливості, поваги до закону, в межах якого повинні діяти чиновники.

Корупційні дії стали умовою успішної підприємницької діяльності, і неможна людина опинилася заручником цієї ситуації. З корупцією тісно пов'язана тіньова економіка, яка виступає негативним чинником формування правової культури особи, заперечуючи принцип формальної справедливості. Громадяни спостерігають стрімке збагачення незначних за кількістю верств населення, що відбувається шляхом ухилення від сплати податків, фіктивної приватизації тощо. Як наслідок, виникає неповага до відповідальних державних органів та відповідних галузей права.

Останнім часом спостерігається посилення боротьби з указаними явищами (припинено існування багатьох конвертаційних центрів, зосереджено увагу на забезпеченні законності під час приватизації тощо). Але ми наголошуємо на необхідності посилення юридичної відповідальності за корупцію, ухилення від сплати податків, злочини пов'язані з приватизацією.

Третім за ступенем небезпеки негативним чинником формування правової культури особи є носії інформації, що пропагують культ насильства і жорстокості, розпусти і свавілля. На екранах телебачення, сторінках преси, у віртуальному світі свідомість накриває хвиля емоційно-забарвленої інформації, яка часто-густо є творенням хворобливої уяви і пропагує культ насильства та жорстокості, статеvu розпусту тощо. Все це є свідченням неналежного контролю з боку держави за ринком інформації.

Правовим засобом протидії розповсюдженню культу насильства та жорстокості є ліцензування носіїв інформації та боротьба з розкраданням інтелектуальної власності, відео-піратством тощо. На нашу думку,

необхідно законодавчо закріпити механізм співпраці співробітників Міністерства культури України та його управлінь на місцях з органами внутрішніх справ щодо художньо-етичної експертизи та вилучення з обігу кіно-відео продукції, комп'ютерних ігор, які можуть негативно вплинути на психіку людини.

Ст. 15 Конституції України забороняє цензуру, як порушення принципу ідеологічної різноманітності, але ідеї гуманізму, моральності є універсальними, надідеологічними аксіомами суспільного життя, тому цілком конституційним буде законодавче закріплення контролю над змістом інформації, що призначена для загального споживання. Адже право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, згідно зі ст. 34 Конституції України, може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Ще одним найнебезпечнішим негативним чинником правового нігілізму є вживання молоддю наркотичних і психотропних речовин. Це явище набуло значного поширення і є частиною «культури» більшості нічних клубів. Постійне вживання таких психотропних речовин, як LSD, «екстазі», амфітаміни призводить до незворотних зрушень у психіці людини, вибухів невмотивованої агресії, асоціалізації і навіть психічних захворювань. Природно, відбувається руйнація правових і моральних цінностей, як частини загальної свідомості особи. Це обґрунтовує необхідність антинаркотичних державних програм, жорсткого контролю за обігом медичних препаратів, діяльністю розважальних молодіжних закладів. І головну увагу необхідно приділяти інформуванню молоді про небезпечність і трагічні наслідки вживання наркотичних і психотропних речовин.

Важливим є усунення такого негативного чинника формування правової культури особи, як безробіття, відсутність зайнятості населення, особливо молоді. Вільний час, відсутність роботи за фахом і брак коштів для підприємницької діяльності штовхають людину на пошук неправових засобів задоволення власних потреб. Усунення цього негативного чинника пов'язано з раніше описаною нами необхідністю правового захисту і заохочення вітчизняного виробника з метою утворення нових робочих місць.

Безумовно, перелік негативних чинників формування індивідуальної правової культури, наведений нами, не є вичерпним. Увесь спектр негативних чинників, що впливають на особу, необхідно встановлювати під час індивідуальної правовиховної роботи, а також шляхом спеціальних соціологічних досліджень.

ПРАВА ЖІНОК (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Жінки завжди відігравали значну роль у формуванні державної політики та історичному становленні багатьох держав, проте їх внески подекуди применшують та в більшості ігноруються. Проте, розвиток суспільних відносин та статус жінок привносить в соціум свої корективи. Так, наприклад, за останні кілька років осіб прекрасної статі значно побільшало на керівних посадах у державній сфері, також збільшилися квоти на отримання того чи іншого виду діяльності та у виборі професії. Однак деякі аспекти, які стосуються долучення жінок до виконання функцій держави та розвитку суспільства, й надалі перебувають у тіні. Тому, все актуальніше постає питання про рівність жінок та рівні можливості використання ними свого потенціалу у державотворенні та державній політиці.

У зв'язку з четвертою Всесвітньою конференцією жінок, що відбулася в Пекіні в 1995 р. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй опублікувала спеціальну доповідь про показники відносно статевої незалежності. Згідно з цією доповіддю, жінки в середньому працюють на 13 % більше часу, ніж чоловіки; дві третини сукупного тягаря жіночої праці припадає на неоплачувану діяльність, у той час як цей самий показник для чоловіків у індустріальних країнах становить одну третину, а в країнах, що розвиваються – одну чверть; 0,5 млн жінок щороку помирають від причин, пов'язаних із вагітністю; 70% людей, що живуть в умовах абсолютної бідності, складають жінки; а рівень письменності жінок у країнах, що розвиваються, і досі знаходиться на рівні 74 % від рівня чоловіків [1, с.115]. Ці статистичні данні свідчать, що економічні, соціальні та культурні права мають величезне значення для подальшого розвитку жінок. Дійсність підтверджує, що жінки зіштовхуються з найгострішими проблемами в галузі прав людини в економічному, політичному, державному, соціальному та культурному житті. Все більша зосередженість на економічних, соціальних і культурних правах протягом останніх років сприяє зростанню обізнаності стосовно конкретних проблем у галузі прав людини, з якими мають справу жінки. Принцип нероздільності та взаємозалежності прав людини, який наголошує на важливості всіх комплексів прав, насправді набув підтримки водночас із визнанням того, що права жінок становлять невід'ємну, суттєву та нероздільну частину загальних прав людини [1, с.301].

В Україні і надалі актуальним залишається питання про те, щоб переосмислити та відмінити святкування свята всіх жінок. Але хіба саме

не Міжнародний день жінок й не нагадує нам про те, що це день і захисту жінок зокрема, адже прекрасна половина людства і надалі продовжує відстоювати свої права на рівні з чоловіками. Хочеться нагадати, що ми, як і сильна половина людства, також маємо право голосу.

Доцільно сказати, що на законодавчому рівні вже давно визначена Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Саме нею і визначено саме поняття дискримінації щодо жінок та визначений план дій на національному рівні з викорінення такої дискримінації.

Особливу увагу необхідно звернути на загальні рекомендації, які надає Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. Тлумачення положень Конвенції, яке міститься в загальних рекомендаціях (коментарях) Комітету, носить рекомендаційний характер. Але воно має враховуватись завдяки професійному авторитету визнаних міжнародних експертів, які входять до складу відповідних структур, повязі до їх позиції.

Конвенція є комплексним інструментом. Вона спрямована на подолання дискримінації і забезпечення прав жінок у багатьох сферах життя. Йдеться про:

- громадянські права – право на життя, фізичну недоторканість, приватність, громадянство, свободу пересування, вільне самовираження, свободу слова і релігії тощо;

- політичні права – право голосувати і бути обраною, право брати участь у публічному житті, у тому числі мирних мітингах, право на об'єднання, на рівність перед законом, на справедливий суд та ін.;

- культурні права – право на участь у культурному житті, право на артистичну свободу, на наукові здобутки, інтелектуальну власність;

- соціальні права – право на освіту, адекватні умови життя, соціальний захист, охорону здоров'я та ін.;

- економічні права – право на зайнятість, справедливу винагороду за працю, безпечні умови праці та ін. [2, с. 30-31].

На сучасному етапі розвитку суспільства питання гендерної нерівності посідають не останнє місце за актуальністю. Гендерна нерівність гальмує розвиток суспільства, що знаходить своє підтвердження у таких негативних наслідках, як зростання витрат на добробут і управління, зниження продуктивності праці, уповільнення економічного зростання та державне беззладдя. Саме тому, досягнення гендерної рівності наразі стає центральним показником розвитку кожної країни, а в умовах глобалізації сучасне суспільство вимушено щоразу звертатися до проблем гендерної нерівності. ООН відносить цю проблему до категорії глобальних і рекомендує державам змінювати існуючі гендерні моделі, орієнтовані на збереження системи нерівних цінностей і подвійних стандартів.

Рівність між чоловіком і жінкою – це одночасно і цінність, і привілей

будь-якого суспільства. І хоча в різних кінцях світу це питання вирішується з різною швидкістю, тим не менш напрям залишається єдиним.

Позиція ЄС з досягнення гендерної рівності полягає в тому, що жінки і чоловіки повинні мати рівні права та можливості в усіх сферах життя суспільства. Для цього всі інститути ЄС мають впроваджувати проблематику рівності між чоловіками та жінками в усі галузі політики, всі програми і на всі рівні прийняття рішень [3, с.7].

Членство в ЄС є однією з головних стратегічних цілей України. Це означає послідовну орієнтацію на діючу в провідних європейських країнах модель соціальної ринкової економіки, перевагами якої є високий рівень соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективний захист прав працівників, розвинута система соціального захисту, принцип гендерної рівності. Хотілося б бачити кращу роботу української влади (йї на законодавчому рівні в першу чергу) в плані урівняння жінок з чоловіками у всіх позитивних правах.

1. Економічні, соціальні й культурні права / Під ред.. А. Ейде, Е. Краузе, А. Розаса ; пер. з англ. Г.С. Краснокутського; наук. Ред.. Г.І. Чанишева. Одеса: А.О. Бахва, 2006. 728 с.

2. Уварова О.О. Права жінок та гендерна рівність: навчальний посібник. Київ, 2018. 204 с.

3. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Київ, Видавництво «Заповіт». 2016, 244 с.

Лепісевич П. М.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДУ ЗУНР В ЕКЗИЛІ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Не буде жодним перебільшенням, коли скажемо, що події Листопадового чину в 1918 році, утворення ЗУНР і героїчна боротьба українців Галичини за її існування, належать до тих яскравих сторінок історії українського державотворення, які ще довго будуть хвилювати душі та збуджувати пам'ять українців. Цікавим з цього огляду видається спостереження відомого історика, професора С. Макарчука: «Найголовнішим засобом спотворення національної пам'яті українців

стало замовчування найвидатніших подій і діячів минулого і при цьому особливою була турбота про вилучення з програм навіть спеціальної історичної освіти відомостей про ЗУНР. Можна було закінчити Львівський державний університет і не знати про листопад 1918 року у Львові. То була негласно піддана анафемі тема» [1].

Про Євгена Петрушевича, Костя Левицького, Дмитра Вітовського, Сидора Голубовича, Степана Витвицького, їх жертвну боротьбу за становлення ЗУНР створення органів державної влади і управління мало хто знав. Воєнні дії польської армії на західно-українських землях та захоплення у квітні 1919 року м. Львова сприяли зосередженню органів державної влади ЗО УНР в руках Є. Петрушевича (після офіційного проголошення Акту злуки 22 січня 1919р.). 9 червня 1919 року в умовах небезпеки для ЗУНР Президія Української Національної Ради передала Є. Петрушевичу всі повноваження у військових та цивільних питаннях. Була створена Військова канцелярія та новий уряд – Рада уповноважених. Однак в умовах загрози польської окупації уряд ЗО УНР на чолі з Є. Петрушевичем у листопаді 1919 року змушений був евакуюватися до Відня, де було утворено закордонний центр ЗУНР в екзилі. Виражаючи інтереси населення Східної Галичини, Органи влади ЗУНР розпочали за кордоном дипломатичну боротьбу для розв'язання так званої проблеми Східної Галичини, доля якої розглядалася на Паризькій мирній конференції. Уряд ЗУНР майбутнє західноукраїнських земель тісно пов'язував з долею українського народу Великої України.

20 листопада 1919 року на Паризькій мирній конференції було ухвалено проект статуту для Східної Галичини, згідно з яким Польщі надали мандат на управління краєм під контролем Ліги Націй строком на 25 років. Галичина повинна була отримати автономію у складі Польщі зі своїм парламентом, урядом, військом, визначати закордонну політику, але цього не сталося [2, с. 287].

Уряд ЗУНР в екзилі сконцентрував свої зусилля на дипломатичній сфері. Є. Петрушевич звертався до держав Антанти з нотами та меморіалами у справі Галичини, повідомляв про насильство польської окупаційної влади над українським населенням у краї. 23 лютого 1921 року рада Ліги Націй визнала, що Галичина перебуває поза кордоном Польщі, тому для неї не можуть поширюватися постанови мирного договору про права національних меншин, питання правового становища Галичини повинна була вирішувати рада Амбасадорів [3, с. 203].

Нотою від 30.04.1921 року голова Української Національної Ради Є. Петрушевич запропонував державам Антанти проект «основ державного устрою Галицької Республіки» у якому домагався звільнення Галичини, визнання незалежності краю [4, с. 72].

Відчайдушною спробою розв'язати питання політичної та територіальної приналежності Східної Галичини було намагання Української Національної Ради взяти участь у роботі Ризької конференції. Однак делегати уряду ЗО УНР на конференцію допущенні не були з вини радянських урядів Росії, України, Польщі. 24 вересня 1920 року делегація ЗУНР на чолі з К.Левицьким надіслала ноту президії Паризької мирної конференції та заяву з протестом проти умов договору до Польщі та Радянської Росії [5, с.103].

У період поки представництво уряду ЗУНР займалися дипломатичною діяльністю українці у Східній Галичині повинні були чинити опір будь-яким суверенним актам Польської держави, щоб засвідчити, що українське населення не визнає Польську державність [6, с. 250].

Уряд ЗУНР намагався налагодити і заручитися підтримкою Ватикана. Переважно контакти з Ватиканом здійснювалися через митрополита А. Шептицького, котрий багато зробив для захисту східногаличанської справи на міжнародній арені. У березні і липні 1922 року він написав листи до Папи Пія XI і просив підтримати визволення української Галичини з «польської неволі» та визнати незалежність України.

Є. Петрушевич досяг чималої прихильності міжнародної дипломатії, але це не вирішувало «галицького питання», не була сприятливою політична ситуація. Помилкою уряду ЗУНР і особисто Є. Петрушевича було те, що вони не проводили роботу з населенням Галичини, застерігали його від будь-яких рухів, вимагаючи від нього сліпої покори, та очікування рішення міжнародної спільноти. Є. Петрушевич вважав, що подальшу діяльність має визначати не народ, а політичний центр а кордоном [6, с. 278].

Ще одну спробу привернути увагу до проблеми Східної Галичини зробила Українська Національна Рада на конференції в Генуї (1922 р.), але уряд ЗУНР знову програв справу. Після того вважаючи ситуацію, що склалася, вигідною для себе, Польща на початку 1923 року звернулася до держав Антанти з проханням долучити до неї територію Галичини. 14 березня 1923 року Рада амбасадорів прийняла рішення, про приєднання Східної Галичини до Польщі.

Так у підсумку західноукраїнські землі від яких тричі відмовилися українські уряди, відійшли до складу Польщі. Еміграційний уряд ЗУНР саморозпустився.

1. Макарчук С. ЗУНР. Нариси історії. *Армія України*. 1996. 12 листопада.

2. Малюта О. Органи влади ЗУНР та УНР в екзилі у 20-40-і рр. ХХ століття: Боротьба за національну державність, як форма організації повсякденного життя української еміграції. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2007. №12. С. 287-308.

3. Лозинський М. Галичина в рр.1918-1920. Нью-Йорк.1970. С. 203.
4. Лівницький М. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940роками. Мюнхен; Філадельфія: Українське інформаційне бюро, 1984.
5. Баран С. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923). *Український історик*. Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен, 1998. С.103.
6. Макух І. На народній службі. Київ. 2001.

Мазуренко О. В.,
начальник Любашівського відділення поліції
(Балтське ВП ГУНП в Одеській області)

ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ СТАНУ ТА ДЕТЕРМІНАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ У ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ МАТЕРИКОВОЇ УКРАЇНИ

Діяльність правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування наркозлочинів (в тому числі і наркозбуту, як фундаменту наркоіндустрії в нашій країні) в різній мірі є предметом сучасних наукових досліджень з кримінального права, кримінології, психології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та інших галузей науки. Разом з цим, ситуація у сфері незаконного обігу наркотиків за останні 10 років не демонструє тенденцій до покращення, а навпаки, свідчить про істотні прогалини у практиці запобігання цим злочинам.

Особливо гострою виявилася ситуація у Причорноморському регіоні України (Одеська, Миколаївська та Херсонська області), де вчиняється кожний десятий наркозлочин серед усіх, вчинених по країні. Завдяки їх соціально-економічним та географічним особливостям (курортна місцевість, наближеність до кордонів, розвиненість транспортного сполучення, наявність широкої мережі освітніх та розважальних закладів), ці регіони виявилися надзвичайно привабливими для осіб, які спеціалізуються на збуті наркотичних засобів. Що значно ускладнює практику протидії наркозлочинності у цій місцевості. Тільки за останні два роки збут наркотичних засобів у цих районах зріс від 60 до 100 і більше відсотків. Так, якщо у Одеській області у 2016 році зареєстровано 140 фактів збуту наркотиків, то у 2017 році їх налічувалося 226 (+61,4%) випадків. У Миколаївській області зростання відбулося зі 108 до 192 (+77,8%) злочинів. А у Херсонській області взагалі зростання збуту наркотиків відбулося у 2,7 рази – з 87 до 231 злочини, передбачені ст.307

КК України. За кримінологічними даними, відмінності у стані наркозлочинності між населеними пунктами в абсолютних показниках сягають 6-10 – кратного, а у коефіцієнтах на 100 тис. населення – 2-3 – кратного розміру. Така ситуація ставить Причорноморський регіон у розряд кримінологічного небезпечних з точки зору поширеності збуту наркотичних засобів та збільшення похідних від цього різновиду злочинів.

Негативні параметри незаконного обігу наркотиків, в тому числі і їх збуту обумовлюються цілим рядом соціальних, економічних, культурних, організаційно-правових і інших факторів.

Разом з цим, негативні тенденції наркоз буту підсилюються: відсутністю диференційованого (регіонального) підходу аналізу і запобігання наркозлочинності з урахуванням її територіальної специфіки; неналежним моніторингом оцінки ефективності діючого законодавства; прорахунками у реформуванні правоохоронних органів, зокрема, у сфері кадрової політики (звільнення досвідчених працівників, ліквідація територіальних підрозділів БНОН, недоліки у підготовці кадрів для правоохоронних органів тощо); запізнення у впровадженні новітніх науково-технічних засобів у запобігання наркозлочинності.

Така ситуація призвела:

по-перше, до освоєння наркозлочинцями нових форм і видів протиправної діяльності, (наприклад, перенесення більшої частини наркозлочинності у віртуальну сферу (Інтернет-простір), що виключає безпосередній контакт продавця із покупцем наркотиків);

по-друге, безконтрольне використання злочинцями новітніх прийомів реклами та поширення наркотичних і психотропних засобів;

по-третє, застосуванням прийомів приховування протиправної діяльності та уникнення відповідальності за вчинений злочини;

по-четверте, освоєння злочинцями прийомів конспірації злочинної діяльності, опанування прийомами розвідки і контрозвідки під час ведення протиправного способу життя та ін. [1, с.16-26].

Закономірними наслідками цього виявилися:

1) запізнена реакція правоохоронних органів на кримінологічні виклики; зниження їх активності у протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

2) активізація наркозлочинців в усіх регіонах України, розширення сфер впливу, збільшення ринку і розширення пропозиції асортименту наркотиків, втягування у незаконний обіг нових верств населення; неконтрольоване, стрімке зростання кількості наркозалежних.

1. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний

вимір та запобігання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: науковий журнал. 2018. Спец. вип. №1(91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16–26.

2. Бабенко, А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса : Вид. МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 416 с.

3. Бабенко А. М., Конопельський В. Я. Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.

Маймур М. М.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету,
кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Книш С. В.,

студент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Національна безпека є складним і багатоелементним явищем, що знаходить свій прояв у різних сферах суспільного життя. Зважаючи на це, основоположною потребою та важливим завданням кожної країни, як на національному, так і на міжнародному рівнях є забезпечення національної безпеки. В умовах сьогодення загроза національній безпеці однієї держави може швидкими темпами перерости у загрозу міжнародній безпеці. Важливим чинником позитивних змін у суспільстві є нормативно-правова база. На сьогодні в Україні правове регулювання різних аспектів забезпечення національної безпеки не охоплює всі напрями функціонування такого механізму. Так, враховуючи гостру соціально-політичну кризу, збройну агресію Російської Федерації, збільшення рівня злочинності, перед Україною постають питання щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення національної безпеки.

У вітчизняній юридичній науці проблему нормативно-правового забезпечення національної безпеки та оборони України на різних етапах

становлення та розвитку нашої держави, досліджували, зокрема: О. Бантишев, Ю. Барабаш, В. Білоус, А. Гриценко, А. Дацюк, А. Єзеров, С. Здіорук, Є. Ковальов, Ю. Ковбасюк, О. Користін, О. Литвиненко, М. Левицька, В. Ліпкан, М. Мельник, Н. Нижник, Г. Новицький, С. Погребняк, Г. Пономаренко, В. Пилипчук, Г. Ситник, А. Семенченко, С. Чумаченко та ін. Міжнародно-правові засади забезпечення національної та міжнародної безпеки в межах своїх наукових досліджень аналізували такі науковці, як: М. Баймуратов, О. Веденєва, С. Гришак, А. Георгіца, В. Денисов, О. Запорожець, В. Колесник, В. Куницький, В. Ліпкан, Ю. Максименко, Н. Пархоменко, К. Полетіло, В. Ткаченко, О. Топчій, С. Толстов, М. Черкес, Т. Чехович та ін. Незважаючи на те, що правові засади забезпечення національної безпеки стали предметом дослідження вітчизняних науковців-юристів, на сьогодні відсутні комплексні розвідки, присвячені їх системному аналізу з урахуванням сучасних змін у законодавстві, що у свою чергу забезпечуватиме впровадження нових дієвих законодавчих ініціатив.

Національна безпека України на сьогодні є одним з основних об'єктів державної політики, а її забезпечення – пріоритетною функцією держави. У контексті досліджуваного питання наша держава почала напрацьовувати нормативно-правову базу, ставши на початку 90 рр. незалежною державою, але відповідне розуміння необхідності її комплексної, якісної переоцінки і модернізації прийшло після порушення державного суверенітету України.

Правове забезпечення національної безпеки – процес створення і підтримки в потрібних межах конструктивних організацій нормативно-функціональних характеристик системи національної безпеки за допомогою впорядкованого впливу нормативно-правових засобів [1]. Значна кількість структурних елементів системи національної безпеки обумовлена складністю і багаторівневістю її нормативно-правового забезпечення.

В Україні публічно-правовий механізм забезпечення національної безпеки утворено відповідно до Конституції України. Його функціонування та поступовий розвиток у сфері забезпечення національної безпеки та оборони можна поділити на систему законів та підзаконних нормативно-правових актів, які: безпосередньо регулюють суспільні відносини; регулюють інші суспільні відносини та опосередковано гарантують національну безпеку і оборону. Деталізують, доповнюють і конкретизують чинне законодавство підзаконні нормативно-правові акти у сфері забезпечення національної безпеки. Не зважаючи на наявність значної кількості нормативно-правових актів, у 2014-2015 рр. Україні не вдалось уникнути загрози національній безпеці. У першу чергу актуальності набуває перегляд саме національного законодавства, яке регулює питання

національної безпеки.

В Конституції України встановлено основоположні засади публічно-правового механізму забезпечення національної безпеки. Так, в ст. 17 визнано найважливішими функціями держави та справою всього народу захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки [2]. Низка конституційних положень утворює гарантії забезпечення національної безпеки. Конституція України закріплює основні повноваження інституцій, що входять до публічно-правового механізму забезпечення національної безпеки.

На сьогодні в Україні прийнято систему законів, що в різних напрямках сприяють забезпеченню національної безпеки. Всі вони тісно пов'язані та невід'ємні від оборонного законодавства. Закони, об'єктом правового регулювання яких є забезпечення національної безпеки і оборони залежно від предмету регулювання можна поділити на такі основні групи, що у свою чергу регулюють: *основні питання забезпечення національної безпеки і оборони; правові статуси суб'єктів забезпечення національної безпеки і здійснення оборони; оборонно-промисловий комплекс.*

Підгрупи законів, що встановлюють основи забезпечення державної безпеки та її складових, правовий статус правоохоронних органів, регулюють міжнародну діяльність держави у військовій сфері тощо слід відзначити окремо. На нашу думку, доцільно акцентувати увагу лише на деяких основних законах, що забезпечують засади національної безпеки і оборони.

Так, особливої уваги заслуговує Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. [3]. Вищезазначений Закон став удосконаленою формою Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р., що мав ґрунтовні недоліки змістовного характеру, невиправдану складність, термінологічну неточність, низку прогалин, був віддаленим від практики і стандартів міжнародного співтовариства. Загалом Закон не сприяв ефективній реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та адекватній реакції на зміни в безпековій ситуації. Особливістю Закону України «Про національну безпеку України» від 2018 р. є те, що його створено і прийнято в умовах реального військового конфлікту, що у свою чергу сприяло глибинному розумінню векторів розвитку безпекової політики України, як в умовах конфлікту, так і в постконфліктний період.

Правове регулювання комплексного публічно-правового механізму забезпечення національної безпеки не обмежене виключно зазначеними спеціальними законами. В межах власного предмета законодавчого регулювання конституційне, адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, екологічне, інформаційне законодавство закріплює правові

умови, гарантії, форми, методи забезпечення національної безпеки і здійснення оборони. Нормативне регулювання публічно-правового механізму забезпечення національної безпеки посилюється і конкретизується в системі підзаконних нормативно-правових актів, які розроблені різними суб'єктами нормотворчості для всебічного забезпечення практичної реалізації законів у досліджуваній сфері. Залежно від суб'єкта прийняття, підзаконні нормативно-правові акти у сфері забезпечення національної безпеки можна класифікувати на ті, що приймає парламент, глава держави, уряд та центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та ін. Провідними суб'єктами підзаконної нормотворчості з питань національної безпеки і оборони необхідно визнати Президента України та Раду національної безпеки і оборони України.

Формування політики національної безпеки має бути спрямованим на визначення завдань і цілей такої політики, що найбільш повно відображено в Стратегії національної безпеки [4]. Саме програмні документи мають особливе значення в підзаконному регулюванні.

Стратегія національної безпеки України, уведена в дію Указом Президента України від 06.05.2015 р., орієнтована на досягнення двох основних цілей – 1) мінімізації загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України; 2) утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення інтеграції України до ЄС та формування умов для вступу в НАТО [5]. Цей підзаконний акт став основою для прийняття інших важливих стратегічних документів, серед них: Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14.03.2016 р., що визначає систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі [6]; Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 27.01.2016 р. [7]; Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 29.12.2016 р. [8] та ін. Зазначені підзаконні акти визначають принципи забезпечення національної безпеки, воєнного будівництва, протидії потенційним загрозам національним інтересам України.

Окремо слід акцентувати на значенні Воєнної доктрини України у нормативному забезпеченні національної безпеки, що прийнята у новій редакції Указом Президента України від 24.09.2015 р. Вона є системою офіційних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи й шляхи запобігання, підготовку держави до можливого конфлікту, а також на застосування військової сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, національних інтересів [9, с. 20]. Воєнна доктрина України впливає на всі державні

структури, інститути громадянського суспільства та на громадян країни загалом у разі початку війни.

Розробники обґрунтовують нову редакцію доктрини анексією Криму та продовженням війни на сході держави, а також зазначеним в доктрині руйнуванням «системи світової та регіональної безпеки». В доктрині Росію вперше задекларовано противником, який має намір захопити частину території або знищити державність України, а також підкреслено, що держава має продовжити боротьбу за визволення окупованих російсько-терористичними формуваннями територій [10, с. 20-21]. Документ закріплює потенційні та реальні загрози для України і вектори їх подолання.

Слід акцентувати увагу, що важливим чинником визнання Українського суспільства цивілізованим членом міжнародного співтовариства у безпековій та оборонній сферах є врахування міжнародних стандартів. Міжнародні акти є складовою системи нормативно-правових актів, що закріплюють засади національної безпеки.

Сучасна міжнародна та національна безпека означена активізацією взаємозалежності держав, що дає змогу констатувати тенденції до інтеграційних процесів, прагнення до цілісності та єдності всього світу. Зміна характеру цих феноменів зумовлює перегляд їх правового регулювання. Міжнародна та національна безпека еволюціонують під впливом багатьох чинників, що особливо помітно в епоху глобалізаційних процесів [11, с. 126]. Міжнародне співтовариство стає на захист і підтримку тих держав світу, які визнають і беззаперечно дотримуються міжнародних правових стандартів у сфері міжнародної та державної безпеки, прав людини, шанує цілісність і недоторканість суверенних держав світу.

Сьогодні змінилась значимість ООН та ставлення до організації держав-членів. Розвиток конфліктів та агресивні дії і наміри керівництва окремих держав свідчать про те, що ООН не є дієвим механізмом захисту держав-членів від воєнних загроз. Зі збільшенням політичного впливу та розширенням НАТО суттєво змінилась воєнно-силова конфігурація в Європі. Конфлікти, що спалахнули в державах в дев'яностих роках минулого століття жевріють і нині. Неконтрольоване переміщення мігрантів з мусульманських країн створило серйозну загрозу для національної безпеки не тільки України, але й насамперед країн Європейського континенту [12, с. 18]. Криза дієвості міжнародних інститутів із забезпечення колективної безпеки (НАТО, ЄС, ОБСЄ), розв'язання спорів та запобігання конфліктам, недієздатність міжнародного права у цій сфері, невизначений «транзитний» стан України є найбільшою загрозою національній безпеці [13, с. 15]. В таких умовах актуалізується необхідність вироблення і використання єдиного стандартизованого

підходу до вирішення основних безпекових проблем у світі.

Основоположні стандарти забезпечення національної безпеки передбачені в міжнародних актах у сфері прав людини: Загальній декларації прав людини від 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права від 1966 р., Пакті про соціально-економічні та культурні права від 1966 р. та ін. Зазначені міжнародні акти закріплюють концептуальні засади для подальшого формування спеціальних міжнародних стандартів у різних сферах.

Слід акцентувати увагу, що на сьогодні міжнародна безпека зазнає таких викликів і загроз: внутрішньодержавні конфлікти та громадянські війни; міждержавні конфлікти; поширення зброї масового знищення та звичайних озброєнь; організована злочинність; тероризм та екстремізм; глобальні конфлікти за доступ до обмежених ресурсів тощо. Особливої уваги міжнародного співтовариства заслуговують такі загрози: міжнародний тероризм, екологічні проблеми, ядерна небезпека, етнічні і релігійні конфлікти, діяльність тоталітарних сект, неконтрольована міграція, організована злочинність [14]. На міжнародному рівні відсутнім є єдиний універсальний документ в якому закріплювались стандарти забезпечення міжнародної та національної безпеки в умовах різних викликів та загроз. Так, розробленою є значна кількість міжнародних актів, що мають власний предмет правового регулювання, орієнтований на потенційні та реальні загрози.

Міжнародні акти, що закріплюють стандарти у сфері забезпечення національної та міжнародної безпеки можна поділити на види за різними критеріями: суб'єктами прийняття, об'єктами правового регулювання, характером регулювання, формою об'єктивації, зовнішньою формою тощо. В контексті характеристики системи міжнародних стандартів у сфері забезпечення національної безпеки доцільним є критерій їх поділу саме за суб'єктами прийняття, оскільки існування таких актів є досягненням міжнародних організацій завдяки яким була розроблена концепція колективної безпеки, визначено основні глобальні загрози та утворена стандартизована система протидії.

Отже, правові засади забезпечення національної безпеки знаходять своє відображення у системі чинного законодавства, яку складають: закони України; підзаконні нормативно-правові акти; міжнародні акти та договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Систему законів та підзаконних нормативно-правових актів у сфері національної безпеки та оборони, які можна поділити на дві групи, а саме ті, що: безпосередньо регулюють суспільні відносини; регулюють інші суспільні відносини та опосередковано гарантують національну безпеку. Деталізують

і гармонійно доповнюють чинне законодавство підзаконні нормативно-правові акти. Система чинного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки потребує удосконалення в частині інтеграції України до НАТО. Врахування міжнародних стандартів у оборонній сфері є важливим чинником визнання Українського суспільства як цивілізованого члена міжнародного співтовариства. Основоположні стандарти забезпечення національної безпеки передбачені в міжнародних актах у сфері прав людини, що закріплюють концептуальні засади для подальшого формування спеціальних міжнародних стандартів у різних сферах. Стандарти, визначені у міжнародних договорах про права людини отримали подальший розвиток у міжнародних безпекових актах, розроблених під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, ОБСЄ, Європейського Союзу та ін. На міжнародному рівні відсутній єдиний універсальний документ, який би встановлював стандарти забезпечення міжнародної та національної безпеки в умовах різних викликів та загроз.

1. Абрамов В.И. Безопасность. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под общ. ред. Г.П. Сытника. Киев: НАДУ, 2012. 349 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

4. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Hai-Nyzhnyk_Pavlo/Natsionalni_interesy_natsionalni_tsinnosti_ta_natsionalni_tsili_iak_struktureformuiuchi_chynnyky.pdf.

5. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. №43. Ст. 14.

6. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14.03.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 23. Ст. 12.

7. Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 15.03.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 23. Ст. 69.

8. Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25.02.2017 р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 20. Ст. 8.

9. Костров В. Нова Воєнна доктрина України. *Віче*. 2015. № 19-20. С. 20-22.

10. Погібко І. Воєнна доктрина України – нормативно-правове підґрунтя законодавчого забезпечення оборони держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). С. 17-24.

11. Тітко Е.В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 126-139.

12. Погібко О.І. Воєнна доктрина України – нормативно-правове підґрунтя законодавчого забезпечення оборони держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 17-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjurv_2015.

13. Левик Б.С. Розвиток концепції національної безпеки і оборони України в програмних документах українських політичних партій в період 1992-2009 рр. (воєнно-історичний аспект): автореф. ... дис. канд. істор. наук. Львів, 2010. 19 с.

14. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності / за ред. Т.С. Смовженко, З.Е. Скринник. Київ: УБС НБУ, 2015. 609 с.

Малярчук В. І.,

студент

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДО ПИТАНЬ АНАЛІЗУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ СЕРЕДИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

З середини XIX ст. Україна, розділена між Росією і Австро-Угорщиною, вступила у смугу буржуазно-демократичних реформ, найяскравішою рисою яких стало скасування кріпацтва. Цей процес супроводжувався посиленням суспільної уваги до проблеми прав людини. Повне визнання і підтримку в Україні знайшли також прогресивні ідеї знаменитої російської судової реформи 1864 р., демократичні зміни, які відбулися в результаті першої російської революції 1905–1907 рр. Аналогічно сприймалися і позитивні зрушення у політико-правовому житті Австро-Угорщини. За подібні зміни активно боролися кращі представники української громадськості по обидва боки кордону.

Після входження України до складу Російської імперії багато українських мислителів зверталися до політико-правових ідей гуманітарного змісту. Зокрема, українська політико-правова платформа набула розвитку в працях Михайла Драгоманова. В останній чверті XIX ст. М. Драгоманов розробив конституцію суспільства, що ґрунтувалася на ідеї асоціації гармонійних особистостей. «У конституційному проекті

М. Драгоманова «Вільна спілка» стратегічною ідеєю (ідеологемою) є реалізація особистої свободи та недоторканність прав людини й громадянина. А ідея федералізму, заснованого на місцевому самоврядуванні, слугує шляхом здійснення та формою існування цієї ідеологемі» [1, с. 3]. Під політичною свободою розумілися права людини і громадянина та самоврядування – як місцеве, так і загальнодержавне. Політичними свободами було визнано «недоторканність тіла для ганебної кари та смертної страти», недоторканність особи і житла без судової постанови, свобода вибору місця проживання, свобода совісті, слова, зборів, друку, товариств і спілок тощо. Проект Конституції Драгоманова передбачав право судового позову на посадову особу чи державну установу за незаконне порушення інтересів особи, право на опір незаконним діям чиновників, повну рівність усіх у громадянських правах і обов'язках.

Подальшого розвитку гуманістичні політико-правові концепції Драгоманова набули у працях Михайла Грушевського, зокрема в його конституційному проекті 1905 р. Цим проектом передбачалося право українців на українське громадянство, рівноправність жінок і чоловіків, забезпечення особистої свободи людини, відокремлення церкви від держави тощо. Українська мова визнавалася офіційною, але і всі мови, уживані в Україні, проголошувалися вільними.

Період визвольних змагань 1917–1920 рр. характеризувався пошуком найоптимальніших форм державно-правового розвитку України. Питання надання і забезпечення прав і свобод людини і громадянина вийшло за межі політично-правових вимог і стало перетворюватися на реальну справу.

29 квітня 1918 року було прийнято Конституцію Української Народної Республіки, де одне з центральних місць займали питання дотримання прав людини. Основний закон УНР гарантував усім громадянам рівні громадянські й політичні права: соціальне походження, віросповідання, національність, освітній рівень чи майнове становище не давали ніяких привілеїв для них. Проголошувалися також рівність прав та обов'язків для чоловіків і жінок. Звернемо увагу на те, що Конституція окреслювала широкий спектр гарантій прав особистості. «Зокрема, вона передбачала заборону затримання громадянина, за винятком випадків затримання на місці злочину, та й тоді затриманого мали звільнити через 24 години, якщо суд не виявить підстав для подальшого затримання. Для проведення обшуку також була потрібна санкція суду. Заборонялося застосування конфіскації як покарання, було скасовано смертну кару, тілесні покарання та інші акти, що принижують людську гідність. Проголошувалися свобода слова, друку, сумління, права на об'єднання в організації, страйки, зміну місця перебування, участь у державному і місцевому управлінні через активне і пасивне виборче право починаючи, з

20 років, за виключенням божевільних» [2, с. 69].

Надалі було прийнято низку конституційних актів Гетьманату, Директорії і ЗУНР, які закріплювали досить широкий спектр політичних і особистих прав і свобод громадян України. Здійснювалися і реальні демократичні перетворення, ефективність яких помітно знижувалась внаслідок гострої, нерідко кривавої боротьби за владу.

Основи конституційного права в Українській Державі Павла Скоропадського передовсім відобразилися в «Законах про тимчасовий державний устрій України» (29 квітня 1918 р.). З точки зору даної тематики цікавим видається розділ «Права і обов'язки українських козаків». У ньому йшлося про те, що захист Вітчизни є священним обов'язком кожного козака і громадянина Української Держави. Зазначалося, що нікого не можна притягнути до відповідальності за злочини інакше як у порядку, встановленому законом. Утримання під вартою було можливе лише у випадках, передбачених законом. Засудження судом і призначення покарання застосовувалися лише за злочинні вчинки, передбачені законами, що діяли на час їх учинення.

Як бачимо, незважаючи на складний військовий час, у законі закріплювалися демократичні норми, які й у наш час передбачені українським законодавством.

Директорія УНР відновила чинність багатьох конституційних законів Центральної Ради, які загалом спрямовувалися на захист прав громадян: про національно-персональну автономію, громадянство, мову тощо. Зокрема, закон «Про державну мову в УНР» (1 січня 1919 р.) затверджував українську мову державною і обов'язковою для вжитку в армії, на флоті та в усіх урядових і загальних громадських публічно-правових установах. Одночасно в законі підкреслювалося, що приватні особи мають право звертатися до державних установ рідною мовою. Треба визнати, що ці закони Директорії мали, здебільшого, декларативний характер: у тодішніх умовах громадянської війни їх норми не мали шансу бути реалізованими [2, с. 185].

Характерною рисою проекту нової Конституції УНР вважають декларацію необхідності прийняття низки законів, які юридично забезпечили б реалізацію прав та свобод людини.

Конституційні засади ЗУНР визначав схвалений Українською Національною Радою «Тимчасовий основний закон» (13 листопада 1918 р.). У ньому закріплювалося верховенство й суверенітет народу, який мав здійснювати їх через свої представницькі органи, обрані на основі загального, рівного, прямого, таємного голосування за пропорційною системою. Виборчим правом наділялися усі громадяни незалежно від національності, віросповідання та статі.

І сьогодні перед нашою державою стоїть завдання забезпечити

реальний конституціоналізм, при якому права людини дійсно розглядалися б як найвища соціальна цінність.

1. Метельський Р.Е. Конституціоналізм Михайла Драгоманова / Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. Київ, 1998. 18 с.

2. Терлюк І.Я. Національне українське державотворення 1917-1921 рр.: історико-правовий нарис: Навчальний посібник. Львів. 2007. 260с.

3. Конституційно-правові засади становлення української державності / В.Я.Таций, Ю.М. Тодика, О.Г. Данильян та ін.; За ред. акад. НАН України В.Я. Тация, акад. АПрН України Ю. М. Тодики. Харків: Право. 2003. 328 с.

4. Лісна І.С. Становлення української державності в Галичині (1918-1923 рр.). Монографія. Тернопіль. 2001. 92 с.

Маринович М. Я.,

старший лаборант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ТОВАР ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до Закону України «Про інформацію» кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» [1].

Дане визначення можемо застосувати і до інформації про товар, як однієї з основних гарантій захисту прав споживачів. Відповідно до вище названого закону, інформація про товар – це відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару.

Правовий режим інформації про товар визначається законами України «Про інформацію» [1], «Про захист прав споживачів» [2], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [3], «Про стандартизацію» [4], «Про рекламу» [5] іншими законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Чітке визначення поняття «товарна інформація» у товарознавчій науці відсутнє. Окремі науковці трактують товарну інформацію як сукупність відомостей про товар, що призначені для усіх суб'єктів комерційної діяльності. Інші фахівці під товарною інформацією розуміють різновид структурованої довідково-енциклопедичної (науково-технічної) та

комерційної інформації, що подається всім суб'єктам ринку у всіх можливих формах, усіма можливими засобами та на всіх можливих носіях.

Деякі товаровознавці замість терміну товарна інформація використовують термін товаровознавча інформація – сукупність довідково-інструктивних і рекламно-пропагандистських засобів і заходів, спрямованих на розкриття змісту споживної цінності товарів з метою стимулювання і формування споживчого попиту.

До товарної інформації пред'являють наступні основні вимоги: достовірність; доступність; достатність. Ці вимоги можна позначити як «Три Д». Перше «Д» - достовірність – припускає правдивість і об'єктивність відомостей про товар, відсутність дезінформації і суб'єктивізму в їх уявленні, що вводить користувачів інформації в оману. Найбільш часто недостовірною інформацією є фальсифіковані товари. Друге «Д» - доступність – пов'язано з принципом інформаційної відвертості відомостей про товар для всіх користувачів. У свою чергу, загальну вимогу доступності інформації можна підрозділити на ряд приватних. Мовна доступність означає, що інформація повинна бути на державній мові або мові переважаної частини споживачів, для яких цей товар призначений. В Законі «Про захист прав споживачів» указується, що відомості про товар повинні бути на українській мові.

Запитана – вимога, що закріплює право споживача на необхідну інформацію і обов'язок виробника або продавця її надавати на першу вимогу, регламентується Законом «Про захист прав споживачів» [2].

Зрозумілість – вимога, що припускає використання загальноприйнятих понять, термінів, визначення яких приводяться в термінологічних стандартних словниках і довідниках, або ці терміни і поняття відносяться до загальноприйнятих, тому не вимагають визначень і пояснень.

Третє «Д» - достатність інформації – може трактувати як раціональну інформаційну насиченість, що виключає надання як неповної, так і зайвої інформації. Неповна інформація – ця відсутність певних відомостей про товар.

Зайва інформація – це надання відомостей, що дублюють основну інформацію без особливої необхідності або не надаючи інтерес для її користувачів. Надлишок інформації також шкідливий, оскільки в сучасних умовах інформаційних переважань даремні відомості про товар можуть викликати роздратування споживача і спонукати до відмови від покупки.

Закон України «Про захист прав споживачів» [2] встановлює низку необхідних елементів, які повинна містити інформація про продукцію, а саме:

1) назву товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються;

2) дані про основні властивості продукції, номінальну кількість (масу, об'єм тощо), умови використання;

3) відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції, якщо такі застереження встановлені нормативно-правовими актами;

4) позначку про наявність у складі продукції генетично модифікованих організмів;

6) дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції;

5) виробник (продавець) у разі виявлення недостовірної інформації про продукцію (якщо вона не шкодить життю, здоров'ю або майну споживача) протягом тижня вилучає цю продукцію з продажу та приводить інформацію про неї до відповідності;

6) дату виготовлення;

7) відомості про умови зберігання;

8) гарантійні зобов'язання виробника (виконавця);

9) правила та умови ефективного і безпечного використання продукції;

10) строк придатності (строк служби) товару (наслідків роботи), відомості про необхідні дії споживача після їх закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій;

11) найменування та місцезнаходження виробника (виконавця, продавця) і підприємства, яке здійснює його функції щодо прийняття претензій від споживача, а також проводить ремонт і технічне обслуговування.

Сучасний ринок перенасичений різноманітною продукцією, товарами та послугами, які пропонуються з усіх усюд. Інколи споживачеві досить важко зробити вибір серед такого асортименту, тому доводиться спиратися на інформацію про товар, як основне джерело відомості про майбутню покупку. Інформацію про товар є вигідною як для споживача, так і для виробника. Підвищення якості інформації розширює можливість споживача зробити правильний вибір в момент закупівлі. Вона допомагає звести до мінімуму ризик неправильної або невідповідної покупки чи укладення невигідного контракту. Для виробників якісне інформування означає підвищення конкурентоспроможності, шляхом надання переваг, порівняно з аналогами, щодо яких така інформація неповна, або відсутня.

1. Про інформацію : Закон України № 2657-XII від 02.10.1992 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.11.2019).

2. Про захист прав споживачів : Закон України № 1023-XII від 12.05.1991 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/page2> (дата звернення: 18.11.2019).

3. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України № 3689-XII від 15.12.1993 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (дата звернення: 18.11.2019).

4. Про стандартизацію : Закон України № 1315-VII від 05.06.2014 р.
URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (дата звернення: 18.11.2019).

5. Про рекламу : Закон України № 270/96-ВР від 03.07.1996 р.
URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>
(дата звернення: 18.11.2019).

Марковський В. Я.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

Андрусяк І. П.,

доцент кафедри торії, історії та філософії права,
кандидат юридичних наук

*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти*

НУ «Львівська політехніка»)

**ПРО НЕОБГРУНТОВАНІСТЬ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ
СУБ'ЄКТА ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПОДАННЯ У
СПРАВІ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ» ВІД 25.04.2019**

25 квітня 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1], за який проголосували «за» 278 народних депутатів України (далі – Закон про державну мову). Відповідно до частини першої ст. 2 «Сфера дії Закону» вказаний акт регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя на всій території України. У частині третій ст. 3 Закону зазначено: «Порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя визначається законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом» [1]. Тобто, вказаний Закон урегулює порядок застосування державної мови в Україні, однак не стосується правового регулювання мов національних меншин та корінних народів, які регулюються іншими законами. Зокрема, в Україні чинним є Закон «Про національні меншини» від 25.06.1992, який власне і врегулює питання пов'язані з правами вказаних соціальних груп

українського суспільства хоч і є морально застарілим. І інший Закон – «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003, у якому перелічено низку положень щодо застосування міноритарних мов і мов меншин.

Однак намагання українських парламентарів 8-го скликання належно забезпечити статус української мови як державної, викликало негативну реакцію частини українського політичного істеблішменту – «поборників» прав меншин з колишньої Партії регіонів*. Відтак 21.06.2019 до Конституційного Суду України (далі – КСУ) надійшло конституційне подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 (далі – конституційне подання від 21.06.2019) [2]. Суб'єкт права на конституційне подання – 51 народний депутат України, *намагається* довести, що вказаний Закон нібито порушує права національних меншин на використання рідної мови, і «дискримінує *російськомовних громадян* України» [2]. Нас дуже повеселив той факт, що такий «надзвичайно обґрунтований» аргумент має місце навіть ще до того, як вказаний Закон набрав чинності – 16.07.2019. Конституційне подання нагадаємо, надійшло до КСУ 21.06.2019. Сподіваємось судді КСУ врахують таку надзвичайну оперативність авторів клопотання, які «вже встигли переконатись у негативному ефекті» від «дискримінаційних» положень Закону про державну мову, навіть до набрання ним чинності.

Забігаючи наперед зазначимо, що з конституційного подання випливає, що поняття «національні меншини» та «російськомовні громадяни» для суб'єкта права на конституційне подання визначаються однаково, що, *м'яко кажучи*, не відповідає істині і є маніпулюванням правовими категоріями, або ж підміною понять [3]. Сподіваємось КСУ врахує зазначене. Такі свідомо зроблені маніпуляції з поняттями, можна трактувати, як неповагу до представників національних меншин, які є українськими громадянами і не бажають ідентифікувати себе з «русским миром». Зазначене виглядає і як зневага до українців, яких суб'єкт права на конституційне

* Список народних депутатів, які підписали вказане конституційне подання, складається з 47 бувших членів Партії регіонів, лідером яких (до 2014 р.) був обвинувачений в державній зраді В. Янукович. Йдеться про групу народних депутатів, що складають основу російського лоббі в Україні. Сьогодні більшість депутатів цієї групи входять до т.зв. Опозиційної платформи за Життя, очолюваної кумом В. Путіна та Опозиційного блоку очолюваного В. Новинським (справжнє ім'я якого – Вадим Рудольфович Малхасян), до 2012 р. був громадянином Російської Федерації.

подання намагається ототожнити з т. зв. «руським миром», що завдав стільки лиха усім без винятку громадянам України.

Однак, станом на сьогодні, прийнята ухвала колегії суддів КСУ про відкриття конституційного провадження у вказаній вище справі. Здійснюється підготовка до її розгляду на пленарному засіданні Великої палати КСУ. Сподіваємось, що фахівцям буде цікаво почути офіційну думку представників президента та парламенту у вказаному конституційному провадженні – моніторинг цієї події не обійде повз увагу авторів, з огляду на *неоднозначність* висловлювань щодо бачення подальшої мовної політики України президента та його адміністрації. Передбачаємо подальшу *невизначеність* (невиразність) і їхніх правових позицій, що можуть бути висловлені ними під час конституційного провадження, з приводу чого теж обіцяємо Вас інформувати.

Нагадаємо у провадженні КСУ від початку його діяльності перебувало вже вісім справ (включно з аналізованою), які стосувалися офіційного тлумачення статусу державної мови, мов національних меншин, і пов'язаних із мовними правовідносинами нормативно-правових актів. Зокрема, після 2014 року таких проваджень вже є три, а по двох – вже є рішення органу конституційної юрисдикції [4; 5]. Конституційний Суд України не створює правових норм, однак кількість юридичних позицій постановлених Судом є доволі значною, що на нашу думку, суттєво впливає на дискрецію законодавця у мовній сфері суспільних відносин.

Щодо вказаного конституційного провадження від 21.06.2019, то не зовсім є зрозумілими підстави його відкриття. Як ми вже зазначили функціональне призначення Закону про державну мову є забезпечення функціонування і застосування української мови як державної, але вказаний Закон не стосується питань пов'язаних із регулюванням використання мов національних меншин, на що чітко вказано в частині 3 ст. 2 «Сфера дії Закону» [1]. Однак зазначене положення Закону ігнорується авторами клопотання і вони своє подання намагаються обґрунтувати тим, що Закон не врегульовує порядок застосування мов національних меншин в Україні (1-й абзац на с. 3), що суперечить логіці [2]. Це по-перше.

По-друге, автори клопотання зазначили, що російська мова на законодавчому рівні «повністю виключається із сфери освіти» – див. останній абзац сторінки п'ятої конституційного подання від 21.06.2019. *Однак це є неправдою*, і з цього питання вже є відповідне Рішення КСУ [4]. Ми вже писали про конституційне провадження щодо статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту», в яких пояснювали це питання для угорського [6] та румунського видань [7]. Водночас ще раз хочемо наголосити на рішенні КСУ, якому вказано наступне: «Конституційний Суд України підкреслює, що на рівні Закону передбачено засоби та механізми

для реалізації особами, які належать до національних меншин та корінних народів України, права на вивчення мов відповідних національних меншин та корінних народів України разом із вивченням української мови як державної, оскільки вона є умовою свідомого об'єднання громадян у межах території України» [4]. Отже, з огляду на попереднє Рішення КСУ зникла правова підстава для частини досліджуваного конституційного подання від 21.06.2019. Насамперед тієї, де суб'єкт права на конституційне подання посиляється на порушення мовних прав меншин у сфері освіти.

І по-третє. Конституційне подання від 21.06.2019 видається нам неприйнятним з огляду на відсутність обґрунтованих тверджень щодо неконституційності оскаржуваного законодавчого акта. Наприклад, на третій сторінці конституційного подання автори клопотання зазначають (але не доводять), що положеннями низки статей Закону «створюється атмосфера нетерпимості до мовного різноманіття, історично притаманного єдиному багатонаціональному народу України» [2, с. 3]. Вочевидь, для таких сміливих заяв мають бути юридичні факти, підкріплені, наприклад, судовими рішеннями. Однак на яких засновках зроблені такі висновки про «атмосферу нетерпимості до мовного різноманіття, історично притаманного єдиному багатонаціональному народу України» залишається лише здогадуватися, тобто вказане більше схоже на неправдиву інформацію, яку намагаються подати КСУ та українському суспільству. Особливо з огляду на дату набуття чинності вказаним Законом (16.07.2019), та датою, якою зареєстроване подання в КСУ (21.06.2019).

Відповідно до Закону України «Про конституційний Суд України» саме суб'єктові права на конституційне подання належить *onus probandi*. Однак, якщо уважно проаналізувати подання, автори клопотання вирішили не обтяжувати себе такою дрібничкою як обґрунтування тверджень щодо неконституційності законодавчого акта. Іншими словами, твердження є, а от обґрунтування відсутні. Подібна ситуація має місце, коли автори клопотання намагаються маніпулювати аргументами на сторінці 4 (2-й абзац) конституційного подання. Суб'єкт права на конституційне подання намагається довести, що положення Закону про державну мову є неконституційними через те, що в ньому передбачена можливість виконання дисертацій українською мовою або англійською мовою. Таке положення, на їх думку (фактично це оціночне судження), «є дискримінаційне стосовно інших мов національних меншин України, в тому числі і щодо використання інших офіційних мов ЄС» [2, с. 4]. Вочевидь у цьому судженні поняття «мови національних меншин» і «мови ЄС» подаються як тотожні, хоча в такому відношенні вони не перебувають. Ці поняття є суміжними, але не тотожними. Відтак це не може бути слугувати обґрунтуванням тези про дискримінаційність

вказаних положень частини третьої ст. 22 Закону про державну мову.*

Замість висновку. З огляду на вказане вище складається враження, що насправді бувши народні депутати від ПР (сьогодні Опоблок та ОПЗЖ) намагаються зашкодити належному законодавчому забезпеченню статусу української мови як державної, а не захистити права національних меншин в Україні. З цією метою використовується метод софістики, коли хибні міркування видаються за істинні. Крім того, такий поспіх у підготовці конституційного подання найкраще засвідчує намагання проросійського лоббі в Україні зашкодити належному забезпеченню статусу української мови як державної, яка, за позицією КСУ, є частиною конституційного ладу. Що ж, справа за Конституційним Судом України. Ми й надалі продовжимо аналіз цього доволі дивного і необґрунтованого конституційного подання, а висновками поділимося з Вами.

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. Офіційний сайт ВРУ, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 14.11.2019).

2. Конституційне подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 (далі – Конституційне подання від 21.06.2019). Офіційний сайт КСУ. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/kp_51.pdf (дата звернення 14.11.2019).

3. Логіка: конспект лекцій для студентів спеціальності 081 «Право» / І.П. Андрусак. Львів, 2017. 96 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 16 липня 2019 №10-р/2019, Справа № 1-75/2018(4072/17). Офіційний сайт ВРУ, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-19> (дата звернення 14.11.2019).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо

* Див ч. 3 ст. 22 Закону про державну мову «Дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, доктора мистецтва, доктора наук, або у передбачених законом випадках наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, а також автореферати та відгуки опонентів виконуються державною мовою або англійською мовою».

відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28.02.2018 № 2-р/2018, Справа № 1-1/2018. Офіційний сайт ВРУ, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18> (дата звернення 14.11.2019).

6. Volodymyr Markovskiy, Roman Demkiv, Viacheslav Shevczenko. Ukraina nyelvpolitikájának alakulása az őshonos népek és nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása területén. *REGIO* 26. évf. (2018) 3. szám 69-104. DOI: <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v26i3.227>.

7. Ivan Toronchuk, Volodymyr Markovskiy. The implementation of the Venice Commission recommendations on the provision of the minorities language rights in the Ukrainian legislation. *European Journal of Law and Public Administration*. 2018. Vol. 5, №1. P. 54–69.

Мелех Б. В.,

доцент кафедри права,

кандидат наук з державного управління, доцент

(*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Гжицького*),

Мелех Л. В.,

професор кафедри господарсько-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС ЯК ОДНА З УМОВ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Характерною рисою сучасного світового розвитку країн є активізація інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому, навіть, ті країни, що не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчувають на собі їх відчутний вплив. Україна є не винятком. Позиція України щодо Євросоюзу була сформована вперше на законодавчому рівні в Основних напрямках зовнішньої політики України 2 липня 1993 р. Починаючи із цього моменту Україна почала тяжіти до європейського інтеграційного об'єднання і від того моменту намагалась все ж таки приєднатись до ЄС, ці намагання можемо спостерігати і до сьогоднішнього дня.

Євроінтеграційний курс – це невід'ємна частина суспільно-політичного та економічного поступу України сьогодні і ця ідея так міцно засіла в свідомості всього суспільства і, зокрема, кожної особи, що, мабуть, нагальнішої проблеми сучасного розвитку України і знайти важко [1, с. 17]. Вже минуло 28 років незалежності, Україною були зроблені

перші, здавалось, досить успішні кроки в напрямку європейської інтеграції. Але в 2005 році стало зрозуміло, що інтеграційний процес не буде таким простим і передбачуваним, яким він до цього представлявся ряду українських політиків.

Сучасні відносини України та ЄС характеризуються критичним станом, оскільки Європейський Союз знаходиться зараз не у вигідному становищі через внутрішні економічні проблеми країн-членів, які підривають усю стабільність об'єднання. Актуальність проблеми взаємовідносин України з гігантом процесів європейської інтеграції та кооперації Європейським Союзом є беззаперечна. Варто визнати, що євроінтеграція України поставила багато кризових питань еволюції загальнодержавного розвитку. Адже всі ми розуміємо цінність того позитивного прогресу, який може настати для України як для визнаної, авторитетної, передової, правової європейської держави за встановлення «євростандартів» економічного процвітання, політичної стабільності, соціального благополуччя, демократії та особистої свободи громадянина [2, с. 22].

На фоні економічної кризи, корупції, організованої злочинності, політичної нестабільності і зубожіння основної маси народу України, «євростандарт» виступають більше ніж привабливими взірцями для наших співвітчизників і стимулами подальшої інтеграції України. Зазвичай при розгляді країни – претендента на членство в ЄС Європейська комісія, крім інформації, наданої самою державою, вивчає також документи інших міжнародних організацій, передусім Ради Європи, котра є визнаним авторитетом зі встановлення контролю за дотриманням стандартів у сфері демократії, верховенства права та прав людини.

Саме запровадження стандартів Ради Європи у сфері демократії, верховенства права і прав людини слід розглядати як умову побудови правової держави та ключовий механізм досягнення відповідності України передусім правовим критеріям членства в ЄС.

Необхідно виділити декілька переваг євроінтеграційної політики України.

Перш за все, це є політична вигода, сутність якої полягає у встановленні стабільної політичної системи, сприйнятті України як важливого суб'єкта політичних відносин, залученні України до Спільної європейської політики безпеки та оборони, яка гарантуватиме Україні державний суверенітет та територіальну недоторканість. Напевно, це є основний і найболючіший фактор.

Другим можна вважати економічний потенціал, тобто, забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження

стандартів ЄС у виробництві, макроекономічна стабільність, додаткові інвестиції в економіку країни, надання субсидій сільському господарству, кількісні обмеження імпорту, антидемпінгова політика, протекціонізм і контроль експорту. Щодо макроекономічної стабільності, то у цьому випадку мається на увазі, при вступі до ЄС Україна має підтягнути свої економічні показники до європейських стандартів, створити досить розвинений ринок, закріпити тенденції до економічного зростання, що саме по собі принесе Україні уже позитивні результати. Україна також отримає переваги від запровадження єдиної валюти при вступі в ЄС [3].

Третій чинник – це є соціальний євроефект, що має на меті ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для вільного пересування населення, забезпечення високого рівня життя населення, формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

На думку Чабаненка С. В., останній за ієрархією чинник містить найважчий парадокс, адже тут прихований важливий компонент – загальнодержавний менталітет [4, с. 61]. Якими б не були відчайдушними та сумлінними намагання української влади щодо євроінтеграції, вона ніколи не подолає соціального розмежування свідомих поглядів населення, а головне усталених та генетично сформованих диференційних світоглядів. Адже Україну можна включити до складу ЄС, але ж це тільки формальність.

Ще однією проблемою інтеграції України до ЄС є не гармонізоване до європейських стандартів українське законодавство. Повинна здійснитись адаптація українського законодавства із європейським. Це має здійснюватись за рахунок реформування української правової системи та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Ця адаптація повинна охопити приблизно усі сфери права, такі як: приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, життя та здоров'я, навколишнього середовища та багато іншого. Але на даному етапі для України здійснення таких заходів є неможливими.

Щодо інтеграційних процесів України в контексті даного дослідження слід розуміти, що європейська інтеграція для України є шляхом покращення та модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вільний рух в середині інтеграційного об'єднання кваліфікованої робочої сили, товарів, послуг, а також це все передбачає вихід на єдиний спільний ринок.

Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню нашої

держави до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та добробуту населення. Цілком зрозуміло, що вступ України до ЄС є довготривалим, багатоетапним та віддаленим у часі процесом, проте висвітлення цієї теми вже сьогодні займає чільне місце серед науковців, журналістів та політиків. Водночас вона пронизана різноманіттю підходів та оцінок до її висвітлення, політичними та ідеологічними розбіжностями. Наприклад, Федоришина О. О. наводить такий аргумент, що економісти з різних країн ЄС заявляють, що нещодавнє парафування угоди про асоціацію і створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС все одно не дасть швидкого залучення України до європейського об'єднання.

Дослідження показують, що світові зміни на початку XXI століття будуть іти шляхом формування багатополосного світу. Політичні переваги буде мати лише той, хто впишеться в них. Унікальне географічне розташування України в Євразії в поєднанні з політикою економічної безпеки надасть їй можливість відігравати важливу стабілізуючу роль у глобальному середовищі.

Таким чином, процес євроінтеграції складний і тривалий. Євроінтеграція має не тільки позитивні наслідки, але й негативні. Однією з умов їх усунення є прийняття Конституції ЄС. Без створення відповідного законодавства ЄС неможливе вирівнювання соціально-економічного розвитку країн-членів ЄС. Ще однією з проблем є сприйняття європейських цінностей, адже «європейський вибір України потребує відповідних змін не тільки у правовій системі держави, а й у правовому мисленні населення країни для досягнення цієї мети».

Підводячи підсумок, треба зазначити, що при вступі до ЄС Україна отримає ряд значних переваг, але щоб уникнути існуючих загроз треба поступово впроваджувати стратегічні напрями розвитку ЄС в розбудову правової держави та розробити програму дій щодо безболісної інтеграції України, із урахуванням існуючих загроз та досвіду країн, які нещодавно вступили до ЄС.

1. Левицька В. В. Інтеграція України до ЄС: проблеми та перспективи. *Науково-популярний правничий журнал*. 2015. С.15-18.

2. Федоришина О. О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу. *Ефективна економіка*. 2014. Вип. №4. С.19-23.

3. Сидоренко О. О. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело права України. *Проблеми законності : зб. наук. пр.* Харків. 2015. Вип. 129. С. 242-250.

4. Чабаненко С. В. Україна на шляху інтеграції в ЄС: перспективи та перешкоди. *Наук. вісн. Ун-ту «Україна»*. 2009. №2. С.56-62.

Мельник Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

На сучасному етапі розвитку правової держави досить активно обговорюються питання, пов'язані із таким політико-правовим явищем як державний суверенітет. Спробуємо узагальнити актуальні на сьогодні погляди щодо його розуміння та розкрити сутність.

Ідея суверенітету, яка, очевидно, належить Ж. Бодену, пройшла тривалий і глибокий розвиток. Хоча сьогодні висловлюються думки про втрату нею значення та ослаблення суверенітету в епоху глобалізації, роль суверенітету держави залишається важливою [1, с. 14].

Згадуючи сучасне правотворення в Україні, насамперед, потрібно звернути увагу на політико-правовий документ як Декларація про державний суверенітет України (від 16 липня 1990 року), в якій висувалося прагнення зміцнити державну владу законним шляхом, виходячи з належності її Українському народові. Втім, можна констатувати, що Декларація про державний суверенітет України створила юридичні засади для розгортання державотворчого процесу та реалізації на практиці українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення. По суті, Декларація заклала підвалини правової держави в Україні, стала юридичною базою для реформування та модернізації вітчизняного законодавства і державних структур [2, с. 91-92].

Дефініція поняття «суверенітет» (франц. *souverainete*, первісно – вершина, верховна влада, від лат. *superus* – верхній) означає, що державна влада єдина в межах своєї території, не залежить від інших влад усередині суспільства і має незалежність у вирішенні питань внутрішньої і зовнішньої політики. Із цього визначення випливає, що суверенітет поділяється на внутрішній і зовнішній. У сучасних умовах внутрішній суверенітет регулюється нормами конституційного права, а зовнішній, що стосується характеру відносин між різними країнами, – ще й нормами міжнародного права [3, с. 73].

На думку І. Трояна суверенітет є правом здійснювати верховну владу у певній державі. Володіючи суверенітетом, державна влада самостійно видає загальнообов'язкові для усіх членів суспільства

правила поведінки, визначає і забезпечує єдиний правопорядок, права і обов'язки громадян, посадових осіб, державних, партійних, громадських органів та організацій. У ширшому розумінні суверенітет виступає необхідною політико-правовою характеристикою держави і є важливою політичною та юридичною умовою її існування як територіальної цілісності [4, с. 131].

Слід зазначити, що державний суверенітет характеризується низкою особливостей, а саме, державний суверенітет є функціональний, він забезпечує відповідний рівень політичної свободи всередині держави, тобто дає право встановлювати закони, гарантувати міжнародно-правовий захист тощо; державний суверенітет закриває основи для рівності – визнання за кожним народом права самостійно обирати форму правління, яку інші зобов'язані визнати; суверенітет став «пропуском» держави на міжнародну арену і дає їй певні права, головним з яких є право відстоювати власні національні інтереси; суверенно визнані держави можуть вільно укладати міжнародні угоди, які будуть дієвими навіть за зміни їхнього політичного правління; державний суверенітет пов'язаний з державою. Будь-які трансформації всередині держави відображаються на уявленнях про суверенітет, і навпаки, – спроби по-новому визначити суверенітет впливають на теорії держави [4, с. 134].

Ключовими ознаками суверенітету є його єдність, неподільність і невідчужуваність. Єдність суверенітету полягає в тому, що у державі може бути одна суверенна влада, яку здійснює вся система державних органів. Тому будь-які спроби самопроголошення суверенітету територіями в межах однієї країни є неправомірними. Неподільність суверенітету полягає в тому, що державній владі, яка діє на території певної країни, належить вся повнота суверенітету. Державна влада не може бути лише частково суверенною. Несуверенні утворення не можна вважати державами (наприклад, колонії, протекторати тощо). Не є суверенними державами і автономні утворення, які наділені окремими суверенними правами і тому набувають певних ознак державності (наприклад, Автономна Республіка Крим). Невідчужуваність суверенітету означає, що суверенітет не може бути нікому переданий або обмежений. Звичайно, суверенітету не властивий абсолютний характер. Сфера здійснення окремих суверенних прав може бути з тих чи інших причин обмеженою, звуженою, але лише доти і тією мірою, якою держава вважає це для себе корисним чи необхідним. Прикладом такого обмеження є сучасні інтеграційні процеси, в яких бере участь і Україна і які знаходять свій вияв через діяльність Ради Європи, ОБСЄ. Органи, створені такими

об'єднаннями, мають здебільшого узгоджувальний, координуючий характер, внаслідок чого суверенітет державної влади України лишається недоторканим [3, с. 75].

До того ж маємо відмітити, що домінуючий погляд на суверенітет все ж залишається консервативним. У своїх основних характеристиках суверенітет зберігся у початковій формі до сьогодення: він неподільний, незмінний як атрибут держави – суб'єкта міжнародних відносин [4, с. 134].

Ст. 1 Конституції України передбачає, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою; суверенітет поширюється на всю її територію (ст. 2); визнає чинні міжнародні договори і вважає їх частиною національного законодавства України (ст. 9); на території України не допускається розташування іноземних військових баз (ст. 17). Слід зауважити, що суверенітет є властивістю не всієї держави, а її державної влади. На території країни державна влада є вищою, верховною, і жодна інша (партійна, суспільна, церковна тощо) не може диктувати їй свою волю. В середині країни суверенітет обмежений лише основними правами людини [3, с. 74].

Проаналізувавши вищевикладене, варто зазначити, що трактування поняття «суверенітет держави» залишається вагомим та актуальним на теперішній час. Декларація про державний суверенітет України стала ключовим етапом утвердження для України свого незалежного існування. В сучасних умовах високий рівень держави визначається наявністю внутрішнього та зовнішнього суверенітету. Особливість державної влади є те, що ознаки державного суверенітету відображають її верховенство з внутрішньої сторони країни, ступінь її самостійності, повноти та неподільності державної влади в межах її території, незалежність і рівноправність ззовні.

1. Ключковський Юрій. Суверенітет: держави, нації чи народу? *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 14–22.

2. Прієшкіна О. В. Декларація про державний суверенітет та її роль у становленні української держави. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 91–94.

3. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник / за заг. ред. М. С. Кельмана. Тернопіль, 2018. 804 с.

4. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2010. Вип. 22. С. 130–136.

Назар Т. Я.,
викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Назар С. Ю.,
студент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» [1] визначено, що свою діяльність поліція здійснює в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами і громадськими організаціями на засадах партнерства, вона спрямована на задоволення їхніх потреб.

Про необхідність залучення громадських організацій до виховання дітей, молоді йдеться в Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила). Також, взаємодія поліції з громадськістю здійснюється відповідно до пріоритетних напрямків, які передбачені такими міжнародними нормативно-правовими актами, як Декларація про поліцію [2] та Європейський кодекс поліцейської етики.

Положення цих документів рекомендують державам організовувати діяльність своєї поліції відповідно до професійних стандартів взаємодії підрозділів поліції з громадськістю та передбачають, що: поліцейські організації повинні бути готові надати об'єктивні інформацію про свою діяльність громадськості без розкриття конфіденційної інформації; діяльність поліції перебуває в тісному контакті з громадськістю, і ефективність діяльності поліції залежить від публічної підтримки; поліція повинна бути організована в такий спосіб, щоб сприяти хорошим зв'язкам поліції з громадськістю; поліцейські організації, окрім забезпечення правопорядку, виконують соціальні, а також сервісні функції в суспільстві; довіра населення до поліції тісно пов'язана з їх ставленням до громадськості, зокрема їх повагою до людської гідності та основоположних прав і свобод особи [3].

Крім того, Державною соціальною програмою «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року передбачається здійснення комплексу заходів, спрямованих на розбудову ефективної системи захисту прав та інтересів дитини, створення дружнього до дітей середовища, а саме: удосконалення превентивних заходів, спрямованих на формування здорового способу

життя підростаючого покоління; посилення роботи з профілактики бездоглядності та безпритульності дітей; створення системи ефективної профілактики та протидії домашньому насильству над дітьми; впровадження дієвих форм і методів профілактики вчинення правопорушень дітьми; залучення громадянського суспільства до вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням найкращих інтересів дитини; забезпечення ефективної взаємодії між громадськими організаціями та органами державної влади, органами місцевого самоврядування [4].

Одним з основних видів діяльності громадських організацій є робота пов'язана саме з дітьми та молоддю. З цією метою в Україні існують дитячі та молодіжні громадські організації. Дитяча громадська організація – це об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства [5]. Діяльність таких громадських організацій відволікає дітей від негативного впливу «вулиці», забезпечує зменшенню негативних явищ дитячого середовища (куріння, вживання алкоголю, наркоманія, булінг, підліткова проституція, злочинність, жебракування тощо).

Громадські організації залучають дітей до здорового способу життя, занять фізичною культурою, спортом, туризмом, цікавими розвиваючими проектами, таким чином, запобігають правопорушенням вчиненими дітьми.

Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України передбачено, що поліцейські підрозділів ювенальної превенції з питань, що входять до їх компетенції організовують спільно з іншими уповноваженими органами та підрозділами Національної поліції України, заінтересованими органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, громадськими організаціями профілактичні заходи серед дітей. Дані заходи здійснюються у всіх напрямках взаємодії підрозділів ювенальної превенції з громадськими організаціями. Серед таких напрямів: профілактика правопорушень у дитячому середовищі, протидія домашньому насильству та дитячій бездоглядності.

Підрозділи Національної поліції взаємодіючи з громадськими організаціями забезпечують виконання соціальних програм та пілотних проєктів, серед них: «Торгівля людьми в сучасному світі», «Скажемо «ні» насильству в шкільному колективі», «Від мрії до дії», «Відкрите та

ефективне спілкування. Попередження жорстокого поводження та насильства в сім'ї та молодіжному середовищі», «Зупинка під назвою життя», «Стоп булінг», «Вчимося протидіяти насиллю». Також, розробляють спільні заходи щодо проведення Всеукраїнських акцій, зокрема: Всеукраїнські акції проти насильства, Всеукраїнська інформаційно-профілактична акція «Відповідальність починається з мене», Всеукраїнська інформаційно-профілактична акція «Молодь України за здоровий спосіб життя», Всеукраїнська акція – рейд «Урок», Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства», Всеукраїнська акція «Намалюй життя», Всеукраїнська акція «Живи безпечно». Дані суб'єкти профілактики правопорушень беруть участь у проведенні круглих столів на профілактичну тематику. Крім того, підрозділи Національної поліції разом з громадськістю організовують та беруть участь у конференціях. Так, підрозділи Національної поліції спільно з Українським Центром Порозуміння організували конференцію «Профілактика правопорушень серед дітей та молоді: співпраця поліції та громади заради безпеки».

Отже, ефективність профілактичної діяльності поліції забезпечується взаємодією з іншими суб'єктами профілактики правопорушень, зокрема громадськими організаціями. Така співпраця відбувається на партнерських засадах, у якій зацікавлені як підрозділи Національної поліції, так і громадські організації.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. №580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.

2. Декларація про поліцію : резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) від 8 травня 1979 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_803.

3. Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи від 19 вересня 2001 року. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.

4. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF>.

5. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України від 01.12.1998. № 81-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/281-14>.

Наливайко Л. Р.,
проректор,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),
Рец В. В.,
курсант
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У сучасній юридичній науці існує значна кількість підходів до визначення поняття правової допомоги, інтерпретації механізмів її надання. Також, серед науковців виникають дискусії з приводу характеру та природи правової допомоги. Слід акцентувати увагу, що значна кількість наукових праць присвячена питанню функціонування і реалізації безоплатної правової допомоги в Україні та існуючим на сьогоднішній день проблемам. Проте, лише незначна кількість досліджень юридичної науки висвітлює власне поняття, зокрема правову природу такої допомоги. Але беззаперечною залишається аксіома, що пошук проблем функціонування і реалізації, а також подальших правових шляхів застосування норм інституту безоплатної правової допомоги починається із вивчення сутності, а також правової природи інституту безоплатної правової допомоги.

Окремі аспекти професійної правничої (правової) допомоги, в тому числі в контексті права людини, досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як М.М. Антонович, О.А. Банчук, Є.Ю. Бова, В.В. Букач, М.В. Вітрук, Р.Ф. Гринюк, Д.А. Гудима, М.М. Гультай, С.Д. Гусарев, В.О. Демиденко, М.С. Демкова, С.П. Добрянський, В.М. Ісакова, Б.В. Калиновський, Н.В. Камінська, Н.І. Карпачова, А.М. Колодій, А.Т. Комзюк, В.В. Копейчиков, В.О. Котюк, Р.О. Куйбіда, В.С. Личко, М.Т. Лоджук, О.М. Лошихін, П.О. Недбайло, С.С. Немченко, С.В. Оверчук, В.Ф. Опришко, В.Ю. Панченко, В.В. Печерський, В.Ф. Погорілко, С.В. Прилуцький, О.В. Скрипнюк, М.В. Стаматіна, П.Б. Стецюк, Г.Ж. Сулейменова, М.О. Теплюк, Р.С. Титикало, Ю.М. Тодика, Ю.С. Шемшученко, Ю.Т. Шрамко, О.В. Шубейкіна, О.Г. Юшкевич тощо.

Залишається відкритим питання співвідношення понять «правова допомога» та «захист від обвинувачення», на яке можна знайти відповідь, вивчивши правову природу інституту безоплатної правової допомоги, а також проаналізувавши норми, які складають структуру цього інституту. Слушною з цього приводу є думка А. Черненко, який вважає, що «поняття

«правової допомоги» є більш ширшим за змістом, ніж поняття «захисту» [1, с. 120]. Крім того, існують дискусії щодо співвідношення понять «правова допомога» та «правові (юридичні) послуги». Так, Т. Вільчик вважає, що у відповідності із нормами Конституції України встановлюється право саме на «правову допомогу», із чого можемо зауважити, що поняття «правова допомога» не тільки ширше за змістом, але і набуває правового статусу в контексті прав і свобод людини і громадянина [2, с. 29].

З позиції дослідження інституту безоплатної правової допомоги як інструменту для реалізації права, то необхідно зупинитися на аналіз такого права особи на правову допомогу, його базових особливостей як елемента конституційного статусу людини і громадянина. Безперечно, таке право належить до центрального інституту основних прав і свобод людини і громадянина, які власне і становлять правовий статус особистості і виступає гарантією дотримання комплексу інших прав і свобод людини і громадянина, закріплених у Конституції України.

Право на безоплатну правову допомогу може розглядатися як право-гарантія, поняття, яке: поєднує у своїй структурі єдність матеріального і процесуального начал, забезпечує належні юридичні умови для послідовної реалізації права і ефективного досягнення громадянами юридичних цілей. Правові цілі можуть бути різноманітні, тому, як вважає значна кількість науковців, не можна обмежувати зміст правової допомоги виключно можливістю особи реалізувати право на захист від обвинувачення [3, с. 419-420].

Правова база стосовно інституту безоплатної правової допомоги досить широка, так вона представлена як нормативно-правовими актами міжнародного рівня, так і національного. Положення про безоплатну правову допомогу закріплені у Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод та в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, тощо. Крім того, Конвенція про статус біженців, Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та інші міжнародні акти передбачають обов'язок держави забезпечити безоплатну та ефективну правову допомогу особам, які її потребують, і створити дієвий механізм, який забезпечить доступність безоплатної правової допомоги для кожного.

У ст. 13 Конвенції зазначено, що кожен має право на ефективний засіб юридичного захисту, а дублює цю норму ст. 53, де розкрито поняття гарантії визнаних прав людини і громадянина [4]. Зі ст. 14 Міжнародного пакту випливає зобов'язання держав та вимоги до надання безоплатної правової допомоги як одного із компонентів справедливого судочинства. Слід зауважити, що така норма визначає зміст поняття «правова допомога» як право кожного захищати себе особисто або за посередництвом обраного

ним захисника безоплатно в разі, коли інтереси правосуддя того вимагають для об'єктивного, неупередженого і всебічного судового розгляду [5].

Для здійснення правозахисної діяльності актуальною є практика Європейського суду з прав людини, яка вміщує підстави відновлення порушених прав і свобод, а також перелік необхідних у діяльності юриста нормативно-правових актів, якими такі права відновлено.

В Україні основоположним нормативно-правовим актом у сфері інституту безоплатної правової допомоги є Конституція України. У ст. 3 зазначено, що зміст і спрямованість діяльності держави визначають права і свободи людини та їх гарантії, які відповідно до ст. 55 Основного Закону захищаються судом і кожен має право на професійну правничу допомогу, яка може бути безоплатною [6].

Сьогодні існує широкий спектр нормативно-правових документів, які регламентують порядок і закріплюють основні положення механізму безоплатної правової допомоги. Фундаментальними правовими актами є наступні: Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони України «Про безоплатну правову допомогу», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Роз'яснення Міністерства юстиції України від 09.04.2012 р. «Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: основні положення та підходи впровадження», Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції», накази Міністерства юстиції України, укази Президента України щодо функціонування суб'єктів реалізації прав осіб на безоплатну правову допомогу, тощо [7].

Важливим нормативним документом у сфері надання безоплатної правової допомоги є Концепція формування системи безоплатної допомоги в Україні від 09.06.2006 р., якою встановлено загальні принципи формування і функціонування системи правової допомоги в Україні, а також її повного або часткового фінансування за рахунок коштів державного бюджету. Стратегічні нормативно-правові акти створюються частково на її основі (Державна цільова програма реформування безоплатної правової допомоги; проекти і методичні рекомендації для вдосконалення системи безоплатної правової допомоги) [8; 9; 10].

Сьогодні в Україні активно розробляються просвітницькі проекти стосовно поширення і популяризації безоплатної правової допомоги Міністерством юстиції. Одним із таких проектів є інформаційна кампанія «Безоплатна правова допомога – завжди поруч», який презентовано Міністерством юстиції України, Координаційним центром з надання правової допомоги спільно з канадськими партнерами [9]. Слід

зауважити, що Головним територіальним управлінням юстиції розроблено методичні рекомендації стосовно новел законодавства безоплатної правової допомоги, а також наказом № 4125/5 від 21.12.2017 р. «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі» затверджено стандарти для якісної безоплатної допомоги громадянам.

Ключовим у становленні системи якісної правової допомоги в Україні є прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р., який закріплює визначення поняття «безоплатна правова допомога» і «правова допомога» для їх однозначного розуміння, а також окремо тлумачить поняття «первинної» і «вторинної» безоплатної правової допомоги. У цьому нормативному документі зазначено загальні засади функціонування безоплатної правової допомоги, а також механізм її надання.

Для ґрунтовного дослідження правової природи первинної безоплатної правової допомоги слід визначити загальноприйнятну дефініцію поняття «безоплатна правова допомога». Відповідно до ст. 1 «безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел, а «правова допомога» – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [11]. Слід зауважити, що подані дефініції цілком вичерпні і розкривають зміст ключових понять нормативного акту, тому що зміст однієї логічно витікає з іншої, між поданими у законі термінами існує зв'язок для належного юридичного розуміння.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» зрозуміло і прозоро пояснює основи, структуру і механізм безоплатної правової допомоги в Україні. Важливими є о принципи, на яких вона ґрунтується безоплатна правова допомога, а саме:

- верховенство права, відповідно до якого людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави;

- законність, відповідно до якого суб'єкти надання безоплатної правової допомоги зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства тощо;

- доступність, відповідно до якого громадяни України, іноземці, особи без громадянства, у тому числі біженці, можуть отримати безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу;

– забезпечення якості, відповідно до якого безоплатна правова допомога надається на засадах компетентності і добросовісності, а також здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та інтересів всіма не забороненими законом засобами захисту.

– гарантоване державне фінансування, відповідно до якого правова допомога гарантується державою або надається безоплатно за рахунок коштів Державного бюджету України або інших джерел.

Метою популяризації безоплатної правової допомоги в Україні є розповсюдження правових інструментів для захисту своїх інтересів, відновлення порушених прав і свобод серед населення держави, забезпечення рівного доступу до правосуддя, а також відповідності мережі надавачів безоплатної правової допомоги потребам громадян [12].

Отже, важливу роль у забезпеченні захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, соціальній, правовій державі відіграє право особи на отримання правової допомоги. Правовим обов'язком, закріпленим Конституцією є гарантія права особи на отримання правової допомоги на безоплатній основі у випадках, передбачених законом. Сучасна наука приділяє значну увагу розмежуванню понять «правової допомоги» і «захисту», які регламентуються численними міжнародними і вітчизняними правовими актами. Крім того, безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

1. Черненко А.П. Співвідношення понять захисту і правової допомоги у кримінальному процесі. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 1 (6). С. 155-121.

2. Вільчик Т.Б. Співвідношення понять та «правові (юридичні) послуги» в юридичній науці та законодавстві України. *Науковий вісник Міжнародного гум. у-ту. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Том 1. С. 26-29.

3. Личко В.С. Поняття та види правової допомоги. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 419-425.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: документ від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 27.09.2019).

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. Права людини : зб. док. / Укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. Харків: Ун-т внутр. справ, 1997. С. 4-25.

6. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.10.2019).

7. Безоплатна правова допомога: питання та відповіді. Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Сумській області: офіційний веб-сайт. URL: <https://sumy.legalaid.gov.ua/ua/personnel?id=1325:bezoplatna-pravova-dopomoha-pytannya-ta-vidpovidi> (дата звернення: 18.10.2019).

8. Про затвердження Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013-2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 р. № 394. *Офіційний вісник України*. 2013. № 42. С. 33.

9. В Україні стартувала інформаційна кампанія «Безоплатна правова допомога – завжди поруч». Координаційний центр з надання правової допомоги: офіційний веб-сайт. URL: <https://legalaid.gov.ua/ua/holovna/188-cherven-2018/2295-v-ukraini-startovala-informatsiina-kampaniia-bezoplatna-pravova-dopomoha-zavzhdy-poruch> (дата звернення: 11.10.2019).

10. Методичні рекомендації на тему: «Надання безоплатної правової допомоги: новели законодавства». Схвалені рішенням колегії Головного територіального управління юстиції у Хмельницькій області від 22 вересня 2016 року № 34. Хмельницький, 2016. 21 с.

11. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 21.10.2019).

12. Забезпечення рівного доступу до правосуддя та правової допомоги. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu/zabezpechennya-rivnogo-dostupu-do-pravosuddya-ta-pravovoyi-dopomogi> (дата звернення: 21.10.2019).

Новачук В. М.,

слухач магістратури

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

На відміну від ювенальної превенції ювенальна юстиція існує у світі уже понад 100 років. Перша згадка про неї датується липнем 1899 року, коли перший дитячий суд (штат Іллінойс) розпочав свою роботу із дітьми покинутими, безпритульними, схильними до вчинення злочинів чи проступків. Тепер при розгляді «дитячих» справ термін

«злочинець» замінили термінами «винний» та «правопорушник». Це було початком створення правосуддя, котре позиціонує дитину через призму презумпції невинуватості.

Ідея особливого порядку здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (ювенальна юстиція) зародилася ще в стародавні часи, вдосконалювалася з плином часу і успішно реалізовувалася у зарубіжних країнах, досвід яких є корисним в аспекті удосконалення кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Беручи до уваги, оцінний процес, результативність якого залежить не стільки від виявлення змісту порівняльно-правових явищ у різних країнах, їхніх подібностей і розходжень, скільки від визначення першопричин, необхідності прийняття та рівня ефективності того чи іншого правового рішення. Враховуючи діяльність зарубіжних країн існує декілька ефективних моделей ювенальної юстиції – англо-американська, континентальна та скандинавська.

Формування сучасної системи захисту прав дитини відбувалося шляхом міжнародної співпраці держав у зазначеній сфері та здійснювалася у межах чотирьох етапів, змістом яких було:

1) 1923 – 1945 рр. (становлення) – створення Міжнародної спілки захисту дітей (1923 р.), прийняття Женевської декларації прав дитини (1925 р.);

2) 1945 – середина 1960-х рр. (інституційне оформлення) – створення ООН і ЮНІСЕФ, прийняття Загальної декларації прав людини (1948 р.), Європейської конвенції захисту прав людини і основних свобод (1950 р.), Декларації про права дитини (1959 р.);

3) середина 1960-х рр. – до 1989 р. (розвиток і поглиблення) – об'єднавчі процеси в Європі; прийняття Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права; Міжнародного пакту про соціально-економічні і культурні права; Заключного акту НБСЄ;

4) 1989 р. – прийняття Конвенції про права дитини, становлення галузі міжнародного права прав дитини.

Прийняття Радою Європи Стратегії з прав дитини на період 2016-2021 рр. обумовлює новий етап розвитку міжнародного співробітництва у зазначеній галузі.

Аналізуючи моделі ювенальної юстиції закордонних країн можна спостерігати певні відмінності у компетенції англосаксонських і континентальних судів для неповнолітніх, які зокрема полягають у тому, що у перших загальними судами розглядаються справи дорослих співучасників неповнолітніх, котрі перебували з ними на момент вчинення злочину чи правопорушення, а у других – розгляд справ неповнолітніх у загальних судах категорично заборонений, проте, справи дорослих співучасників дітей також розглядаються. Межі персональної підсудності суду у справах неповнолітніх розширює і відсутність у багатьох країнах

нижнього вікового бар'єру кримінальної відповідальності і вказівки на вік, з якого можна застосовувати до неповнолітніх примусові заходи виховання і нагляду, тобто у суду з'являється можливість понизити вказаний у законі вік і застосовувати покарання до неповнолітніх [1, с. 69].

Варто погодитись із думкою Е. Мельникової, котра будучи дослідником у галузі ювенальної юстиції вважала, що «модель юстиції, буде вдалою тоді, коли вона базуватиметься на тому, що більша частина правопорушників, котрі не досягли повноліття буде відправлено не у тюрми, а віддано на поруки батькам чи опікунам. Окрім того, суд мав би виступати як «служба соціального піклування про неповнолітніх».

Особливостями ювенальної юстиції у Франції є те, що суддя у справах неповнолітніх у певних випадках може провадити досудове розслідування, а також наявність соціального дослідження неповнолітнього правопорушника, що оформлюється як «соціальне досьє», підготовкою якого займаються спеціалісти-вихователі. Однак не усі громадяни погоджуються із необхідністю існування ювенальної юстиції. Це знаходить свій вияв у протестах, пов'язаних здебільшого з вилученням дітей із сімей працівниками соціальних служб.

Основною ідеєю у Великій Британії є профілактика підліткової злочинності, що дуже подібне до основних функцій української ювенальної превенції. На стадії профілактики та роботи з підлітками «групи ризику» у Великій Британії існують такі можливості: програма інклюзії для молоді (осіб від 8 до 17 років). Дана програма діє у 110 висококриміногенних районах країни, і дає молодій людині можливість підвищити освітній рівень, отримати нові вміння та навички, допомогти з вибором професії.

В Україні, інклюзію, здебільшого, відносять до учнів, які мають інвалідність, або тих, в яких є особливі освітні потреби. Однак у Великій Британії дану систему застосовують і до осіб, які перебувають на стадії «ризик», для настановлення їх на шлях виправлення, і до осіб, які потребують окремого підходу та постійного нагляду з боку відповідних служб.

Таким чином, вивчення закордонного досвіду діяльності ювенальної юстиції та запровадження найкращих практик в Україні дасть можливість акцентувати увагу на перевазі виховних заходів над каральними у роботі із «тяжкими» дітьми.

1. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: Учеб. пособие. 2-е изд., испр., доп. Москва: Дело, 2001. 272 с.

Онишко О. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ПОЛЬЩІ (1921–1939 рр.)

Західно-українські землі у складі Польщі (1921–1939 рр.), які включали території Східної Галичини і Західної Волині (Львівське, Тернопільське, Станіславське, Волинське воєводства), не мали кодифікованого законодавства, в т. ч. і в царині авторського права. Такий стан речей зумовлювався становленням законодавства Польщі у міжвоєнний період, де Кодифікаційна комісія Польщі лише у 1919 р. розпочала роботу над уніфікацією та кодифікацією польського законодавства. Оскільки до 1918 р. західно-українські землі належали до Австро-Угорщини, то колишнє австрійське законодавство продовжувало діяти аж до прийняття польських нормативно-правових актів. Так, у сфері авторського права був чинним австрійський закон «Про авторське право у сфері літератури, мистецтва і фотографії» від 31 грудня 1895 р. Вказаний закон був чинний аж до прийняття 29 березня 1926 р. закону Польщі «Про авторське право».

На початку XX століття Австро-Угорщина підписала договори з країнами, які надавали авторам взаємний захист, а саме Угорщиною, Францією, Італією, Великобританією, Німеччиною та Румунією. Через неприєднання Австро-Угорщини до Бернської конвенції 1896 р. було видано Акт від 26 лютого 1907 р., згодом включений до Закону Австрії про авторське право 1895 р. (§ 2 (2)), який уповноважував міністра юстиції видати постанови про розширення захисту авторських прав на твори, що користуються захистом, у країнах, з якими Австро-Угорщина не уклала міжнародних договорів у цій сфері. На його основі міністр юстиції Австрії, завдяки заявленій взаємності поширив міжнародний захист на Данію, Швецію, США, Бельгію, Іспанію та Швейцарію [1, с. 16–18]. Крім того, Австрійський цивільний кодекс 1811 р. містив норми про укладення, зміну та припинення видавничого договору (§§ 1172 та 1173).

Австрійський закон про авторське право 1895 р. відходив від концепції власності (авторське право трактувалося як право власності), яка існувала майже до кінця XIX століття. Його головний автор Адольф

Екснер¹, представляючи концепцію створеного ним акту у верхній палаті австрійського парламенту, визначав авторське право як особисте право, яке неможливо було перенести на речі, а лише вказував можливість його відчуження. Така норма визначалася § 16 вищезазначеного закону: «Автор або його спадкоємець міг за договором чи заповітом передати, обмежити або розширити здійснення авторського права іншим особам». Також вказаний нормативно-правовий акт містив можливість подання цивільної скарги про порушення авторського права, не враховуючи наявності чи відсутності кримінального провадження [2, с. 38–43]. Предметом авторських прав були твори літератури, музики та образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, архітектурні твори) та фотографії. Зміст авторських прав полягав у єдиній комерційній експлуатації цих творів. Стосовно творів мистецтва та літератури, строк давності авторського права становив тридцять років після смерті автора, або після публікації твору, якщо воно з'явилося анонімно або під псевдонімом. Стосовно фотографічних творів – через десять років після створення матриці, підготовленої безпосередньо за оригіналом. Авторські права мали абсолютний беззаперечний характер, і у разі порушення ставали підставою для позову про їх визнання, відновлення права та усунення наслідків порушення.

Однак угода, згідно з якою особа обіцяла передати авторські права на свої майбутні твори взагалі або на весь тип таких творів, могла бути розірвана у будь-який час. Право денонсації, скасування якого було неможливим, служило обом сторонам. Термін повідомлення про це сторонам становив один рік, якщо не було погоджено коротший термін. У свою чергу, була визначена і норма допустимості застосування примусових чи захисних заходів щодо авторського права, визначалася можливість спадкування авторського права, можливість публікації або публічного показу твору та повернення до первісного права розпоряджатися ним, коли мета не досягнута зрештою. Австрійське право містило норми і щодо строків тривалості авторського права на твори літератури та мистецтва, що з'явилися анонімно або під уявним іменем, та можливість розкриття ім'я автора через запис до реєстру, що здійснювалося Міністерством торгівлі, а також норми щодо зловживання правом внаслідок умисного внесення неправдивих відомостей в реєстр щодо авторства.

Після закінчення Першої світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії Австрія приєдналася до Берлінської конвенції від 09.09.1886 р.,

¹ Екснер Адольф (1841–1894 рр.) – австрійський юрист і правник, професор римського права Цюрихського та Віденського університетів [3, с. 948–1006]

переглянутої в Парижі 1908 р.² та Додаткового протоколу до неї від 1914 р. Це спричинило потребу в численних змінах і доповненнях до австрійського закону «Про авторське право» 1895 р., які були введені в силу Законом від 13 липня 1920 року. Змінений текст був оголошений повідомленням Секретаріату з питань правосуддя від 31 серпня 1920 р. Наступна зміна була внесена нормативно-правовим актом від 19 грудня 1929 р. У незалежній Польщі Австрійський закон про авторське право 1895 р., був чинний у своєму первісному формулюванні до введення в дію Кодифікаційною комісією закону Польщі «Про авторське право» 1926 р. Берлінська конвенція була ратифікована Польщею 23 травня 1934 р.

Відповідно до ст. 12 закону Польщі «Про авторське право» автор мав право на володіння, користування та розпорядження, відтворювання, поширення та оприлюднення власного твору. Захист особистих прав автора мав місце незалежно від того чи володів він авторським правом чи ні. Це суб'єктивне право автора (лат. – *erga omnes*) розумілося як невід'ємне право власності, а не як сукупність конкретних повноважень. Власник міг здійснювати будь-які дії, не заборонені законом, тому заборони, визначені ст.ст. 13-17 вищевказаного Закону стосувалися інших осіб. У цьому відношенні Закон відходив від усталеної традиції обчислення авторських прав, оскільки зміст авторського права не вичерпувався індивідуальними правами, що свідчить про те, що автор міг будь-яким чином розпоряджатися своїми роботами [5, с. 575–579].

До початку XX століття право творця, навіть якщо воно називалося «право власності», зазвичай, описувалося зовнішніми чинниками, в яких

² Бернська конвенція «Про охорону літературних та художніх творів» від 9 вересня 1886 р., переглянута в Берні 13 листопада 1908 р. і в Римі 2 червня 1928 р. Конвенція встановлювала положення, за якими держави, які її підписали становлять союз із захисту прав авторів щодо їх літературних та художніх творів. Також Конвенція містила визначення, що входило до поняття літературних та художніх творів, встановлювала можливість виключення у національному законодавстві з предмету авторського права політичних та судових промов та механізм висвітлювання таких промов та інших авторських висловлювань у пресі, визначала правові підстави місця походження та приналежності твору, термін охорони авторського права (життя автора + 50 років після його смерті), а також інші положення. Цікавим застереженням було те, що авторська поезія чи проза, опублікована національними ЗМІ чи видавництвами не могла публікуватися в інших державах без згоди автора, а також утворення міжнародної організації охорони літературних та авторських творів у підпорядкуванні союзного уряду Швейцарії [4, с. 1367–1374].

фігурував його предмет. Польський акт у цій сфері був тут значно прогресивнішим – він уникав лазів, які з'явилися в положеннях, що визначали перелік та опис протиправних дій [6, с. 145–150], був новаторським на той час, передбачаючи можливість появи нової техніки в способах використання і поширення твору. Безперечно, він захищав інтереси автора краще, ніж вказаний раніше австрійський закон, що полягав у чіткому визначенні меж авторських прав, як це відбувалося при визначенні змісту права власності.

Важливим досягненням вказаного закону було визначення прав та обов'язків видавця, передбачалася можливість набуття договірних зобов'язань з агентом, який представляв інтереси автора, а також межі їх відповідальності у випадку порушення прав автора.

Автор чи його уповноважена особа не повинні були набувати авторських прав, оскільки на його користь існувала презумпція права. Авторське право, на думку Ф. Золла³ є: «природним, притаманним від народження чи від моменту створення авторського твору, а не надається державним чи приватним органом на підставі права власності» [7, с. 218–222].

Основним принципом, на якому базувалися всі юридичні конструкції у сфері авторського права, було забезпечення повного захисту інтересів авторів. Цьому були підпорядковані керівні ідеї акта, зокрема концептуальне визначення предмета авторського права, дуалізм авторського права та цивільна відповідальність за порушення авторських прав.

Щоб визначена річ стала предметом авторського права, потрібна було наявність двох умов:

1. плід людської уяви автора повинен бути матеріалізований (визначений у матеріальній формі), тобто щоб інші особи мали можливість з ним ознайомитися;

2. повинен був мати оригінальні, лише йому притаманні особливості, якими наділив його автор [8, с. 80–91]. Вказаний підхід до

³ Золл Фридерик (молодший) – професор, ректор Ягельонського університету у Кракові, член Кодифікаційної комісії Польщі (1919–1939 рр.), член Польської Академії Наук. Його наукові інтереси охоплювали сфери речового, авторського та зобов'язального права, а також міжнародного публічного права. Вперше в польській юридичній науці визнавав предмет авторського права, виокремивши значення оригінальної та особистої творчості та розмежувавши майнові та особисті права автора. Крім того, займався створенням правового документації, пов'язаної з приєднанням Австрії до міжнародних конвенцій про захист національної літератури та мистецтва, підготував проект закону про створення в Галичині сільських органів самоврядування. Визнавав принцип прийняття справедливого закону для найкращого способу вирішення правових питань [10].

визначення предмету авторського права був новаторським у міжвоєнний час, оскільки польський уряд 7 травня 1928 р. представив дану концепцію на Конгресі у Римі, де розглядалися пропозиції щодо внесення змін до Бернської конвенції 1908 р. (переглянутої) [9, с. 242].

Правові норми більшості європейських країн того часу авторське право розглядали як право власності, і лише кілька кодексів містили окремі норми щодо захисту прав та інтересів авторів (Німецький закон про авторське право на літературні, музичні, драматичні твори та малюнки 1870 р., Швейцарський цивільний кодекс 1907 р.). Польський закон про авторське право містив чітко визначені норми щодо захисту особистих та майнових прав авторів, які визначалися як «права, подібні до речових», при чому особисті, до яких входили, насамперед, моральні права автора були визначені важливішими за матеріальні [11, с. 9–10].

Позитивним досягненням закону Польщі про авторське право 1926 р. було те, що автор міг вимагати відшкодування моральної шкоди навіть у випадку, коли права власності його на твір не існувало, перейшло до інших осіб, або не мало правових наслідків. Вимога відшкодування могла бути виражена у публічному визнанні, повідомлення про його авторство у друкованих періодичних виданнях та інших джерелах.

Особиста шкода визначалася у випадках, коли мало місце: привласнення авторства, ПБ чи псевдоніму іншими особами; відсутність ім'я автора чи джерело, яке створило даний твір, що спричинило помилкове уявлення про авторство при оприлюдненні твору, або ім'я автора чи джерело умисно подане неправильно; внесення змін, поправок, скорочень чи додатків без згоди автора; авторство чи авторський твір оприлюднювалося всупереч згоди автора; критичні зауваження щодо твору принижували честь і гідність автора [7, с. 22–23].

Таким чином, можна зробити висновок, що авторське право на західно-українських землях у складі Польщі (1918–1939 рр.), на відміну від інших галузей права, було врегульоване достатньо чіткими нормами, оскільки прийнятий 1926 р. закон Польщі «Про авторське право» відповідав, і навіть доповнював міжнародні стандарти та визначав основні критерії поділу авторських прав на матеріальні та особисті, і що було вкрай важливим – містив норми щодо їх захисту та відшкодування шкоди.

1. Dbałowski W., Litauer J.J., Ustawodawstwo autorskie obowiązujące w Polsce, Warszawa: Drukarnia L. Boguslawskiego, 1922. 133 s.

2. Zoll Fryderyk. Polska ustawa o prawie autorskim i Konwencja Berneńska z objaśnieniami. Warszawa-Kraków: Gebertner i Wolff, 1926. VIII, 216 s.

3. Chlamatacz Marcelli. Adolf Exner. *Przegląd prawa i adminisrtacji*. 1899. № 24. S. 948–1006.

4. Konwencja berneńska o ochronie dzieł literackich i artystycznych z dnia 9 września 1886 r., przejrzana w Berlinie dnia 13 listopada 1908 r. i w Rzymie dnia 2 czerwca 1928 r. (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 5 marca 1934 r.). URL:<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19350840515/O/D19350515.pdf>

5. Prawo autorskie (ustawa z 29 marca 1926 r.). URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU1926048028>

6. Zoll Fryderyk. Obowiązek wykonywania w Polsce wynalazków opatentowanych lub zarejestrowanych. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Czasopismo prawnicze*, 1939. S. 145–160.

7. Ustawa o prawie autorskim z dnia 23 marca 1926 r. z materiałami. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. J. Mianiwskiego, 1928. 32 s. URL: http://rcin.org.pl/Content/29869/WA004_12751_U6608_Golab-Ustawa_oh.pdf

8. Ritterman Stefan. Komentarz do ustawy o prawie autorskim. Z przedmową Stefana Sieczkowskiego, wiceministra Sprawiedliwości. Kraków: Frommer, 1937. 384 s.

9. Górnicki Leonard. Rozwój idei praw autorskich: od starożytności do II wojny światowej Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, 2013. URL:http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/42471/Rozwoj_idei_praw_autorskich.pdf

10. Księga pamiątkowa ku czci Fryderyka Zolla. Kraków: Wydawnictwo Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1935. VI, 578 s.

11. Zoll Fryderyk. Znamienny objaw umoralnienia prawa w polskiej ustawie o prawie autorskim. Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936. 19. s.

Онишко О. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),
Залужна Х.М.,
курсант
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Необхідність вдосконалення конституційного врегулювання суспільних відносин продиктовані практикою застосування положень Конституції України, виявленням та необхідністю усунення в її змісті певних

недоліків, а саме, недостатності гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина у сфері гендерної рівності, недоліків в організації та функціонуванні державного механізму щодо урівняння можливостей жінок і чоловіків, недосконалості системи стримувань і противаг, яка мала б забезпечувати збалансованість та єдність цього механізму.

За останні роки у сучасних конституціях розвинутих країн світу розширюється правове регулювання принципу рівності жінок і чоловіків: якщо на початковому етапі формування основних законів конституційні тексти містили лише норми про рівність політичних прав, рівний доступ жінок і чоловіків до отримання виборних мандатів і виборних посад (преамбула Конституції Французької республіки 1946 р.), то згодом зміст вказаного принципу було істотно розширено і посилено. Зокрема, ст. 1 Конституційного закону Французької Республіки від 23 липня 2008 р. визначає принцип рівності не тільки прав жінок і чоловіків, а й їхніх обов'язків [1].

Досвід останніх десятиліть засвідчує, що формування громадянського суспільства багато в чому залежать від того, наскільки активно до цих процесів долучиться українське жіноцтво. А це станеться тільки тоді, коли в країні буде забезпечено гендерну рівність (гендер – стать людини в суспільному прояві), викорінено будь-які форми дискримінації за статтю. Ця проблема не існує лише в українському суспільстві. Завдання забезпечити гендерну рівноправність гостро ставиться на міжнародному рівні. Так, на Четвертій всесвітній конференції зі становища жінок у Пекіні (1995 рік) було прийнято Платформу дій, яку затвердила П'ята сесія Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Вказаним міжнародним документом, до якого приєдналася і Україна було розширено можливості і поліпшення становища жінок, включаючи право на свободу думки, совісті, релігії, та переконань, сприяючи, таким чином, задоволенню моральних, етичних, духовних та інтелектуальних потреб жінок і чоловіків, або індивідуально разом з іншими, і завдяки цьому гарантуючи їм можливість повної реалізації свого потенціалу в суспільстві при формуванні свого життя відповідно до своїх власних сподівань [2].

Ратифікація Україною у 1980 р. Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» на державному рівні підтвердила намір реалізувати на практиці ідеї рівноправності між жінками й чоловіками в усіх сферах економічного, політичного, соціального, культурного, громадського життя країни. Ст. 7 вказаної Конвенції підкреслює важливість присутності жінок у політичному житті їхніх країн: «... забезпечення жінок на рівних умовах із чоловіками права: а) голосувати на всіх виборах та громадських референдумах та право на участь б) беруть участь у формуванні та реалізації державної політики, займають державні посади та виконують усі державні функції на всіх

рівнях управління». Однак, залишаються нератифікованими, наприклад, такі важливі документи, як «Декларація про ліквідацію насилля щодо жінок», окремі конвенції Міжнародної Організації Праці у сфері забезпечення прав жінок, тощо.

Роль жінок у демократичних процесах також підкреслюється резолюцією Генеральної Асамблеї від 2011 р. про участь жінок у політиці, який підтверджує, що «активна участь жінок на рівних з чоловіками на всіх рівнях процесу прийняття рішень необхідна для досягнення рівності, сталого розвитку, миру та демократії». Незважаючи на прогрес у нормативній сфері та універсальність цих цілей, для багатьох жінок вони все ще знаходяться поза їх досяжністю. Кількість жінок у представницьких органах зростає надто повільно – у парламентах вони все ще становлять менше п'ятої частини всіх представників і залишаються слабо представлені в місцевих органах, які приймають рішення, наприклад, в якості міських голів або членів місцевих рад. Жінки все ще недостатньо представлені на виборних посадах, і більшість країн все ще сильно відстають у досягненні критичної мас [3, с. 14–19].

У Розділі II ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначений основні напрями забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок. Він стосується установ та організацій, які наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та органів державної влади зокрема, Верховної Ради України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Кабінету Міністрів України. В окремих розділах Закону зазначено про забезпечення гендерної рівності в окремих сферах публічного життя, як от громадсько-політичній сфері (участь у виборчому процесі, державній службі та органах місцевого самоврядування), соціально-економічній сфері (у працевлаштуванні, у сфері підприємництва, соціального захисту), у сфері освіти [4]. Однак, нормативно-правова база створена, але реальні механізми його дії Закону відсутні, відсутня також відповідальність органів та посадових осіб за порушення вимог щодо гендерної рівності у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Державна соціальна програма забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року теж спрямована на забезпечення гендерної рівності у суспільно-політичному житті держави та суспільства. Чинна система запобігання дискримінації щодо жінок залишається неефективною. Ніяк не сформується єдиний політико-правовий підхід, спрямований на комплексне розв'язання питань, пов'язаних з дискримінацією жінок.

Гендерні цілі, методи та підходи все більше стають актуальними як в світовому глобальному розвитку людства, так і в українських реаліях. Однією

з найскладніших економічних проблем країни є фемінізація бідності. Зростання безробіття, зменшення реальної заробітної платні, скорочення прибутків сім'ї важким тягарем лягають на плечі українських жінок. В усіх галузях професійної діяльності жінки отримують близько 70 % від заробітної плати чоловіків за виконання рівноцінної роботи. Приватна ж система перепідготовки надто дорога і не може гарантувати подальшого працевлаштування. Жінки стають небажаною робочою силою, оскільки працедавці не хочуть обтяжувати себе більшими, порівняно з чоловіками, витратами на забезпечення їх соціальних гарантій [5].

У бізнесовій сфері жінок-підприємців значно менше, ніж чоловіків. Їх доступ до фінансових і матеріальних ресурсів утруднений внаслідок нерівних стартових умов. Найвірогідніший донор робочих місць для жінок – сфера малого бізнесу, але його розвиток гальмують недосконале законодавство, правова та соціальна незахищеність. Нині ми безпосередньо зіткнулися з молодіжним безробіттям, міграцією, проблемами маргіналів, наркоманією, зростанням злочинності, виникненням великих груп молоді чоловічої і жіночої статі, які потребують інтенсивної соціальної підтримки [6, с. 71–76].

На сьогодні дівчата й молоді жінки, які становлять в Україні 54 % представників своєї вікової категорії, відчують тягар подвійних проблем – молодіжних і жіночих, зумовлених специфікою соціальних ролей і статусу, особливостями процесів соціалізації. Молодих жінок удвічі більше, ніж молодих чоловіків, зайнято малокваліфікованою працею, хоча за рівнем освіти жінки чоловіків випереджають.

Статистика щодо статевого розподілу зайнятих свідчить про існування гендерної сегрегації в економіці. Так, спостерігається значне домінування жінок, порівняно з чоловіками, серед технічних службовців (83,5% проти 16,5%); працівників сфери торгівлі та послуг (67,5% проти 32,5%); фахівців (64,6% проти 35,4%); професіоналів (61% проти 39%), натомість чоловіки переважали серед кваліфікованих робітників з інструментом (86,3% проти 13,7%) та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування (83,8% проти 16,2%) [7].

Протиріччя гендерної проблеми в українському контексті полягає в тому, що, з одного боку, формування ринкових відносин, процеси первісного нагромадження капіталу, часткова деіндустріалізація, тимчасова депресія соціальних галузей та формування ринку праці об'єктивно посилюють дискримінацію жінок, обумовлюють виштовхування значної їх частини у сферу домашнього господарства, збільшення жіночого безробіття та реальну можливість перетворення жінок на групу соціального ризику.

З іншого боку, все це відбувається на тлі загальносвітової тенденції збільшення залучення жінок до економічного життя, політичного

управління, підвищення їх соціально-культурної ролі. Для покращення ситуації в Україні необхідно:

1. створити спеціальні департаменти із гендерних питань в системі місцевого самоврядування;

2. внести до переліку посадових обов'язків Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини норму щодо здійснення контролю за дотриманням принципу рівноправності жінок і чоловіків; створити спеціальні агенції (офіси, відділи) в системі Національної поліції з розслідування випадків порушення прав людини, в тому числі й прав жінок.

Актуальною проблемою сьогодення є розробка та використання вже існуючих спеціальних методик виявлення і правильного документування випадків дискримінації за ознакою статі для притягнення винних до відповідальності. Необхідно залучати до цієї діяльності членів правозахисних і жіночих організацій, які вже мають досвід такої роботи. Належить зробити все можливе для підтримки державними установами проектів і програм, розроблених жіночими неурядовими організаціями (далі – ЖНУО), спрямованих на реалізацію соціальної політики. Багато запровадити систему державних грантів для ЖНУО (з метою проведення гендерних досліджень, створення альтернативних або додаткових програм і проектів перекваліфікації, соціального захисту, соціально-психологічної адаптації, розвитку малого бізнесу, створення ефективного механізму контролю, моніторингу існуючих економічних стратегій, систем кредитування, зайнятості, соціальної політики держави).

Об'єктивні реалії суспільного життя висувають на перше місце саме соціально-економічну ознаку становища жінки в суспільстві, яке зумовлює зміст і характер її політико-правового статусу. Факторами, що визначають соціально-економічне становище жінки в суспільстві, є: стан соціально-економічного розвитку держави і суспільства; стан навколишнього середовища; рівень розвитку медичної, соціально-побутової, культурно-освітньої інфраструктур країни; характер суспільної етики і моралі [8].

У політичному житті держави участь жінок зростає, однак надзвичайно повільно. Політизація жіночої свідомості виявляється в особливостях їхньої електоральної поведінки, представництва у різних політичних партіях і фракціях Верховної Ради України. Сьогодні в Україні діє більше 30 всеукраїнських жіночих організацій, 5 жіночих партій. В областях та районах створено більше тисячі жіночих об'єднань. Однак, треба визнати, що українській жінці ще не вистачає політичної освіченості і загартованості. Ще однією важливою особливістю, яка визначає участь жінки у політичному процесі, є соціально-психологічна готовність суспільства поставити жінку-політика на один рівень з чоловіком. Для підвищення цієї участі жінкам потрібно проявляти

активну громадську позицію, активізувати свою роботу у вже існуючих партіях, створювати і очолювати нові партії, а також ініціювати збільшення гендерних квот шляхом внесення змін у чинне законодавство.

Таким чином, питання гендерної рівності повинні враховуватися у всіх аспектах створення та реалізації політики, суспільно-державних програм чи проєктів. Мова йде про аналіз ситуації, постановку цілей, планування та здійснення заходів, а також про їх моніторинг та оцінку рівня участі жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Метою політики рівності повинно виступати вирівнювання життєвої ситуації чоловіків та жінок, тобто забезпечення рівності обох статей. Рівність статей передбачає однакову суспільну вартість, тобто рівні права та рівні обов'язки та рівний доступ до матеріальних благ та можливостей розвитку (фізичного, духовного, матеріального, кар'єрного).

Місцева та регіональна демократія повинна забезпечити однакову можливість створення та доступу жінок і чоловіків до найважливіших аспектів суспільного життя, таких як: життєві потреби, безпека, громадський транспорт, робочі місця та здоров'я. Крім того, повне залучення жінок до створення та реалізації місцевої та регіональної політики дає можливість врахувати їх життєвий досвід, застосування інновацій та творчий підхід до вирішення проблем.

1. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.) : станом на 30 серпня 2015 р. : пер. з фр. Укладач П. В. Романюк. Харків : Право, 2015. 68 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/127/1-13.pdf>

2. Пекінська декларація. Прийнята на Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507

3. Żukowski Arkadiusz, *Partycypacja wyborcza kobiet : wyzwania i dylematy*. Toruń : Centrum Studiów Wyborczych. Wydział Prawa i Administracji. Uniwersytet Mikołaja Kopernika : Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa "Dom Organizatora", 2011. С. 14–19

4. Марценюк Т. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін. URL: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/gender_block_editfinal.pdf

5. Фемінізація бідності в Україні: передумови, причини та наслідки. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2017.02.060>

6. Кремешна Тетяна. Статус жінки в суспільстві як дзеркало його цивілізованості. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 71–76. URL: https://nbuv.gov.ua/j-pdf/PoMe_2004_3_10

7. Принцип гендерної рівності в економічній сфері: ситуація de-

facto. URL: <http://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>

8. Kubacka Anna. Kobiety w polityce aspiracje i praktyka. URL: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta>

Орешкова А. Ф.,

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Сучасний динамічний державно-правовий розвиток України актуалізував питання щодо дослідження всієї сукупності чинників, які формують основу демократичної, правової держави. В Українській державі потребують вирішення систематичні порушення прав громадян, необхідність заперечення соціальної цінності життя, здоров'я та всебічного розвитку людини. Проте, слід акцентувати увагу, що звернення до проблематики забезпечення прав людини як з боку науковців, так і практичних працівників детерміновано не тільки глибокими трансформаційними змінами в політичній, соціально-економічній, культурній та інших сферах. Серед низки існуючих проблем, перед дослідниками і практиками постають різні проблеми, але найбільшочішою з них є забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб внаслідок анексії Автономної Республіки Крим та збройного конфлікту на Сході України.

Питанню забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб присвячені праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема: В. Антонюк, Б. Бабіна, О. Бандурки, І. Беззуб, О. Гончаренко, Г. Гудвін-Гілла, М. Кобець, О. Котляр, К. Крахмальова, О. Малиновської, Є. Микитенка, А. Монаєнка, Р. Наджафгулієва, О. Новікової, В. Потапової, М. Сіранта та ін. Проте, актуальними і майже недослідженими залишаються питання щодо функціонування громадських організацій у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

У контексті досліджуваної проблеми можемо зазначити, що органи державної влади, місцевого самоврядування та громадські організації не зважаючи на те, що вони є окремими елементами політичної системи суспільства, що передбачає самостійне вирішення питань, які належать до їх компетенції вони мають тісну взаємодію. Демократична, правова держава підтримує незалежність громадських організацій, а вони у свою чергу допомагають державі у вирішенні завдань політичного, соціально-економічного та культурного значення

тощо. В демократичних країнах ключовою складовою державної політики та важливим індикатором їх розвитку є участь громадських організацій у сфері ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Загалом чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО) за весь період воєнного конфлікту залишається майже стабільною. Так, станом на кінець 2015 р. в Україні було взято на облік 1 млн. 678 тис. 587 осіб; на кінець 2016 р. – 1 млн. 650 тис. 410 осіб, на кінець 2017 р. – 1 млн. 493 тис. 536 ВПО. За офіційними даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, сьогодні в Україні зареєстровано 1 млн. 512 тис. 303 переселенці з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим [1].

Як зазначила В. Смаль, у будь-якому разі, чисельність переселенців в Україні значна – більша, ніж чисельність населення багатьох країн світу у тому числі європейських (наприклад, населення Чорногорії складає 647 тис., а Естонії – 1 млн. 265 тисяч осіб) [1]. Зважаючи на те, що Україна за кількістю ВПО посідає перше місце в Європі актуальним напрямком діяльності державних інститутів та місцевих органів влади є вирішення практичних питань щодо забезпечення прав і свобод цієї категорії громадян. Проте, ряд нагальних завдань взяли на себе суб'єкти громадянського суспільства, а саме: громадські об'єднання, волонтери та волонтерські організації, що є різновидом благодійних організацій.

Щодо взаємодії громадських організацій з державними структурами Л. Ковальчук, визначає такі її основні напрями, як: спільна робота над формуванням державних документів; лобіювання прийняття розроблених документів з необхідним фінансуванням для їх реалізації, моніторингу та оцінки; делегування надання послуг з боку держави громадським організаціям [2, с. 22-28]. Проте, на її думку, існують також специфічні форми організації взаємодії.

Перш, ніж перейти до аналізу ролі національних громадських та міжнародних організацій у сфері ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, акцентуємо увагу на положеннях Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб», а саме ч. 2 ст. 16 «органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики щодо вирішення питань внутрішньо переміщених осіб», а також ч. 3 ст. 16 «державний нагляд та контроль за дотриманням законодавства громадськими об'єднаннями, що надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, здійснюють органи державної виконавчої влади та органи місцевого

самоврядування у порядку, визначеному законом» [3].

Так, однією із особливостей організаційного забезпечення реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є активне залучення до реалізації завдань органів державної влади та місцевого самоврядування саме громадських організацій. Наприклад, у Плані заходів з виконання Комплексної державної програми щодо внутрішньо переміщених осіб до 2017 року, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094 [4], що реалізуються, зокрема і за кошти державного бюджету, виконання одинадцяти з двадцяти завдань щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції внутрішньо переміщених громадян України передбачене за участі громадських об'єднань, а одне завдання – із залученням міжнародних організацій.

Слід акцентувати увагу, що участь громадських організацій у забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є ефективнішою, ніж органів державної влади та місцевого самоврядування у зв'язку з тим, що прийняття відповідного законодавства та покладення певних функцій на органи державної влади та місцевого самоврядування мали місце не відразу після початку вимушеного внутрішнього переміщення. Так, Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», що охопив і осіб, які вимушено переміщувались з Криму, потребував два місяці на прийняття [5], Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», вісім місяців після офіційно встановленої дати початку тимчасової окупації (20.02.2014 р.) [6], а створення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб відбулося більш ніж два роки потому. Тому національні громадські та міжнародні організації, на початку масового внутрішнього переміщення брали на себе основний тягар і продовжують активно діяти у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Що стосується Дніпропетровської області, то на обліку 71 868 (54 192 сімей) ВПО з них 27 523 осіб працездатного віку, 12 603 дітей, 3 082 інваліди та 28 451 пенсіонер. Так, починаючи з окупації Автономної Республіки Крим та з початком проведення антитерористичної операції, Дніпропетровська область стала регіоном, який не лише є лідером за кількістю зареєстрованих учасників антитерористичної операції та осіб, що отримали статус учасника бойових дій, а і входить у п'ятірку регіонів з найбільшою кількістю зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб. Переважній більшості із вказаних категорій осіб допомога вкрай необхідна саме на безоплатній основі. Відсутність їх підтримки зумовлює виникнення вагомих проблем у фінансово-економічній (навантаження на державний бюджет у сфері соціальних виплат і гарантій; виключність зазначених

категорій з процесів наповнення бюджетів); соціальний (підвищений рівень безробіття і напруження на ринку праці; підвищений рівень напруженості у суспільстві), безпековий (загроза внутрішніх хвилювань; створення організованих злочинних угруповань, тощо) та інших сферах, негативну впливають на рівень криміногенної ситуації в регіоні та державі у цілому (підвищення рівня правопорушень).

В Дніпропетровській області діють громадські організації та благодійні фонди, які надають допомогу внутрішньо переміщеним особам. Зокрема це: БО «БФ «Допомога Дніпра», БФ «Карітас Донецьк», БО «БФ «Право на захист», Фонд «Українська перспектива» громадські організації: ГО «Місто миру», ГО «Різні та рівні», ГО «Жіноча сотня», ГО «У єднанні сила», Дніпропетровська обласна організація Товариства Червоного Хреста України разом із районними організаціями Червоного Хреста, а також внутрішньо переміщеним особам надають допомогу окремі волонтери. Зазначеними організаціями надається юридична, психологічна допомога, проводяться тренінги, семінари та круглі столи щодо налагодження комунікацій між внутрішньо переміщеними особами, владою та місцевими громадами.

Значну роль у ефективному забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб відіграють, наприклад, такі міжнародні організації, як: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, Фонд Народонаселення ООН в Україні тощо, серед національних громадських організацій провідна роль належить – «Ла Страда-Україна», «Асоціація українських правників» тощо. У своїй діяльності вищезазначені організації: організовують семінари, тренінги, круглі столи, конференції, на яких підтримуються дискусії щодо ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; збирають, узагальнюють та розповсюджують інформацію у вигляді інформаційних навчально-методичних та наукових матеріалів, що в подальшому може бути використано органами державної влади та місцевого самоврядування в їх практичній діяльності тощо.

Громадські організації у своїй діяльності співпрацюють не лише з органами державної влади та місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, а й зі спеціалізованими установами та структурами, в тому числі науковими, науково-практичними. Наприклад, Національна академія правових наук України акумулює творчий потенціал, як наукових установ, так і навчальних юридичних закладів. Національна академія правових наук України відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» [7] та Статуту Національної академії наук України [8] є вищою

державною науковою організацією України, і (за згодою) може бути залучена до виконання такого державного завдання як визначення рівня соціальної адаптації та інтеграції переселених громадян (в рамках створення системи моніторингу та оцінювання ефективності заходів щодо інтеграції, адаптації та захисту переселених громадян як на регіональному, так і на національному рівні), на виконання Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселились з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України на період до 2017 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094 [4]. Також, наукова установа активно бере участь у реформуванні нашої правової системи і законодавства, що у свою чергу, сприяє ефективному забезпеченню прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Усвідомлюючи потребу розв'язання практичних проблем забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб для представників правничої науки, постало нагальне питання щодо створення відповідного наукового підрозділу в Україні.

У контексті вищезазначеного, важливою подією у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених та розвитку наукового потенціалу Дніпропетровського регіону є створення в лютому 2017 року на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ наукового підрозділу «Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб та забезпечення гендерної рівності» (далі – Лабораторія), метою діяльності якої є захист прав і свобод людини і громадянина, прав ВПО, осіб, які постраждали від гендерної нерівності, гендерного насильства, в тому числі насильства в сім'ї, як у мирний час, так і в умовах конфлікту. Для реалізації вищезазначених завдань Лабораторія здійснює такі функції: проводить наукові дослідження з проблем правового статусу ВПО; розробляє пропозиції до чинних нормативно-правових актів та тих, проєктів які розробляються, а також до методичних рекомендацій у цій сфері; надає науково-правові висновки на запити фізичних та юридичних осіб із питань правового статусу ВПО; бере участь в організації та проведенні науково-практичних конференцій, семінарів, «круглих столів» тощо; здійснює аналіз національного законодавства, діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних та судових органів, а також здобутків вітчизняних і зарубіжних дослідників; оформляє результати досліджень у вигляді поточних та заключних звітів, пропозицій до чинного законодавства та проєктів нормативно-правових актів, методичних рекомендацій, наукових публікацій у вітчизняних і закордонних виданнях.

В контексті здобутків Лабораторії можемо акцентувати увагу на

найбільш вагомих: практичне надання через юридичну клініку «Істина» та громадську приймальню Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області правової допомоги особам, які постраждали від гендерної дискримінації, гендерно обумовленого насильства, сприяння захисту прав ВПО на регіональному рівні; реалізація: загальнонаціонального правопросвітницького проекту Мін'юсту «Я маю право», Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та Національної стратегії у сфері прав людини, Концепції вдосконалення інформування громадськості з питань Євroatлантичної інтеграції України та ін.; фахова реалізація Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р. та відповідного Плану заходів Міністерства внутрішніх справ України щодо виконання Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року; участь у заходах Програми розвитку сімейної та гендерної політики у Дніпропетровській області 2012-2021 роки, а також реалізація Стратегії розвитку гендерної і сімейної політики у Дніпропетровському регіоні, тощо.

Отже, в Україні значна кількість державних завдань щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб реалізується за сприяння національних та міжнародних громадських організацій. Проте, слід зазначити, що взаємовідносини національних громадських та міжнародних організацій з органами державної влади та місцевого самоврядування повинні ґрунтуватися на взаємній повазі, що проявляється в урахуванні інтересів обох сторін. У реформуванні нашої правової системи і законодавства активно беруть участь.

1. Закірова С. Юридичні підсумки 2018 року та очікування від 2019 року для внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4108:yuridichni-pidsumki-2018-roku-ta-ochikuvannya-vid-2019-roku-dlya-vnutrishno-peremishchenikh-osib-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.

2. Ковальчук Л. Взаємодія органів державної влади і громадських організацій у вирішенні проблем сім'ї. *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту*. 2010. № 1-2. С. 23-25.

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

4. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів

проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF>.

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації: Закон України від 15.09.2015 р. № 685VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/685-19>.

7. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України 07.02.2002 р. № 3065-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3065-14>.

8. Статут Національної академії наук України: зареєстрований наказом Міністерства юстиції України 11.06.2002 р. № 47/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001550-02>.

Панкевич К. О.,

студент

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ПРАВОВА ПРИРОДА ІПОТЕЧНИХ І ЗАСТАВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Розвиток заставних правовідносин та їх правове регулювання беруть свій початок ще з часів становлення римського права. Однак все більшої актуальності цей правовий інститут набуває з виникненням та розвитком ринкових відносин і надалі потребує ґрунтовного дослідження з урахуванням постійних змін соціально-економічних умов життєдіяльності суспільства.

Важливість дослідження обраної теми полягає в тому, що правова природа визначає сутність відносин і механізми їх врегулювання. Йдеться про те, що якщо неправильно визначати природу відносин, їх приналежність до певної групи, то виникатимуть і проблеми у практиці застосування норм законодавства.

Ця проблема є первинною, методологічно визначальною. Саме тому, перш за все, необхідно провести дослідження теоретичного, базисного матеріалу, задля того, аби можна було уникнути правових колізій та спорів в подальшому між учасниками правових відносин.

Щодо характеристики заставних правовідносин, то варто, насамперед, звернути увагу на їхню двояку природу. Фактично існує три найбільш

поширених позиції щодо визначення природи заставних правовідносин. Відтак, одні вчені відносять заставу до речових правовідносин, інші – до зобов'язальних, а треті вважають заставні правовідносини такими, що поєднують в собі як зобов'язально-правові, так і речово-правові елементи.

Вважаю за необхідне виділити окремі ознаки застави, за допомогою яких можна буде зробити висновок до якої групи правовідносин її відносити. Як зазначає Щеннікова Л. В., можна виділити п'ять властивостей права застави, що характеризує його як речове право. Першою такою властивістю є матеріальність предмета застави; другою – те, що заставне право є правом на чужу річ; третьою – особливий зміст заставного права, який полягає у певних можливостях для заставодержателя щодо заставленого майна, у своїй «мірі панування» над матеріальною річчю; четвертою – наявність «права слідування», яке полягає у тому, що в разі переходу права власності на заставлене майно від заставодавця до іншої особи, право застави зберігає свою силу; останньою, п'ятою такою ознакою заставного права є всезагальний характер захисту цього права [1, с. 224].

Позицію про те, що заставу варто відносити до зобов'язального права, підтримує у своїй праці Смирнова В. В. Вона зазначає, що застава – це один із способів (найбільш поширений і дієвий) забезпечення належного виконання зобов'язань. Застава не існує сама по собі, а завжди має похідний характер від забезпеченого нею конкретного договору і повинна забезпечувати його виконання і відшкодування збитків внаслідок порушення умов цього договору [2, с. 206]/

Ще одна позиція висвітлена О. Загорулько полягає у тому, що різні види застави можна поділити на два види: застави, що мають речовий характер (заклад рухомих речей, іпотека) та застави, що мають зобов'язальний правовий характер (застава прав, товарів в обороті або у переробці) [3].

Звертаючи увагу на міжнародну практику і аналізуючи законодавство інших країн, бачимо, що заставу відносять до речово-правових інститутів, вказуючи на це безпосередньо у визначенні поняття в кодексах та законах. Зокрема у законодавстві таких країн як Польща, Швейцарія, Франція, застава розглядається у розумінні речового забезпечення зобов'язання, що виникає на основі договору або закону.

Натомість в українському законодавстві застава виступає своєрідною гарантією (способом забезпечення) того, що боржник виконає своє зобов'язання перед кредитором. Про це свідчить визначення, яке міститься у ст. 1 Закону України «Про заставу».

Отже, у чинному Законі України було враховано лише властивості інституту зобов'язального права, ігноруючи речовий характер цих правовідносин. Такий підхід є суб'єктивним і має проблемний характер,

адже може викликати певні правові колізії на практиці.

Далі розглянемо, які є підходи до визначення правової природи одного з видів застави – іпотеки. Іпотека – це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника. Саме таке визначення іпотеки наводиться у статті 1 Закону України «Про іпотеку».

У ст. 575 ЦК іпотека визначається як застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи.

Виходячи з аналізу судової практики застосування судами законодавства, яке регулює іпотеку як заставу нерухомого майна, вбачається, що Верховний Суд дійшов висновку, що безпосередньо законом №898-IV вже визначено похідний характер іпотеки від основного зобов'язання. Вона є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору, а отже, іпотека не може існувати самостійно без зобов'язання. Недійсність договору, забезпеченого іпотекою, тягне за собою й недійсність іпотеки.

Законодавець у Цивільному кодексі України включає іпотеку до окремих видів застави, розміщуючи при цьому положення про неї у Книзі п'ятій «Зобов'язальне право».

Отже, на основі вищевикладеного матеріалу можемо зробити висновок, що як законодавець, так і Верховний Суд дотримуються позиції приналежності іпотеки до зобов'язально-правового інституту права. Однак, вважаю, що таке тлумачення і відповідно застосування не повністю відповідає змісту та призначенню інституту іпотеки.

Щодо визначення правової природи іпотеки у наукових дослідженнях, то тут виникла аналогічна дискусія як й щодо природи заставних правовідносин в цілому.

Рев'юк Н. В. зазначає, що можна виокремити певні ознаки іпотеки, котрі характеризують її як зобов'язально-правовий інститут, та як речово-правовий. Відтак, науковець виділяє такі властивості зобов'язального права у іпотеки:

- забезпечує виконання основного зобов'язання;
- виникає в силу договору, закону, судового рішення, має акцесорний (похідний) характер;
- забезпечує утворення суб'єктивних прав і обов'язків учасників іпотечних правовідносин;
- дає можливість застосовувати правочин – відступлення права вимоги шляхом передачі кредитором своїх прав іншій особі.

Властивості речового права у іпотеки: дозволяє звертати стягнення на заставне майно незалежно від того, у кого воно знаходиться: у першого заставодавця чи третьої особи, оскільки реалізація принципу слідування та перехід права власності на майно до іншої особи не є підставою для припинення речових прав інших уповноважених осіб на це майно.

У відношенні до заставного права, право слідування виражається в праві звернення стягнення на річ, незалежно від того, чи вона знаходиться в першого заставодавця чи в третьої особи.

Із наведеного вище можна зробити висновок про те, що ще при формуванні поняття іпотеки необхідно враховувати як ознаки зобов'язального права, так і речового. Такий підхід дасть змогу йому відповідати своєму змісту та призначенню [4].

Окрім цього, незважаючи на відсутність властивостей речового права у визначенні поняття іпотеки, законодавець у ст. 23 Закону України «Про іпотеку» включає можливість переходу права власності на предмет іпотеки до третьої особи, що є нічим іншим як правом слідування. Відповідно виникає ситуація, за якої, керуючись ст. 1 Закону України «Про іпотеку», іпотекодавець не має права здійснювати передачу права власності на заставне нерухоме майно до третьої особи зберігаючи умови іпотеки, а ст. 23 наведеного вище закону така можливість допускається. Як бачимо, вже ця суперечність не дозволяє однозначно задовольнити вимоги тієї чи іншої сторони, а значить саме тут закладаються правові колізії.

Аналізуючи вищенаведений матеріал, можемо зробити висновок, що існує широке коло проблем та дискусій стосовно визначення природи заставних та іпотечних правовідносин.

На мою думку, у заставних правовідносинах тісно переплелися між собою елементи як зобов'язального, так і речового права. І саме взаємодіючи між собою, вони в результаті дали можливість виникненню такого окремого інституту як заставне право.

Розглядаючи механізм творення заставних правовідносин, не можливо чітко визначити, що саме буде центральною категорією: чи сама річ (майно), що виступає предметом застави, чи зобов'язання, яке забезпечується наданням цього предмету застави. Відтак, заставні правовідносини не змогли б існувати і виконувати покладені на цей інститут права функції ні без першої складової, ні без другої.

1. Щенникова Л. В. Вещное право : учебное пособие. Пермь : Изд-во Пермск. Ун-та, 2001. 240 с.

2. Смирнова В. В. Особливості застави та звернення стягнення на земельні ділянки. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 15. С. 205-207.

3. Загорулько О. І. Заклад, як речовий спосіб забезпечення виконання зобов'язань : автореф. дис. ... канд.. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та процес». Харків, 1997. 164 с.

4. Рев'юк Н. В. Іпотека як господарсько-правова конструкція залучення інвестицій в економіку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Донецьк, 2006. 166 с.

Панкевич О. З.,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФЕНОМЕН МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ: ДЕЯКІ СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Термін «мультикультуралізм», без якого сьогодні важко уявити лексикон соціальних наук, набув популярності у Західному світі у 80-і роки ХХ століття. Очевидно, що він був вже тоді, так само як є і в наш час, багатоаспектним, багатогранним і навіть, відверто кажучи, – доволі розпливчастим, «туманним». Користуючись комп'ютерним сленгом, можна порівняти поняття «мультикультуралізм» із файлом, натомість сам термін – з «ярликом», *покажчиком* файлу. Зрозуміло, що зміст, наповнення «файлу» залежить від позиції (зокрема світоглядно-методологічної) того чи іншого дослідника.

Серед усіх інтерпретацій мультикультуралізму у науковій літературі виділяються два родових значення терміна, по відношенню до яких інші можна вважати похідними та видовими. По-перше, так все частіше позначають факт культурної неоднорідності соціуму, групи, колективу, соціального осередку, культурного явища. У цьому випадку «мультикультуралізм» виступає просто синонімом добре відомих категорій культурного розмаїття, культурної гетерогенності, співіснування або взаємодії культур, культурної поліфонії тощо. У другому (а насправді первісному, самостійному, а, отже, головному) значенні мультикультуралізм – це філософсько-політична ідейна система, яка постулює культурну неоднорідність як стрижневий принцип організації соціуму. Це суто сучасний концепт як за історичним контекстом свого виникнення, так і за ідейно-ціннісним навантаженням, який він несе. Бо в своїй логіці це концепт глибоко постмодерністський, навіть якщо він парадоксальним чином стимулює проникнення в західні «постмодерністські» суспільства елементів раннього модерну, домодерну та архаїки [1].

Із щойно вказаною позицією фактично солідаризується вітчизняна

дослідниця С. Дрожжина, виокремлюючи *deskриптивні* («співіснування в єдиному політичному суспільстві кількох помітних культурних груп, які бажають і, в принципі, здатні відтворювати свою специфічну ідентичність») та *нормативні* ознаки мультикультуралізму. При цьому нормативний підхід, за її словами, стверджує «виправданість і необхідність для сучасних суспільств докладати зусиль у напрямку підтримки й сприяння матеріальному й духовному процвітанню різних культурних груп, а також поваги до їх ідентичності» [2, с. 97]. Прикметно, що в іншій своїй праці вказана авторка формулює дефініцію поняття «мультикультуралізм» («це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного різноманіття; культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і на державному рівні» [3, с. 94]), спираючись, по суті, саме на нормативний підхід.

У цілому із концептуальними міркуваннями, котрі були наведені у попередніх двох абзацах, можна погодитися. Єдине, що дозволимо собі наголосити – на нашу думку, саму наявність полікультурного суспільства (без чітких «нормативних» ознак) навряд чи можна взагалі означити терміном «мультикультуралізм» у його строгому розумінні.

Слід також приділити увагу аналітичному узагальненню шведського соціолога Г. Терборна, який зазначав: «Поняття «мультикультурність» і «мультикультуралізм» вживаються зазвичай в трьох контекстах. Один із них політичний, в рамках якого наводяться аргументи «за» або «проти» політики мультикультуралізму та відповідного способу управління, причому як прихильники, так і противники користуються цим терміном. Саме в даному контексті в Канаді в 1960-і роки і зародилося це поняття. Інший контекст – емпіричний, deskриптивний або аналітичний. Він має місце в наукових працях і в громадських дебатах, які зачіпають різні прояви культурної неоднорідності суспільства, і найбільш тісно пов'язаний із появою «мультикультурних суспільств». Третій контекст відноситься до соціальної і політичної філософії, до питань соціального і політичного порядку і прав людини в умовах неоднорідності культури того чи іншого суспільства» [4, с.51]. На нашу думку, всі три зазначені контексти є тісно взаємопов'язаними між собою. Емпіричний контекст виступає необхідною базою для двох інших. Водночас філософське підґрунтя, гадаємо, є одним із визначальних чинників як під час громадського обговорення, так і в процесі політичного урядування в полікультурних суспільствах.

На думку Н. Висоцької, численні визначення мультикультуралізму можна згрупувати у кластери навколо кількох провідних тлумачень цього явища: *демографічно-описове*, яке констатує наявність у суспільстві чи

державі етнічно або расово різноманітних сегментів; *програмно-політичне*, що має на увазі конкретні типи програм та політичних ініціатив, призначених реагувати на етнічне розмаїття (саме в такому сенсі термін «мультикультуралізм» був уперше вжитий у доповіді канадської Королівської комісії з питань білінгвізму та бікультуралізму у 1965 р.). Такий підхід має на меті врахування інтересів різних національних груп та забезпечення для них певного ступеня визнання та самостійності, водночас зберігаючи відповідне бачення національної єдності; *ідеологічно-нормативне* – як гасло чи модель політичного активізму, який ґрунтується на соціологічних та етико-філософських ідеях щодо місця людей із культурно відмінними ідентичностями в суспільстві; *соціально-трансформативне*, спрямоване на викорінення расизму, націоналізму, сексизму, гомофобії та здобуття рівності для всіх груп суспільства, тощо; *історико-культурне*, що наголошує, зокрема у США, на важливості вивчення та розуміння якомога більшої кількості культур та взаємодії між ними заради кращого усвідомлення природи американської культури» [5, с. 111-112]. Зазначимо, що свою оцінку демографічно-описового кластера ми вже озвучили вище, коли йшла мова про, як видається, синонімічні категорії – емпіричний контекст (за термінологією Г. Терборна) та дескриптивні ознаки (за термінологією С. Дрожиної). Водночас програмно-політичне, ідеологічно-нормативне та соціально-трансформативне тлумачення, хоча й мають поодинокі певний евристичний потенціал для поглибленого дослідження явища мультикультуралізму, гадаємо, можуть без значних методологічно-пізнавальних втрат бути об'єднані в один, умовно кажучи, «нормативний кластер». Адже саме нормативність уявляється тим «спільним знаменником», тим необхідним елементом, без якого неможливо здійснити ані соціальне трансформування, ані заходи, передбачені політичними програмами.

Коректність нашої позиції опосередковано підтверджують й міркування професора політичної теорії Лондонської школи економіки Ч. Кукатаса, який виокремлює п'ять можливих варіантів реакції державних органів на проблему культурного багатоманіття: ізоляціонізм, асиміляторство, «м'який» мультикультуралізм, «жорсткий» мультикультуралізм й апартеїд [6]. Іншими словами, емпіричний факт полікультурного суспільства може мати наслідком не лише політику власне мультикультуралізму, а спричинити, принаймні, ще три інших можливих варіанти розвитку подій.

Відомий американський соціолог Н. Глейзер визначає мультикультуралізм в умовах США як позицію «щодо расової та етнічної багатоманітності, яка відкидає асиміляцію і уявлення про «плавильний казан» (melting pot) як нав'язані панівною культурою і надає перевагу таким метафорам як «салатниця» (salad bowl) або «яскрава мозаїка», в яких етнічний

і расовий елемент населення зберігає свою чітку відмінність» [7, р.10].

Прикметно, що термін «мозаїка» у розглядуваному контексті, наскільки нам відомо, вперше був ужитий Дж. Гіббоном 1938 року у монографії «Канадська мозаїка» [8]. Географічна прив'язка цієї «піонерської» розвідки видається цілком закономірною, адже саме Канада є першою у всіх відношеннях (як хронологічно, так і за рівнем розвитку нормативних ознак) «мультикультурною» державою у власному розумінні цього слова. Згадаємо, що вже 1971 р. «мультикультуралізм» став офіційним терміном, який позначав новий урядовий курс цієї держави (з гаслом «єдність у багатоманітності»). У червні 1988 року парламентом був ухвалений Канадський акт мультикультуралізму. Відповідно до пункту 3 (1 (b)) цього нормативно-правового документу, політика уряду Канади «повинна визнати і сприяти розумінню того, що мультикультуралізм є фундаментальною характеристикою канадської спадщини та ідентичності, і що він забезпечує безцінний ресурс у формуванні майбутнього Канади» [9].

Отже, розрізнення дескриптивного/нормативного вимірів мультикультуралізму є вираженням дихотомії сущого/належного, як базових категоріальних пар у філософії права та етиці. Відтак схематично аналізоване поняття можна означити:

- 1) як нормативно-ціннісну ідею (належне, повинне) і
- 2) як втілення цієї ідеї в соціальній практиці (мультикультурна соціальна реальність – суще).

Гадаємо, що під таким кутом зору про дескриптивний підхід до розуміння мультикультуралізму може йтися лише у контексті втілення підходу нормативного. Підтвердженням справедливості таких умовиводів може слугувати, зокрема, факт існування в етнічно та расово різноманітній (*дескриптивна* ознака) Південно-Африканській Республіці режиму апартеїду (1948–1991 рр.), офіційна політика якого, спрямована на расову дискримінацію, сегрегацію та гноблення, є, вочевидь, цілковитим антиподом мультикультуралізму.

1. Нарочницкая Е. Мультикультурализм как философско-политическая концепция. URL: http://www.perspektivy.info/book/multikulturalizm_kak_filosofsko-politicheskaja_koncepcija_2013-12-12.htm

2. Дрожжина С. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3(30). С. 96–106.

3. Дрожжина С.В. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 196 с.

4. Терборн Г. Мультикультурные общества. *Социологическое обозрение*. Том 1. № 1. 2001. С. 50–67.

5. Висоцька Н.О. Концепція мультикультуралізму і питання естетики. *Питання літературознавства*. 2009. Вип. 77. С. 110–121.

6. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма. URL: <https://polit.ru/author/209106/>

7. Glazer N. *We Are All Multiculturalists Now*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1997. 196 p.

8. Gibbon J. M. *The Canadian Mosaic. The Making of a Northern Nation*. Toronto: Published by McClelland & Stewart Limited, 1938. 437 p.

9. Canadian Multiculturalism Act. An Act for the preservation and enhancement of multiculturalism in Canada. R.S.C. 1985, c. 24 (4th Supp.). Published by the Minister of Justice. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca>

Панченко О.,

аспірант кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

Верховенство права значною мірою виступає засобом цивілізованого регулювання суспільних процесів та відносин, й правового процесу в цілому. Разом з тим, верховенство права необхідне для регламентації одного із складових елементів правового процесу, як самоорганізації та самоусвідомлення суспільства.

Справді, узгоджене та стійке функціонування суспільства в сучасних умовах вимагають постійної вдосконаленості та усвідомленої діяльності особи, яка базується на призначенні права, а особливо на розумінні верховенстві права. Право в цілому та верховенство зокрема це основні природно-правові цінності, які входять до числа загальнолюдських пріоритетів, які світове співтовариство розглядає як основи формування цивілізації та ефективного його розвитку. Такі цінності та їхня значущість має тенденцію до постійного зростання [1, с. 27].

Феномен верховенства права містить в собі філософсько-правове підґрунтя та аспекти філософії права. Саме ця природно-правова наука (філософія права) допомагає розкрити сам феномен та буття верховенства права, намагається вибудувати адекватне розумінні його природи та сутності.

Сутність феномена верховенства права безпосередньо взаємозалежна від самої сутності людини, її існування та буття, від діяльності й несе в собі особливості певного культурного феномена.

Певна специфіка феномена верховенства права проглядається безпосередньо в його зв'язку з суб'єктом права. У відповідності до того як в людини є духовний та тілесний світ, так і в усіх багатоманітних видах культури (феноменах) міститься певна форма та природно-ідеальний зміст. Як і в праві, так і у верховенстві права можна віднайти ці обидві сторони (предметну та духовну), що знайшло своє відображення в позитивному та природному праві, яке в свою чергу активно впливає на формування та реалізація вказаного правового явища.

Безперечно, верховенство права в певній мірі залежить від природно-правової діяльності держави та суспільства. В процесі існування людства, з виникненням різниці конфліктів та суперечок, та різних виборів їхнього вирішення верховенство права відіграє роль, яка дозволяє глибше зрозуміти призначення права, й в кожному випадку допомагає врегулювати людські відносини при цьому скоректувати (для загального блага) та пізнати основи людського буття.

Для того, що розгледіти буття культурного феномена верховенства права потрібно мати філософські основи та теоретичні позиції та практичні навички його застосування (що характерно в першу чергу для юриста) в професійній діяльності правника та громадянській позиції суспільства.

Таке усвідомлення характерне для сфери практичного застосування верховенства права, що визначається домінуючими наповнювачами правосвідомості та правовим баченням світу, що в свою чергу впливає на формування інших правових категорій (справедливість, рівність, гуманність, чесність) й права в цілому [2, с. 69].

В першу чергу верховенство права як феномен допомагає вирішенню конкретним питанням та проблемам, при цьому більш чітко дає можливість зрозуміти та усвідомити свою власну позицію (під час розв'язання конфлікту) та впорядкувати предметні знання, що дає можливість по-новому подивитися на предмет конфлікту, розгледівши державно-правові закономірності та форми їх прояву в окремих сферах життя в сучасному новому світі.

Будь-яке правове явище чи правова подія (й верховенство права зокрема) має свою певну мету та ціль. Ціль верховенства права донести кожному члену суспільства природно-правову потребу у верховенстві саме права [3, с. 41], його сутності та призначенні для ефективного та правомірного регулювання суспільних відносин та підняті рівня та якості життя людини.

Для верховенства права та його розвитку в демократичній державі та правовому суспільстві характерно виконання світоглядної та просвітницької функції. Перша функція містить в собі знання про місце

верховенства права в правовій системі та житті людини та суспільства в цілому. При цьому вказана функція допомагає сконструювати карту світу правової реальності як сфери буття людини [4, с. 315]. Регулятивний момент який пропонує вказана функція полягає в оформленні вже існуючого знання про верховенство права загалом у вигляді способу його усвідомлення, як змістовно-осмисленої конструкції, яка в свою чергу розкривається на основні ідеї права.

Верховенство права тісно переплітається з поняттям правової дійсності та морально-правової чи соціально-правової її складової. Розглядаючи правову реальність потрібно знати та розуміти природне та позитивне право, при цьому обидва ці поняття потребують доповнення з боку ідеального права [5, с.177].

Ідеальне право – це комплекс дійсностей, які покликані розв'язувати питання про те, яким повинно бути право, яка його ідеальна модель, його сфера буття. А верховенство права є прообраз та модель ідеального права, яке в свою чергу впливає на природне та позитивне право, надаючи ціннісні параметри буття права, формуючи соціально-правову реальність, яка має й трансцендентні й антропологічні ознаки [6, с. 81].

Верховенство права по своїй сутності має подвійний характер – основи природного та позитивного права. Розглядаючи сутнісний аспект верховенства права не можливо минути соціокультурні основи буття вказаного явища. Критичний аналіз якому піддається верховенство права пов'язаний з правовою реальністю та фундаментальним його значенням та способах осмислення цієї реальності.

1. Чміль Б.Ф. Право, правова держава, громадянське суспільство як досягнення цивілізації / Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників ОВС. Київ, 2005. С. 20–28.

2. Правовые ценности: история и современность / Под. ред. В.С. Нерсесянца. Москва: 2000. 256 с.

3. Ролз Дж. Теорія справедливості. Київ: Основи, 2001. 231с.

4. Петрова Л.В. Фундаментальні проблеми методології права. Харків: Право, 2008. 416 с.

5. Бачинин В. А. Антитеза естественного и позитивного права: философско-культурологический анализ. *Общественные науки и современность*. 1999. № 6. С. 76-87.

6. Кравець В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів: Автореф. дис... кандидата юридичних наук: 12.00.12. Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2003.16 с.

Процевський В. О.,
декан юридичного факультету,
доктор юридичних наук, професор,
член Науково-консультативної ради
Конституційного Суду України
(Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди)

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БАЛАНСУ ПРИВАТНО-ПРАВОВОГО І ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Досягнення римського права в його класифікації на приватне і публічне стало надбанням всього людства в процесі розвитку цивілізацій від ізоляціонізму до глобалізації. Однак розуміння і правове регулювання співвідношення двох частин цілого зазнавали циклічних витків разом із всесвітньо-історичним розвитком і локальних звивистих відхилень в окремих країнах.

В Україні радянського періоду приватне право було зведено нанівещь монопольним публічно-правовим регулюванням. Від часу проголошення Україною державної незалежності з 1991 року, навпаки, всеохоплююча приватизація дійшла тих меж, за якими постала проблема національного суверенітету. 2011 року НАН України вказувала на запроваджену «псевдо-ліберальну економічну модель», внаслідок якої: відбулося скорочення частки державної власності до 20% і втрата державою істотного впливу на характер економічних відносин; замість регулювання економіки держава опікувалася стимулюванням її комерціалізації, індиферентно спостерігаючи за фактичною відмовою української бізнес-еліти від підприємницьких функцій на користь спекулятивних практик, пов'язаних з розпродажем матеріальних, природних та людських ресурсів; водночас поєднання тенденцій зростання питомої ваги в економіці транснаціональних корпорацій і власних фінансово-промислових груп та високого рівня коруптованості усіх рівнів влади стали *вкрай небезпечними для національного суверенітету* [1, с. 19, 21, 30; 2, с. 127].

За роки, що минули відтоді, оцінки з Національної доповіді НАН України набули ще більшої актуальності в загостренні проблеми суверенітету в усіх його аспектах, але, насамперед, в соціально-економічному. Україна лишається осторонь глобальної тенденції будівництва країнами світу національних моделей *соціальних держав*, у яких *середній (за достатками) клас* є опорою демократії і верховенства права на захисті прав людини і суспільства «загального благоденства».

Юридична наука відзначає тенденції *універсалізації, уніфікації, соціалізації права, стирання різниці між приватним і публічним правом на основі поєднання імперативного і диспозитивного методів правового регулювання* [3, с. 5, 10]. *Юридична практика* демонструє прийняття в Європейському Союзі Закону про реформу зобов'язального права 2001 року, який започаткував *перехід від принципу свободи договору на основі максими «автономії приватної волі» до «справедливого», «еквівалентного» договору з посиленням захисту економічно, освітньо чи професійно слабшої сторони. Інтелектуали Римського клубу закликають держави світу активно встановлювати правила для ринку, а не навпаки, щоб досягати балансу індивідуального і колективного із врахуванням загального блага; забезпечувати механізми гарантування соціальної справедливості у роздвоенні між рівністю і справедливою винагородою* [4].

Супроти зазначеного соціальна держава як одна із загальних засад конституційного ладу в Україні деградує від рівня розвинутої республіки на 1991 рік, порівняно з європейськими, до рівня найбіднішої з мізерним середнім класом. Одна з причин цього – невідповідне вимогам часу правове регулювання. На прикладі реалізації прав громадян на одержання справедливої винагороди за працю автор вже розкривав *проблему узгодження приватних прав людини з їх публічним регулюванням законодавчою і судовою владами*. Всупереч європейському зобов'язальному праву на основі еквівалентного договору в Україні, навпаки, відмічається тенденція до максимізації роботодавцями отримуваної вигоди заради забезпечення лише *свого достатку, але не максимальної суспільної корисності своєї праці*. Міра винагороди за працю *не адекватно* врівноважується із затраченими на неї зусиллями людини. При цьому внаслідок *неєвропейської правової культури* обидві сторони: і роботодавець, і працівник не зважають на законодавчі застереження щодо заборони власнику в односторонньому порядку приймати рішення з питань оплати праці, які погіршують умови, встановлені законом, індивідуальними трудовими угодами, колективними договорами; наймані ж працівники терплять порушення своїх прав, а інститути громадянського суспільства і держава не виконують своїх регулятивних функцій [5, с. 9, 13].

Наукові висновки автора зводяться до забезпечення *публічним правом* України *узгодження приватних і публічних інтересів, позитивного і природного права, прав і обов'язків, свободи і відповідальності щоб перетворити фактичну фікцію правової справедливості на дійсність* [6, с. 163]. Ключову роль у переведенні наукових висновків та міжнародних зразків щодо діалектичної єдності приватно-правового і публічно-правового регулювання у державну практику України, на думку автора, має

відігравати Конституційний Суд України. Невиконання державою вимоги ст. 13 Конституції України про забезпечення нею *соціальної спрямованості економіки* є підставою до визнання невідповідними Конституції (неконституційними) усіх законів, які суперечать цій вимозі.

Стійка тенденція до *більшості в складі народу України середнього класу* є критерієм виконання державою конституційної вимоги забезпечення соціальної спрямованості економіки.

1. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 112 с.

2. Державний, національний, народний суверенітет в умовах глобалізації. *Віче*. 2011. № 9. С. 26 – 31.

3. Марченко М. Н. Об основных тенденциях развития права в условиях глобализации. *Государство и право*. 2009. № 6. С. 5 – 11.

4. «Come on! Капитализм, близорукость, население и разрушение планеты». URL: ISBN 978-1-4939-7419-1 // Come on! – Capitalism, Short-termism, Population... [Springerspringer.com > de / book / 9781493974184](http://Springerspringer.com/de/book/9781493974184)

5. Процевський В. О., Грицай Ю. В. Деякі питання щодо реалізації права громадян на одержання винагороди за працю. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. Вип. 24. С. 5 – 25.

6. Процевський В. О. Приватно-правове та публічно-правове регулювання соціально-трудових відносин: Монографія. Харків: ХНАДУ, 2012. 332 с.

Проць І. М.,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),

Гришук А. Б.,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,

кандидат юридичних наук

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУВЕРЕНИТЕТУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Державний суверенітет України постає як ознака, яка закріплює й одночасно забезпечує можливість держави, завдяки притаманним їй механізмам та інститутам державної влади, здійснювати свою «верховну» та «суверенну» волю і як сутнісна характеристика держави, що на конституційному рівні проголосила себе демократичною, правовою і

соціальною державою, для якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю.

У цьому контексті державний суверенітет виявляє складну свою структуру, яка включає в себе декілька елементів або складових частин, що утворюють його зміст та сутність. особливо ця проблема актуалізувалась для України у 2014 р. у зв'язку з відомими подіями в Криму та на Південному Сході України.

Протягом останнього часу це поняття зазнало істотних змін. Насамперед це було пов'язано з переосмисленням співвідношення таких понять, як «державний суверенітет», «національний суверенітет» та «народний суверенітет», що змушує говорити вже не стільки про незалежність та самостійність державної влади як певні «абсолютні цінності та ознаки», скільки про її джерело, а також про те, наскільки суверенна державна влада спроможна реалізовувати ті цілі і завдання, які лежать в основі її суверенної влади у внутрішньому та зовнішньому аспектах. основною характеристикою внутрішнього державного суверенітету вважаються: ефективне функціонування органів державної влади, наявність ефективно діючої та динамічно прогресуючої правової системи, забезпеченість основних внутрішніх функцій держави.

З цього погляду державний суверенітет тлумачиться не стільки як самодостатня ціль, скільки як ознака держави та спосіб організації і функціонування системи державної влади. Внутрішній аспект забезпечення державного суверенітету України включає декілька важливих елементів [1, с. 8–9].

По-перше, суверенітет України поширюється на всю її територію. Наведена норма закріплена у ч. 1 ст. 2 Конституції України. Це означає, що влада Української держави є джерелом права, що є обов'язковим для всього населення. Водночас ця влада є винятковою, оскільки лише Українська держава має законне право щодо застосування державного примусу.

По-друге, необхідно зазначити, що суверенна Українська держава як джерело права і разом з тим правова і соціальна держава не може видавати правові акти виключно виходячи з власних інтересів та власних міркувань доцільності. Це означає, що суверенний правотворчий процес Української держави реалізується відповідно до певних правових цінностей і принципів: невідчужуваність природних прав людини і громадянина, пріоритет прав людини і громадянина, верховенство права, законність тощо.

По-третє, суверенітет Української держави, яка проголосила себе демократичною, правовою і соціальною, виникає не ex nihilo, а має своє чітко виражене джерело. Це положення закріплюється ст. 5 Конституції

України, яка встановлює, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2, с. 151].

По-четверте, державний суверенітет України має не лише ряд вихідних універсальних характеристик, що роблять його тотожним із суверенітетом будь-якої іншої держави, а й характеризується в термінах конкретних результатів повсякденного функціонування держави.

Суверенітет держави – це не стільки «свобода від», коли держава реалізує гасло «державна воля – найвищий закон», скільки «свобода для». а отже, забезпечення державного суверенітету постає як постійне посилення функціональної ефективності держави, підвищення рівня внутрішньої і зовнішньої безпеки, унеможливлення будь-яких спроб зовнішньої або внутрішньої експансії, які б мали своїм наслідком підрив цілісності держави, зменшення її економічного потенціалу, погіршення соціального забезпечення громадян, руйнацію основ конституційного ладу тощо.

З огляду на це забезпечення державного суверенітету України як незалежної, демократичної, соціальної і правової держави є складним, багатоаспектним і багаторівневим процесом, який включає в себе такі основні напрями діяльності, як: гарантування стабільності форми Української держави; розвиток всіх елементів правової системи України; підвищення ефективності організації і функціонування всієї системи державної влади, а не лише окремих гілок органів державної влади; зміцнення економічного, культурного, соціального, політичного, та екологічного потенціалу держави; позиціонування України на зовнішній та внутрішній арені як активного суб'єкта, спроможного вирішувати складні завдання на національному і глобальному рівнях, здатного до передбачуваної та надійної міжнародної співпраці; зміцнення демократизму Української держави та гарантування основ конституційного ладу України; забезпечення еволюційного розвитку системи державної влади [3, с. 438].

Державний суверенітет в Україні не може бути реалізований поза демократичним розвитком її політико-правового режиму. Головними завданнями подальшої демократизації політико-правового режиму як напряму забезпечення державного суверенітету України через удосконалення Конституції України можуть бути:

- удосконалення правових механізмів реалізації прав і свобод людини та громадянина та створення системи ефективних гарантій цих прав;
- запровадження реальних конституційно-правових механізмів безпосередньої реалізації народного суверенітету шляхом проведення

всеукраїнського референдуму;

- конституювання нових форм прямого народовладдя, які позитивно зарекомендували себе у країнах Західної Європи; переосмислення та удосконалення існуючої пропорційної виборчої системи з метою забезпечення реалізації принципу народного представництва у виборних органах державної влади та органах місцевого самоврядування;

- запровадження інститутів громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні;

- оптимізація системи місцевого самоврядування в Україні та забезпечення дієвих механізмів реалізації права територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України тощо [4, с. 89].

У цьому ж контексті державний суверенітет України як сучасної демократичної і правової держави включає в себе забезпечення цілеспрямованої та ефективної правової політики, яка повинна бути спрямована насамперед на:

- зміцнення законності та правопорядку, посилення боротьби зі злочинністю;

- запровадження ефективних механізмів захисту свободи вільного висловлювання думки, вільної преси, вільних мирних зборів, мітингів і демонстрацій, вільного об'єднання в політичні партії і громадські організації;

- встановлення чітких процесуальних норм захисту прав та свобод людини; категоричне недопущення будь-яких форм політичних репресій;

- запровадження чітких правових норм для захисту інтелектуальної власності з одночасним посиленням на міжнародному рівні механізмів захисту прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання України;

- запровадження ефективних інституційних механізмів боротьби з криміналізацією національної економіки;

- чітке визначення повноважень і функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

До найважливіших напрямів забезпечення державного суверенітету України належить удосконалення конституційних основ національної безпеки та оборони. Національна безпека та оборона України є одним із найбільш важливих елементів державного суверенітету у сучасних умовах, оскільки обов'язковою умовою існування, розвитку та самозбереження будь-якої держави є здійснення комплексної цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів, що забезпечує певний правовий стан (режим) держави – стан національної

безпеки та оборони [5, с. 84].

Забезпечення державного суверенітету України як сучасної незалежної, демократичної, соціальної і правової держави включає в себе діяльність органів державної влади за сприяння інститутів громадянського суспільства щодо:

- гарантування стабільності форми Української держави;
- розвитку всіх елементів правової системи України;
- підвищення ефективності організації і функціонування всієї системи державної влади, а не лише окремих гілок органів державної влади, забезпечення еволюційного розвитку системи державної влади;
- зміцнення економічного, культурного, соціального, політичного, екологічного та безпекового потенціалу держави ;
- позиціонування України на зовнішній та внутрішній арені як активного суб'єкта, спроможного вирішувати складні завдання на національному і глобальному рівнях;
- зміцнення демократизму Української держави, гарантування основ конституційного ладу України, зміцнення інститутів безпосередньої демократії, які забезпечують принцип народного суверенітету [6, с. 121].

Кожен із цих напрямів діяльності супроводжується системою безпосередніх правових заходів та засобів, які спрямовані на створення та удосконалення системи національного законодавства, включаючи й найвищий – конституційний рівень.

Державний суверенітет України може бути належним чином забезпечений лише шляхом її подальшого та незворотного утвердження як демократичної, правової і соціальної держави, яка визнає та безпосередньо втілює всі принципи такого типу організації і функціонування державної влади у своїй повсякденній діяльності.

1. Скрипнюк О. В. Державний суверенітет: генеза доктрини та визначення поняття. Публічне право. 2013. 234 с.

2. Шемшученко Ю.С. Конституційне право України. Академічний курс: Підручник: У 2 т. Т. 2 / Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2008. 352 с.

3. Савчин М.В. Конституційне право України. Київ. 2009. 517 с.

4. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика. Київ: А. С. К., 2003. 306 с.

5. Совгиря О.В. Конституційне право України. Київ. 2012. 346 с.

6. Правове забезпечення державного суверенітету України / за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2011. 198 с.

Пряхіна Н. О.,
доцент кафедри соціальних дисциплін,
кандидат психологічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Леоніс Г. А.,
студент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

З точки зору соціалізації виховання – цілеспрямований процес включення дитини в суспільство, результат засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду, здійснюваний у спілкуванні і діяльності. Виховання здійснюється в основному в процесі навчання. Однак, процес виховання не може зводитися до засвоєння певних знань так як знання набувають дієвий характер тільки після перетворення їх в усвідомлені переконання. Для того, щоб ці переконання стали дійсно стійкими, застосовуються тренінгові технології. Спочатку у дітей або підлітків формується уявлення про предмет (або явище), потім виробляється відповідне ставлення до нього і, далі, освоюються адекватні способи поведінки (навички).

Сучасне життя демонструє нескінченний ряд ідей, поглядів, концепцій, теорій, в яких є видимими спроби осмислити кардинальні зміни, що відбуваються в суспільстві. Людина опинилася в нових умовах, коли перед нею виникають несподівані, з позиції традиційного гуманізму, випробування, в яких добро і зло, віра і зрада, свобода і свавілля, гідність і підлота начебто помінялися місцями, а подекуди взагалі втратили своє суттєве значення в параметрах системи цінностей. Суспільство у своїх освітніх, культурних програмах докладає величезні зусилля для подолання невідомих раніше проблем, але дедалі вони загострюються ще більше [1].

Необхідність осмислення питань, пов'язаних з вихованням та соціальним впливом дітей в сучасні очевидне. Соціальне середовище, що впливає на дитину, – це передусім люди, їх взаємини, створені ними речі, знаряддя діяльності, мовні засоби, духовні цінності. Соціальний фактор психічного розвитку – сукупність зовнішніх суспільних умов, з якими індивід взаємодіє в ході становлення своєї особистості. З розвитком дитини змінюються конкретні умови її життя, стає доступним те, що раніше не було таким. Соціальне середовище дитини не тільки розширюється територіально, а й збагачується своїм змістом. Спочатку колом взаємин для

дитини є сім'я, близькі люди, які доглядають за нею. Пізніше в життя дитини входять вихователі й діти з дитячого садочка. Згодом основним середовищем стає школа, колектив педагогів і товаришів, шкільні й позашкільні малі групи, широке суспільне оточення. Впливи суспільного оточення здійснюються засобами радіомовлення, телебачення, кіно, газет, Інтернету та інших джерел інформації [2].

Марія Монтессорі підкреслювала: «Наша мета у вихованні маленьких дітей – це сприяти будівництву інтелектуально, емоційно та фізично розвиненої особистості, та розкриття її внутрішнього потенціалу». Свобода та спокійне оточення дають дитині можливість жити і влаштовувати своє життя за власними внутрішніми законами і потребам. Свобода вибору діяльності: якщо надати дитині свободу вибору, то вона буде діяти, керуючись внутрішньою мотивацією. Саме вона змушує дитину брати необхідні їй предмети та задовольняти свої потреби. Внутрішня мотивація – це ключ до навчання і спокійного засвоєння. Свобода повторень: дитині потрібен час і можливість для повторення різних дій, щоб продовжувати свій розвиток. Спонтанне і часте повторення – це феномен, який проявляє себе тоді, коли дитина знаходить матеріал, який відповідає її внутрішнім потребам, її сензитивній фазі. Тоді вона знайомиться з предметом, інтенсивно вивчаючи його, маніпулюючи ним, розвиваючи витримку і концентрацію уваги. Свобода вираження почуттів: відкрите та позитивне оточення спонукають до соціальних контактів, а від цього безпосередньо залежить побудова мови. У дитини є потреба висловлювати свої почуття, щоб поліпшити мову. Їй хочеться спілкуватися з дорослим, який може поспівчувати, поговорити і попрацювати з нею. Свобода соціальних контактів: дітям потрібна свобода, щоб вчитися будувати власні соціальні відносини. Вільна дитина спонтанно допомагає іншим і дорослішає завдяки цьому. Уміння кооперувати з іншими вибудовується легше, ніж уміння конкурувати. Діти вчать поважати роботу інших, що зосереджено займаються власними справами. Якщо діти і переривають одне одного, то тільки на короткий час, якщо потрібна допомога. У них загострюється почуття справедливості. Свобода і активна робота в правильно організованому середовищі – це умови, які спонукають до виховання соціально орієнтованої поведінки.

Діти, які користуються своїм правом розпоряджатися своєю свободою, стають незалежними особистостями, надійними і відповідальними за свої вчинки. Свобода ця не є необмежена. Межі її задаються ззовні, і дитина відчуває їх. Свобода, що обмежена рамками, швидше приводить до розуміння життя [3]. Виховний вплив людини на

людину передбачає правильне сприйняття і оцінку один одного людьми, залученими в цей процес. Тому якщо ми не знаємо механізми сприйняття людини людиною в процесі спілкування, то навряд чи зможемо розумно керувати виховним процесом через спілкування, передбачити його результати. З народження дитини його спілкування з оточуючими людьми прямує особливою потребою. Вона полягає в прагненні людини до пізнання самого себе і оточуючих людей з метою саморозвитку. Знання про себе і про людей тісно переплітаються зі ставленням до інших людей, з прагненням до оцінки та самооцінки. Оцінка з боку іншої людини дозволяє з'ясувати, як він сприймає цю особистість, сприяє формуванню самооцінки і в кінцевому рахунку образу «Я».

На думку М. І. Лісіна, потреба в спілкуванні з оточуючими людьми у дітей чітко виступає вже у віці 2,5 місяців від народження і безпосередньо проявляється у відомому комплексі поживлення. У подальшому житті дитини процес розвитку спілкування рухається в наступних основних напрямках: а) розвиток мотивів спілкування; б) розвиток засобів спілкування; в) вдосконалення форм спілкування. Розвиток мотивів спілкування йде паралельно з розвитком особистості дитини, системи його інтересів і потреб. В онтогенезі від перших місяців життя до закінчення школи один за одним виникають види мотивів, на основі яких виділяються різновиди спілкування: органічні, пізнавальні, ігрові, ділові, інтимно-особистісні та професійні. Органічні мотиви – це потреби організму, для постійного задоволення яких необхідне спілкування дитини з дорослими людьми. Ранні мотиви з'являються з народження і домінують до віку 2-3 місяці. Потім до них приєднуються пізнавальні мотиви, які передбачають спілкування заради пізнання, задоволення цікавості. Спочатку вони виникають у дітей дитячого віку на базі вродженого орієнтовного рефлексу або орієнтовної реакції, які потім перетворюються в потребу в нових враженнях. Коли діти включаються в різноманітні ігри, то приводом для спілкування з оточуючими людьми для них стають ігрові мотиви, які представляють собою поєднання потреби в пізнанні та руху, а пізніше – в конструюванні. Ділові мотиви спілкування народжуються у дітей в активній ігровій та побутової діяльності, пов'язані з необхідністю отримання допомоги з боку дорослих.

Розвиток мотиваційної сфери спілкування протягом дитинства, додавання до раніше діяли мотивами нових веде до диференціації видів спілкування та розширює можливості для виховання особистості [4].

Отже, варто наголосити на тісних взаємозв'язках двох означених факторів – біологічного та соціального – у психічному розвитку дитини. Спираючись на дію біологічного фактору як основи для психічного

розвитку індивіда, соціальне середовище стає джерелом, яке наповнює змістом процес становлення особистості.

-
1. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/27613/>
 2. URL: https://pidruchniki.com/15970122/psihologiya/sotsialne_seredovishe_umova_dzherelo_psihichного_rozvitku_osobistosti
 3. URL: http://kidscan.com.ua/pro_sistiemu_mariyi_montessori
 4. URL: <http://um.co.ua/4/4-4/4-42656.html>

Рудий Н. Я.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ КОНТРОЛЮ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Сучасний етап демократичного та правового державотворення в Україні відзначається унікальними процесами, які не були характерними для неї з моменту проголошення незалежності 24 серпня 1991 року. Після парламентських виборів 21 липня 2019 року фактично було оформлено монополію однієї політичної сили у законодавчій та виконавчій владах, що має як свої переваги, так і можливі потенційні загрози.

Відповідно до теорії розподілу влади, запропонованої Ш. Монтеск'є, поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову має глибокий демократичний зміст, оскільки в кінцевому вимірі він спрямований на недопущення концентрації державної влади в руках однієї людини, органу або класу, пов'язаного з цим можливого свавілля, зрештою – на забезпечення політичної свободи людини і громадянина [1, с. 122]. Очевидним є і те, що без реального поділу влади на гілки і конкуренції та взаємогляду між ними, неможливе існування в державі стабільної демократії та правового режиму.

Конституція України у ст. 6 закріплює норму згідно якої державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Але фактично механізм «ваг і стримувань», нажаль, повноцінно в Україні ніколи не працював і влада зосереджувалася (за винятком відверто слабкого та інертного президенства В. Ющенка) у президента, який згідно Конституції взагалі визначається як глава держави, який виступає від її імені. Тобто не відноситься до жодної гілки влади. Тому очевидними були і є намагання президентів в Україні

отримати якнайбільше важелів впливу у всіх гілках влади, причому використовуючи весь арсенал політичних маніпуляцій. Найбільш показовим, в цьому контексті, є гіркий досвід правління президента В. Януковича, яке розпочалося з формування парламентської більшості на основі включення «тушок» з метою формування нового пропрезидентського уряду, повернення Конституційним Судом Конституції у редакції 1996 року (2010 рік), підпорядкування президенту всієї вертикалі виконавчої влади в Законі про центральні органи виконавчої влади (2011 рік), призначення підконтрольного генерального прокурора (для підпорядкування силовій вертикалі) [2]. Причому прихід до влади В. Януковича не супроводжувався тотальною підтримкою суспільства, як його особисто, так і його політичної сили.

Сьогодні Президент України В. Зеленський та його політична сила отримали повний карт-бланш від українців, що як вже було сказано, може бути як перевагою, так і загрозою для демократії в Україні. Безперечними перевагами значної суспільної підтримки В. Зеленського і «Слуги народу» є можливість безпосередньо впроваджувати в життя свої передвибірні програмні засади, швидко приймати рішення на законодавчому і виконавчому рівнях, гарантувати стабілізацію політичного стану в державі на певний період і т. д. Фактично при правильному використанні такої повноти влади виникає ще один історичний шанс для України увійти в когорту розвинутих держав. Але загрози монополії влади є не менш масштабними і небезпечними для демократичного державотворення в Україні. Адже зосередження в руках однієї політичної сили правоохоронних та контролюючих органів, спецслужб, армії та можливість оперативно змінювати (без консультацій з іншими політичними силами) законодавче регулювання може привести до руйнування основ демократії, які так важко здобувалися українцями в їх новітній історії.

Відповідно до теорії розподілу влад суди повинні були б у таких випадках стримувати від зловживань представників законодавчої та виконавчої влади і обмежувати їх намагання до подальшої узурпації влади. Нажаль, в Україні судова гілка влади перебуває в стані реформування і враховуючи її ураженість корупцією та керованість (дуже часто не законом), про будь-яке ефективне стримування інших гілок влади мова не йде.

Враховуючи таку ситуацію, очевидним буде для недопущення та відвернення негативних наслідків монополії влади використовувати найбільш дієвий інструмент демократичного суспільства – громадський контроль. Причому потрібно зазначити що в українському законодавстві визначення поняття «громадського контролю» відсутнє і часто поряд з ним вживаються такі терміни як «соціальний контроль», «суспільний контроль», «народний контроль», «публічний контроль», «демократичний

контроль». Таке різне тлумачення категорії «громадський контроль» у юристів призводить до проблем як у правотворчості, так і в правозастосовних процесах [3, с. 145]. Очевидною є потреба приведення як діючого законодавства, так і законопроектів до спільної термінології.

Щодо визначення громадського контролю, то він розглядається як інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань. Тобто, характерні відмінності громадського контролю від будь-якого іншого виду контролю лежать у суб'єктно-об'єктній сфері і полягають у тому, що, по-перше, громадський контроль здійснюється саме громадськістю (організованою та неорганізованою), і, по-друге, що у процесі здійснення громадського контролю контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням та узгодженням соціальних потреб та інтересів населення [4]. Важливим також, при встановленні громадського контролю, не лише оцінка ступеня виконання органами влади їх завдань, але і при потребі, коригування їх діяльності в напрямку забезпечення суспільних інтересів та задекларованої політики держави.

Слушною є думка В. Кравчука, що ключовою ознакою розмежування понять «громадський контроль» і «громадянський контроль» є колективність та індивідуальність суб'єктів їх здійснення. Саме тому «громадський контроль» реалізується у формах громадських рад, громадських експертиз, громадських слухань тощо, а «громадянський контроль» виявляється у формах індивідуальних звернень громадян, їх особистої активності [5]. Такий підхід дозволить чітко розмежувати в законодавстві колективний (організований) та індивідуальний контроль за владою.

Важливим елементом громадського контролю є розробка його механізмів, які повинні включати звернення, інформаційні запити, опитування, громадські слухання, моніторинг діяльності тих суб'єктів контролю, що розглядаються. Оскільки сферою громадського контролю є вся діяльність держави у забезпеченні і захисту прав людини і законних інтересів і поваги до них, то до механізмів громадянського контролю слід віднести весь інструментарій роботи правозахисних та advocacy організацій [6]. Причому механізми громадського контролю повинні прописуватися в установчих документах не лише органів центральної влади, але і місцевого самоврядування та будь-яких організацій (підприємствах, установах) пов'язаних з реалізацією державної політики. Це дозволить комплексно та системно моніторити владну державну вертикаль на різних її рівнях і вживати оперативного втручання у разі виявлення порушень чи зловживань.

Підсумовуючи, очевидно є потреба на законодавчому рівні закріплення дієвого механізму не лише імпідменту президента, позбавлення

депутатської недоторканості та відкликання депутата, але і громадського контролю, що буде кращим підтвердженням намагання діючої влади зміцнювати та розбудовувати демократичну і правову державу в Україні.

1. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачов та ін.; за ред. М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.

2. Узурпація влади – хвороба українських президентів. URL: https://dt.ua/internal/uzurpaciya-vladi-hvoroba-ukrayinskih-prezidentiv-abo-10-faktiv-prezidenstva-poroshenka-_.html

3. Вітвіцький С.С. Інститут громадського контролю в Україні: поняття, сутність, тенденції розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. 660 с.; Лапшина А.И. Общественный контроль и иные институты контроля общества за деятельностью органов государственной власти. *Правовое государство: теория и практика*. 2014. № 2 (36). С. 172

4. Крупник А.С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. URL: https://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf

5. Валерій Кравчук Контроль над публічною владою: уточнення понятійно-категорійного апарату. URL: http://vjhr.sk/archive/2016_2_1/13.pdf

6. Євген Захаров Громадський контроль і права людини. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1261552395>

Рябченко Ю. Ю.,

заступник завідувача кафедри

цивільного права та процесу з наукової роботи,

кандидат юридичних наук, доцент

(Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України),

Куценко А. О.,

студент

(Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України)

СПРОЩЕНЕ ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На сьогодні запровадження спрощеного позовного провадження стало важливим кроком для підвищення ефективності цивільного судочинства, проте законодавче регулювання цього нововведення не є на достатньо

високому рівні, внаслідок чого в судовій практиці виникає неоднозначне застосування відповідних процесуальних норм і неможливість виконання завдань цивільного судочинства. Здійснення наукових досліджень щодо правової природи спрощеного судового провадження, вивчення практики його застосування дозволять чіткіше усвідомити призначення цього процесуального інституту, уникнути помилок суддів у ході спрощеного судового провадження, забезпечити ефективний та швидкий захист прав і законних інтересів у цивільному процесі.

Дану тему досліджували: М. Вербіцька, О. Зуб, В. Комаров, В. Бобрик, І. Ізарова, Ю. Навроцька, В. Проценко, О. Ткачук, О. Угриновська, С. Фурса, О. Штефан та інші.

Інститут спрощеного провадження є новелою української цивілістики. У ЦПК визначено норми, які забезпечують його регулювання. Метою введення спрощеного позовного провадження є забезпечення доступного та ефективного правосуддя, що стає можливим завдяки спрощенню та прискоренню судочинства. Спрощене провадження покликане забезпечити ефективність цивільного процесу, спростивши розгляд окремих категорій справ, що дозволяє зменшити судові витрати та дотриматись принципу розгляду справ у розумні строки.

Спрощене провадження – це особлива, додаткова форма розгляду й вирішення цивільних справ, яка ґрунтується на добровільному підході в його застосуванні, має певні процесуальні правила, відмінні від загального порядку розгляду цивільних справ [1].

Спеціальними ознаками, які відрізняють спрощене позовне провадження від загального позовного провадження, є такі:

- скорочені строки розгляду;
- відсутність стадії підготовчого провадження;
- розгляд справи, за загальним правилом, у порядку письмового провадження, тобто без повідомлення (виклику) сторін;
- відсутність судових дебатов;
- неможливість розгляду зустрічного позову;
- обмежена можливість касаційного оскарження справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження [1].

О. Угриновська та Г. Гембера вважають, що законодавець допустив неоднозначне найменування цього нововведення, оскільки, назвавши главу «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження», він фактично виділив спрощене позовне провадження у ще один вид судочинства, що суперечить його ознакам і правовій природі, хоча й статті, які містяться в цій главі, оперують поняттям «спрощене позовне провадження». Дослідники вважають, що у даному випадку має місце колізія процесуальних норм, оскільки з ч. 4 ст. 19 ЦПК України випливає, що

спрощене позовне провадження призначене для розгляду певних категорій справ, а також інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Водночас у ч. 2 ст. 274 ЦПК України зазначено, що в порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, зарахована до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у ч. 4 цієї статті. Тобто в порядку спрощеного позовного провадження можуть бути розглянуті й такі справи, для яких не є пріоритетним швидкий розгляд справи, що суперечить меті запровадження цієї форми позовного провадження [2, с. 85-86].

Законодавча позиція щодо імперативного визначення категорій справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, має значні недоліки, її реалізація є недосяжною в певних випадках на практиці [2, с. 86].

По-перше, якщо ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, то справа обов'язково розглядається за правилами спрощеного позовного провадження. Визначення малозначності справи виключно за ціною позову є спірним, оскільки ціна позову не свідчить про простий спосіб захисту, невеликий обсяг доказового матеріалу та можливість установа всіх обставин справи в скорочені строки.

По-друге, законодавець визначає, що справи, які виникають із трудових відносин, повинні розглядатися лише в порядку спрощеного позовного провадження. Проте це положення не враховує, що право на працю є невід'ємним природним правом людини й, відповідно, судовий захист має бути найефективніший. У справах, що виникають із трудових правовідносин, як правило, є декілька позовних вимог, велика кількість доказів і вирішення такої справи в строк 60 днів є ускладненим, а то й неможливим.

Справа в порядку спрощеного позовного провадження розглядається за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, які встановлені в главі «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження» (ч. 1 ст. 279 ЦПК України) [3]. Оскільки стадії підготовчого провадження немає, то суд повинен учинити дії щодо підготовки справи самостійно до розгляду справи по суті, тобто до відкриття першого судового засідання. Це впливає з того, що завданням розгляду справи по суті є розгляд і вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів. І тут виникають проблеми, а саме:

1) суд не може роз'яснити учасникам справи, які обставини справи входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи, внаслідок чого учасники справи подають докази

ще в судовому засіданні, що робить неможливим розгляд справи в передбачені ЦПК України строки;

2) суд не може з'ясувати, чи повідомили сторони всі обставини справи, які їм відомі;

3) якщо суд вирішить призначити експертизу, то він не може забезпечити реалізацію права учасників справи запропонувати питання, роз'яснення яких, на їхню думку, потребує висновку експерта, тим самим порушує процесуальну норму, що має наслідком визнання такого висновку експерта недопустимим доказом і неможливість посилення судом на нього під час ухвалення судового рішення;

4) під час подання учасником справи заяви, яка не є заявою по суті справи, або клопотання суд не може врахувати думки інших учасників справи щодо задоволення чи відмови в задоволенні такої заяви або клопотання [2, с.88].

Наявність таких законодавчих недоліків тягне за собою неефективний розгляд справи по суті, порушення процесуальних прав учасників справи і, як наслідок, необґрунтоване та незаконне рішення по суті справи. Тому варто запровадити механізм вирішення цих питань судом до початку розгляду справи по суті, а саме надати право суду в разі необхідності викликати учасників справи для вирішення процесуальних питань щодо підготовки справи до розгляду по суті, а фактично провести підготовче засідання.

Отже, для того щоб у порядку спрощеного позовного провадження розглядати ефективно справи необхідно внести зміни у відповідні положення ЦПК України внести зміни у відповідні положення ЦПК України, щоб усунути колізії процесуальних норм і недоліків законодавчої термінології та розширити повноваження судів при розгляді справ у вказаному провадженні.

1. Зуб О. Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 131. с. 62-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_131_9 (дата звернення: 19.10.2019)

2. Угриновська О., Гембера Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 85-89.

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 19.10.2019)

Савайда О. І.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Кобилецька М. І.,
слухач магістратури
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ПРАВА

Юридична відповідальність як правовий інститут є важливим засобом забезпечення функцій права та виражає ціннісні орієнтири держави, рівень цивілізованості суспільства, ступінь духовності та культурності населення, а також наявність законодавчих гарантій і механізмів захисту прав і свобод людини. Окрім цього вона є одним із видів соціальної відповідальності, яка в свою чергу визначає ставлення суспільства до вчинків особи з погляду виконання нею соціальних та інших норм [1, с. 115].

Юридична відповідальність відрізняється від усіх інших видів соціальної відповідальності лише тим, що вона ґрунтується на нормативних вимогах з боку держави, які забезпечуються в необхідних випадках державним примусом.

Юридична відповідальність має в своїй правовій основі два природно-правові аспекти:

1) позитивний (заохочувальний) – передбачає заохочення за виконання корисних для суспільства і держави варіантів поведінки на рівні, що перевищує загальні вимоги (етично-свідоме та моральне ставлення до виконання своїх обов'язків). Прикладом позитивного змісту юридичної відповідальності можуть бути різні державні нагороди, різноманітні за характером премії та інші духовні та матеріальні заохочення [1, с.116];

2) негативний (ретроспективний, або охоронний) – передбачає обмеження та покарання за правопорушення (чи проступок), тобто за вже вчинене діяння, яке визнається неправовим. Саме цей аспект юридичної відповідальності, як правило, має особливе значення в юридичній теорії та практиці [1, с.117].

Найбільш поширеною в науковій літературі є класифікація юридичної відповідальності на підставі належності до правової галузі чи інституту, а отже й, одночасно, виду правопорушення, з яким вона пов'язана. У такому ракурсі виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну,

адміністративну, цивільну й дисциплінарну [2, с. 12].

Підставою для юридичної відповідальності є факт вчинення правопорушення, наявність у діяннях складу правопорушення. Однак самого факту вчинення особою дії чи бездіяльності, якою порушуються приписи права, недостатньо. Майже завжди необхідною частиною є вина особи у вчиненні протиправного вчинку [3, с. 60].

Безперечно що юридична відповідальність має свою мету, яка полягає та допомагає реалізації основних функцій права. Досягнувши основної мети призначення правової відповідальності реалізація функцій права в державі будуть виконані на належному рівні. Зазначимо декілька природно-правових сутнісних призначень юридичної відповідальності:

- компенсація потерпілому (у тому числі й державі) збитків правопорушення, включаючи моральну шкоду (функція забезпечення реалізації та дотримання права та свобод людини та громадянина);
- позбавлення винного на деякий час можливості вчиняти нові правопорушення (правоохоронна функція права);
- вплив на винного та інших осіб, внаслідок якого у них зникло б бажання вчиняти нові правопорушення (виховна функція права);
- надання винному можливості для пристосування до нормального життя в суспільстві (соціальна функція права);
- запобігти вчиненню (через недостатню свідомість чи інші соціально-економічні причини) окремими людьми правопорушень (профілактична функція права);
- покарання за скоєне – таку мету відповідальність має лише у виняткових випадках, коли скоєні правопорушення тяжкі за наслідками та особливо нетерпимі суспільством [4, с.75].

Застосування засобів державного примусу завжди викликає значну увагу суспільства. Це зв'язано з тим, що юридична відповідальність торкається інтересів різноманітних суб'єктів і соціальних груп; у цій сфері можливі помилки, які мають суттєве значення та це сфера, що найбільш повно регламентована на законодавчому рівні. Зі сказаного можна зробити висновок, що юридична відповідальність є правове відношення між державою, в особі його судових і правоохоронних органів і правопорушником, на якого покладається безумовний обов'язок зазнавати відповідні несприятливі наслідки за скоєне правопорушення [4, с.75].

Основні завдання, які покладаються на юридичну відповідальність, часто збігаються із основними функціями права – охорона правопорядку, відновлення порушених прав та свобод людини та громадянина, попередження правопорушень і правове регулювання законодавчо закріплених норм та приписів. Успішному здійсненню цих завдань сприяють принципи юридичної відповідальності: законність,

обгрунтованість, справедливість, доцільність, невідворотність [4, с. 75].

Юридична відповідальність – це завжди державний примус, проте він обов'язково має бути легальним та законним. Ніякі інші заходи громадського, суспільного та іншого примусу (наприклад, громадський осуд тощо), навіть якщо вони здійснюються у зв'язку з правопорушенням, не є юридичною відповідальністю. Причому юридична відповідальність – не сама по собі примус, а «міра чи метод» такого примусу, що в свою чергу проявляється в кількісних показниках (штраф – у грошових одиницях, позбавлення волі – у роках) [5].

Стадії реалізації юридичної відповідальності – це визначені етапи реалізації юридичної відповідальності, що характеризуються особливими цілями, на досягнення яких спрямована діяльність компетентних органів. Так, у своєму розвитку позитивна юридична відповідальність проходить кілька стадій: 1) закріплення в регулятивних нормах права обов'язку щодо здійснення позитивних вчинків (статика встановлення відповідальності); 2) реалізація цього обов'язку – правомірна поведінка; 3) схвалення або заохочення поведінки особи (динаміка відповідальності) [5, с. 193].

Стадіями негативної юридичної відповідальності є: 1) виникнення відповідальності з моменту вчинення правопорушення як юридичного факту, що викликає відповідні правовідносини; 2) встановлення компетентним державними органами суб'єкта (та інших елементів) правопорушення; 3) визначення виду і міри відповідальності в акті застосування санкції юридичної норми; 4) реалізація конкретних заходів юридичної відповідальності, визначених відповідним правозастосовним актом [5, с. 193].

Отже, коротко охарактеризувавши, що собою являє такий інститут права, як юридична відповідальність, ми можемо дійти висновку, що вищенаведене поняття, настає лише за умови, вчинення протиправних діянь з боку суб'єкта, не залежно від характеру їх вчинення. Якщо відбувається пряме порушення норми права, закону чи іншого нормативно правового акту, що зобов'язує особу вчиняти певні дії, то винний зобов'язаний нести відповідальність, яка б охоплювала можливу міру покарання за вчинені ним дії. Чи це кримінальна, чи адміністративна, чи будь-який інший вид відповідальності, немає значення, головним є те, що ця правова інституція успішно знайшла своє відображення у суспільному житті, адже відновлюючи принцип справедливості, ми можемо захищати конституційні права та свободи кожної особи нашої держави.

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

2. Бондарев А. С. Юридическая ответственность и безответственность – стороны правовой культуры и антикультуры субъектов права : [монография] СПб. : Юридический центр Пресс, 2008.

3. Денисова А. М. Механізм правового впливу: напрями прояву. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 60 – 61.

4. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 75.

5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 10-е, допов. Львів : Край, 2008.

Савайда О. І.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Луцко У. М.,

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Упродовж багатьох віків провідну роль у правовій системі України відігравали санкціоновані державою та обов'язкові для населення давні звичаї. У своїй сукупності вони створювали звичаєве право, яке регулювало більшість суспільних відносин у ранньому феодальному суспільстві. Звичаєве право охоплювало систему історично напрацьованих й прийнятих суспільством норм і уявлень про поведінку та взаємовідносини людей в різних сферах життя. Основним джерелом його формування були народні юридичні звичаї – «звичаї пращурів», бережливе і поважне ставлення до яких український народ проніс через усю свою історію. Звернення до проблематики звичаєвого права обумовлено необхідністю вивчення витоків формування українського права, з'ясування впливів на його розвиток та місце в сучасній правовій системі України. Уявляється, що українське право є не просто самодостатньою правовою системою, а й розвиненою, самобутньою та оригінальною системою, яка, хоча й зазнала своєрідних впливів (як і будь-яка інша правова система), проте його еволюція обумовлена внутрішніми закономірностями та природно-правовими принципами.

Поняття «звичаєве право» з'явилося і утвердилося в українських наукових працях представників історичної школи права на початку XIX

ст. і пов'язувалося з особливою увагою до народного звичаю, його важливою роллю як джерела права. Це була нова, прогресивна на той час тенденція в юридичній науці, що виникла як опозиція до попередньої наукової традиції возвеличення ролі закону, його ототожнення з правом, вирішального впливу римського права та інше.

Відтоді, попри разючі відмінності в оцінці ролі звичаю в правовій практиці народів, термін глибоко укорінився в юридичну науку. У радянський час звичаєво-правова наукова традиція не була надто популярним об'єктом дослідження ні етнографів, ні юристів, про що свідчить незначна кількість присвячених їй опублікованих праць. З настанням незалежності поживився інтерес до проблеми, однак тривала відсутність систематичних досліджень далася взнаки: по-перше, у розумінні цього питання виявляються застарілі підходи XIX – початку XX ст., по-друге, немає узгодженості в розумінні і трактуванні звичаєво-правової традиції у представників різних галузей знань – історії права, теорії права, етнографії, соціології права, соціальної антропології, соціальної історії [1, с. 4-7].

Як відомо, в сучасних умовах правового регулювання сфера застосування звичаєвого права є мінімізованою та дискусійною. Натомість заперечити значення цього суспільно-політичного явища в процесі історії правового розвитку людства, формування світових стандартів права та справедливості, а також національних аспектів праворозуміння неможливо. Відтак дослідження звичаєвого права повинне відбуватися насамперед в історико-правовому напрямі. Звичаєве право виступає та повинно виступати передусім об'єктом історико-правових досліджень. Історія держави і права як самодостатня галузь юридичної науки має своїм об'єктом історичний процес становлення та розвитку держави і права. Професор С. Бостан вдало визначає предмет цієї науки, яким вважає конкретні історичні процеси прояву загальних закономірностей та особливостей виникнення і розвитку держави та права як фрагментарну частину об'єктивної реальності в конкретному історичному часі й історичному просторі [2, с. 107, 108].

Звичаєве право сягає своїм корінням у часи формування звичаєво-правових норм в суспільстві східних слов'ян VI – IX століть. Внутрішнє життя східнослов'янських племен визначали звичаї нормативного характеру. В антів та склавінів вони регламентували їх життя в «народоправстві». За висловом М.Ф. Владимирського-Буданова «історія застає східних слов'ян у час панування у них звичаєвого права» [3, с. 199].

Беручи до уваги правову систему Київської Русі, безсумнівим є те, що звичаєве право визначало регулювання основних сфер суспільного життя. Законодавство князів лише уточнювало його, систематизувало та частково реформувало. Інші джерела права – доповнювали і впливали в

нові суспільні відносини (наприклад, збірники візантійського права регулювали переважно канонічно-правові відносини, що виникли наприкінці X ст.). Відомий історик права Р. Лашенко висловив думку, що «Руська правда» була не законодавчим актом, а збірником уже діючих звичаєво-правових норм [4, с. 428].

Форма звичаєвого права є неписаною. Якщо норми звичаєвого права дослівно записувались як статті нормативно-правових актів, вони автоматично втрачали звичаєвий статус і ставали нормами законодавства. Натомість коли в законодавчих текстах диспозиція статті була банкетною, а відтак відсилала до певного звичаю, не дублюючи його, така норма залишалась звичаєво-правовою та в такий спосіб санкціонувалась законодавцем. Наприклад, ст. I розд. VII Статуту Великого князівства Литовського 1566 р. передбачала, що можна здійснити розпорядження маєтками, які «батьківські і земські, материнські і вислужені, куплені і будь-яким звичаєм набуті». При цьому суть звичаю, яким майно набуто, стаття не подала, залишивши у просторі звичаєво-правового регулювання та усній формі [5, с. 383].

Українське звичаєве право епохи Середньовіччя характеризувалось природним характером виникнення, різноманітністю звичаїв, обрядовістю, символізмом; майже кожен процесуальний акт мав свої обряди, символи, що сприяли закріпленню в народній свідомості правових норм. До того ж правові акти здійснювались при участі багатьох свідків. Відомою мірою це було властиве й звичаєвому праву XVI-XVIII століть, яке діяло поряд із державним законодавством, що розвивалось все більше й більше. Навіть після проведення в Росії судової реформи 1864 р. волосним судам дозволялось при розгляді справ у випадку необхідності керуватися нормами звичаєвого права («по закону, по звичаєвості та внутрішньому переконанню») [6, с. 243].

Доба Київської Русі привертає особливу увагу при дослідженні звичаєвої культури, оскільки це були часи існування власної держави, основні закономірності правового розвитку якої визначили й подальшу долю української правової традиції попри усілякі впливи та негаразди, і саме з цією добою слід ідентифікувати себе сучасній Україні.

Розкриваючи історичні особливості звичаєвого права, варто в подальшому звернути увагу на те, що пошук його елементів таких як звичаєво-правові норми розкриє більш глибоко сутність та призначення звичаєвого права в Україні. Адже усна форма звичаєвого права зумовила забуття значної кількості його норм, а їх реконструкція – тривалий і трудомісткий процес. Звісно, вона вимагає опрацювання правничої, історичної, краєзнавчої, етнографічної та іншої наукової літератури. Проте неодмінним фактором успіху та глибинного дослідження звичаєвого права є вдалий підбір звичаєвих джерел. Історичні особливості звичаєвого права

зумовлюють специфіку відповідних джерел дослідження, що покращить розумінні національної системи права в цілому.

1. Гримич М. Дискусійні аспекти трактування терміна «звичаєве право». С. 4-7.

2. Бостан С. К., Бостан Л.М. До питання про об'єкт і предмет історії держави і права зарубіжних країн як науки та навчальної дисципліни. *Наукова спадщина професора В. С. Кульчицького і сучасність. Матеріали XXIV Міжнародної історико-правової конференції* (1 травня 2011 р.). Львів, 2011. С. 107, 108.

3. Історія держави і права України. Академічний курс у 2-х томах. За редакцією В. Я. Тація та А. Й. Рогожина. Київ, 2000. 199 с.

4. Лашенко Р. М. Руська Правда (з «Лекцій по історії українського права»). Антологія української юридичної думки. Т. 2: Історія держави і права України: Руська Правда / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Юрид. книга, 2002. С. 428.

5. Статути Великого князівства Литовського у 3-х томах / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. Одеса: Юридична література, 2003. С. 383.

6. Праці комісії для вивчення звичаєвого права ВУАН. Т. 4. С. 243.

7. Бойко І. Й. Джерела та характерні риси права в Галичині у складі Польського Королівства (1387-1569). Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2010.

8. Яковів А. Українське право / Українська культура. Лекції за ред. Д. Антоновича. Київ: Либідь, 1993. С. 234-235.

9. Чубатий М. Д. Огляд історії українського права: історія джерел та державного права. Київ, 1994. С. 58.

Савайда О. І.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,

кандидат юридичних наук, доцент

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),

Марко О. І.,

слідчий

(*СВ Шевченківського ВП ГУНП у Львівській області*)

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В УКРАЇНІ ЯК ПРИНЦИП

Що таке верховенство права? Яке значення воно має для України та в інших демократичних державах? Вперше визначення поняття верховенства права було запропоновано англійським вченим та

політичним діячем Д. Гаррінгтоном у 1656 р. як «імперія (у значенні «правління») законів, а не людей» [1, с. 185].

Безліч вчених як і вітчизняних так і зарубіжних досліджували питання верховенства права. В більшості випадків всі приходили до одного подібного за своїм змістом визначення, а саме те, що верховенство прав» – це глибокий за своїм змістом принцип, який складається з багатьох взаємопов'язаних елементів, які досягають своєї мети лише при сукупності їх використання.

Для кращого розуміння можна даний принцип поділити на дві частини, які в подальшому розібрати у їх смислового значенні. А саме на принцип – це сукупність основоположних, базових ідей, думок, поглядів, на яких ґрунтуються певні суспільні відносини, а верховенство – це панування чогось, те, що стоїть вище. Тобто співставляючи такі три самостійні категорії як «принцип», «верховенство» і «право», можемо сказати, що принцип верховенства права – це панування права в суспільстві, в державі [2, с. 18].

Поняття «верховенство права» сукупно з поняттями «демократія» та «права людини» – це три підвалини, на яких була заснована Рада Європи. У подальшому це поняття знайшло своє схвалення у преамбулі Європейської Конвенції з прав людини.

В Україні проголошується і діє принцип верховенства права, який є основоположною засадою у визначенні конституційного ладу держави. Його значення для правової держави визначальне, адже право – це прояв вищої справедливості і його панування в суспільстві перш за все вказує на пріоритетність прав і свобод людини. Процес формування правової держави є складним та послідовним, він зумовлений проведенням економічних, політичних, соціальних, правових реформ.

Але цього недостатньо, адже правова держава – та, де панує право в громадянському суспільстві, правовій системі, в усіх сферах життєдіяльності людини, де воно покладено в основу діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, які повинні приймати виважені та справедливі рішення. Ступінь впровадження верховенства права в державі впливає на рівень корупції, можливість забезпечення справедливого правосуддя, прийняття справедливих законів та правильного їх застосування [2, с. 34].

Вперше офіційну характеристику вимог принципу верховенства права було подано у Рішенні Конституційного Суду у справі про призначення судом більш м'якого покарання. Відповідно до розуміння Конституційного Суду «верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної

справедливості, свободи, рівності тощо... Таке розуміння права не дає підстав для його отождоження із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, й є одним із загальнолюдських вимірів права» [3].

Отже, верховенство права покладає на себе мету не утиску громадян, який проявляється у забороні вчиняти певні дії, а в справедливому, гуманному, законному вирішенні поставлених питань без порушення конституційних та природних прав людини. Саме в цьому й полягає сучасне розуміння принципу верховенства.

Доволі актуальним та цікавим виглядає тезис опублікований *Агентством США з міжнародного розвитку* (USAID) щодо забезпечення концептуальної основи для аналізу проблем з верховенством права, а також посібник для проведення оцінки сектора правосуддя і для проектування і визначення пріоритетності програмних заходів та документ, у якому викладено п'ять елементів, що становлять **зміст верховенства права**:

1) порядок і безпека – верховенство права не може існувати в злочинному середовищі або там, де суспільний порядок порушений і громадяни побоюються за свою безпеку;

2) легітимність: закони є легітимними, коли вони є результатом суспільного консенсусу;

3) система стримувань і противаг – верховенство права залежить від поділу владних повноважень між різними гілками та рівнями влади;

4) справедливість, яка в свою чергу складається з чотирьох підеlementів: (1) рівне застосування закону, (2) процедурна справедливість, (3) захист прав людини і громадянських свобод, і (4) доступ до правосуддя;

5) ефективне застосування – цей елемент стосується дотримання і застосування законів (судова влада є важливим елементом процесу правозастосування). Без послідовного їх виконання і застосування до всіх громадян та інших жителів існування верховенства права є неможливим. [4, с. 150].

При верховенстві права народ не обмежується рамками закону, де основним завданням закону є правова заборона у певній діяльності, а навпаки повинен бути правовий досвід, який при його чіткому застосуванні буде тлумачити правоту дій людини та запобігати, попереджувати вчиненню протиправних діянь. Але водночас при цьому виконавча влада повинна відповідно виконувати покладені на неї правові обов'язки для запобігання дискримінації чи привілеїв певним

індивідам.

Якщо розглядати принцип верховенства права, щодо держави, то важливо підкреслити, що його не слід розуміти як самообмеження цієї ж держави правом. Така ситуація є неприйнятною, оскільки в цих умовах держава повинна лише дотримуватися правил, які вона сама і виробляє, а тому, в принципі, може позбутися їх, додержуючись процедури, передбаченої для їх зміни чи скасування [5, с. 32].

Слід зробити висновки, що ідеальна та ефективна (демократична, правова) держава є лише та, в якій здійснюється забезпечення та дотримання прав людини. За рахунок чого право стає основною владною ознакою держави, завдяки, якій здійснюється самореалізація як органів гілок влади так і самого народу.

В Україні верховенство права реалізується в різних галузях права через механізм дії права. У зв'язку з цим, не можна не помітити, що Конституційний Суд України, на відміну від Європейського суду з прав людини, діє згідно логіки верховенства закону, надаючи визначення поняття верховенства права і встановлюючи формалізовані межі поширення верховенства права в українському праві. Зміст верховенства права обумовлений значущістю права як соціально-культурного явища, що має в суспільстві найбільший соціально-регулятивний потенціал за рахунок низки характеристик, і, зокрема, власне юридичних [1, с. 188].

Найважливішим для верховенства права є створення сильної, незалежної та вільної від корупції системи судоустрою, адже незалежна судова влада виступає тим інструментом, за допомогою якого відбувається реалізація принципу верховенства права. Прийняття справедливих рішень судами, їх незалежність від інших органів державної влади – основа демократичного суспільства [2, с. 160].

Отже, верховенство права як принцип повинен бути основним в діяльності правової держави починаючи з моменту оголошення незалежності, що закріплене у Конституції України, закінчуючи сьогоденними законами та доповненнями інших демократичних держав у міжнародних договорах, нормативно правових актах. Повинна виникати логічна взаємодія як права з державою так і держави з правом. Тому, лише ту державу можна вважати демократичною та незалежною, в якій якнайкраще розвинутий та ефективно дії принцип верховенства права.

1. Карась А.Г. Верховенство права як ціннісна характеристика права. Львів, 2005. С. 189-190.

2. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип прав. Київ, 2017. С. 195.

3. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 02.11.04 у справі № 1-33/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04>.

4. Крижова О. Г. Структура принципу верховенства права: аналіз крізь призму його правозастосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»:Юридичні науки* . 2016. № 837. С. 149-153.

5. Погребняк А.І. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. Київ. № 1 (44). С 26-36.

Савайда О. І.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),

Муранка Ю. В.,

курсант

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДАВНЬОФІЛОСОФСЬКІ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Перші згадки та розуміння справедливості з'являються та відображаються в міфологічних опусах, де зі справедливістю отожденою богиню правосуддя (Феміду), яка, маючи пов'язку на очах – символізує собою однакове ставлення та рівність по відношенню до всіх учасників справи, тобто неупереджене бачення правового розгляду. Іншими словами відбувається створення та реалізація сучасного принципу рівності всіх перед законом. А, відповідно, терези в руках вказаної богині відображають її справедливе, неупереджене розуміння її рішення як зваженого, навіть, рівного і мудрого, й безперечно, справедливого. Звісно, не лише цей приклад з богинею визначає поняття та розуміння справедливості, й інші античні мислителі широко досліджували цю категорію.

Давньокитайський філософ Кунфу-цзи, відомий на Заході як Конфуцій, також визначає міру справедливості залежно від попереднього діяння, вказуючи, що платити за заподіяне зло потрібно по справедливості, а за добро – відповідно – добром. Правда та справедливість повинні йти в супротив персонального егоїзму та бажання знайти зиск лише для себе, тобто лише буде досягнута істина, яка буде правильною [1, с. 50].

У Стародавній Греції розуміли справедливість з позиції здійснення

аналізу та через природний пошук справедливого начала.

Геракліт вважав, що цим началом є логос, тобто божественний світовий порядок, що досягає ідеалу. Він здійснює керівництво Богами і людьми, саме божественний логос визначає божественну справедливість, оскільки «для Бога все є справедливим, прекрасним і добрим, на відмінно, як звичайні люди одне вважають справедливим, а інше – несправедливим» [2, с. 44].

Демокріт виділяє природні і штучні утворення, які можуть творити справедливість. До таких штучних утворені вчений відносить як державу, так і всі її органи та суспільство. Ці штучні органи повинні намагатися досягти рівня природніх права та основ. В протилежному разі «несправедливим є те, що суперечить природі» [3, с.115]. Вчинки і дії штучних, створених людиною органів мають містити природну справедливість.

Піфагорійці пропонували трансформувати особисте і суспільне життя за природними ідеями справедливості. Справедливість має дорівнювати, за уявленнями старогрецьких мислителів, співмірності (спільної рівності), саме вони сформували постулат, що «справедливе полягає у відплаті іншому рівним» [4, с. 481].

Найвідоміший давньогрецький філософ та вчений-енциклопедист Аристотель, крім рівномірності, до поняття справедливості додає ще й законність. Відповідно до його міркувань, поняття «справедливість» означає в один і той же час як законне, так і рівномірне, а «несправедливість» – протизаконне й нерівне» [5, с. 55]. Законність проявляється через дотримання закону, а справедливість через дотримання тільки справедливого закону, і вважає при цьому законним відмову від дотримання несправедливих законів. Тобто ототожнює закон і справедливість в ідеалі. Поняття справедливості, у розумінні Аристотеля зв'язано з представленням про державу, тому що право, що служить критерієм справедливості, є регулюючою нормою спілкування та існування суспільства. Він розмежовує види справедливості на політичну і особисту. Ці види обумовлюються природними законами. Сутність природних законів та справедливості виражається в публічній сфері, в державі та самій людини. Без справедливості та її видів не можуть існувати зазначені вище категорії. Це основа існування всього суспільства. «Справедливість – це така чеснота, в силу якої кожний володіє тим, що йому належить» [5, с. 91]. Справедливість зумовлює правду.

Продовжує і розширює погляди попередників Епікур, зазначає вказуючи, що справедливість може діяти тише у людських відносинах, і отримує значення та приносить свій позитивний результат тільки через

дію та спілкування між людьми. «Справедливість, яка походить від природи, являє собою угоду чи домовленість про корисне (тобто позитивне, а в ідеалі добро) – з метою не шкодити один одному й не зазнавати шкоди від іншого [6, с. 114]. Для кожного місця й часу є власна справедливість, власне природне уявлення про неї. Загальним для всіх різновидів чи випадків «справедливостей» є те, що вони являють собою, по суті, домовленості (які можуть існувати у вигляді законів, норм чи в цілому у вигляді права) про загальну користь для учасників відносин. В свою чергою, нове що запропонував Епікур, це те, що до формули справедливості можна вносити чинник корисності (не лише матеріальної, а в першу чергу духовної) для суспільства та людей. Вона проявляється у задоволенні їх потреб. Закон є тільки зовнішньою формою справедливості, її виразником, тому є справедливим тільки якщо корисний (потрібний) для суспільства.

Підводячи підсумок розглянутих бачень щодо поняття справедливості давніми філософами та правниками, потрібно відмітити, що зазначені представники зосереджують свою увагу на природному началі в праві, яке повинно містити природню справедливість. Справедливість не дає змоги праву творити зло, порушувати принцип рівності та природній розподіл речей, природній світоустрій. Закони є справедливими та істинними, якщо встановлюють рівність та відповідають природі явищ та категорій, а отже й поняттям.

1. Конфуцій / Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори). Київ : Абрис, 2002. 742 с.

2. Гусєва О. деякі терміни Геракліта в перекладі В. О. Нілендера. / *Вох. Філософський журнал*. 2010. № 9. С. 42-55.

3. Демокрит / М. А. Солопова / Новая философская энциклопедия : в 4 т. Т.1 / пред. науч.-ред. совета В.С. Стёпин. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Мысль, 2010. 2816 с.

4. Пролеєв С. Піфагореїзм / Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори). Київ : Абрис, 2002. 742 с.

5. Антична література: навчальний посібник / Ю. І. Ковбасенко ; Київський університет імені Бориса Грінченка, Гуманітарний інститут. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. 255 с.

6. Епікур / Тофтун М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416с.

Сай Н. Я.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Зінчин О.-М.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПАТРІОТИЗМ: ПРАВО ЧИ ОБОВ'ЯЗОК

Чимало останнім часом говорять про патріотизм, особливо сьогодні, коли постає питання про любов до рідної землі, уміння і бажання її захищати, навіть ціною власного життя. Патріотизм - одна з найбільш значущих цінностей, це свого роду ґрунт, на якому формується позиція свідомого громадянина української держави, активного провідника національної ідеї.

Патріотичне виховання молодого покоління сьогодні є одним із головних завдань в системі національних пріоритетів багатьох країн світу. Таким чином, в Україні через події останніх років на сході країни виникає необхідність підняття рівня патріотизму, особливо серед молоді для захисту себе, свого народу, країни.

Патріотизм – соціально-історичне явище, яке в різні історичні епохи має конкретні прояви. Слово «патріотизм» (від «*partis*») – грецького походження, в перекладі означає «батьківщина, вітчизна» .

Патріотизм – величний вияв нескінченної любові до рідного краю. Національна спрямованість, яка передбачає знання історії держави, виховання любові до рідної землі, шанобливого ставлення до української культури, здатності пишатися приналежністю до українського народу. Патріотизм породжує впевненість у собі, волю в перемогу, віру в свою націю, свій народ.

Історія свідчить, що українці в усі часи були патріотами. Про це розповідають історичні пісні й думи, художня література. Патріотизм зародився ще на світанку історії людського суспільства. У ньому знаходить вираження любов людей до своєї вітчизни, повага до її минулого і сучасного, піклування про майбутнє.

У червні 2015 р. Міністерство освіти та науки України розробило Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді і методичні рекомендації щодо її впровадження у загальноосвітніх закладах, а 13 жовтня 2015 р. вийшов Указ Президента України № 580/2015 «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 –

2020 рр» [2].

У цих документах звертається увага на те, що коли існує пряма загроза втрати Україною державної незалежності, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання молоді.

«Наявність національного змісту у виховному процесі молоді покликана сприяти поверненню до джерел, до першовитоків, заступає місце суцільної бездуховності, виробляє ідеали національної гармонії» [1]. Втілює любов до своєї Вітчизни, причетність до її історії, культури та складає духовно-етичну основу особистості, яка формує її суспільну позицію.

«Заглиблюючись у споконвічну історію свого народу, долаючи історичне безпам'ятство, зможемо відновити й оновити національну гідність кожного нашого громадянина, сформувані у нього патріотичні почуття й переконання» [4]. Патріотизм, як і честь, виховує великих, сильних людей, які не рахуються з ціною свого життя й здатні пожертвувати ним заради рідної землі.

«У період становлення української політичної нації почуття патріотизму відіграє роль найкращого «інтегратора» людей різного етнічного походження у народ як спільність громадян однієї держави» [5]. Тут патріотизм виявляється почуттями належності до своєї територіальної Вітчизни, любові до неї, відданості та готовності до самопожертви.

Основним стрижнем патріотизму, на нашу думку, має стати розуміння, що сила українців у їх єдності. З історії нам відомо багато прикладів, коли відсутність взаєморозуміння, незгоди та чвари приводили до поразки, а згуртованість – до перемоги.

У повісті І.Я. Франка «Захар Беркут» наскрізною ідеєю є те, як єдність та відданість своїй Батьківщині можуть допомогти здолати найстрашнішого ворога. Останні слова Захара Беркута до молодого покоління прозвучали заклик до єдності: «Чим ми побідили? Чи нашим оружжям тільки? Ні. Чи нашою хитрістю тільки? Ні. Ми побідили нашим громадським ладом, нашою згодою і мужністю» [3].

Патріот живе в єдності зі своїм народом, він живе своїм народом, адже життя народу стає його життям. Історики запевняють, що в таких важких випробуваннях, що переживає зараз наша країна, народжується справжня нація, сильна і могутня. «Доки будете дружньо держатися купи, незламно стояти всі за одного, а один за всіх, доти ніяка ворожа сила не побідить вас»[4] – ці слова насправді стосуються усіх нас, усіх українців, всієї України.

«В єдності сила народу, Боже нам єдність подай» – хотілося б, щоб саме ці слова молитви за Україну стали гаслом для кожного українця, і ми разом будемо молити Бога, щоб прийшов кінець війні під назвою «ООС»,

щоб не гинули наші бійці, щоб не проливались сльози матерів, щоб діти не залишались сиротами. А спільними силами робити все можливе на благо Батьківщини.

1. Б. Червак. Український націоналізм (До питання про ідеологічні засади). Трускавець, 1993. С. 4.
2. Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. URL: www.Zakon.rada.gov.ua/go/580/2015.
3. Повість І.Я. Франка «Захар Беркут». Інтернет джерело. 2019.
4. Іванова А. Українське національне виховання. *Педагогічна газета*. 2002. № 8-9.
5. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 26-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2015_12-13_25

Самбор М.А.,
начальник сектора моніторингу,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної академії наук
вищої освіти України
(Прилуцький відділ поліції ГУНП в Чернігівській області)

ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ

Право на свободу мирних зібрань останнім часом привертає все більше і більше уваги до себе, як дослідників юридичної дійсності, представників суб'єктів публічної адміністрації, громадян, які користуються або лише прагнуть скористатися цим правом як для задоволення власних інтересів суб'єктів шляхом використання відповідного права на свободу мирних зібрань, так і для задоволення інших інтересів, реалізація яких можлива за умови використання права на свободу мирних зібрань, як відповідного засобу досягнення та задоволення відповідного інтересу.

Надзвичайним для розуміння права на свободу мирних зібрань та його здійснення є з'ясування онтології цього права.

Правова онтологія є теорією правового буття (правової реальності). Зазвичай його тлумачать як комплекс норм права, правових інститутів, правовідносин, а також правосвідомості (правових ідей, концепцій, теорій тощо) [8, с. 56]. Правове буття складається з правових ситуацій, правових відносин, правових норм, а також правових інститутів [8, с. 59]. Перш ніж використати суб'єктивне право у конкретних правовідносинах, втілене у

об'єктивній нормі права, слід розуміти реальність, у якій здійснюватиметься право на свободу мирних зібрань, а також ті елементи, які впливають на розуміння та здійснення даного права.

Знання про право (як і про конкретне право на свободу мирних зібрань – додано нами М.С.) глибоко герменевтичне за своєю суттю: воно постійно поповнюється за рахунок одиничних випадків, які це знання зумовлює. Значення проблеми розуміння у нормотворчості полягає у виявленні додаткових можливостей забезпечення найповнішої відповідності законів та інших нормативних актів інтересам громадян. Тому закон, з одного боку, має забезпечувати правову визначеність, точність, зрозумілість, а з іншого – справедливо регулювати відносини громадян між собою й відносини між громадянином та державою [7, с. 5]. То ж можемо вести мову про те, що сталість та оновлення права є результатом динамічності суспільних відносин, виявлення нових фактів, які обтяжені юридичними наслідками.

На початку 90-х років минулого століття у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції виникла необхідність випрацювати нові теоретико-методологічні засади дослідження, зорієнтовані насамперед на людину, на забезпечення її прав, тоді були підстави підтримати саме соціальний (точніше соціально-детерміністичний) підхід до інтерпретації таких прав. Відповідно до цього підходу П. М. Рабіновичем було сформульовано і згодом уточнено таку дефініцію їх загального поняття: права людини – це певні можливості людини, які необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпеченні обов'язками інших суб'єктів [1, с. 20]. Відтак оновлюються не лише загальні поняття прав людини, що є здобутком теоретичної науки, сучасної правової доктрини та концепції, а й зазнає нового звучання право на свободу мирних зібрань.

Права людини в сучасному тлумаченні їх змісту не можуть існувати поза межами правової системи навіть у найбільш формальному її розумінні, оскільки вони є її соціально-антропологічним фундаментом [5, с. 79]. Ураховуючи вказану тезу, думається, що право на свободу мирних зібрань слід піддавати вивченню з правової точки зору із урахуванням існуючих у суспільстві правових ідей та доктрин, наявної системи законодавства, а також суспільних відносин, що регулюються нормами законодавства, а також домінуючими моральними та звичаєвими нормами, котрі справляють неабиякий вплив на правову систему.

Власне модернізацію, як процес сучасного розуміння права на свободу мирних зібрань (додано нами – М.С.), можна сприймати як процес глибинних змін у суспільстві, що зачіпає або повинен зачіпати такі потужні

його пласти як культуру, звичаї, традиції, уявлення людей про суспільство та державу, про свою роль у суспільстві, модернізація змінює основні інститути суспільства [2, с. 34-35]. Саме онтологія відповідає на питання що є право [4, с. 194], відтак онтологія права на свободу мирних зібрань розкриває не лише значення, а й суть права на свободу мирних зібрань.

Онтологія права має акцентуватися не стільки на формах його матеріалізації, скільки на вивченні організаційних співвідношень між суспільно-правовою реальністю та правоусвідомленням, крізь призму якого завжди відбувається право здійснення [3, с. 12]. Буттєвим джерелом права не є самі по собі природа, суспільство чи окремі індивіди, а відповідні форми їхньої взаємодії. І хоча справедливим є твердження про те, що право має суспільну природу, його слід розуміти так, що право народжується і функціонує в надрах суспільства, але ж це не означає що його можна вважати невід'ємним атрибутом останнього.

Дійсно, «правова реальність виявляється у такому аспекті буття людини, коли вона стикається з буттям іншого. Проте не будь-яке сумісне існування людей виступає основою права, а лише те, яке загрожує перетворитися на свавілля і тому містить момент належної зобов'язувальності, що обмежує це свавілля. У той же час взаємодія суб'єктів виступає основою права не у субстанційному, а у соціально-ідеальному, деонтологічному розумінні» [6, с. 33].

Зміст правової норми, якою визначається порядок здійснення права на свободу мирних зібрань може бути значно ширшим ніж той, що виражений у словах Конституції України. Сьогодні здійснення права на свободу мирних зібрань не обмежується формально-граматичним його формулюванням, а й враховуються теоретичний зміст цього права, що формується у правовій доктрині, а також цілі, які переслідує суб'єкт, котрий користується гарантованим державою та публічно сформульованим у нормі правом на свободу мирних зібрань.

Сучасна правова реальність права на свободу мирних зібрань характеризується тим, що окрім норми прямої дії, зафіксованої у ст. 39 Конституції України, де відображаються ключові ознаки цього права (мирність та відсутність зброї), форми здійснення даного права, суб'єкт здійснення, а також ураховуючи складність суспільних відносин, у яких здійснюється право на свободу мирних зібрань, яким притаманно існування взаємних прав і обов'язків учасників відносин, що вказує на складність цих правовідносин (коли учасники наділені і правами, і обов'язками), вказано на обов'язок суб'єкта здійснення права на свободу мирних зібрань – сповіщення органів виконавчої влади або місцевого самоврядування, а також підстави та цілі обмеження права на свободу мирних зібрань. З поміж такого важливого для правового регулювання

здійснення права на свободу мирних зібрань, що зафіксовано у згаданій конституційній нормі, надзвичайно багато можна отримати, дослідивши сучасний «дух» права на свободу мирних зібрань, який є продовженням та, переконані, подальшим наповненням позитивного права.

Вважаємо, що саме змістовне наповнення права на свободу мирних зібрань, формування доктрини розуміння права на свободу мирних зібрань послідовно слугуватиме створенню нормативного матеріалу, норми якого ефективно врегульовуватимуть здійснення даного права з тим, щоб кожен міг на власний розсуд, вільно (свободно) здійснити вказане право, й рівень цієї свободи слугуватиме кордоном втручання держави, суб'єктів публічної адміністрації у здійснення даного права. І, головне, те, що засновані на сучасному розумінні права на свободу мирних зібрань норми позитивного права створюють ефективний механізм позитивних зобов'язань держави щодо створення умов здійснення даного права.

Підсумовуючи вищевикладене, констатуємо, що розуміння онтології права на свободу мирних зібрань у всій її палітрі, дозволяє у сучасному громадянському суспільстві створити не лише теоретичне підґрунтя розуміння цього права, а й втілити правові ідеї, доктрини у нормативно-правових актах, чий норми виступатимуть ефективними засобами якісного врегулювання суспільних відносин щодо здійснення права на свободу мирних зібрань, а також максимально чітко визначити права та обов'язки суб'єктів владних повноважень, як учасників правовідносин зі здійснення права на свободу мирних зібрань. Поряд із цим маємо констатувати, що, виходячи з об'єктивних засад буття права, онтології права на свободу мирних зібрань притаманна історична мінливість, зумовлена змінами у світоглядних орієнтирах людини та суспільства, змінах інтересів суспільства і держави. Як наслідок, впевнені у тому, що право на свободу мирних зібрань має стабільно важливе значення у праві, разом із такою стабільністю досліджуване право містить динамічну складову, яка характеризує історико-правове наповнення змісту цього права у правовій доктрині та правову норму, що покликана урегульовувати суспільні відносини, у яких здійснюється право на свободу мирних зібрань.

1. Рабинович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістовна класифікація. *Право України*. 2010. № 2. С. 18-23.

2. Белингов А.В. Модернизация права в России: теоретический анализ: дис.. канд. юрид. наук по спец. 12.00.01 – теория права и государства, история права и государства, история политических и правовых учений. Москва, 1999. 169 с.

3. Цимбалюк М. М. Онтологічні основи теорії правосвідомості: автореф. дис... докт. юрид. наук за спец. 12.00.12 – філософія права. Київ, 2009. 34 с.

4. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для ВУЗов / Н.В.Варламова, В.В.Лазарев, В.В.Лапаева и др.; под общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсисянца. Москва: Норма, 2004. 832 с.

5. Петришин О.В. Верховенство права в системі правового регулювання. *Держава і право у світлі сучасної юридичної думки: Збірник наукових праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемишченка. До 75-річчя від дня народження*. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2010. С. 74-84.

6. Цимбалюк М. Онтологічний аспект дослідження права та правосвідомості. *Право України*. 2007. С. 31-35.

7. Петришин О.В. Тлумачення у праві та верховенство права. Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм у світлі загальновизнаного принципу верховенства права: тези доп. та повідомл. учасн. IV Між нар. наук.-практ. конф. (м.Івано-Франківськ, 3-4 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І.Д. Шутака. Харків: Право, 2019. С. 3-6.

8. Бандура О.О. Онтологія права як складова філософії права (деякі міркування). *Філософські міркування та методологічні проблеми*. 2016. № 2(12). С. 55-66.

Степаненко К. В.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОТВОРЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Становлення національного права в Україні сьогодні переживає період адаптації до міжнародного та європейського права в умовах надрухливих процесів глобалізації та інтеграції. Від цього залежить майбутнє нашої держави, яка прагне стати дійсно правовою, демократичною та соціально орієнтованою. Разом з тим, для проведення реформ, здатних вивести нашу державу на принципово новий рівень існування, створити сервісну модель державного управління, необхідно застосовувати сучасні методологічні механізми, до яких відносяться і механізми впровадження зовнішніх правових явищ у внутрішнє (національне) правове середовище.

При формуванні сучасних елементів структури національної

правової системи слід враховувати досягнення унікальних правових систем окремих міждержавних об'єднань, що сформовані і продовжують, не зважаючи на об'єктивні труднощі, формуватися в рамках світового співтовариства. Насамперед, мова йде про Раду Європи та Європейський Союз, і саме вектор правової інтеграції до європейського права є для України пріоритетним, про що свідчить підписана у 2014 році Угода про асоціацію з ЄС та внесення відповідних змін до Конституції України у 2018 році. В рамках важливого процесу зближення національної правової системи із європейською правовою системою окремим теоретико-методологічним питанням постає питання впровадження європейських стандартів прав людини у національне право, створення ефективних механізмів адаптації норм європейських угод у галузі прав людини до сфери їх практичного застосування суб'єктами публічної влади України.

При аналізі праць вітчизняних авторів, які досліджували в новітній період розвитку української науки з різних позицій питання правотворення, можна помітити, що в цих роздумах, серед іншого, переважає тенденція щодо врахування *глобалізаційних* світових процесів, що позначаються на праві. Так, серед основних напрямів такого впливу Р. Бірюков виділяє: універсалізацію національного права; подальше посилення впливу міжнародного права на національне право; зміцнення позиції регіонального права в функціонуванні національної правової системи; вплив наднаціонального права як продукту глобалізаційних процесів на національну правову систему [1, с. 4]. Актуальним при опрацюванні проблем національного правотворення є питання імплементації *норм європейського права*.

Європейські стандарти прав людини, що представляють собою регіональні норми, становлять разом з існуючими універсальними нормами в сфері прав людини загальну систему норм. Вона свідчить про широку підтримку державами цих норм, що розглядають їх як загальнолюдську цінність – основу єдиних для всіх членів міжнародного співтовариства правил і орієнтирів. Трактують основних, фундаментальних прав і свобод «практично ідентична як в конвенціях, прийнятих в рамках ООН, так і в рамках регіональних міжнародних організацій, що дозволяє кваліфікувати норми таких конвенцій як міжнародні стандарти прав і свобод особистості, які підлягають обов'язковій реалізації державою шляхом імплементації в законодавстві» [2, с. 19]. Універсальне застосування прав і основних свобод сумісно з національною специфікою і традиціями держав, культурою і релігією їх народів. Універсальні підходи до застосування державами міжнародно-правових стандартів відображають тенденцію інтернаціоналізації суспільного життя, яка виявляється в міжнародних відносинах, що сприяє інтеграційним процесам, спільним рішенням державами загальних проблем сучасності.

Термін «європейські стандарти прав і свобод» включає в себе сформульовані в міжнародних актах, ратифікованих країнами-членами Ради Європи та інших європейських організацій, вимоги до мінімального рівня реалізації прав і свобод людини у внутрішньодержавній правозастосовчій практиці, що забезпечується міждержавним контрольним механізмом. Правові стандарти Ради Європи деякими авторами розглядаються як «комплекс європейських договірних норм, які безпосередньо стосуються реалізації принципів і цілей організації та порушення яких, як і інших міжнародно-правових норм, передбачає міжнародно-правову відповідальність, характер якої визначається самими учасниками тієї чи іншої конвенції, укладеної в рамках Ради Європи» [3, с. 25]; «визнані європейськими країнами та закріплені у їхніх спільних документах правові норми, а також механізми їх гарантії, захисту та забезпечення на практиці, що мають бути покладені в основу діяльності держав – учасниць європейських міжнародних організацій у сфері дотримання прав людини» [4, с. 5]. Отже, зазначений термін у вітчизняному праві є достатньо поширеним, а самі європейські стандарти широко застосовуються в практиці органів публічної влади України.

Загальновизнані принципи і норми міжнародного та європейського права, міжнародні договори України, не є над конституційними джерелами, а виступають частиною української правової системи. Нині можна говорити про сприйняття сформованих міжнародних стандартів на вищому конституційному рівні в масштабах правотворчості і правозастосування. Разом з тим, міжнародні стандарти повинні впроваджуватися «чисто» з точки зору сучасних надбань правознавства, із застосуванням ефективних, адаптованих до суспільних потреб, механізмів реалізації права, його тлумачення та зміни. Механізми впровадження у правову систему європейські стандарти прав людини не виключають адаптованого їх сприйняття з урахуванням традицій та специфіки національної правової системи. Таким «правовим фільтром» в процесі імплементації (або рецепції) європейських стандартів прав людини можуть і повинні бути норми Конституції України.

Таким чином, впровадження в національне право європейських стандартів прав людини є загальною теоретичною проблемою розуміння вітчизняною наукою права механізмів впровадження у національне законодавство норм міжнародного права. В Україні цієї проблемі присвячено чимало наукових публікацій, усі вони розвивають міжнародно-правову доктрину, відповідно до якої механізм впровадження у національне законодавство норм міжнародного права реалізується в межах найбільш поширених концепцій трансформації, імплементації та інкорпорації. Питання стоїть у принциповому перегляді арсеналу інструментів для

проведення ефективної адаптації європейських стандартів прав людини до традицій національного права, механізму правозастосування, і це питання слід відносити до першочергових для вітчизняної науки права.

1. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Одеса, 2011. 20 с.

2. Павлова Л. В. К вопросу об универсальности международных соглашений в области прав человека. *Проблемы конституционализма: сб. науч. тр.* Вып. 9 / под ред. А. Е. Вашкевича. Минск: Тесей, 2001. С.15-21.

3. Демичева З. Б. Правовые стандарты Совета Европы: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.10. Москва, 2006. 26 с.

4. Мушак Н. Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях: автореф. дис ... канд. юрид. наук. 12.00.11. Київ, 2012. 20 с.

Стецюк Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

«ВЕРЕСНЕВІ ПРОПОЗИЦІЇ» ГЛАВИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (МІЖ КОНСТИТУЦІЙНИМ ОБОВ'ЯЗКОМ ТА ПОЛІТИЧНОЮ ДОЦІЛЬНОСТЮ)

1. Відповідно до Конституції України Президент України є главою держави, виступає від її імені та є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Для виконання своїх конституційних обов'язків, глава держави, серед іншого, наділений правом подавати законопроекти про внесення змін до Конституції України. При цьому, визначальним є неухильне дотримання Президентом України встановлених вимог до таких законопроектів, зокрема, вони, не можуть передбачати «скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина», не можуть бути «спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України»[1].

2. На початку вересня 2019 року Президентом України було подано

до Верховної Ради України відразу сім законопроектів про внесення змін до Конституції України, а саме «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)», «Про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань)», «Про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу)», «Про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо уповноважених Верховної Ради України)», «Про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи)», «Про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України)» та «Про внесення зміни до статті 85 Конституції України (щодо консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів Верховної Ради України)». Така активність глави держави відразу ж викликала певний інтерес як серед вчених правознавців, зокрема конституціоналістів [2], так і серед політологів, державних та громадських діячів [3].

3. Пропозиції глави держави щодо внесення змін до Конституції України, з формальної точки зору, можна розділити на декілька умовних частин (груп). Перша, це пропозиції які стосуються правового положення народних депутатів України. Друга – пропозиції по «впорядкуванню» повноважень парламенту, а також зміни порядку його формування та зменшення кількісного складу парламентаріїв. Третя група – це пропозиції, які стосуються безпосередньо повноважень самого глави держави. Четверта група – питання організації діяльності адвокатури в Україні.

Однак, змістовний (сутісний) аналіз запропонованих главою держави конституційних новел дає підстави стверджувати, що в Україні, як мінімум, має місце «початок чергової спроби «перекроювання» владних повноважень в умовному трикутнику «глава держави – уряд - парламент» /.../ а також - бажання нової української влади значно розширити повноваження Президента України та «повернути» нашу державу до моделі президентської республіки»[3, с. 137]. Одночасно, в експертному середовищі почали звертати увагу на можливі «загрози» українському парламентаризму[4] та наявні прояви того, що сучасний швейцарський політолог Макс Лініжер-Гума називає «демократурою» (т. б. – замаскованою, прихованою диктатурою, якою власне і підмінено саму демократію) [5].

4. Частина із запропонованих Президентом України конституційних

змін, як видається, дійсно можуть нести в собі потенційні «загрози» для національного парламентаризму та можуть з часом привести до «розбалансування» системи «ваг і стримувань» в середині механізму організації державної влади, до зміцнення владних повноважень глави держави. Так, в «Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань)» пропонувані зміни обґрунтовуються тим, що «згідно зі статтею 102 Конституції України Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Зазначене положення є принципом конституційно-правового статусу глави держави і потребує закріплення у Конституції України реальних повноважень, якими буде наділятися глава держави для реалізації цього принципу». Через це, на думку глави держави, його конституційні повноваження треба розширити, надавши йому право «утворювати відповідно до закону Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад у порядку, визначеному законами України, Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань; утворювати незалежні регуляторні органи, що здійснюють державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання в окремих сферах, призначати на посади та звільняти з посад їх членів у порядку, визначеному законами України) [6]. Однак, запропоновані конституційні зміни мають явно віддалений стосунок до державного суверенітету та територіальної цілісності України. Що ж стосується реалізації ст.102 Основного Закону держави, за якою «Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина», то у глави держави сьогодні є більш ніж достатньо різного роду інструментів та відповідних заходів впливу. Натомість, надання права главі держави права «утворювати незалежні регуляторні органи, що здійснюють державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання в окремих сферах» може привести до надмірного втручання з боку держави в господарську діяльність різних суб'єктів господарювання, надання главі держави невласливих йому функцій господарсько-управлінського характеру.

Іншим конституційним проектом глава держави, наприклад, пропонує суттєво зменшити кількісний склад Верховної Ради України. Йдеться про Проект закону «Про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та

закріплення пропорційної виборчої системи)». Цим законопроектом, зокрема, пропонується зменшення складу Верховної Ради України з 450 до 300 народних депутатів України [7]. Як такі зміни зможуть згодом вплинути на належну організацію законодавчого процесу, на здатність проведення Верховною Радою України парламентського контролю, зрештою – на виконання народними депутатами України своїх представницьких функцій, в «Пояснювальній записці» до цього законопроекту не говориться. Не має належного обґрунтування і іншої конституційної пропозиції глави держави – щодо надання права законодавчої ініціативи безпосередньо «народу» (проект закону «Про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу)» [8]. Враховуючи ту обставину, що за Конституцією «український народ – це громадяни України всіх національностей», практична реалізація такої новели глави держави бачиться надзвичайно утрудненою.

5. Наведені приклади, як видається, не зміцнюють загальні засади парламентаризму в Україні. В той же самий час, можна говорити про появу тенденцій до посилення влади глави держави. Все це разом ставить питання про необхідність пошуку розумного балансу між виконанням Президентом України своїх безпосередніх «конституційних обов'язків» (зокрема, щодо гарантування додержання Конституції України, реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) та досягненням цілей, задекларованих політичною силою (партією), з якою він переміг на президентських виборах.

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Шаповал В. Про «залповий вогонь» по Конституції. URL: <https://ukr.lb.ua/news/2019/09/30/438570>

3. Україна після виборів: суспільні очікування, політичні пріоритети, перспективи розвитку / Центр Разумкова. Київ: Видавництво «Заповіт», 2019. 138 с.

4. Аналітичний огляд Центру політико-правових реформ конституційних ініціатив у Верховній Раді України IX скликання. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20873929-analitichniy-oglyad-novih-konstitutsiynih-initsiativ-vid-tsentru-politiko-pravovih-reform>

5. Вишне夫斯基 Ю. В Украине может установится не смесь демократии и диктатуры, а чистая диктатура, но – в демократической обертке. *Деловая столица*. 2019, № 38/956 (23.09.19).

6. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати

незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань)». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66250

7. Проект закону «Про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66257.

8. Проект закону «Про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу)». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=662

Стецюк Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Климчук П. О.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ

Важливу роль в процесі становлення України як демократичної правової держави, держави яка старається відродити європейську ідентичність свого народу та забезпечити незворотність нашого європейського та євроатлантичного курсу відіграє конституційна юстиція. Адже, саме вона здатна не тільки формально забезпечити верховенство конституції, а й реально домогтися дотримання принципу, за яким права і свободи людини та їх гарантії повинні визначати зміст і спрямованість діяльності держави, змусити державу відповідати перед людиною за свою діяльність. В той же самий час, одне з центральних місць в механізмі функціонування інституту конституційної юстиції традиційно відведено конституційній скарзі[1].

Конституційна скарга в Україні появляється у червні 2016 року у зв'язку із внесенням змін до Конституції України щодо правосуддя. Саме тоді, ст. 55 Основного Закону держави було доповнено окремою частиною, за якою «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав,

установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом». Натомість, ст.151-1 Конституції України встановила, що «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано»[2]. Згодом, «новим» Законом України «Про Конституційний Суд України» (2017 р.) вищенаведені конституційні приписи були деталізовані. Зокрема, законодавець зазначив, що конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України, або його окремих положень, що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Це клопотання повинно містити: 1) прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса зареєстрованого місця проживання особи (для іноземця чи особи без громадянства - місця перебування) або повна назва та місцезнаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 2) відомості про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу; 3) короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України; 4) опис перебігу розгляду відповідної справи в судах; 5) конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України; 6) обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституції України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону; 7) відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів; 8) перелік документів і матеріалів, що додаються. При цьому, копія остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу має бути засвідчена в установленому порядку судом, що його ухвалив. Суб'єктом права на конституційну скаргу, відповідно до ст.56 Закону України «Про Конституційний Суд України», є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України[3].

Деякі із передбачених Законом України «Про Конституційний Суд України» вимог щодо змісту конституційної скарги справедливо вважаються

«надмірними». Це, зокрема, стосується п.п. 3, 4, 6 частини другої ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України». Звідси, виконання (дотримання) цих законодавчих вимог (з об'єктивних причин) може бути утруднене для будь-кого, хто захоче реалізувати своє конституційне право на конституційну скаргу. В той же самий час, наприклад, встановлена законодавцем вимога подавати до Конституційного Суду України копію остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу «засвідчену в установленому порядку судом, що його ухвалив», при можливих сучасних варіантах надання фотокопії судового рішення, копії його видруку із Єдиного реєстру судових рішень і т.д., – не безпідставно називається «яскравим проявом новітнього бюрократизму» [4]. Можливо, саме тому за три роки існування інституту «конституційної скарги», Конституційним Судом України було ухвалено всього декількох рішень в цій категорії справ. Першим стало Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 392 Кримінального процесуального кодексу України [5].

Право громадян України на конституційну скаргу поки що не має належної системи своєї реалізації. Тому, інститут конституційної скарги в Україні потребує свого подальшого удосконалення. Підтвердженням останнього, є розпочата у Верховній Раді України робота з підготовки проекту змін до Закону України «Про Конституційний Суд України», в якому значна частина відведена власне конституційній скарзі. Так, зокрема, авторами законопроекту пропонується наступне: «У рішенні про залишення конституційної скарги без руху зазначаються недоліки конституційної скарги, спосіб і строк їх усунення, який складає десять днів з дня вручення суб'єкту права на конституційну скаргу рішення про залишення конституційної скарги без руху. Якщо суб'єкт права на конституційну скаргу усунув недоліки конституційної скарги у строк, встановлений цим Законом, вона вважається поданою у день первинного її подання до Суду та передається для подальшого розгляду. Якщо суб'єкт права на конституційну скаргу не усунув недоліки конституційної скарги у строк, встановлений цим Законом, керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу»[6].

Однак, як видається, сам процес удосконалення механізму реалізації права на конституційну скаргу мав би більше враховувати кращий зарубіжний досвід в цьому плані, зокрема, практику розгляду конституційних скарг в конституційних судах ФРН, Литовської Республіки чи в Конституційному Трибуналі Польської Республіки. Можна також було частково врахувати і попередній досвід функціонування в Україні т.з. «прихованої конституційної скарги» в 1996-

2017 рр. Мова іде про можливість тлумачити закони чи їх окремі частини на вимогу фізичних осіб на підставі чинного тоді положенн ст.96 Закону України «Про Конституційний Суд України» (1996 р.). Вважається, що така практика діяльності Конституційного Суду України мала також свої переваги і залишила позитивний слід в діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні[7].

1. Стецюк Н. В. Розвиток національної доктрини конституційної юстиції в контексті євроінтеграційних процесів України. Матеріали доповідей, диспутів і повідомлень учасників III-го Всеукраїнського столу Львів м. Львів, 8 грудня 2017 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2017. С. 209.

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/271528>.

3. Про Конституційний Суд України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

4. Стецюк П. Зміни до Основного Закону України щодо правосуддя (конституційно-юрисдикційний зріз). *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С.194-201.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глушенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України № 4-р / 2019 від 13 червня 2019 року. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2759>.

6. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо удосконалення інституту конституційної скарги та інших питань організації і діяльності. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#sent?projector=1>

7. Шишкін В.І. Чому я був проти. «Окремі думки» судді Конституційного Суду України. Київ: Темпора, 2018. 760 с.

Товпи́га Л. М.,
аспірант кафедри теорії держави та права
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Оскільки Україна обрала чіткий курс в Європу, такий процес спричиняє постійні зміни у суспільстві, виникає потреба у врегулюванні

відносин і актів поведінки, їх усвідомлення, формулювання і юридичне оформлення у вигляді правових норм. Процес реформування та запровадження нових норм повинен бути ефективним.

На даному етапі, в Україні нові державотворчі процеси потребують перебудови і значного підвищення рівня ефективності та якості діяльності органів правопорядку. У першу чергу ці вимоги стосуються новоствореної поліції – найчисленнішого загону правоохоронців, оскільки виконання нею завдань пов'язане передусім з реалізацією низки принципів, що ґрунтуються на визнанні загальнолюдських цінностей: гідного ставлення до особи, посилення охорони прав та свобод громадян, різних форм власності та інших пріоритетів правового, демократичного суспільства, визначених Конституцією України [3, с. 5].

Діяльність поліції має регулюватись, насамперед законами, а не відомчими наказами (підзаконними актами та інструкціями). Підзаконні акти й інструкції були характерні для СРСР, а у правовій державі поліція має бути підпорядкована закону. Верховенство закону і його панування в суспільному житті виступають як спосіб надання поліції владних повноважень, без яких немислима її діяльність, і як спосіб обмеження поліцейської влади. «Саме тому, як доводить Р. Лівшиць, держава, в якій принципи правової держави мають лише декларативний характер, практично завжди буде прагнути підтримувати такий стан, коли зберігатиметься можливість розмивання законності шляхом підміни законів управлінськими рішеннями», тобто рішеннями, «ручного регулювання [2, с. 111].

Правова система України, як відомо, загалом належить до романо-германської правової сім'ї, континентально-європейської моделі. Крім того, ієрархічна побудова, централізований підхід, імперативні форми і методи правозастосування зумовлені також тим, що модель правоохоронної діяльності України, не дивлячись на реформування та євроінтеграційне спрямування, ще не позбавилась повністю спадщини радянської моделі правоохоронної діяльності [1, с. 10].

Від досконалості нормативної регламентації діяльності поліції, чіткості правових приписів, наявності розвинутої системи законодавства й відповідних підзаконних актів у цій сфері залежить ефективність досліджуваного виду діяльності. Закон України «Про Національну поліцію», прийнятий Верховною Радою 2 липня 2015 р. та підписаний Президентом України Петром Порошенком 4 серпня 2015 р. в присутності нових патрульних поліцейських, набрав чинності 7 листопада 2015 р. Це фактично перший та поки що єдиний законодавчий документ, який регулює діяльність центрального органу виконавчої влади, який служить. Цей Закон є найяскравішим доказом

проведення реформ у країні, адже одним із найважливіших завдань держави донині залишається розбудова ефективної правоохоронної системи.

Тому ми вважаємо, необхідним критично осмислити недоліки сучасного стану правоохоронної діяльності в Україні, системи правоохоронних органів. У зв'язку з цим, активно продовжувати відповідні реформи, гармонізацію з існуючими стандартами у цій сфері та запроваджувати позитивний досвід краї Європи.

1. Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Міністерство внутрішніх справ України , Національна академія внутрішніх справ. Львів, 2016. 227 с.

2. Лившиц Р.З. Теория права. Москва: Изд.-во БЕК, 2001. С. 111. Цит. з Гринюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. С. 336.

3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Тополевський Р. Б.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ ТА АКТИВІСТІВ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Демократична держава неможлива без розвинутого громадянського суспільства. В свою чергу, ефективність громадянського суспільства прямо залежить від активності громадян. Адже саме їхня діяльність безпосередня забезпечує контроль за тим, наскільки органи публічної влади дотримуються юридичних норм. Це набуває особливого значення за сучасної правоохоронної системи України, ефективність і якість діяльності якої все ще залишає багато питань.

Разом із тим, така діяльність правозахисників і громадських активістів нерідко призводить до ситуацій, коли їм починають погрожувати чи переслідувати за їхню діяльність. Переслідувачами стають або представники органів влади або ті особи, інтереси яких (перш за все незаконні) зачепила активність таких громадських активістів чи правозахисників.

Так, Центр громадських свобод зафіксував з січня 2019 по листопад 2019 р. 72 випадки таких нападів (<http://ccl.org.ua/map>), однак, скоріше за все це лише частина таких подій.

Важливість цього питання визнала і Організація об'єднаних націй, прийнявши у 1998 році Декларацію про правозахисників, повна назва якої «Декларація Організації Об'єднаних Націй про право та відповідальність осіб, груп та органів суспільства просувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи» [1].

Захисників прав людини (human right defender) визначають, як тих осіб, які працюють на заохочення, просування та захист прав людини. На практиці нерідко вживають як синоніми інші терміни, наприклад активісти, монітори тощо. Саме визначення сформульоване максимально широко і охоплює як професійних, так і непрофесійних правозахисників, волонтерів, журналістів, правників, адвокатів та будь-яких інших осіб, що здійснюють постійно чи спорадично правозахисну діяльність.

Декларація чітко сформулює існуючі права людини таким чином, щоб полегшити їх застосування до становища правозахисників. Він визначає, як права, які містяться в основних документах з прав людини, включаючи право на свободу вираження поглядів, асоціацій та зборів, поширюються на захисників. Він також окреслює специфічні обов'язки держав та відповідальність усіх за захист прав людини.

У 2000 році ООН було засновано міжнародну інституцію, спрямовану на допомогу правозахисникам в реалізації цієї Декларації, яка називається Спеціальний доповідач щодо правозахисників (Special Rapporteur on Human Rights Defenders).

Разом із тим Декларація лише проголошує відповідні права правозахисників, покладаючи на держави обов'язок зробити ці права реальними.

Серед прав, передбачених Декларацією для захисту громадських активістів у сфері захисту прав людини можна назвати:

- право на захист;
- право на свободу зібрань та об'єднань;
- право розробляти та обговорювати нові ідеї з прав людини та виступати за їх прийняття;
- право критикувати органи публічної влади та вносити пропозиції щодо удосконалення їхнього функціонування;

- право на надання юридичної допомоги чи інші поради та допомогу в захисті прав людини;
- право на безперешкодний доступ та спілкування з неурядовими та міжурядовими організаціями та міжнародними органами;
- право на доступ до ресурсів з метою захисту прав людини, включаючи отримання коштів з-за кордону.

Для України, на нашу думку, саме перше з перерахованих прав має особливе значення, оскільки значна кількість таких активістів стикається як із загрозою своєму життю, здоров'ю, а нерідко і майну, так і з загрозою їхнім рідним.

Більш детально основні питання захисту прав людини викладені в таких матеріалах як «Виклад фактів ООН №29 Правозахисники: захищаючи права людини»[2] та «Керівні принципи щодо захисту правозахисників»[3].

Активісти зазнають не лише фізичних нападів. Одним із елементів тиску є дискредитація в ЗМІ та мережі Інтернет. Окремою проблемою захищаються спроби держави обмежити можливості громадських активістів щодо їхньої діяльності.

Однак, в тому випадку, коли органи державної влади неспроможні захистити активістів у сфері прав людини, громадянське суспільство шукає і знаходить такі можливості.

Саме на підтримку та допомогу в ситуаціях нападів та переслідувань осіб, які беруть участь в захисті прав людини спрямовано проект «Забезпечення правового захисту правозахисників та активістів в Україні», який реалізується всеукраїнською мережею громадських організацій на базі 9 громадських приймалень Української Гельсінської Спілки з Прав Людини (<https://helsinki.org.ua>) (Київ, Чугуїв, Львів, Чернігів, Одеса, Суми, Херсон, Черкаси, Дніпро). У Львові представником цієї мережі є Центр правових та політичних досліджень «СІМ» (www.centre7.org.ua).

В рамках такої діяльності громадські організації надають експертні консультації для вирішення ситуації; інформаційну підтримку та привернення уваги суспільства до цієї проблеми; надання адвокатської допомоги в українських судах та Європейському суді з прав людини. Така допомога надаватиметься за співпрацею з Фондом стратегічних справ УГСПЛ.

Крім правової допомоги правозахисникам та активістам під загрозою, учасники проекту здійснюють розробку алгоритмів прямої допомоги таким особам, здійснюють просвітницьку діяльність з цієї проблематики та розробляють зміни в законодавство для підвищення ефективності вирішення цих питань.

Проект триватиме до 30 вересня 2020 року за підтримки Фонду прав людини посольства королівства Нідерландів. Однак, зрозуміло, що така проблема навряд чи може бути вирішена за такий строк, і, відповідно, захист правозахисників та громадських активістів стає не лише на порядок денний громадянського суспільства. Більше того, він вимагає внесення відповідних змін в поточне законодавство, зокрема до Кримінального кодексу України, з тим, щоб посилити відповідальність за такі дії.

Таким чином, для того, щоб вимога статті 3 Конституції щодо того, що утвердження та забезпечення прав людини є головним обов'язком української держави була реальною, від держави вимагається зробити ефективну систему розслідувань випадків нападів і переслідування захисників прав людини, а так само їхнього запобігання.

1. UN Declaration: Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms. Adopted 8 March 1999. A/RES/53/144/ URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf>

2. Правозахисники: захищаючи права людини. Виклад фактів №29. Організація об'єднаних націй. Харків: Харківська правозахисна група, 2006. 56 с. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1153998285>

3. Керівні принципи щодо захисту правозахисників. Варшава: БДПІ ОБСЄ, 2015. 172 с.

Тополевський Р. Б.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Долгун О. В.,

студент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ

Проблематика мирних зібрань завжди була, є та, безперечно, залишатиметься актуальною. Оскільки за допомогою права на мирні зібрання, кожен громадянин України має реалізувати спільно з

однодумцями право на вільне вираження своїх поглядів та переконань, свободу на віросповідання і світогляд, на використання і поширення інформації, право на вільний розвиток своєї особистості.

Ці тези мають на меті охарактеризувати стан законодавчого врегулювання реалізації права на мирні зібрання в Україні та визначити основні напрямки його удосконалення.

З кожним роком, все більш глобальною стає проблема, щодо законодавства України про не врегулювання порядку проведення мирних зібрань, про не видання окремого закону, який зміг би чітко охарактеризувати права, дії, обов'язки громадян на мирних зібраннях.

З 2000-го року до Парламенту було внесено близько 20 відповідних законопроектів. 18 з них відхилено, 2 – знаходилися на розгляді у попередній Верховній Раді [5].

Можна стверджувати, що саме прийняття спеціального закону, який би врегулював відносини у сфері реалізації права на мирні зібрання було б найкращим способом усунути розбіжності та проблеми здійснення цього права.

Це підтверджує рішення пленуму Вищого Адміністративного Суду України 21.05.2012 № 6 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства під час розгляду та вирішення справ стосовно реалізації права на мирні зібрання» зазначено: «... Спеціального закону, який регулював би суспільні відносини у сфері мирних зібрань, законодавство України на сьогодні не має. Однією з нагальних проблем, яка повинна бути розв'язана таким законом, є строки сповіщення органів влади про проведення мирного зібрання з метою належного забезпечення безпеки їх проведення».

Попри те, що немає окремого закону в якому було б врегульовано право на проведення та організацію мирних зібрань, це право регулюється ст. 39 Конституції України [1]. Однак, не йдеться про порядок та термін повідомлення про проведення мирних зібрань, який потрібен виключно для того, щоб держава ефективно виконувала свої позитивні зобов'язання. Найчастіше лише дуже масштабні, політично або соціально чутливі зібрання можуть потребувати від держави певних послуг для уможливлення їх безперешкодного проведення. Такий порядок доцільний лише щодо тих зібрань, організатори яких зацікавлені в отриманні допомоги та захисту з боку органів влади. Наприклад, тимчасово перекрити рух транспорту у місці проведення мирного зібрання, забезпечити захист учасників мирного зібрання від можливих насильницьких дій, встановити чергування машин швидкої допомоги на місці проведення зібрання.

Проілюструвати цю проблему можна на основі справи «Веренцов проти України», яку розглядав Європейський суд з прав людини. Координатора громадської організації «Вартові закону» Олексія Веренцова

затримали львівські правоохоронці за звинуваченням у проведенні несанкціонованої акції, з подальшим засудженням до трьох діб адміністративного арешту. Активіст виступав проти корупції місцевої влади й вимагав належного реагування прокуратури. Щотижня він і члени громадської організації пікетували управління прокуратури Львівської області.

У своєму рішенні Європейський суд постановив, що право заявника на свободу мирних зібрань таки було порушено, як і право на справедливий суд. Водночас суд звертає увагу, що справа Веренцова «виявила законодавчу прогалину стосовно свободи мирних зібрань, яка існує в Україні вже два десятиріччя». В рішенні йдеться, що Україна має реформувати законодавство прописавши вимоги до організації проведення мирних зібрань і підстави для їх обмеження. Роблячи висновок, щодо цієї справи хочу відзначити, що Європейський Суд зробив правильне зауваження: «Двадцятирічна затримка ухвалення передбаченого Конституцією законодавчого акта є не виправданою, оскільки мова йде про таке основоположне право, як свобода зібрань». Це ще один доказ того, що Україна обов'язково має реформувати законодавство, прописавши вимоги до організації проведення мирних зібрань і підстави для їх обмеження. Тому що, якщо б було конкретно прописано строк сповіщення про мирні зібрання, не виникали б проблеми із органами державної влади.

Отже, доцільно внести у законодавство зміни, які б дозволили прив'язати порядок повідомлення про проведення мирних зібрань до позитивних зобов'язань держави, які слід прямо визначити у законі.

Р. Кубійда зазначив: «Якщо ж організатори мирних зібрань вважають, що вони не потребують від держави жодних послуг, то й повідомлення про проведення мирних зібрань не повинно бути для них обов'язком» [3, с. 24]. Можна погодитися з цією думкою, тому що деякі мирні зібрання проводяться з метою донесення певної інформації або лише задля обговорення певної проблеми, такі зібрання можуть не потребувати надання охорони громадського порядку.

Проте, це питання розглянув Конституційний Суд України, видавши, рішення від 19 квітня 2001 року в якому визначив, що громадяни «мають сповістити органи влади про проведення заходів заздалегідь, тобто в прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене ст. 39 Конституції України право громадян, а мають служити його гарантією й водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів і демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей» [2].

Отже, можна сказати, що мінімальний строк для завчасного сповіщення не повинен бути абсолютним, а має залежати від форми мирного зібрання, кількості учасників, місця, часу його проведення. Наприклад: чим більше учасників, тим строк сповіщення – більший.

Таке законодавче регулювання буде відповідати положенням ст.39 Конституції України і висновками, надання КСУ в Рішенні про завчасне сповіщення.

Отже, якщо громадяни прагнуть донести свою думку іншим, а здебільшого це стосується публічних органів у формі мітингів мирним шляхом, він завжди буде захищений ст. 39 Конституції України.

Право на мирні зібрання має важливе значення для реалізації колективного вираження поглядів людей. Основною метою мирних зібрань є вираження різноманітних, а не лише політичних, поглядів або їх формування. Під час здійснення права на мирне зібрання, суб'єкти можуть, крім поглядів, виражати і думки, переконання, уявлення, віру. Індивідуальне вираження своєї позиції, поглядів регламентується ст. 34 Конституції України.

Враховуючи сьогоднішні реалії для суспільства у законодавстві, і на практиці існує чимало проблемних питань, що негативно впливають на свободу мирних зібрань в Україні. Щоб їх вирішити, пропонується прийняти Закон «Про свободу мирних зібрань», який захищав би громадян від свавілля з боку органів влади та дав можливість належно реалізувати право на мирні зібрання.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України від 19 квітня 2001 року. № 4-рп / 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v004p710-01>

3. Свобода мирних зібрань в Україні: пошук оптимальної моделі регулювання. Київ: Центр політико-правових реформ, DRI. 2018. 24с.

4. Довідка за квітень 2012 року Вищого Адміністративного Суду України щодо вивчення та узагальнення практики застосування адміністративними судами законодавства та під час розгляду та вирішення впродовж 2010-2011 років справ стосовно реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/n0002760-12>

5.Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945

Тополевський Р. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Сафонов Д. О.,
студент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

Особливість мережі Інтернет як інформаційно-комунікаційного середовища, яка потребує правового регулювання полягає в необхідності застосування і пристосування законів, які не адаптовані під реалії віртуального світу.

Актуальність регулювання суспільних відносин в Інтернеті на даний момент спала порівнянно з 1990-2000-ми роками, саме в цей час був найвищий рівень хакерських атак, викрадення особистої, державної, колективної інформації. Чого тільки вартий злом НАСА в 1999 році, внаслідок якого оцінка програмного забезпечення, яке було викрадене, оцінювалось в 1,7 млн. доларів.

Інтернет з'явився 50-60-х роках, але більше чим за 50 років світ так і не знайшов способу регуляції і захисту інформації. На даний момент рівень активності хакерів спав, це може бути зв'язано з тим, що з'явилися різноманітні угруповання «хакерів-миротворців»: то вони зламують державні сайти України на знак протесту проти закриття сайту EX.UA, то пізніше знаходять і повідомляють про терористичне угруповання ІДІЛ.

Одна з основних проблем Інтернету – це взаємодія держав між собою в процесі правового регулювання, чому виникає саме така проблема? Причина цього в тому, що процес взаємодії користувачів один з одним є наступним: Користувач 1 – Провайдер 1 – Інтернет ресурс – Провайдер 2 – Користувач 2 [1].

З цього прикладу ми бачимо, що два користувача можуть бути з різних держав з різними провайдерами, тому спосіб за яким можна ми було регулювати їх відносини незрозумілий. Деякі держави притягають за правопорушення користувача саме провайдера, але це з умовою, якщо провайдер повідомлений про правопорушення свого користувача і не вжив жодних дій, саме через це деякі провайдери вказують в пунктах договору заборону на комерційну діяльність з піратськими файлами чи порушення авторського права [3].

Держава намагається контролювати мережу Інтернет різними засобами. В цьому контексті показовим і неоднозначним є спроби

кількарічної давності з боку СБУ отримати контроль за видачею доменного імені .ua. [1]. Саме пошук тих меж, в яких може діяти держава, регулюючи мережу Інтернет і становить основний інтерес пошуку балансу між безпекою і свободою в мережі Інтернет.

Межі правового регулювання Інтернету стосуються різних аспектів. Інформаційні відносини тісно переплітаються з реальним світом і тим самим події, які відбуваються в Інтернеті мають певний вплив на наше життя не тільки віртуально, але і в реальному світі. Можна лише передбачати, що в майбутньому проникнення реального та віртуального світу за допомогою мережі Інтернет буде ставати все інтенсивнішим. Внаслідок цього виникає необхідність розвитку законодавства у цій сфері для того, щоб відповідати на виклики цього нового реально-віртуального середовища. Однак поки що, законодавці намагаються встигнути за цими змінами врегульовуючі окремі сфери інформаційної взаємодії.

Вважаємо за необхідне продовжити удосконалення законодавства України, які регулюють цю сферу, і зокрема, не лише закони «Про інформацію», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про авторське право і суміжні права», але перш за все підзаконні акти, які б враховували існування мережі Інтернет. Оскільки в багатьох випадках низка підзаконних актів не враховує цієї особливості.

Незадовго перед написанням цієї доповіді, віце-прем'єр-міністр з питань цифрової трансформації М. Федоров заявив, що 50 найпопулярніших послуг, що надаються в Україні, будуть переведені в онлайн. Тобто це стане черговим кроком формування системи електронного урядування і розширення доступу громадян до державних послуг.

Авторське право і приватність в Інтернеті формуються на довірі користувача Інтернету ресурсу, чому так ? Вся проблема полягає в погодженні правил користування ресурсом, з якими ми погоджуємось натискаючи галочку в чекбоксі, тобто відповідно до ДСТУ 4163-2003 [5] цей спосіб погодження умов користування навряд чи можна вважати відповідним до чинних норм.

Разом із тим, проблема згоди на використання даних залишається такою, що потребує врегулювання.

Окремо, серед правових питань регулювання мережі Інтернет стоїть питання Big Data. Кожен день в Інтернет поступає величезні обсяги різноманітних даних і інформації, які дозволяють за рахунок масовості даних дізнаватися про досліджуване явище набагато більше нового ніж це можливо звичайними засобами – це називається Big Data. Використання і переробка цих даних досить складний процес. Адже, якщо в реальному житті все залежить від кількості людей, то в Інтернеті все залежить від кількості пам'яті, надійності і безпеки Інтернет ресурсу та масовості даних. Разом із тим, саме масовість даних становить одну з основних загроз

інформаційній приватності особи. Саме тому забезпечення використання Big Data – є одним із головних завдань правового регулювання мережі Інтернет, особливо, якщо це стосується персональних даних людей.

Вважаємо, що для підвищення ефективності функціонування мережі Інтернет і зокрема його розвитку як інформаційно-комунікативного середовища вважаємо за необхідне врегулювати наступні питання:

1. Посилити міждержавну взаємодію для контролю над кіберправопорушеннями.
2. Розвивати правове регулювання кіберзахисту.
3. Удосконалити регулювання права на приватність в мережі Інтернет, зокрема щодо використання Big Data.

1. Захаров Є. Захист прав людини в Інтернеті: hic et nunc! URL: <http://library.khpg.org/index.php?id=1151239201>

2. Форум онлайнних прав. URL: <http://library.khpg.org/index.php?id=1039007060>

3. Правове регулювання Інтернет. Деякі аспекти. URL: <http://library.khpg.org/index.php?id=1039006699>

4. Конвенція про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005, ВВР, 2006, N 5-6, ст.71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_575

5. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів ДСТУ 4163-2003: Наказ Держспоживстандарту України 07.04.2003 №55. Чинний від 01.09.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0055609-03>

Тополевський Р. Б.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Солиган М. Р.,

студент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Приватність – фундаментальне право людини, визнане в Загальній декларації прав людини ООН, Міжнародному пакті про громадянські й політичні права та в багатьох інших міжнародних і регіональних угодах.

Приватність тісно пов'язана з людською гідністю й іншими ключовими цінностями, такими як свобода асоціацій та свобода слова. Вона стала одним із найбільш важливих питань у галузі прав людини новітнього часу. Інтерес до права на приватність зріс в 60-х, 70-х роках ХХ століття з появою інформаційних технологій. Потенційні можливості для стеження з допомогою потужних комп'ютерних систем ставив на перший план вимоги встановлення спеціальних правил щодо збору та обігу інформації особистого характеру.

Відповідно до статті 32 Конституції України 1996 р. «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [5, с.6].

У своїй статті, в 1890 році, юристи Луїс Д. Брандейс та Самуел Д. Варрен писали: «сучасні винаходи і бізнес методи вимагають уваги до наступних кроків, що мають бути зроблені для захисту індивідів». Автори зробили першу спробу дати визначення праву на приватність. На їх думку, це право «бути залишеним на самоті» («let to be alone»), яке несе в собі ідею захисту результатів інтелектуальної активності особи в суспільстві.

В ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції». Так, Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «Леандер проти Швеції» вперше зазначив, що зберігання державними органами інформації про особу є втручанням у її право на повагу до приватного життя, а відтак таке втручання повинне відповідати вимогам, викладеним у частині 2 статті 8 Конвенції. В подальшому Європейський суд вказав, що держава повинна також вживати розумних заходів із метою дотримання права особи на повагу до її приватного життя (а відтак і права на захист персональних даних) із боку приватних суб'єктів [1, с.13].

Відомості соціальних сервісів в Інтернеті передбачають, так чи інакше (через реєстраційні дані, особливості поведінки у віртуальному просторі) дозволяють ідентифікувати особу користувача. Але, більшість соціальних мереж передбачає розміщення на персональній сторінці прізвища та ім'я, дати народження, статі, місця народження (проживання), місця навчання/роботи, посади, інформації про сімейне становище, відомостей про батьків, братів/сестер, дітей тощо. Навіть якщо користувач

не буде вказувати своє справжнє ім'я, зазначені відомості надають можливість однозначно його ідентифікувати. Отже, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» вони охоплюються поняттям персональних даних [2, ст. 2].

Обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у встановленому законодавством. Чітко та однозначно застережено правило про те, обробка даних не допускається без згоди фізичної або юридичної особи. Обробки персональних даних затверджується уповноваженим державним органом з питань захисту персональних даних, а порядок обробки персональних даних, які належать до банківської таємниці, затверджується Національним банком України [3, с. 33].

При розгляді зарубіжного досвіду правового регулювання персональних даних конструктивним для адаптації у національне законодавство є можливість забезпечення механізмів, які дозволяють суб'єкту персональних даних контролювати зміст і наявність його персональних даних, а також вимагати їх виправлення; переліком цілей обмеження обсягу і меж використання персональних даних, для котрих вони призначені, які не можуть бути змінені без згоди суб'єкта персональних даних; посилений режим охорони особливих категорій персональних даних (національна приналежність, погляди і переконання, здоров'я та інтимне життя) [4, с. 74].

При формуванні національних правових систем захисту персональних даних дотримуються двох принципів, які передбачають:

- створення всеохоплюючого закону про захист приватного життя, який спрямований на упорядкування інформаційних відносин, пов'язаних з визначеними даними. Цей підхід веде до необхідності коригування положень закону при появі нових загроз;

- створення спеціальних законів для кожного типу зазіхань на приватне життя або для кожної сфери, яка є потенційним джерелом загрози та порушень (наприклад, для мас-медіа, банків, телекомунікацій та ін.). Але при виникненні нових загроз такий підхід призводить до безсистемності, дублювання та суперечливості окремих норм [5, с. 12].

Процес переходу персональних даних та іншої конфіденційної інформації у володіння службових осіб потребує належної правової регламентації та документального закріплення із врахуванням виключного права фізичної особи розпоряджатися своїми персональними даними. На сьогодні окремі персональні дані можуть переходити у володіння та під захист держави набуваючи або статусу конфіденційної інформації, що є власністю держави. Дійсно захисту персональних даних

служують закріплені законодавством правові інститути банківської, лікарської, адвокатської таємниці, таємниці страхування, вчинення нотаріальних дій, проте відповідні суб'єкти наділені лише обов'язком не розголошувати цю інформацію без встановлення вимог щодо засобів та заходів захисту [6, с. 103].

Отже, обмеження доступу персональних даних може заборонятись виключно законом до певної інформації. Фактично особа, якої стосується інформація, не має права визначати режим доступу до такої інформації.

На сьогодні саме регулювання захисту персональних даних в Україні залишається недостатньо ефективним і, радше, має формальний характер. Так, до Верховної Ради України подано законопроект, який змінює порядок отримання згоди особи про обробку персональних даних.

Можна вказати на факти надмірної відкритості персональних даних в деяких реєстрах. Наприклад, у відкритому доступі перебувають не лише персональні дані підприємців-фізичних осіб, які беруть участь в тендерах на Prozorro, але й фотокопії їх документів – паспортів.

Разом із тим, значної уваги законодавця потребує низка питань. Серед них: уточнення порядку фото і відеозйомки, відповідно до практики Європейського суду з прав людини, зобов'язання відповідного маркування зон, в якій проводиться публічна відеозйомка, упорядкування функціонування електронних реєстрів, впорядкування доступу до вразливих приватних даних тощо.

1. Бем М.В., Городиський І.М., Саттон Г., Родіоненко О.М. Захист персональних даних: Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. Київ: К.І.С., 2015. 220 с.

2. Марущак А.І., Панченко В.М. Проблеми правового захисту персональних даних в умовах соціалізації інтернет-сервісів. *Інформація і право*. 2012. С.196-198.

3. Кохановська О.В. До питання про захист персональних даних в Україні. *Вісник Верховного суду України*. 2011. С.48-49.

4. Теремецький В.І., Цвірюк Д.В. Застосування зарубіжного досвіду правового захисту персональних даних в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 2. С.110-112.

5. Брижко В.М. Правовий механізм захисту персональних даних : Монографія / За заг. ред. д.е.н., професора, М.Я. Швеця та д.ю.н., професора Р.А. Калужного. Київ : Парламентське видавництво, 2003. 264 с.

7. Касперський І.П. Правові режими захисту персональних даних в Україні. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2011. № 1-2. С.160-162.

Тополевський Р. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Шукалович Б. В.,
студент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ В УКРАЇНІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Право – це вимога про яку ми справедливо заявляємо. Право виступає як засобом забезпечення свободи, так і істотним засобом обмеження неузгоджених з суспільними потребами і уявленнями людей про добро і справедливість рівня свободи й обмеження повинні бути доцільними з погляду гарантій свободи, а отже, і справедливими.

Не є таємницею, що свобода вираження поглядів – це одна із головних складових сучасного демократичного суспільства. Відтак метою реалізації цієї свободи є забезпечення вільного вираження поглядів, думок, вподобань без будь-якого втручання органів державної влади, захист осіб, які поширюють інформацію, так мовити повної реалізації.

Одним із ефективних механізмів захисту цієї свободи є ст.10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], в якій йдеться: про те, що кожен має право на свободу вираження поглядів. «Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

В ч. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права йдеться, що кожна людина має право на вільне вираження поглядів; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку

інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Право на свободу вираження поглядів охоплює всі форми вираження: як усну, так і писемну. Усною формою ми користуємося під час спілкування в колі осіб, як зі схожими так і відмінними поглядами. За допомогою писемної форми вираження ми подаємо інформацію, яка на нашу думку повинна бути донесена до суспільства. Найпростішими засобами для передачі тої чи іншої інформації є друковані видання, онлайн-медіа, Інтернет, а також інші форми мистецтва. Однак, захищається також вираження поглядів в інший спосіб.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, свобода вираження поглядів є одним із засадних положень демократичного суспільства та однією з основних умов його розвитку й самореалізації кожної окремої особи.

Свобода вираження поглядів як право людини складається з кількох компонентів: свободи дотримуватися своїх поглядів, свободи виражати свої погляди і право знати, тому це розуміють як окреме право.

Якщо держава повністю дозволяє ЗМІ поширювати інформацію, чому ж тоді на журналістів чиниться такий великий тиск? Обшук на «Прямому» каналі – це жарт (як повідомляють різні форуми) чи це пряме переслідування свободи слова в Україні? Як повідомили представники Державного бюро розслідування, що дії проводилися з метою перевірки на ухилення від сплати податків. У відповідь на це телеведучий М. Ганнопольський від імені керівництва та колективу каналу «Прямий» зробив заяву щодо свободи слова. Він сказав, що «телеканал поширює лише ту інформацію, яка на їх думку повинна бути донесена до суспільства і ніякими діями держава не зможе придушити їх волевиявлення, а також поскаржився на тиск свободи слова».

Свобода слова – це лише інструмент в руках людини, який може використовуватися двоїсто: для творення добра, так і для негативного впливу на суспільство, різних видів спекуляцій.

Право знати і право зберігати особисту інформацію в секреті, тотожні чи відмінні поняття? Право знати – це можливість людини без будь-яких заборон дізнатися інформацію. Право зберігати особисту інформацію в секреті закріплено на законодавчому рівні і передбачає, що ніхто не може поширювати особисту інформацію без дозволу на те, особи.

Коли йдеться про цінності, пов'язані з гідністю людини або національною безпекою, свобода вираження поглядів або так звана свобода слова стає юридичним надбанням.

Свобода висловлювань є фундаментом демократії, а також

фундаментом верховенства права – тому, що становить один із найкращих засобів запобігання порушень права. Людина як цілісна система не може бути позбавлена права. Тому, за допомогою людини будується демократичне суспільство, якщо буде заборонено це право – це не демократія, а демократія – це безпосередньо влада народу.

Свобода вираження поглядів невід’ємна складова нашого суспільства. Вільне вираження поглядів закріплюється на законодавчому рівні і дозволяє людям вільно поширювати інформацію в різний спосіб. Особливо це реалізується за допомогою ЗМІ. Свободу вираження поглядів називають киснем демократії, тоді Інтернет – це його атмосфера, у якій люди дихають та реалізують свою свободу.

Для вирішення питань стосовно захисту, підтримання прав людини на вільне вираження своїх поглядів, держава має покласти якнайбільше зусиль для реалізації даного питання. Загалом держава має достатні можливості впливу на створення умов, які забезпечують реалізацію прав людини. Отже, відповідальність за виконання функцій інтеграції суспільних інтересів і суспільства загалом покладається на державу. Адже її діяльність легітимізована всім народом, який за умов демократії виступає єдиним сувереном [2, с. 45].

Втручання у свободу вираження поглядів (обмеження) є допустимим, якщо воно встановлене законом і є необхідним в демократичному суспільстві. Таким чином втручання права особи на вільне вираження поглядів становитиме порушення ст.10 Конвенції, якщо воно не підпадатиме під одне з виключень, встановлених пунктом 2 ст.10 Конвенції.

Отже, головним завданням держави у сфері реалізації свободи вираження поглядів є:

1. Забезпечення прав і свобод для вільного вираження поглядів в умовах демократичного суспільства.
2. Забезпечення можливості осіб вільно отримувати корисну і достовірну інформацію.

Таким чином, від того, як саме українська держава захищатиме свободу вираження поглядів залежатиме те, чи зможе вона залишатися демократичною державою. Адже саме свобода вираження поглядів створює передумову для обговорення політичних питань і реалізації інших прав та свобод.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Орхит М.Ф. Міжнародно-правові стандарти прав людини в Україні. *Право України*. 1992. № 4.

Федін М. І.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДУАЛІЗМ ТРАДИЦІЙ І НОВАЦІЙ

Протягом багатовікової історії взаємовідносини європейських держав і Церкви будувалися на основі взаємної співпраці та взаємопроникнення. Сучасна Європа представлена різними моделями взаємин Церкви і держави. Здебільшого, конституції країн Європи закріпили світську модель політичної організації суспільства, що відокремлює Церкву і будь-які інші релігійні організації від держави. Однак в цілому ряді країн національна Церква зберігає особливий статус, що дає їй можливості користуватися підтримкою і заступництвом держави, включаючи і державне фінансування її діяльності за допомогою церковного податку, як наприклад в Ісландії і Данії.

В цьому випадку Церкві належать значні преференції в сфері освіти та інших областях її діяльності. Перш за все це характерно для тих країн Європи, де ще в епоху реформаторського руху релігійні структури були повністю інкорпоровані до державного механізму. У той час як в переважно католицьких країнах місцеві Церкви, перебуваючи під владою Святого Престолу в Римі, уникнули прямого підпорядкування державі. В якості наочної ілюстрації достатньо поглянути по обидва боки Ла-Маншу. Так, у Франції в епоху буржуазної революції «Декларація прав людини і громадянина» 1789 р. яка і понині є конституційною константою, проголосила свободу совісті та віросповідання, поклавши початок світській моделі держави.

Правова основа взаємин церкви і французької держави була закладена законом «Про відокремлення держави від церкви» від 9 грудня 1905 року. Одночасно держава визнала рівноправність усіх релігійних структур.

Для сучасної Франції в умовах активної інтеграції мусульманської культури з припливом населення з тих регіонів, де традиційно сповідують іслам, питання про стан правового регулювання сфери конфесійних відносин набуває особливої гостроти.

Зусилля сучасного французького законодавця спрямовані на розробку і визначення параметрів найбільш оптимальної моделі взаємовідносин основних елементів системи, в рамках якої інтереси

індивідуума, суспільства, держави і різних конфесійних об'єднань можуть бути максимально узгоджені. Однак не всі правові новели у французькому законодавстві безперечні з точки зору дотримання прав і свобод. Так, недопущення використання релігійної символіки в освітніх установах призвело в 2004 році до заборони на носіння мусульманськими дівчатами хіджабу, що викликало масові акції протесту не тільки мусульманської частини французького співтовариства, чисельність якого налічує більше 2 мільйонів чоловік. В толерантності французького законодавця засумнівалися багато активних представників європейської спільноти, вбачаючи в цьому приклад обмежувальної політики щодо представників окремих сповідань, так як носіння жінкою хіджабу для традиційного ісламу є незмінною складовою її самоідентифікації в мусульманському світі.

Якщо у Франції світські традиції міцно вкоренилися як найважливіша складова державної політики, то Британія являє собою яскравий приклад зовсім іншої моделі державно-церковних відносин. Проголосивши свободу совісті і свободу віросповідання і слідуючи даними демократичним принципам, британський престол зберігає історично сформовані традиції державної конфесійної політики у взаєминах з Англіканською церквою.

Ще в ході церковної реформи в правління Генріха VIII, який розірвав відносини з Ватиканом, англійський монарх отримав верховенство над Церквою Англії, що юридично було оформлено прийняттям парламентом в 1534 році «Акту про супрематію», згідно з яким Королівська Величність визначався як Верховний Глава Церкви «Supreme Head of the Church of England», цей документ зберігає силу і понині [2]. У свою чергу закон містить категоричне посилання на «Акт про престолонаслідування» 1701 року де зазначено, що британський монарх може належати тільки Англіканській церкві і не має права вступати в шлюб з особою, яка сповідує католицизм.

Сьогодні питання про необхідність подальшої модернізації конфесійної політики все частіше піднімається в Великобританії, де традиційно усталені моделі державно-церковних відносин становлять одну з констант політичної дійсності і конституційного порядку. Так, 30 грудня 2016 британський журнал «Економіст» опублікував статтю під заголовком «Просуваючись до світської держави» [1], автор якої зазначив, що основою для подібної публікації стали дані Національного Світського Товариства Британії, громадської організації, що проголосила своєю метою ліквідацію релігійних привілеїв. У доповіді наводиться досить довгий список пропозицій для того, щоб урізати незаконні привілеї, якими сьогодні користуються близькі до Англіканської церкви офіційні особи і організації.

Гостра потреба в тому, щоб затвердити цінності світського суспільства, зростає на тлі зростання впливу і збільшення сьогодні числа прихильників інших релігій, включаючи іслам. Все це відбувається на тлі існуючих привілеїв, що належать Англіканській церкві яка завоювала собі особливе місце в історії країни, однак зараз неухильно «згасає». Сьогодні ця організація охоплює освітні установи, де навчається понад 1 мільйон англійських дітей. природно, що подібний стан речей спонукає представників інших релігій також виступити з вимогою дозволити їм відкрити школи під своєю егідою.

В галузі освіти передбачається, що уряд повинен зробити «рішучі кроки» у напрямку розбудови всебічної системи світської школи. Такі громадські церемонії, як дні поминання за загиблими у війнах, коронація нового глави держави, що носили завжди релігійний характер, на тверде переконання авторів доповіді, повинні бути замінені світськими процедурами. Зокрема, замість коронаційної служби в Вестмінстерському абатстві нового монарха, де суверен зобов'язується «підтримувати закони Всевишнього», пропонується проводити світський ритуал в сусідньому Вестмінстер Холі. Якщо ж монарх побажає, то можна провести додаткове богослужіння в абатстві.

У чому причина подібного проникнення укладачів доповіді в настільки чутливу сферу британської дійсності? Відповідь полягає в тому, що Англіканська церква відіграє вельми помітну роль в громадських і офіційних церемоніях. Той факт, що 26 єпископів англійської церкви, або «духовних лордів», займають місця у Верхній палаті британського парламенту, можна розглядати як своєрідний пережиток, який, тим не менш, не дивлячись на своє символічне значення, відіграє значну роль в британському політичному житті.

З іншого боку, укладачі зазначеної доповіді начисто відхилили саму можливість пропозиції, ініційованої рік тому «Комісією з питань релігії та переконань в Британському суспільному житті», створеної в 2013 році Інститутом Вульфа, згідно з якою у Верхній палаті британського парламенту повинні бути представлені і інші релігії. У доповіді прозвучала думка про те, що подібна пропозиція є неконструктивною і несе дезорганізацію серед невіруючих.

Але така природа англійканського релігійного істеблішменту, яка, незважаючи на очевидний характер змін, що відбулися в ставленні до традиційної релігії значної частини британського співтовариства, зуміла продемонструвати виняткову силу своєї стійкості. Як монархія, так і Англіканська церква зуміла утримати деякі зі своїх привілеїв, при цьому пожертвувавши більшістю з них.

Кінець XX – початок XXI століття спричинили новий і досить

серйозний виток секуляризації в ряді скандинавських монархічних країн. Так, в 2012 році Парламентом Норвегії були внесені зміни до конституції, згідно з якою Церква Норвегії втратила статус державної, зберігши підтримку держави як «народна церква», а в 2017 році остаточно відокремилася від держави.

У 2000 році була відокремлена від держави Шведська євангелічно-лютеранська церква відповідно до закону, прийнятого в 1995 р. З втратою нею статусу державної всі релігійні громади стали рівноправними. Відтепер всі закони і рішення, що стосуються Церкви, приймаються її Церковним собором, а не риксдагом і урядом; призначення на всі церковні посади здійснюються без участі держави; замість церковного податку вводиться членський внесок в розмірі 1,25% з оподатковуваної бази; вступ в лоно церкви відбувається тільки шляхом хрещення [3]. Однак як і раніше в суспільному житті церква займає активну і діяльну позицію по вирішенню соціальних завдань, вдаючись часом до відкрито політичних засобів боротьби.

Церква Швеції сьогодні активно демонструє не тільки свою активну участь в політичному житті країни, але і повне проникнення політики в своє внутрішнє середовище. Так, вибори Церковного собору і Церковного правління відбуваються за партійними списками, склад яких відображає співвідношення сил політичних партій в країні, так само як і при заміщенні вакантних церковних посад важливу роль відіграє партійна приналежність. Настільки явна політизація діяльності церкви неоднозначно сприймається самим шведським суспільством. І якщо одні в цьому бачать прояв активної позиції Церкви в житті громадянського суспільства, то інші – загрозу «Внутрішньої секуляризації» церкви.

Отже, у Західній Європі протягом століть склалися кілька моделей державно-церковних відносин, які не прив'язані, однак, до певних часових періодів і часто переплітаються між собою. Визначення «своїх» моделей для кожної країни індивідуальне й залежить від багатьох чинників: правових засад, прийнятих у суспільстві, поглядів світської та церковної влади на це питання, традицій, духовного і морального стану суспільства тощо.

1. Erasmus. Slouching towards secularism. *TheEconomist*. 2016. December, 20 th.

2. Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives / edited by Nancy T. Ammerman., Oxford University Press. 2007. 256 p.

3. The original text of Henry VIII's 1534 Act of Supremacy. URL: <http://www.britainexpress.com/History/tudor/supremacy-henry-text.htm>.

Федін М. І.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Пасічник Д. Р.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА ЯК МІЛІТАРНОЇ ОДИНИЦІ ТА ДжЕРЕЛА ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Степова смуга Нижнього Подніпров'я і прилеглі до неї землі завжди були об'єктом суперництва між осілим та кочовим населенням. Слов'янська колонізація цієї території протягом тривалого часу була невдалою. У XV ст. ситуація у причорноморських степах вкотре стала загострюватися. Занепад і розпад Золотої Орди – величезної татарської держави, що утворилася в XIII ст. внаслідок татаро-монгольської навали на Східну Європу, призвів до утворення 1445 р. нової держави – Кримського ханства.

В 1475 р. новоутворена держава визнала свою залежність від Османської імперії. Примітивне землеробство, характерне для деяких кочових народів Середньої Азії та Північного Кавказу, не могло задовольнити потреби населення у продуктах харчування. Це зумовило врешті і політику Кримського ханства щодо сусідніх країн, яка полягала у грабіжницьких набігах [1, с. 48]. Зважаючи на таке становище, що нагадувало Батисву навалу XIII ст., українське населення з прикордонних областей масово залишало ці території і переселялося в Полісся, Волинь і Галичину, де ризик потрапити під черговий татарський напад був дещо меншим [1, с. 48].

Звичайно ж, уряди Польського королівства та Великого князівства Литовського, до складу яких з XIV ст. входили українські землі, виявляли якусь посилену турботу про оборону підвладних їм територій. На прикордонних землях, зокрема в Києві, Каневі, Черкасах, на Поділлі, будувалися замки, які повинні були стати передовими форпостами держави з охорони кордону [1, с. 49]. Вся інша територія залишалася безлюдною.

Тривожне й небезпечне життя сприяло тому, що вищі верстви суспільства, тобто феодалне панство, добробут якого ґрунтувався на господарській діяльності підлеглих їм мешканців, втрачало сенс свого перебування в цих землях. Відсутність у прикордонних землях необхідної кількості представників панівної верстви послаблювала державний контроль над цими територіями, що було важливою передумовою виникнення тут вільної військової спільноти [1, с. 50]. Так з'явилася

уходництво – уходи на промисел у степи. Багато в чому цьому явищу сприяла не підконтрольність основної маси прикордонного населення офіційній владі. Уходництво мало сезонний характер. Заглиблення у степи на промисли (бджолярство, рибальство, мисливство тощо) здійснювалося в теплі часи, після чого уходники поверталися до своїх домівок зі здобутими продуктами або здобиччю [2, с. 456]. Широка воля і свобода у суспільних відносинах, набагато менші утиски з боку влади приваблювали населення з більш залюднених та захищених українських земель. Тому уходництвом починали займатися й мешканці Волині, Київщини та інших територій.

Поступово уходництво набуло такого масового характеру, що влада вдалася до регулювання відносин, пов'язаних з ним, надаючи дозволи на заняття подібною діяльністю не безкоштовно, а за частку у здобичі [2, с. 457]. Звичайно ж, займатися промислами на територіях, що перебували у сфері татарського впливу, було неабияк небезпечно. Тому без зброї у степу (і навіть у прикордонних землях Литви і Польщі) з'являтися було неможливо. Для збереження безпеки і для потреб самого промислу уходники об'єднувалися в більші або менші ватаги [2, с. 458]. «Про наявність чіткої організаційної структури цих стихійних воєнізованих угруповань не могло бути й мови. Однак незаперечним є те, що саме уходництво започаткувало формування перших воєнізованих угруповань степової людності» – відзначають В. Ф. Боечко та А. Ю. Чабан [1, с. 56].

Саме в ті часи (на зламі XV–XVI ст.) в українському вжитку з'являється слово «козак». Це слово набагато давнішого походження, ніж описувані часи. У тюркському світі воно здавна означало легкоозброєного вояка. Татари цим словом називали вільну людину, що була військовим авантюристом і походила з нижчих верств – волоцюгу, розбійника бездомного і неосілого [3, с. 111].

Уходницькі промисли та військово-розбійницькі експедиції були важливим джерелом доходів населення порубіжних земель і забезпечували досить високий рівень життя. Це стало значним стимулом для колонізації та освоєння прикордонних земель вихідцями з інших регіонів.

Посилення феодално-кріпосницького гноблення в західних та північних українських землях (особливо внаслідок укладення Люблінської унії 1569 р., завдяки чому утворилася об'єднана польсько-литовська держава Річ Посполита, а українські землі перейшли під владу польської корони) і релігійних утисків православних через наступ на Україну католицизму, провідником якого була польська влада, змушували українське населення вирушати на пошуки кращої долі та вільного життя. Очевидно, рух на порубіжні території мав масовий характер. Таке масове переселення і втечі у передстепові краї пояснюються й тогочасними

уявленнями поневоленого люду про життя на порубіжних територіях. Козацьке життя здавалося ідеалом, і що важче було його досягнути, тим краще воно виглядало [3, с. 118].

Таким чином, на окраїнних землях почала концентруватися специфічна людність, з якої згодом склалася значна верства населення. До того ж специфічні умови порубіжжя сприяли не лише кількісному зростанню населення, а й формуванню нового складу людності, з особливим типом характеру та взаємовідносин. У ній зосереджувався «вільний дух степів, дух протесту проти всякого примусу, дух сваволі і непослушенства... ці люди виглядали скоріше як свавільні розбишаки, ніж звичайні звіролови і риболови. Їх боялися і стереглися» [3, с. 122].

Зростання чисельності козацтва й поширення його способу життя не могло не відбитися на його взаєминах з офіційною владою. Слід зауважити, що ці взаємини розвивалися в контексті міжнародних відносин Польщі і Литви, а згодом Речі Посполитої з Кримським ханством. Врешті й сама козацька проблема постала перед владою внаслідок звернень до неї з боку татарських властей (перші згадки про українське козацтво) [3, с. 131].

Старости порубіжних міст почали частково використовувати козаків для оборони міст-фортець вже на початку XVI ст. У переважній більшості випадків козаки діяли на власний розсуд, що досить часто суперечило зобов'язанням литовських князів та татарських ординців, «підставляючи» литовську владу і накликаючи тим самим на неї всілякі неприємності з боку Криму і Туреччини. Існувала необхідність мати в особі козаків надійних, організованих, навчених вояків, для того щоб досягти подвійної мети: забезпечити охорону південних кордонів держави та підкорити свавільну і незалежну козацьку силу, яка у будь-який момент могла вийти з-під контролю.

Важливу роль в організації козацтва, його консолідації та перетворенні на організовану військову силу відігравали старости порубіжних міст, таких як Канів, Черкаси, Хмельник, Бар, Брацлав та ін. На старости цих міст, власне, й покладалися обов'язки щодо захисту південних кордонів держави [2, с. 461]. Та частина козацтва, яка мешкала на території, що контролювалася державною владою, змушена була терпіти наступ влади на свої соціально-економічні інтереси, а інша частина козацтва відповіла облаштуванням стаціонарних баз – «городків», або січей, які знаходилися на території, що не підпадала під юрисдикцію польської та литовської влади. Це були укріплення, які досить часто розташовувалися поблизу татарських улусів [4, с. 65].

У будівництві таких дерев'яних фортець для козаків було принаймні три переваги: 1) можливість відбитися від татарського нападу, не шукаючи притулку у державних замках, до яких ще треба було

дістатися; 2) наближеність до татарських кочівників давала можливість здійснювати раптові ефективні набіги на татарські поселення, відповідно, скоріше знаходити укриття від переслідування.

Недарма побудова «січей» спричиняла незадоволення кримської влади і відповідні скарги литовській адміністрації, такі як скарга хана Сагіб-Гірея Сигізмунду I, де зазначалося: «Приходять до нас черкаські й канівські козаки, стають над улусами нашими на Дніпрі і шкоду завдають нашим людям» [1, с. 60]. І нарешті, побудова укріплень передбачала можливість постійного помешкання в них, а отже, саме тут могла зберігатися здобич, отримана чи то промислами, чи то військовим шляхом, аби її можна було приховати від пильного та жадібного ока прикордонних властей (принаймні значну частину такої здобичі).

Більшість козацтва називались городовим козацтвом і проживали здебільшого у містах, а ті, що мешкали у пониззі Дніпра, куди влада держави не поширювалася, називались низовим, або запорозьким козацтвом [4, с. 71]. Якщо перші згодом сформували окремий стан населення, то другі утворили за порогами Дніпра вільну військову спільноту.

Низові козаки, відокремившись від городових, чітко відрізняли себе від останніх і неодноразово скаржилися на те, що городових козаків влада також називала Військом Запорозьким. Перша згадка про козацьке поселення за Дніпровськими порогами датується 30-ми роками XVI ст. У ній розповідається про залогу на Коші, озброєну гарматами, здобутими у турецьких фортецях та відбитими у татар, що охороняла човни уходників. Ця залога налічувала кілька сотень людей. Дослідники вважають цей кіш саме Запорозькою Січчю [2, с. 457]. Слово «кіш» має татарське походження і означає військову ставку, місцезнаходження вождя [3, с. 234]. Отже, тут вже йдеться про військове об'єднання, очолюване командиром, та побудову запорозькими козаками укріпленої бази – Запорозької Січі.

Таким чином, уже в першій половині XVI ст. за Дніпровськими порогами утворилася вільна військова спільнота, майже класичного зразка, оскільки вона повністю не залежала від офіційної влади, перебуваючи на непідконтрольній державі території, і відзначалася військово-промисловим характером діяльності.

1. Боєчко В. Ф., Чабан А. Ю. Роль порубіжних територій у процесі генезису козацтва. *Український історичний журнал*. 1999. № 2. С. 48-62.

2. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. 520 с.

3. Дорошенко Д. Нарис історії України. Київ: Глобус, 1992. Т. 1. 288 с.

4. Яковенко Н. Перші сто років козащини. *Генеа*. 1994. № 2. С. 116.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИСТА В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Особливість будь-якої юридичної діяльності полягає в тому, що для суспільства вона, як правило, має істотну інструментальну цінність, обслуговуючи найрізноманітніші сфери суспільного життя і задовольняючи політичні, майнові, трудові, сімейні, господарські та інші потреби й інтереси. Тому суб'єкти юридичної діяльності мають бути професіоналами, оскільки це допоможе встановити і зберегти на належному рівні справедливості. Адже професіонал, який досконало володіє необхідними професійно-службовими навиками, не потребуватиме протизаконних, несправедливих дій на службі, йому не доведеться приховувати власні помилки, оскільки їх або не буде, або буде дуже мало. Тому аналіз питання професіоналізму як чинника формування справедливості в юридичній діяльності є вельми актуальним.

Як зазначає Бобровник О. В., професіоналізм є основою якісного виконання завдань і функцій будь-яким юристом незалежно від специфіки, роду діяльності, його місця в ієрархії посад, що сприяє реалізації соціальної справедливості, нормативно узгоджених свободи та рівності. Проте професіоналізму нерідко протистоїть дилетантизм – вияв повної професійної й організаційної безпорадності в процесі здійснення юристом покладених на нього функцій та обов'язків, що руйнує ідею справедливості [1, с. 201].

Зміст і форма взаємин юриста-професіонала з населенням повинні реалізовуватися в широкому контексті етичності на твердій основі вимог норм права і моралі, а загалом – законності. Оскільки самі собою цільові настанови не створюють стилю діяльності, він визначається тими стійкими способами дій, які реалізують ці настанови.

Важливо сказати, що престиж юридичної професії визначається не лише внутрішньою самооцінкою, але й оцінкою інших осіб. Усією своєю поведінкою юрист зобов'язаний викликати глибоку повагу до юридичної професії, підтримувати її авторитет.

У взаємовідносинах юриста і населення мають реалізовуватися законодавчо закріплені і добровільно прийняті етичні норми взаємин, оснований на нормах справедливості і толерантності. При цьому

принципово важливого значення набуває завдання, щоби юристи-професіонали ставали переконливим прикладом того шанобливого й уважного ставлення до моральних і ціннісних постулатів, яке вони, своєю чергою, хочуть одержати від населення [2, с. 72-74].

Проблема професіоналізму та умов, які його забезпечують, має велике значення для існування і розвитку демократичного суспільства. Особливо це стосується діяльності юристів-професіоналів. Це пояснюється тим, що вони повинні не лише стояти на варті закону, але й, маючи великі владні повноваження, не допускати порушень законності, протидіяти впливу агресивно налаштованих осіб на соціальне середовище, діяти справедливо й неупереджено.

За таких умов розширення відбувається через актуалізацію бази впливу професійної діяльності суб'єктів юридичної діяльності на правосвідомість громадян, їх світосприйняття та участь у розбудові правової держави. Суть такої діяльності юристів-професіоналів полягає в їх правових діях, спрямованих на досягнення певних юридичних цілей (вирішення правової ситуації, забезпечення захисту закону та законних інтересів суб'єктів суспільно-правових відносин, гарантування дотримання норм права та правопорядку у суспільстві тощо) шляхом забезпечення справедливості та відповідальності у суспільстві переважно використанням юридичних засобів і в установленій законом юридичній формі. На думку В.М. Плішкіна, чим вищі громадянська зрілість, професіоналізм, майстерність співробітника, тим ефективніші наслідки його праці, тим вищий його культурний рівень [3, с. 42-43].

Адже й дійсно, ефективність юридичної діяльності залежить не тільки від самої їх системи, нормативного забезпечення, а й від суб'єктів, які тим чи іншим чином залучені до правового процесу. Таким чином, юридична система життєздатна в тривалій перспективі лише тоді, коли ефективні засоби досягнення соціальних цілей збігаються з вимогами справедливості. Натомість неефективні засоби досягнення цілей не можуть забезпечити справедливість і втрачають свою легітимність.

Ще І. Кант вважав, що справедливість треба шукати не в природі людини і не в обставинах, в яких вона живе, а лише у поняттях чистого розуму. Джерелом справедливості є категоричний імператив в абстрактній формі, що відображає ідею рівності, справедливості, самоцінності людської особистості: «Якщо зникне справедливість, життя на землі уже не буде мати ніякої цінності». І. Кант визнавав справедливість як різновид обов'язку щодо інших людей, адже вона похідна від права інших людей. Саме повага до прав інших людей є вищим обов'язком кожної людини: «Наш обов'язок полягає в тому, щоб

глибоко поважати право інших людей і як свяtinю цінувати його. У всьому світі нема нічого більш святого, ніж право інших людей. Воно недоторкане і непорушне. Прокляття тому, хто не поважає права інших людей. Право людини повинно вважатися священним, яких би жертв це не коштувало панівній владі». «У кантівській філософії права справедливість є центральною категорією. Це міра моральної гідності влади, що примушує, обов'язкова умова морального визнання її з боку підданих, повага і довіра до неї» [4. с. 396].

Особливість професіоналізму державних службовців, як зазначає доктор юридичних наук, професор Г. Атаманчук, обумовлюється специфікою наукових знань, мистецтво і досвід таких людей не створюють безпосередньо матеріальні цінності і не задовольняють індивідуально-особистісні потреби, але формують особливий духовно-матеріальний «продукт», що забезпечує раціональність, гармонійність і ефективність суспільних відносин, явищ і процесів [5. с. 39-40].

Нераціональна і недоцільна із суспільного погляду діяльність людей, невміння організувати таку діяльність, низька організаційна культура, що виявляється як у взаємодії окремих державних установ, так і між структурними підрозділами та їх працівниками – це першопричина невдач на шляху до створення умов для покращення життя співвітчизників.

Безумовно, державний службовець несе особисту відповідальність за свої дії. Така відповідальність припускає наявність у суб'єкта цієї відповідальності власних морально-етичних позицій і переконань. З цього погляду професіоналізм і ефективність діяльності державного службовця і є показником його моральності, вірності своєму професійному покликанню і обов'язку. Професіоналізм і дотримання норм моралі є «належним і необхідним» в діяльності державних службовців.

Нагальним є звернення до моральних складових формування професійної гідності, яка переводить професійні вимоги із площини таких, що накладаються ззовні (від мене вимагають), на внутрішньо усвідомлені, деонтологічні спонукання та самозобов'язання (я вимагаю від себе) [5. с. 39-40].

Сучасні підходи до розуміння професіоналізму акцентують увагу на моральних якостях, на якості освіти, на підготовці до успішної соціалізації у суспільстві. Важливе місце відводять і справедливості юриста-професіонала. Справжній професіонал повинен бути чесним і справедливим, приділяти належну увагу колегам, намагатися прийняти лише правильне рішення, поводитися прямо, об'єктивно критикувати

поведінку інших працівників, поведінка яких не збігається з ознаками справедливості.

Процес професійного розвитку державного службовця має передбачати безперервний розвиток і підвищення мотивації та особисті якості. Таким чином мотиви та якості будуть слугувати свого роду призмою, через яку будуть розглядатися їхні дії, які направлені на його професійне вдосконалення.

Творче справедливе ставлення до праці кожного юриста і його індивідуальні знахідки створюють особливий стиль у роботі, свій почерк, який важко повторити. Майстерно виконана робота справляє враження, яке захоплює, наповнює радістю серця не тільки виконавців цієї роботи, але і «глядачів», які спостерігають за якістю та об'єктивністю цією роботою. Така робота захоплює умінням, швидкістю, вправністю: здається, що все робиться саме собою, тільки тому, що хтось уміє це робити. Але, так само, як витвір мистецтва шліфується, доопрацьовується, багаторазово вивіряється, так і шлях до майстерності в професійній сфері лежить через роки досвіду, роздумів, пошуків, дотримання ціннісно-орієнтаційних орієнтацій в діяльності, однією із яких і виступає справедливість.

Ця складова професіоналізму має велике значення і є критерієм визначення здатності людини опанувати професію юриста та бути ним фактично, усвідомлювати суспільне значення і вагомість своєї роботи, пам'ятаючи про долі інших людей, інтереси суспільства й держави, залучені в орбіту предмета юридичної діяльності.

1. Бобровник О. В. Принцип професіоналізму та компетентності в державній службі України (адміністративно-правовий аспект). *Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. Київ Ін-т держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2002. Вип. 15. С. 201-206.

2. Василевська Т. Етико-методологічні підходи до аналізу ефективності людського ресурсу державного управління в епоху глобального розвитку. *Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: Матер. наук.-практ. конф. / за ред. В.І. Лугового, В.М. Князєва*. Київ: Вид-во НАДУ, 2003. Т. 1. С. 72-74.

3. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник За ред. Ю.Ф. Кравченка. Київ, 1999, 702 с.

4. Кант И. Сочинения: в 6 т. Иммануил Кант. Москва, 1963– 966. Т.2. 1964. С. 510.

5. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Москва, 1997. 398 с.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Козак М. В.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ЛЮДИНИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ

Проаналізувавши законодавство України та зважаючи на політичну орієнтацію нашої держави на Європейські цінності, можемо зробити висновок про спрямованість України на побудування, розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави, вона також намагається побудувати ефективну систему правового захисту та правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина. На шляху до досягнення цієї цілі, були створені відповідні інститути, які повинні забезпечувати реалізацію та захист основних прав і свобод людини.

Одним із таких інститутів є право на безоплатну правову допомогу, і це закріплено конституційно, зокрема стаття 59 Конституції України передбачає: «Кожен має право на правову допомогу. У передбачених законом випадках ця допомога надається безоплатно» [1]. Ще донедавна, юридичні консультації, захист та представництво для багатьох громадян України були недосяжною послугою. Багато українців, зокрема з числа малозабезпечених верств населення, просто не мали змоги оплачувати послуги адвоката або ж були позбавлені доступу до правової допомоги, що зумовлювало неможливість професійного представництва в суді. Зокрема такий стан справ створював нерівні умови та спричинював недовіру громадян до державних установ взагалі, і зокрема до системи правосуддя, що є негативним фактором на початковому шляху розвитку ефективних механізмів реалізації демократії молодій державі.

Цей інститут є важливою гарантією забезпечення доступності правосуддя та ефективної реалізації прав людини і громадянина в цілому. У законодавстві України, для ефективності роботи цього інституту та відповідності міжнародним договорам, існує прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про безоплатну правову допомогу»[2], який набрав чинності 9 липня 2011 року, його було реалізовано в три основних етапи:

1) з 9 липня 2011 року розпочалося надання безоплатної первинної

правової допомоги;

2) з 1 січня 2013 року розпочалося надання безоплатної вторинної правової допомоги при затриманнях, арештах та у кримінальних провадженнях;

3) з 1 липня 2015 р. безоплатна правова допомога надається в повному обсязі всім суб'єктам відповідного права.

Він забезпечує правову базу, основу діяльності такого інституту, та регулює правовідносини у сфері надання безоплатної правової допомоги суб'єктам права на безоплатну первинну правову допомогу та суб'єктам права на безоплатну вторинну правову допомогу, що встановлені цим Законом. А також встановилися пріоритети розвитку системи надання безоплатної правової допомоги, серед яких можна виділити:

- переорієнтація системи надання безоплатної правової допомоги з надання такої допомоги окремим фізичним особам на посилення правової спроможності та правових можливостей територіальних громад;

- створення ефективної системи управління правовими знаннями та розвиток людського потенціалу системи надання безоплатної правової допомоги, правничої спільноти та партнерських мереж системи надання безоплатної правової допомоги;

- децентралізація системи надання безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, а також пілотування моделі офісів громадського захисту у кримінальних провадженнях;

- розбудова комплексної інформаційно-аналітичної системи забезпечення надання безоплатної правової допомоги та впровадження інших новітніх інформаційних технологій [4 с.8].

Всі ці кроки нашої держави, дали умовний початок розвитку та реформуванню обговорюваного інституту.

Для більш детально розгляду цього інституту, слід з'ясувати що це за поняття «право на безоплатну правову допомогу». Визначення цього поняття дає сам законодавець безпосередньо у законі: відповідно до ст. 1 ч.1 п.1 цього закону безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [2].

Існує два види такої допомоги:

1) безоплатна первинна правова допомога;

2) безоплатна вторинна правова допомога [2].

Суть першої полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Охоплює такі види

правових послуг, як надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім процесуальних), надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [3].

Отримати таку допомогу має право кожна особа, що перебуває під юрисдикцією України, тобто не лише громадяни України, а й іноземці, особи без громадянства, біженці, що знаходяться на території України.

Суть поняття безоплатної вторинної допомоги полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Включає в себе такі види правових послуг, як захист; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [3].

Слід зазначити що право на безоплатну вторинну правову допомогу, на відміну від первинної, мають лише окремі категорії осіб, визначені законом, з урахуванням двох критеріїв – критерію малозабезпеченості та належності до тих категорій осіб, для яких законами вже закріплено право на безоплатну правову допомогу, а також громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Отримати правову допомогу можна особисто, звернувшись до найближчого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, бюро правової допомоги або до громадських правозахисних організацій [3]. Щодо розвитку системи таких установ то 2 червня 2011 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу», що стало стартом розвитку системи безоплатної правової допомоги.

6 червня 2012 року Урядом утворено Координаційний центр з надання правової допомоги – першу установу системи безоплатної правової допомоги.

3 1 січня 2013 року розпочали працювати регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, на які покладено функцію надання безоплатної вторинної правової допомоги підозрюваним та обвинуваченим у кримінальному провадженні, затриманим, заарештованим та засудженим.

3 1 липня 2015 року 100 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги розпочали роботу у всіх

регіонах України і завершується інституційний розвиток системи безоплатної правової допомоги створенням понад 400 бюро правової допомоги у районних центрах та малих містах з 1 вересня 2016 року.

Як ми бачимо, наша держава робить впевнені кроки до створення правової держави з орієнтацією на життя, права та свободи людини і громадянина як на найвищі соціальні цінності, шляхом прийняття відповідних законів та створення інститутів які повинні забезпечувати охорону та реалізацію таких прав. Запровадження цього інституту є насправді дуже важливим елементом забезпечення розвитку та функціонування інститутів демократизму, а орієнтація на правову практику Європейських держав служить основою та орієнтиром даного розвитку.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 2 червня 2011 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/print> 1484220201545456.

3. Безоплатна правова допомога. Що таке безоплатна правова допомога? URL: https://minjust.gov.ua/legal_aid.

4. Огляд системи надавання безоплатної правової допомоги в Україні. 2017 с. 5-8. URL: http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/ BAR_FINAL_23_10.pdf

Федіна Н. В.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

Корпан В. В.,

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІСТЬ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Угода про асоціацію України з ЄС (повна назва – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; англ. Association Agreement

between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part) – угода між Україною та Європейським Союзом про асоціацію, яка замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Виконання Угоди про асоціацію забезпечують державні та недержавні інститути на національному та двосторонньому (Україна – ЄС) рівнях [5].

Угоди, які уклав Європейський Союз з іншими країнами, можна класифікувати за їхньою метою:

- угоди про асоціацію з метою членства в ЄС;
- угоди про асоціацію з метою тісної економічної інтеграції з ЄС;
- угоди про доступ на Внутрішній ринок ЄС на умовах взаємності;
- угоди про співробітництво в галузі політики та безпеки;

Отже, можна визначити кілька ознак, які стосуються угод про асоціацію, закріплених в праві ЄС:

- взаємні права та обов'язки;
- спільні дії та спеціальні процедури;
- особливі відносини між ЄС та іншою країною;
- участь третьої країни у системі ЄС.

Європейська інтеграція була проголошена ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України, що відкриває нові можливості для співпраці з розвиненими країнами світу, економічного розвитку, соціального прогресу, зміцнення позицій держави на міжнародній арені.

У політичному аспекті – це модернізація правового поля української держави, демократизація політичної та інституціональної систем (демократизація суспільних відносин, розбудова громадянського суспільства, боротьба з корупцією). Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищення рівня життя і добробуту населення.

На думку Осадчої Н. В. у культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською і західноєвропейською культурами, одночасне становлення України і як інтегрованої частини глобального суспільства, і як національної держави. Членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії та територіальних претензій [4].

Цілями асоціації є (витяг з Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом):

а) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках;

б) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес;

в) сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року;

г) запровадити умови для посилених економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до ЄС;

д) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод [1].

Бабанін О. С. говорячи про шлях до євроінтеграції, важливо відмітити про невід'ємну складову Угоди про асоціацію – поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі Україна – ЄС (ЗВТ), що стане інструментом економічної інтеграції. Поглиблена ЗВТ передбачає: лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами; лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили [2, с. 219–224]. Як зазначає у своїх дослідженнях Устименко В. А., Угода має значний потенціал, який, однак, поки що далеко не повністю використовується. Про це свідчить, зокрема, не надто оптимістична динаміка показників економічної взаємодії між Україною та ЄС: – стрімке зниження прямих інвестицій в країну, а також зростання імпорту. Варто підкреслити про істотні зміни, що відбулися в соціально-економічному стані України у зв'язку з анексією АРК і воєнними діями на Сході України [6, с. 19-20].

З початком дії угоди європейські стандарти повинні увійти майже в усі сфери життя: продукти харчування, виробництво промислової продукції, транспорт, екологію, громадське здоров'я, соціальну політику.

Однак, у ході поступового інтегрування України в ЄС простежується декілька тенденцій:

– неготовність нашої судової влади застосовувати і ефективно здійснювати міжнародні норми у своїх рішеннях. Оскільки ефективне застосування положень Угоди про асоціацію буде залежати від розуміння

національними суддями не тільки її положень, а й принципів і доктрини права, а також рішень Судів ЄС.

– неготовність українського населення пройти через довгий та іноді болючий процес політичних, економічних і правових реформ, визначених в Угоді про асоціацію, та сприяти подоланню корупції і встановленню верховенства права в нашій державі [5].

Проте Беззуб І. зауважує, що для України європейська інтеграція – це шлях до модернізації вітчизняних підприємств, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності української продукції, отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки, підвищення якості життя громадян, поліпшення системи охорони здоров'я, зміцнення верховенства права тощо. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [3].

Розглянувши плюси та мінуси від Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, можемо констатувати, що для України це шанс виграти у боротьбі за економічне виживання, завоювати своє місце на європейському ринку. Важливо відмітити, що поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з ЄС дозволить нам вийти на якісно новий рівень економічного розвитку – підвищення якості життя громадян, модернізацію усіх сфер життя держави і суспільства, підвищення конкурентоздатності українських виробників тощо.

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

2. Бабанін О. С. Проблеми і перспективи формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. *Стратегічні пріоритети*. 2009. №4 (13). С. 219–224.

3. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350

4. Осадча Н. В. Характеристика процесу інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС). *Економічний вісник Донбасу*. 2011. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24154/14-Osadcha.pdf?sequence=1>

5. Угода про асоціацію Україна – ЄС. URL: <https://eu-agreement.ed-era.com/>

6. Устименко В. А. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. Вісник НАН України. 2017, ст. 19-20.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Лесяк А. І.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ ТА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

В наш час, питання про надання правового статусу біженцям та іноземним громадянам є дуже актуальним. Характерні особливості надання біженцю притулку в Україні залежить від кількості поданих заявок із проханням отримати захист нашої держави. В останні роки ускладнення політичної ситуації в деяких регіонах світу, географічна близькість України до кордонів об'єднаної Європи та «прозорість» східних кордонів України призвели до посилення міграційних процесів і загострення проблеми біженців в Україні, що й обумовило необхідність наукового дослідження цієї проблеми.

Не можна не згадати ситуацію на Півдні та Сході України, яка також значно збільшує міграційний потік осіб із прилеглих до східних кордонів України територій. Найбільш дієвим засобом правого захисту біженців на територію країни, що надає притулок біженцям, є формування дієвої національної правової системи, яка призвана регулювати відносини між державою та шукачами притулку. Такий зв'язок виражається через закріплення за особою, що була визнана біженцем, суб'єктивних прав та обов'язків. Одночасно держава, яка надала притулок, виступає гарантом захисту прав біженців, що визначено в положеннях відповідних нормативних актів.

Специфіка проблеми головним чином полягає в тому, що біженці є колом осіб, які є наділені основними правами людини, як і всі громадяни того чи іншого суспільства, однак у багатьох випадках можуть володіти визначеними критеріями міжнародних угод, перевагами та пільгами. Як зауважує Г. Тимчик, такі правові ознаки у своїй сукупності утворюють цілісне правове явище, що охоплюється поняттям «правовий статус біженців». Надання статусу біженця лише визнає особу біженцем [1, с. 79-81].

Враховуючи особливості правового положення особи, біженцем така особа може бути визнана тільки за наявності умов, визначених в

законодавстві України. Сама процедура отримання статусу біженця є досить складною та має на меті, керуючись наданими заявником фактами, визначити чи відповідає така особа всім критеріям, зазначеним в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [2].

Значною мірою актуальність дослідження підтверджується інтересом до цієї проблематики зарубіжних і вітчизняних вчених. На думку В. Потапова, становище біженців, незважаючи на всі труднощі та суперечності, що притаманні йому, має тимчасовий характер, відповідно, можна говорити тільки про певний режим біженців, а не про правовий статус цієї категорії [3, с. 51-52]. Із зазначеною позицією важко погодитися, оскільки правовий режим біженців не передбачає наділення їх певним колом прав та обов'язків. Він визначає умови та порядок набуття та реалізації особистістю встановлених законом правосуб'єктності та юридичних прав, обов'язків і законних інтересів.

Отже, існування правового режиму передбачає відповідний правовий статус особи. Безперечно, біженці підпадають під категорію іноземних громадян або осіб без громадянства, які за наявності підтверджених обставин не користуються чи не бажають користуватися захистом країни своєї громадянської належності або країни постійного проживання. Тож серед науковців існує думка, що статус осіб, які клопотали про надання їм притулку, а також осіб, що отримали його на території іноземної країни, прирівнюється до статусу осіб без громадянства.

Відаючи належне авторам досліджень, слід зазначити, що розглядаючи окремі аспекти проблеми правового статусу біженців, комплексно ця проблема не досліджувалася. У той же час, у зв'язку з оновленням законодавства, деякі теоретичні положення цієї проблеми вимагають перегляду і подальшого дослідження, тому обрана тема залишається недостатньо розробленою у конституційному праві України. Викладене й зумовило вибір теми і актуальність цього дослідження.

Вчені, що дотримуються такої концепції, вважають, що за юридичними ознаками статус біженця відповідає сутності поняття «іноземний громадянин», оскільки громадянство в біженців втрачається, навіть у випадку самовільної втечі з країни громадянської належності. Тож, на нашу думку, для того, аби остаточно розібратися чи наділені біженці особливим правовим статусом, слід звернутися до законодавства, що регулює правовий режим іноземців та осіб без громадянства. Відповідно до п. 6 ст. 1 Закону України «Про правовий

статус іноземців та осіб без громадянства» іноземець – це особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав [4].

З даного визначення можна зробити висновок, що іноземцю притаманні такі ознаки: особа не є громадянином України, а є громадянином іншої держави. З даного твердження можна сказати, що поняття «іноземець» є несумісним із правовим статусом біженця, так як знаходячись на території нашої країни, іноземець не втрачаючи юридичний зв'язок з країною свого громадянства, повинен також підпорядковуватись українському законодавству.

Тож, беручи до уваги вищезазначене, головною рисою, що відрізняє правовий статус біженців від правового статусу іноземців, є наявність в останнього громадянства та можливість отримання захисту від держави, громадянином якої він є.

Після остаточного розмежування двох понять «біженець» та «іноземний громадянин» слід звернути увагу, яким чином на законодавчому рівні визначено правовий статус біженця. В українському законодавстві зазначено, що шукачі притулку в Україні можуть отримати статус біженця, коли відповідний центральний орган виконавчої влади, який реалізовує державну політику у сфері біженців, – Державна міграційна служба, керуючись відповідними критеріями, вважатиме доцільним дати таким особам захист у вигляді притулку.

У ст. 14 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» міститься положення, яке закріплює правовий статус біженців та визначає, що такі особи мають рівні з громадянами України права та свободи. Особи, що визнані біженцями, вважаються такими, що перебувають на території нашої держави постійно з моменту визнання їх біженцями [2].

У ст. 15 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначено перелік особистих прав, якими наділені особи, що отримали статус біженців. До них належить, зокрема: право на працю та відпочинок; право на охорону здоров'я та медичну допомогу; на пересування та вільний вибір місця проживання, право в будь-який час вільно покинути територію України; право на зайняття підприємницькою діяльністю; право на освіту; право на свободу світогляду та віросповідання; право на звернення до представницьких органів державної влади; право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів або їх посадових осіб, зокрема право оскарження їх рішень у судовому порядку та інше [2].

Однак, як зазначає А. Хомченко, положення, в якому визначено право біженців на отримання грошової допомоги, пенсій та право на надання їм в користування житла в місці проживання, частково не можуть бути втілені в життя. Адже скрутний економічний стан та недосконала фінансова система України не дозволяє повною мірою реалізувати вищезазначені соціальні права та гарантії. Це перш за все можна розглянути як порушення засад інституту притулку [5].

Отже, ми прийшли до висновку, що українське законодавство щодо захисту біженців, що в цілому відповідає міжнародно-правовим стандартам у сфері захисту прав біженців, все ж має певні недоліки та прогалини. Проте подолання цих недоліків є цілком здійсненним завданням. Зокрема, існує потреба у вдосконаленні законодавства України у сфері притулку. Передусім з метою систематизації та узагальнення наявних норм потрібно прийняти окремий законодавчий акт про притулок, визначивши його як захист, який надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності відповідних підстав. При цьому відповідні зміни потрібно внести і до Конституції України, конкретизувавши повноваження Президента України щодо надання притулку. Очевидно, що повністю позбавляти Президента України цих повноважень недоцільно. Разом із цим за Президентом України можна залишити право надання притулку в тих випадках, якщо цей притулок не надається біженцям, особам, що потребують тимчасового чи додаткового захисту.

1. Тимчик Г.С. Адміністративно-правовий статус іноземних громадян та біженців в Україні: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 79-81.

2. Закон України № 3671-VI від 08.07.2011 «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»: станом на 30.05.2014. *Відомості Верховної Ради України (ВВР) України*. 2012. № 16. Ст. 146.

3. Потапов В. І. Біженці і міжнародне право. 1986. 103 с.

4. Закон України 3773-VI від 22.09.2011 «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»: станом на 19.07.2014. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 19-20. Ст. 179.

5. Хомченко А. Проблемні питання Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» як вид правового статусу іноземців. URL: <http://ukrajiny-pro-bizhentsiv-ta-osib-yaki-potrebuyut-dodatkovoho-abo-tymchasovoho-zahystu>

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Надурак В. В.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблема забезпечення прав людини наприкінці XX – на початку XXI століття стала однією з найбільш актуальних проблем людства та має складні внутрішньодержавні й міжнародні аспекти прояву. На сучасному етапі існування Української держави можна спостерігати певні недоліки у системі гарантування прав і свобод людини і громадянина. Вони відображаються у недостатньому їх забезпеченні, ця проблема тісно пов'язана з недостатнім рівнем дотримання закріплених у Конституції України прав і свобод особи з боку держави, що знаходить свій прояв як у певних труднощах реалізації деяких з них (передусім це стосується соціально-економічних прав), так і в недостатньому рівні їх захищеності від правопорушень.

В Україні права людини, в першу чергу, пов'язуються із правовим статусом особи, що характеризується як юридичне закріплення правового положення людини і громадянина в сучасному суспільстві. Основу правового статусу людини і громадянина складають її права і свободи [1, с. 5]. Під конституційно-правовим статусом особи слід розуміти закріплену в Конституції систему взаємовідносин між особою та державою, що включає в себе такі складові елементи, як конституційні права, свободи та обов'язки, основні принципи конституційно-правового статусу особи, що є закріпленим у Конституції, громадянство.

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» – таким твердженням починається ст. 3 Конституції України. Тим самим на найвищому конституційному рівні закріплюється та проголошується якісно новий підхід до розуміння взаємовідносин держави й особистості, що модифікує нові взаємовідносини між зазначеними суб'єктами, в яких на перше місце висувається людина, а не держава. Конституція України передбачає, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрями діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним

обов'язком держави» (ст. 3) [2].

До пріоритетних прав і свобод Конституція України віднесла й політичні права і свободи, які істотно збільшилися в кількості. Згідно з чинною Конституцією систему політичних прав і свобод громадянина в Україні складають: право на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації (ст. 36) [2]; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38) [2]; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39) [2]; право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40) [2].

До системи основних економічних прав вперше було додано право приватної власності, тобто право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41) [2]; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42) [2]; право користуватися об'єктами суспільної власності – державної, комунальної, власності народу (ст. ст. 13, 41) [2].

На нашу думку, сьогодні рівень забезпечення конституційних прав в Україні є недостатньо розвиненим, що зумовлено рядом економічних та політичних проблем, військовими діями на сході країни. Це вимагає зосередження зусиль усіх органів та посадових осіб держави та громадянського суспільства для формування та забезпечення належного, ефективного механізму забезпечення конституційних прав громадян. Необхідно зазначити, що права і свободи людини та громадянина мають бути не тільки обумовлені соціальними потребами і юридично закріплені, визнаватися і охоронятися державою в особі її органів та посадових осіб, а головне – відповідати можливостям їх реалізації. Звідси, ефективне забезпечення принципу пріоритету прав і свобод людини прямо залежить від економічних, політичних, соціокультурних чинників, від домінуючої в суспільстві правової культури (і субкультур), яка впливає на здатність особи розуміти її правові можливості, усвідомити свої свободи не лише як загальні цінності, а й як індивідуальні ціннісні орієнтації, навчитися вмілому їх використанню [3, с. 19].

В Україні немає практично жодного права, яке б не порушувалося. З року в рік зростає кількість порушень прав людини та вчинених злочинів. На жаль, громадяни України не звикли до можливості ефективного та

справедливого судового захисту своїх прав і свобод, не використовують цей засіб в повній мірі. Це обумовлено тим, що: по-перше, строк розгляду справ законодавчо чітко не встановлений, внаслідок цього громадяни роками не можуть захистити свої права, а це породжує недовіру громадян до суддів та судової системи загалом; по-друге, через неспроможність більшості громадян сплатити державне мито та скористатися послугами адвоката; по-третє, існує велика кількість колізій в українському законодавстві. Судова система страждає від надмірного навантаження, недофінансування, що породжує її корумпованість [4]. Практична реалізація та захист прав і свобод в Україні майже щоразу наштовхуються на значні перешкоди і перепони, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер та є основою для невирішених проблем у цій сфері.

Отже, слід підкреслити, що закріплені в Конституції України права та свободи людини є реальним шляхом до побудови правової держави, усвідомлення її абсолютної цінності, піднесення особистості, забезпечення правового характеру взаємовідносин громадянина і держави. Але проблемою залишається формальність даних прав та свобод, їх відсутність на практиці. Існує нагальна потреба в перегляді законодавства, уникненні колізій, зміцненні авторитету держави у суспільстві, підвищенні правової культури громадян. Для подолання проблем реалізації прав та свобод громадянина знадобиться чимало часу та зусиль не тільки органів державної влади, а й самих громадян. На сьогодні важливу роль відіграє інтеграція України до Європейсько Союзу.

Саме верховенство права як універсальний феномен формування оптимальної збалансованості суспільних, особистісних і державних відносин надає можливість кожній людині зреалізувати в повному обсязі власні права і свободи. В цьому контексті світове співтовариство накопичило достатній досвід втілення верховенства права в державах із розвинутими правовими системами та демократичними формами і методами державного устрою і правління; є й власний, хоча й невеличкий, український досвід. Треба лише поставити за мету адаптувати ці світові і національні правові цінності до реалій нашого суспільного і державного життя та проявити політичну, корпоративну та індивідуальну волю і стійкість у їх запровадженні, долучивши до цієї важкої та довготривалої роботи весь механізм державної влади і громадянського суспільства України.

1. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посібн. А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 336 с.

2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Громадянське суспільство і права людини: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, м. Харків, 9 груд. 2010 р. Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; редкол.: Ю.П. Битяк, І.В. Яковлюк, Г.В. Чапала. Харків : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. 251 с.

4. Барікова І.О. Зміст конституційного права на судовий захист. Міністерство юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/8158>.

Форсюк М. Ю.,

ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В УКРАЇНІ

З розвитком транспорту збільшується потужність транспортних засобів та швидкість їх руху, що має важливе значення для розвитку суспільства. Проте це викликає і негативні явища, оскільки більш тяжкими стають наслідки транспортних аварій, в яких гинуть люди, матеріальні цінності. Боротьба з транспортними злочинами в сучасних умовах набуває важливого значення і актуальності, про що свідчить віднесення цих злочинів до самостійного розділу Особливої частини КК. Немає необхідності переконувати в особливій актуальності питання щодо безпеки руху та експлуатації транспорту сьогодні: преса періодично інформує про факти аварій і катастроф як у нашій країні, так і за кордоном, які завдають не тільки значних матеріальних збитків, а й призводять до загибелі людей.

Останнім часом в Україні набула загострення проблема вчинення злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. За даними кримінологічних досліджень в нашій країні за 30 років сталося 1,2 млн. ДТП, в яких загинуло більше 200 тис. осіб, та поранено понад 1,2 млн. людей [1, с. 675]. Щорічно в нашій державі реєструється в середньому близько 22090 злочинів цієї категорії, що становить або 4,2% від усіх, зареєстрованих по країні. Тільки в Одеській області таких кримінальних правопорушень вчиняється 2292 (7%) випадки, у Миколаївській – 722 (4,3%) і в Херсонській – 744 (4,4%) і т.д.

Найпоширенішим видом злочинів у структурі злочинності проти безпеки руху та експлуатації транспорту є незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК), яке складає майже половину всіх

злочинів у загальнодержавній та регіональній сукупності злочинів: по Україні нами зафіксовано 9010 (41%), тоді, як в Одеській – 1181 (51%), у Миколаївській – 274 (38%), у Херсонській – 281 (38%) злочинів. Іншу половину за поширеністю злочинів цього виду становлять порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК) [2, с. 66-67].

Аналіз цього різновиду злочинів у регіональному розрізі висвітлив таку картину: по Україні їх зафіксовано 10148, що складає 46% злочинності даної категорії, а за областями, в Одеській – 940 (41%), у Миколаївській – 387 (54%), у Херсонській – 355 (48%) злочинів і т. д..

Отже, можна зробити висновок, що:

по-перше, останнім часом Одеська область є «лідером» незаконного заволодіння транспортними засобами, а Миколаївська і Херсонська – з порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами;

по-друге, в Одеській області злочинність у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту чинить більший тиск на криміногенну ситуацію, ніж в цілому по країні і в окремих південних регіонах.

Регіональні відмінності злочинності у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту тісно пов'язані з особливостями інфраструктури, специфікою забудови територій, наявністю та якістю доріг, а також із звичками та культурою населення, – учасників дорожнього руху у дотриманні правил дорожнього руху [2, с. 66-67]. Існують й інші фактори високої аварійності на дорогах у регіонах України. Ці обставини потребують ґрунтовного наукового вивчення та осмислення з метою надання виважених рекомендацій відповідним державним та правоохоронним органам у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Питанням аналізу та запобігання порушенню правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у сучасних умовах приділялася увага лише епізодично. До сьогодні зазначена тема не набула свого розв'язання на монографічному рівні. Це ускладнює практику запобігання злочинам вказаної категорії, істотно знижує результативність їх профілактики та запобігання, оскільки відсутній цілісний підхід до розуміння окресленої проблеми. Наведене обумовлює необхідність системного підходу до вивчення феномену порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами з метою подальшої розробки системи запобігання цим злочинам.

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика

та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

2. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекартьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.

3. Дорожно-транспортная преступность: закономерности, причины, социальный контроль / А. Ю.Кравцов, А. И.Сирохин, Р. В.Скоморохов, В.Н. Шиханов; под ред. д-ра юрид.наук, проф. В.В. Лунеева. Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр-Пресс», 2011. 474 с.

Хиль Я. І.,

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НОВІ ПІДХОДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ

Свобода мирних зібрань є однією з основоположних свобод людини. Відповідно до статті 39 Конституції України громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Одним із завдань Національної поліції передбаченою статтею 2 Закону України «Про Національну Поліцію» є забезпечення публічної безпеки і порядку. Поліція вживає заходів щодо припинення конфліктів під час мирних зборів та здійснює охорону правопорядку під час їх проведення [1]. Для здійснення цих завдань необхідна нормативна база, яка буде надавати рекомендації щодо способів і методів здійснення поліцейської діяльності. Однак, як ми вже зазначали в Україні відсутній спеціальний закон, який би встановлював детальну процедуру щодо забезпечення права на свободу мирних зібрань [2]. Крім того рішенням Конституційного Суду України було визнано неконституційним Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28.08.1988 «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» (далі – Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28.07.1988), яким, зокрема встановлювався десятиденний строк завчасного сповіщення (повідомлення) про намір проведення мирного зібрання [3].

Відтак для належного забезпечення правоохоронної діяльності щодо забезпечення публічної безпеки і порядку МВС України розробило Концепцію запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів (далі – Концепція) [4]. Вказана Концепція розроблена на основі Керівних

принципів щодо свободи мирних зібрань ОБСЄ. Очевидно, що вказаний підзаконний акт МВС України, лише окреслює підходи для розроблення нормативної бази необхідної для забезпечення поліцією безпеки під час проведення мирних зібрань.

Ця концепція запроваджена для вдосконалення способів забезпечення публічної безпеки і порядку, впровадження нових методів і принципів, в умовах яких поліція буде ефективно виконувати свої повноваження. Запровадження скандинавської моделі дозволить побудувати ефективну систему управління та координації органів і підрозділів поліції, а також дасть змогу розв'язувати конфліктні (кризові) ситуації на стадії їх виникнення.

Основні принципи на яких базується Концепція:

1. Знання – володіння перевіреною інформацією про різні групи учасників зібрання, їх наміри, мету, цінності та засоби досягнення мети, а також відомостями про осіб, що можуть розглядатися як джерело ризику.

2. Сприяння – стратегія поліції, спрямована, насамперед, на сприяння організаторам та учасникам мирного зібрання в досягненні їх правової мети в законний спосіб.

3. Комунікація – спілкування з організаторами та учасниками мирного зібрання на всіх стадіях його підготовки та проведення з метою запобігання конфліктам, а також виникненню можливих правопорушень.

4. Диференціація – розгляд учасників мирного зібрання не як натовпу, а як сукупності індивідумів, які можуть мати різні погляди, завдання, цілі та способи їх досягнення.

Проаналізувавши Концепцію ми прийшли до висновку, що принципи які в ній містяться є запозичені з документа під назвою Керівні принципи щодо свободи мирних зібрань ОБСЄ [6].

Аналізуючи дану концепцію можна сказати, що вона спрямована на вдосконалення способів забезпечення публічної безпеки і порядку з урахуванням європейських стандартів забезпечення прав і свобод людини. Відповідні принципи сприяють взаємодії поліції з населення на засадах партнерства, здійснюється взаємодія з організаторами мирних зборів, встановлюється мета, час, місце проведення мирних зібрань. Надається широкий спектр можливостей в якому поліція може ефективно виконувати свої функції. Заслужовує уваги такий принцип як комунікація за допомогою якого поліція запобігає виникненню сутичок між великими групами мітингувальників шляхом діалогу та розмови, а також принцип сприяння, який передбачає узгодження дії поліції з організаторами мирних зібрань, зокрема, щодо стосовно часу місця та способу проведення. Отже можна зробити висновок, що ця концепція перейняла європейські стандарти забезпечення публічної безпеки і порядку та запровадила в своїй діяльності нові методи та способи взаємодії учасників

мирних зібрань з підрозділами Національної поліції.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Марковський В.Я., Хиль Я.І. Законопроекти про проведення мирних зібрань в Україні. Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність: матеріали Дев'ятої Всеукраїнської інтернет – конференції. ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 31 травня 2019 250 с.

3. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань Керівництво. БДППЛ/ОБСЄ. Варшава, 2017 р. 153с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Рішення від 08.09.2016 № 6-рп/2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (дата звернення: 03.09.2018).

5. Керівні принципи зі свободи мирних зібрань: 2-ге вид. Організація з безпеки та співробітництва в Європі та Бюро демократичних інститутів і прав людини (ОБСЄ/БДППЛ). Варшава, 2011. 194 с. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/83237?download=true>. (дата звернення: 20.10.2018).

6. «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів». Наказ МВС України від 23.08.2018 №706.

Церковник С. І. ,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
старший науковий співробітник відділу
організації наукової роботи

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

Церковник Х. І.,

студент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗВЕРНЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ПРОТИ УКРАЇНИ

Держава через закон, і насамперед конституційний, закріплює права і свободи людини та громадянина, як єдину формулу яка визначає

спосіб буття індивіда. Україна стоїть на шляху до вступу в європейське співтовариство, але цей процес неможливий уявити без врахувань у внутрішній правовий простір норм міжнародного законодавства, як загальноприйнятих стандартів.

Виходячи з норм національного законодавства можна чітко стверджувати, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а саме у статті 55 Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [2]. Зміст цього права полягає в тому, що кожен особа має право звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист [3].

Створення міжнародних механізмів гарантії основних прав і свобод людини є одним із найбільших досягнень світового співтовариства у ХХІ столітті. Ці гарантії знайшли своє вираження та закріплення через загальносвітове визнання міжнародних договорів з прав людини, а також спеціальних інституцій, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням основних прав і свобод людини. Одним із найбільш ефективних серед таких органів є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Актуальність даної проблематики зумовлена ще тим, що протягом останнього десятиріччя Україна не залишає «лаву» чільної десятки держав за кількістю звернень громадян до ЄСПЛ, чергуючи лідерство з: Росією, Польщею, Румунією, Францією, Туреччиною.

Конвенція про захист прав та основних свобод людини (далі – Конвенція) підписана 4 листопада 1950 року в Римі десятьма європейськими державами. Відтоді вона стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів та потреб, відправною точкою на шляху цивілізованих європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей. І хоча Конвенція не змогла покласти край злу, вона стала ефективною зброєю проти тиранії та геноциду [4].

Позитивним моментом є те, що з набуття Конвенцією чинності для України (1997 року) Україна зобов'язалася виконувати остаточні рішення ЄСПЛ у будь-яких справах, в яких вона є стороною [4].

Варто зазначити, що кожного року близько 20 тисяч осіб звертається до ЄСПЛ зі скаргами на порушення Україною їх прав та свобод. У середньому від України надходить тисяча заяв на місяць. Разом з тим, приблизно 95% заяв, які надходять, визнаються ЄСПЛ неприйнятними, тобто

такими, в яких не визнано порушення Україною взятих на себе зобов'язань, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Переважна більшість справ стосується таких питань:

- право на свободу та особисту недоторканність;
- право на справедливий судовий розгляд;
- право на мирне володіння своїм майном;
- право на вільні вибори;
- право на справедливий судовий розгляд в частині права на виконання рішення суду тощо.

Варто наголосити що зростання кількості звернень громадян України до ЄСПЛ залежить від поширення інформації про діяльність Європейського ЄСПЛ серед громадян України; активізацію роботи ЄСПЛ за заявами щодо України; не передбачення у Державному бюджеті України коштів на погашення бюджетної заборгованості перед працівниками бюджетної сфери, що призводить до неможливості виконання судових рішень щодо стягнення такої заборгованості; невідповідність окремих положень українського законодавства праву Конвенції; окремі проблеми правозастосовної практики [5].

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виконанням рішень Європейського суду у справах щодо України є:

- виплата відшкодування, присудженого ЄСПЛ;
- вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного в рішенні ЄСПЛ;
- вжиття заходів загального характеру:
 - а) з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлено в рішенні ЄСПЛ;
 - б) для усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого ЄСПЛ порушення;
 - в) з метою усунення підстави для надходження до ЄСПЛ аналогічних заяв проти України у майбутньому [2].

Відповідно до пункту 2 статті 46 Конвенції остаточні рішення ЄСПЛ передаються до Комітету міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ), який здійснює нагляд за його виконанням, і у своїй діяльності керується Правилами щодо контролю за виконанням рішень ЄСПЛ та умов дружнього врегулювання [4].

Рішення ЄСПЛ вважається виконаним після ухвалення на засіданні КМ РЄ відповідної резолюції (рішення). Таке рішення виноситься після надання державою інформації про вжиття всіх належних заходів індивідуального та загального характеру на виконання відповідного рішення ЄСПЛ. Це відображено в наведеній таблиці:

**Таблиця динаміки рішень ЄСПЛ щодо України
та кошти сплачені Україною**

№ з/п	Рік в якому КМ РС було визнано рішення ЄСПЛ такими, що виконані Україною	Кількість рішень ЄСПЛ які КМ РС визнано такими, що виконані Україною	Сума з державного бюджету яку було сплачено (грн.)	Примітки
1.	2010	2	7 939 067, 82 грн.	
2.	2011	19	29 174 853, 54 грн.	
3.	2012	23	25 021 734, 79 грн.	
4.	2013	31	39 002 553, 75 грн.	
5.	2014	7	169 817, 7 тис. грн.	
6.	2015	14	639 981 892, 09 грн.	
7.	2016	4	612 294 315, 54 грн.	
8.	2017	100	61 365, 79 тис. грн.	
9.	2018	318	32 646 827, 39 грн.	
10.	2019	418	-	станом на 14.06.2019 р.

У цих справах було констатовано порушення прав, гарантованих статтею 3 (заборона катувань, нелюдського та такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання), статтею 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя та кореспонденції), статтею 9 (право на свободу релігії) та статтею 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції.

З огляду на природу порушень, встановлених ЄСПЛ, виконання відповідних рішень є об'єктивно довготривалим процесом і державні органи

оперативно повинні реагувати на виявлені порушення, щоб не було випадків необґрунтованого невжиття необхідних заходів для виконання рішень ЄСПЛ.

Україна, ставши членом Ради Європи, відкрила своїм громадянам шлях до міжнародних інституцій зокрема ЄСПЛ, та взяла на себе зобов'язання забезпечувати належне виконання рішень цього судового органу, в тому числі й щодо виплат заявникам справедливої сатисфакції, присудженої ЄСПЛ.

1. Конституція України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 15.10.2019).

2. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 15.10.2019).

3. Рішення Конституційного Суду України 25 грудня 1997 року по справі № 9-зп. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97> (дата звернення 15.10.2019).

4. Про захист прав та основних свобод людини: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. Законодавство України. Поточна редакція від 02.10.2013. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 15.10.2019).

5. Огляд стану звернень громадян України до Європейського суду з прав людини. URL : <http://old.minjust.gov.ua/1957>.

6. Щодо заборгованості України з виплат за рішеннями Європейського суду з прав людини. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraine-ne-mae-zaborgovanosti-z-viplat-za-rishenniyami-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.

Цицик О. І.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ РОЗУМІННЯ

Сьогодні Україна характеризується активними процесами модернізації та системної трансформації суспільства. Одним із напрямів соціальної трансформації є зміни у соціальному просторі місцевого, регіонального рівня. Ці переміни є складовою цілісного трансформаційного процесу у суспільстві, втім мають певні свої особливості. Ефективне функціонування місцевого самоврядування як цілісної системи вимагає зосередження уваги на тих процесах, що здійснюються на рівні його основних структурних елементів, якими є територіальні спільноти або територіальні громади.

Територіальні громади як суспільний інститут мають давню традицію на території сучасної України. Для їх визначення науковці застосовують різні терміни та визначення, виходячи з історичних, соціально-політичних, культурних та інших поглядів на розвиток громад, серед яких можна виділити такі: територіальний колектив, територіальна спільнота; місцева співдружність; община; комуна; місцеве співтовариство тощо. У контексті децентралізації територіальні громади отримали новий поштовх у своєму розвитку, втім і до сьогодні не існує у національному законодавстві та науці єдиного визначення «територіальної громади».

Дефініція терміну «територіальна громада» аналізується у різних аспектах: конституційно-правовому, історичному, філософському, соціально-економічному, релігійному та інших. Враховуючи плюралістичний та багатовимірний характер дефініції «територіальна громада», ми визначимо основні підходи до її розуміння.

У юриспруденції поняття «територіальна громада» не існує універсального визначення та підходу дослідження. Серед усього спектру запропонованих дефініцій ми можемо виокремити такі концептуальні підходи, як територіальний, інтелектуально-комунікативний, публічно-правовий та комплексний. Вирізнення їх ґрунтується на визнанні науковцями тієї або іншої ознаки територіальної громади або їх сукупності як основоположної, понятійно-утворюючої.

Територіальний підхід до визначення поняття територіальної громади пов'язаний з використанням такої характеристики, як постійне проживання осіб на території певного населеного пункту, і відповідним застосуванням термінів «населення», «жителі», «громадяни, які мешкають на території», «територіальний колектив» тощо. Цей підхід був використаний і законодавцем: у ч. 2 ст. 1 Закону України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» він визначає територіальну громаду як жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [1].

Вказаний підхід до визначення поняття територіальної громади дозволяє сформулювати дві інституціоналізуючі ознаки цього суб'єкта місцевого самоврядування – інтеграційну, що характеризує громаду як сукупність фізичних осіб, причому законодавче застосування узагальнюючого терміна «жителі» надає підстави включити до її складу не лише громадян України, але й іноземних громадян і осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах; та територіальну, що розкриває формування громади як сукупності тих осіб, що пов'язані з територією відповідного населеного пункту фактом постійного проживання.

Разом з цим територіальний підхід до визначення поняття територіальної громади видається дещо звуженим, оскільки, як вказує Ю. Наврузов, всю систему стосунків між індивідуумами, які є членами громади, зводить лише до належності або неналежності до певної території [2, с. 223]. При цьому, зауважує М. О. Баймуратов, втрачається соціально-правова сутність феномену територіальної громади, який полягає в розумінні населення як локального співтовариства громадян (місцеве співтовариство), об'єднаних спільною діяльністю, інтересами, цілями щодо задоволення потреб, пов'язаних з побутом, середовищем проживання, дозвіллям, навчанням, вихованням, спілкуванням [3, с. 10].

Більш ґрунтовнішим, на думку згаданих вчених, і таким, який доповнює попередній, є той підхід, що розглядає територіальну громаду як особливу соціальну спільноту, засновану на спільності інтересів і потреб осіб, які складають її, системності зв'язків і відносин між ними, і який у зв'язку з цим можна визначити як інтелектуально-комунікативний. Зокрема, Ю. Наврузов характеризує територіальну громаду як певний соціальний організм, визначальною ознакою якого є узгодженість, гармонійність суспільних і індивідуальних потреб та інтересів [2, с. 227].

Територіальний і інтелектуально-комунікативний підходи мають важливе значення для розкриття поняття територіальної громади, але характеризують громаду у її статичі. Функціонально-цільова активність, що є змістовним аспектом поняття громади, може бути дослідженою лише при застосуванні публічно-правового підходу. Він тісно пов'язаний з вже зазначеними підходами. В основі правової, в тому числі й конституційної, інституціоналізації територіальних громад лежить визнання та гарантування місцевих інтересів як публічно-правових, а їх носіїв – територіальних громад – як суб'єктів, здатних до цілеспрямованої діяльності щодо їх реалізації. Місцеві інтереси стають інтеграційним чинником побудови цілісної системи місцевого самоврядування [4, с. 227].

Застосовування публічно-правового підходу дозволяє встановити місце і роль територіальної громади в системі місцевого самоврядування й організації публічної влади в цілому та вимагає розмежування її з іншими суб'єктами місцевого самоврядування.

Отже, хоча в сучасних дослідженнях поняття територіальної громади здебільшого панує той підхід, за яким визначення його надається окремо від зазначення особливих ознак правового статусу цього суб'єкта, публічно-правовий підхід надає підстави уявити громаду як первинний колективний суб'єкт місцевого самоврядування, який має право і реальну здатність на самодіяльність шляхом реалізації наданої компетенції щодо самостійного вирішення питань місцевого значення на підставі власної матеріально-фінансової бази, на самоорганізацію за допомогою форм безпосередньої і

представницької демократії та на саморегулювання шляхом прийняття локальних нормативно-правових актів у межах Конституції і законів України. Вказаний підхід дозволяє також встановити такі ознаки громади, як, по-перше, функціонально-цільова, що передбачає особливий зміст діяльності територіальної громади і виявляється у її самостійних функціях та компетенції; по-друге, організаційна ознака, яка розкриває самоорганізацію територіальної громади шляхом запровадження організаційної системи – сукупності інститутів і форм здійснення місцевого самоврядування; по-третє, нормативна ознака, що характеризує саморегулювання територіальної громади шляхом прийняття локальних нормативно-правових актів, особливе місце серед яких посідає статут територіальної громади; по-четверте, майнова ознака, що встановлює наявність у територіальній громаді матеріально-фінансової основи, яка перебуває у її власності.

Вищепроаналізовані територіальний, інтелектуально-комунікативний та публічно-правовий підходи до визначення поняття «територіальна громада» надали змогу встановити основні інституціоналізуючі і понятійно-утворюючі ознаки територіальної громади – інтеграційну, територіальну, інтелектуально-комунікативну, історико-культурну, функціонально-цільову, організаційну, нормативну та майнову. Кожен з цих підходів має достатні об'єктивні, в тому числі і законодавчі, підстави застосування. Проте взяті окремо вони розкривають лише один з аспектів поняття «територіальна громада». Повне ж розкриття його можливе лише шляхом поєднання їх у єдиному, комплексному підході. Такий підхід був застосований, зокрема, В. І. Кравченком, який визначає територіальну громаду як сукупність громадян, що спільно проживають у міському або сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус [5, с. 77].

Найбільш розгорнуте визначення територіальної громади було запропоноване О. В. Батановим: це територіальна спільність, що складається з фізичних осіб – жителів, які постійно проживають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду жителів кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на цій території нерухомим майном, сплачують комунальні податки і пов'язані територіально-особистими зв'язками системного характеру [6, с. 137]. Втім, слід погодитися з П. М. Любченком у тому, що це визначення не позбавлене деяких дискусійних моментів, зокрема, щодо включення до складу членів територіальної громади поряд з особами, які постійно проживають, також осіб, які працюють на цій території або мають

нерухоме майно, або є платниками комунальних податків [7, с. 54].

Отже, вивчення соціально-територіальної сутності та публічно-правової природи територіальної громади дозволяє охарактеризувати її як специфічний первинний колективний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з громадян України, іноземних громадян й осіб без громадянства, об'єднаних фактом постійного проживання на території населеного пункту (села, селища або міста) та спільністю місцевих інтересів, наділений гарантованим державою правом самостійно на підставі власної матеріально-фінансової основи в межах Конституції і законів України вирішувати питання місцевого значення в різних формах реалізації компетенції.

Розглянуті концептуальні підходи визначення поняття територіальної громади можуть бути використані у подальшій науково-дослідницькій роботі, а встановлені за їх допомогою результати – при вдосконаленні законодавчого регулювання правового статусу територіальних громад та в навчально-методичній роботі.

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

2. Наврузов Ю. В. Системне визначення поняття категорії «громада». *Актуальні проблеми державного управління*: Зб. наук. пр. УАДУ (Львівський філіал). За заг. ред. А.О. Чемериса. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 221–229.

3. Баймуратов М. О. Територіальні громади: конституційні, законодавчі та наукові аспекти регламентації Матеріали науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України: проблеми, досвід, перспективи». 25 червня 1997 р., Київ. Упорядник Ю. М. Грошевий. Харків: Право, 1998. С. 9–13.

4. Корнієнко М. І. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування. *Муніципальне право України: Підручник*. За ред. Погорілка В. Ф., Фрицького О. Ф. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

5. Кравченко В. Місцеві фінанси: Навчальний посібник. Київ: Знання, 1999. 487 с.

6. Батанов О. В. Територіальні громади як первинні суб'єкти місцевого самоврядування в Україні: Проблеми класифікації. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса: Юридична література, 2002. Т. 1. С. 131–139.

7. Любченко П. М. Територіальна громада: проблеми регулювання правового статусу. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: Зб. наук. пр. Харків: Право, 2002. Вип. 2. С. 51–55.

Чорнописька В. З.,
асистент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат історичних наук
*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПРАВА ЛЮДИНИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ДИСКУРС В ДОБУ ПОСТМОДЕРНУ

На розвиток прав людини, згідно позиції більшості науковців, конститутивний вплив справила природно-правова концепція, яка визначила примат прав людини окресливши нові можливості взаємовідносин особи та влади. Ключовою властивістю природного права є те, що квінтесенцією його являються загальнолюдські цінності. Природно-правові концепції характеризують права людини як вияв цінностей людського буття та прояв об'єктивних потреб. Однак не варто залишати поза увагою те, що осмислення генезису й сутності прав людини домірно оцінювалося з урахуванням двох антитетичних позицій, юснатуралізму певним антиподом виступав позитивістський підхід щодо розуміння прав людини. За умов легістського праворозуміння концепти держави та закону домінують над концептом прав людини, натомість у другому розумінні домінантами виступають індивід та його природні права.

Постмодерний правовий світогляд яскраво демонструє ймовірність прогресу людства в бік універсальних цінностей на основі глобалізації. Якщо раніше універсальність прав людини була більш-менш очевидною ідеєю в межах кантівського проекту вічного миру, а культурні відмінності виступали як додатковий чинник, то сьогодні більш гіпотетичним стає саме обґрунтування універсальності таких прав.

Юридичний позитивізм ідентифікує права людини з нормами законодавства, себто прирівнює їх з приписами державної влади, визначає як категорії, встановлені державою, яка чинить акт «наділення» прав людині [1, с. 32]. У більшості наукових розвідках слушно акцентується, що саме звідси постає суто похідний (від волі суверена) зміст прав людини, адже вони аналізуються лише як поведінкові можливості індивіда, отримані від влади. Більше того їх ж тлумачать як обов'язкові норми, які особа повинна прийняти та безумовно виконувати. У цьому розумінні держава, по суті, грає роль своєрідної «добродійки», яка «піклується» про людину, наділяючи її правами, натомість особа зобов'язана прийняти такі «дарування». Юридичний позитивізм в пряморозумінні не визнає природніх прав як таких, тільки аналізує їх як морально-етичні вимоги, відтак вони можуть і не визнаватися

окремим національним чи міжнародним правом [2, с. 37]. Репрезентанти юридичного позитивізму не погоджуються з концептом права, що здатне об'єктивуватися, функціонувати у плюралізмі форм недержавного права, формуючи правову реальність.

Організації позитивістської школи права передували філософсько-правові погляди відомого англійського адвоката Дж. Бентамі. Мислитель категорично відкидав реальність природних прав називаючи їх «фікцією» або «анархічними софізмами», а свободу особи ототожнював зі свавіллям та бунтарством проти влади [2, с. 37]. Безумовно, таке псевдо правове осмислення прав людини обумовлювалося рівнем розвитку наукового пізнання тієї епохи, пануванням раціоцентризму в теоретичній юриспруденції, існуванням класичної методології.

У контексті цього доктринального дискурсу постає необхідність визначення різниці між законними та невідчужуваними правами. Н. Бордун звертає увагу, що «відмінності, які визначаються між природними невідчужуваними правами та законодавчо закріпленими правами як двома окремими категоріями прав, має принципіальну для осмислення засад і потенційного застосування прав людини. Законне право є правом, яке визначається захистом зі сторони держави, а проблема щодо його існування може вирішуватися прийняттям одного відповідного правового документу або законодавчого акту. Законного права не має до того часу, доки воно не закріплене у законі, і діє воно лише у межах встановлених законодавчим органом» [3, с. 312]. Відтак, держава визнає і захищає тільки законне право людини, яке, фактично, є виявом волі держави, але не особи. Для виразників юридичного позитивізму жодної особистої свободи (волі), яка не відповідає запитам держави, не повинно бути, в іншому випадку воно співвідноситься зі незаконслухнятістю, тобто правопорушенням.

Як бачимо, легізм як своєрідний державоцентристський світогляд, антигуманістична ідеологія не може виступати основою модерної новітньої концепції прав людини, адже принципово скерований на захист та утвердження державної волі та інтересів, піднесення її над правами людини. Тільки природно-правова концепція, яка дійсно є правова, може виступати тією основою, на якій і крізь призму якої може цілісно формуватися, інтенсивно розвиватися та ефективно діяти сучасна доктрина прав людини. Сутність цього природно-правового підходу відкривається у низці конститутивних ідей, через які право постає невіддільною складовою саме людського буття, а не державного. В площині цього особливого світогляду індивід осмислюється логічно «вмотивованим» у будову Всесвіту, архітектоніку природи, тут людина не є механічним, сурогатним утворенням, що підпорядковується таким же афектованим директивам Левіафана-держави. Людина – винятковий феномен, і оскільки вона є частиною природи, їй необхідно керувати

природними законами. Саме в індивіді і через нього відкривається та діє духовно-культурний вимір буття як такого, дякуючи чому право набирає ціннісно-гуманістичної форми, суть якого вимірюється загальнолюдськими вартостями, цінностями вищої матерії. Юридичний світогляд усіх історико-культурних епох надав концептам природно-правової концепції, її твердженням статус аргію існуючих універсальних та абсолютних цінностей, коли метою законодавця виступає лише забезпечити їх найбільш виразне тлумачення.

В площині природно-правового світосприйняття вважається, що оскільки, індивід є частиною природи, у якій все живе має право бути, то відповідно людина, як і все інше живе, має природні права: бути, володіти, користуватися, втілювати, уберігати себе, відстоювати свої права тощо. Тому що, без повноцінної реалізації цих прав особа як істинна жива істота, більше того як феноменальне творіння не відбудеться [2, с. 38].

У межах природно-правової доктрини витворився філософський напрям індивідуалізму, який анонсував права людини найвищою цінністю. Декларувалось, що ці права стоять вище будь-яких законів, утверджених державою. Варто зауважити, що в новоевропейському часі нагальністю постала проблема захисту особи від держави, яка набираючи форм абсолютної монархії, трансформувалася в тотальне джерело агресії супроти людини. Ключова функція природних прав визначалася у захисті особи від посягань зі сторони держави [4, с. 66].

Таким чином, на тлі природно-правової парадигми особа відкривається як невід'ємна частина природного буття, де право стає невіддільними від індивіда, воно гармонійно єднається з духовною сферою людського життя, із цінностями вищої матерії, а відтак права людини постають зі самого її єства. Такий підхід спонукає дослідників до осмислення людини в усій повноті її людського буття. Відтак начала права знаходяться не тільки у державі, але передусім – в Абсолюті, природі, космосі та, що винятково значливо – людині, її розумі, духовному єстві. Виразально-смысловими властивостями права є істина, свобода, загальне благо, справедливість, рівність; у гармонійній єдності перебувають мораль, релігія та право; природні права людини – це невідчужувані права, що є фундаментом людського існування; позитивне (державне) право є результатом розвитку природних прав тощо [5, с. 22].

Науковці українського філософсько-правового дискурсу, які маніфестують до проблеми прав людини акцентують на тому, що сьогодні «Виняткова увага відводиться природно-правовим принципам праволюдності проблематики, які раніше практично не досліджувалися вітчизняною загальнотеоретичною юридичною наукою, більше того свідомо оминалися. Саме до методологічних питань відноситься також ґрунтовний соціально-антропний аналіз фундаментальних прав людини» [6, с. 365].

Відзначимо, що це бачення обумовлює відмову від класичної методології наукового осмислення людини та її прав. Передусім, це тлумачиться тим, що індивід не є субстанцією, а виступає феноменом, особливим процесом, тотальним «non finite», а відтак для об'єктивного дослідження є неминучим новітній підхід щодо осмислення людини, постмодерне світосприйняття індивіда. Відсіля – антропологічне розуміння права, через призму запитів та потреб людини, всіх її відмінних особливостей; оцінювання, систематизування правових тверджень, рекомендацій щодо законоправного ходу соціуму у контексті означених вимог.

Втім, навіть дискретний аналіз філософсько-правових аспектів прав людини в історичній площині переконує, що історія буття прав людини має глибоке коріння та щільно взаємопов'язана з еволюцією самої людини як соціальної істоти, так і політичної. Зауважимо, що в історичному контексті розвитку соціуму розуміння прав і свобод людини трансформувалося, а відтак зазнало не лише кількісного зростання реєстру прав людини, але й якісно суттєвих змін.

Сьогодні ж ми права людини трактуємо як певні нормативно структуровані перспективи, особливості буття індивіда, які уособлюють людську свободу й виступають доконечними умовами та справдешніми способами життя особи, її взаємовідносин зі соціумом, державою, іншими інституціями. Разом з тим, процес розвитку прав людини є нескінченний, тому маємо сподівання на подальший розвиток людства шляхом невисипущої уваги до людини, її прав та свобод.

Підсумовуючи, можемо підкреслити, що сучасна концепція прав людини зобов'язана ґрунтуватися на сучасній (постмодерній) філософії людини, беручи до уваги усі новітні напрацювання людинознавства. Ігнорування ними, чи відмова від них – це шлях у «false» право, своєрідна деградація, дорога у минуле, позбавлене гуманістичного виміру, що розуміється як відречення від людини, зрада їй, на яку вона аж ніяк не заслуговує.

1. Мануляк Є.Й. До питання про генезу і поняття прав людини. *Збірник наукових праць. Серія «Юридичні і політичні науки»*. Вип. 16. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. С. 30–35.

2. Братасюк М.Г. Сучасна концепція прав людини: методологія дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 4. Т.1. С.36-40.

3. Бордун Н. Антропологічні та соціокультурні засади захисту прав людини. *Публічне право*. 2012. № 2. С. 310-316.

4. Самович Ю. В. О формировании политико-правовых концепций прав человека. *Культура і общество: Интернет-журнал МГУКИ. Моск. гос. ун-т культуры и искусств*. Москва: МГУКИ, 2006. № гос. регистрации

0420600016. URL: <http://www.e-culture.ru/Articles/2006/Samovitch.pdf>

5. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини. *Право України*. 2007. № 5. С.20-24.

6. Рабінович П.М. Загальна теорія права та держави: стан, тенденції. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 364-374.

Шарко А. П.,

слухач магістратури

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ, НОРМ І ПРАВИЛ У СФЕРІ БЛАГОУСТРОЮ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ, ПРАВИЛ БЛАГОУСТРОЮ ТЕРИТОРІЙ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Благоустрій населених пунктів відіграє важливу економічну, екологічну та соціальну роль у життєдіяльності людей і розвитку місцевої економіки. Водночас у сучасній Україні він характеризується переважно незадовільним станом, зокрема потребують поліпшення дороги, тротуари, зелені зони, санітарно-гігієнічні умови, дизайн населених пунктів тощо.

Крім фінансових чинників, це зумовлено насамперед недосконалою нормативно-правовою базою, застарілими підходами й методами державного регулювання процесів у сфері благоустрою, у тому числі державного програмування, координації діяльності центральних та місцевих органів публічної влади, зокрема органів Національної поліції, стандартизації, тарифного (цінового) регулювання, дозвільної діяльності, здійснення контролю за дотриманням норм законодавства, а також недостатньою готовністю суспільства й органів публічної влади підтримувати його в належному стані та забезпечувати необхідний розвиток. Отже, потрібні суттєві зміни в державному регулюванні сфери благоустрою населених пунктів.

Недостатня вивченість специфіки регулювання відносин у сфері благоустрою населених пунктів, брак належної уваги відповідних державних органів до вирішення багатьох повсякденних проблем, пов'язаних з функціонуванням цієї сфери, нерідко призводять до таких явищ, які провокують поглиблення антисоціальних проявів у суспільстві, гальмують процеси державотворення. Спостерігається загрозлива тенденція зростання кількості правопорушень у сфері благоустрою, що пояснюється багатьма факторами, насамперед, відсутністю належного контролю, повільною розбудовою державних і громадських інститутів профілактики. Настала гостра необхідність вжиття дієвих заходів для забезпечення неухильного виконання загальнообов'язкових приписів, які діють у цій важливій соціально-економічній галузі.

Систему нормативно-правових актів щодо регулювання відносин у сфері благоустрою населених пунктів класифікують на такі групи:

I. *Рамкові нормативно-правові акти загальної дії*: Конституція України, міжнародні документи та рамкові закони і кодекси України, що визначають засади правовідносин у сфері благоустрою населених пунктів.

II. *Галузеві і секторальні нормативно-правові акти конкретно-предметної дії*: Закони України та нормативно-правові акти державних органів влади і органів місцевого самоврядування, які регламентують відносини щодо: планування розвитку і забудови територій, розміщення об'єктів благоустрою населених пунктів; утримання об'єктів благоустрою населених пунктів; надання послуг; тарифної (цінової) політики; санітарних норм і правил; охорони праці; моніторингу і статистичної звітності; контролю та притягнення до відповідальності за порушення норм нормативно-правових актів.

III. *Нормативно-правові акти щодо стандартизації робіт і процесів*, а саме державні стандарти та технічні регламенти, які стосуються питань експлуатації об'єктів та елементів благоустрою населених пунктів, якості надання послуг і виконання робіт, застосування технологічних рішень при виконанні робіт у сфері благоустрою населених пунктів.

До відповідальності за порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів притягують осіб, винних у:

1) порушенні державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів;

2) проектуванні об'єктів благоустрою населених пунктів із порушенням містобудівної документації та державних будівельних норм, затвердженої законодавством;

3) порушенні визначених законодавством екологічних, санітарно-гігієнічних вимог та санітарних норм під час проектування, розміщення, будівництва та експлуатації об'єктів благоустрою;

4) порушенні правил благоустрою територій населених пунктів;

5) порушенні режиму використання і охорони територій та об'єктів рекреаційного призначення;

6) самовільному зайнятті території (її частини) об'єкта благоустрою населеного пункту;

7) пошкодженні (руйнуванні чи псуванні) вулично-дорожньої мережі, інших об'єктів благоустрою населених пунктів;

8) знищенні або пошкодженні зелених насаджень чи інших об'єктів озеленення населених пунктів.

Основними причинами відмови у притягненні до адміністративної відповідальності є відсутність доказової бази або її неналежне оформлення, а також помилки в оформленні протоколів про адміністративні правопорушення.

Таким чином, існує потреба у внесенні змін до Кодексу України

про адміністративні правопорушення в частині: визначення розгляду справ про адміністративні правопорушення у цій сфері в населених пунктах, де вони скоєні; визначення особливостей притягнення до адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України, а також громадян України з інших населених пунктів України; ознайомлення про дату, час і місце розгляду справи, збирання доказів, використовуючи сучасні технології.

Шевців М. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРОПАГАНДИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В епоху розвитку новітніх технологій кожна особа має широкий доступ до різних джерел інформації, а завдяки сучасним засобам вона доступна у величезній кількості. Проте, ми повинні розуміти, що не вся інформація, яку ми сприймаємо є достовірною, тобто перевіреною та правдивою. Важливим для кожного свідомого громадянина є правильне осмислення та розподіл інформації, яка подається ЗМІ для сприйняття.

Проблема інформаційної безпеки набуває особливого значення у всіх сферах життя. Внаслідок швидкого розвитку глобального інформаційного суспільства збільшується використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Варто наголосити, що в останні роки широко поширювалась на теренах України саме пропагандистська інформація, яка мало досить сильний вплив на формування свідомості людей, що проживають на сході нашої країни. Потрібно розуміти, що саме являє собою пропаганда і до яких наслідків може призвести тривалий вплив пропагандистської інформації на людей.

Пропаганда – це ідеологічно спрямована діяльність партії, громадського об'єднання чи іншої організації для формування у конкретних верств населення певних поглядів і уявлень (світогляду). Пропаганда зазвичай розповсюджується через різні засоби масової інформації для того, щоб сформуванати певну суспільну думку. Значення пропаганди для різних партій особливо зростає у період виборчої кампанії, адже політики прагнуть завоювати прихильність виборців всіма способами [1, с. 610].

В. Макішвілі у книзі «Большая книга манипуляций. Изучаем секреты управления сознанием» зазначає, що пропаганда – це комплекс заходів для

зміни суспільних і політичних поглядів людей. Пропаганда розповсюджує певну точку зору, так щоб людина добровільно погодилась із нею [2, с. 33].

У соціологічному енциклопедичному словнику поняття пропаганда розглядається у трьох варіантах: 1) система діяльності, спрямована на поширення знань, художніх цінностей та іншої інформації з метою формування певних поглядів, уявлень, емоційних станів, надання впливу на соціальну поведінку людей; 2) поширення в масах ідеології та політики певних класів, партій, держав; 3) засіб маніпуляції масовою свідомістю» [3, с. 348].

Основною ціллю пропаганди є вплив на аудиторію. Досить часто пропагандистська інформація подається вибірково, для того щоб спонукати осіб до певних узагальнень, також пропагандисти використовують емоційно заряджені повідомлення, щоб спровокувати радше емоційну, ніж раціональну реакцію на подану інформацію, оскільки бажаним результатом є зміна ставлення до суб'єкта в цільовій аудиторії. Багато хто за допомогою пропаганди старається просувати таємні політичні плани, в такому випадку, вона використовується як форма політичного протистояння.

На своїх початках пропаганда мала нейтральне забарвлення і могла пов'язуватися із застосуванням, яке було в цілому м'яким і невинним, як, наприклад, публічні рекомендації з охорони здоров'я, заохочення громадян брати участь у виборах, заохочення людей повідомляти в правоохоронні органи про злочини [1, с. 611]

Ми проаналізували ряд думок сучасних науковців та зробили висновок, що пропаганда здебільшого класифікується на позитивну та негативну.

Позитивна (конструктивна) пропаганда прагне повідомити адресату відомості у зрозумілій формі. Метою позитивної пропаганди є сприяння соціальній гармонії, злагоді, вихованню людей відповідно до загальноприйнятих цілей. Позитивна пропаганда виконує виховну та інформаційну функції в суспільстві. Вона здійснюється в інтересах тих, до кого скерована, а не обмеженого кола зацікавлених осіб [3, с. 92].

Негативна (деструктивна) пропаганда нав'язує людям ті або інші переконання за принципом «мета виправдовує засоби». Мета негативної пропаганди – розпалювання соціальної ворожнечі, нагнітання соціальних конфліктів, загострення суперечностей у суспільстві. Основна функція негативної пропаганди – створення паралельної реальності з «перевернутою», або спотвореною системою цінностей, переконань, поглядів. Негативна пропаганда активно використовує критику та навіювання, щоб маніпулювати соціальними масами в інтересах невеликої групи осіб [3, с. 92].

Щодо розподілу пропагандистської інформації то вона може класифікуватися відповідно до джерела та природи повідомлення. *Біла пропаганда* загалом походить з відкритого доступного джерела та характеризується м'якшими методами переконання, такими як стандартні

техніки відносин з громадськістю та однобічним поданням аргументів. *Чорна пропаганда* подається ніби з одного джерела, проте насправді є з іншого. Маскування правдивого джерела пропаганди є найпоширенішим, коли це пропаганда ворожої країни чи організації з негативним іміджем. *Сіра пропаганда* – це пропаганда без визначеного джерела чи автора. Основне призначення сірої пропаганди полягає в тому, щоб змусити людину повірити в брехню [1, с. 312].

Подача пропагандистської інформації найчастіше здійснюється через візуалізацію матеріалу з подальшим впливом на емоційне сприйняття особистості. Основний механізм ефективного психологічного впливу в пропаганді, на думку низки американських авторів, полягає в ігноруванні очевидних фактів і аргументів супротивника, у замовчуванні і неточному тлумаченні подій, перекручуванні протилежних думок, фальсифікації. Дуже часто використовуються невігідні для супротивника порівняння, що підкріплюються «об’єктивними фактами» або «достовірними секретними матеріалами», отриманими з деяких «компетентних» джерел [4, с. 65].

Отже, пропагандистська інформація впливаючи на політичні установки громадян, створює у свідомості реципієнтів власну версію того, що відбувається. Тому постає завдання – так організувати інформаційну діяльність, щоб вона відповідала українським національним інтересам, сприяла утвердженню незалежної Української держави.

1. Бойко О. Пропаганда // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 610 с.

2. Волович В. І Соціологія :короткий енциклопедичний словник / під ред. В.І. Воловича ; Соціологічна асоціація України. Київ : Укр. Центр духовної культури, 1998. 736 с.

3. Макішвілі В. Ю. Большая книга манипуляций. Изучаем секреты управления сознанием. Москва, 2016. 250 с.

4. Скуленко М.І. Ефективність пропаганди : монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2011. 362 с.

Шемечко І. Б.,
слухач магістратури
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВСТУПУ В ЄС

Глобалізаційні світові зміни вимагають активізації інтеграційних процесів для більшості країн світу, геостратегія яких базується на

спільних потребах та інтересах. Активізація цих процесів впливає і на держави, які не є членами різноманітних об'єднань.

Україна зробила свій остаточний вибір та підтримала європейський шлях розвитку, вперше законодавчо окреслений в Основних напрямках зовнішньої політики України, що були схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р., а згодом підтвердила свої наміри ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС, яка набула чинності у 2017 р.

Європейська інтеграція України – складний, багаторівневий, поступовий процес в різних сферах – політичній, економічній, соціальній, культурній. Українці, будучи безпосередніми сусідами Євросоюзу, усвідомлюють складнощі і тривалість цього процесу, розуміючи природність саме такого напрямку, зокрема як засобу збереження національної державності у пристоянні Росії.

Проевропейські симпатії українського суспільства супроводжуються і певними сумнівами. Відставання, а часом свідоме гальмування впровадження євроінтеграційних реформ, передбачених Угодою про асоціацію, призводить до розчарування населення України в євроінтеграційному курсі.

«Україна дуже повільно здійснювала внутрішні зміни, переважно під тиском громадськості та європейських інституцій. Підписавши Угоду про асоціацію, ми взяли на себе конкретні зобов'язання, виконання яких, в першу чергу, потрібне нам самим, адже мова йде про покращення життя українців. Орієнтиром є країни-члени Євросоюзу, які мають ефективнішу державну систему управління, де громадяни є більш захищеними у своїх правах, мають більше шансів для саморозвитку, вищий рівень життя, впевненість у майбутньому. Шлях до цього орієнтиру пролягає для України через процес європейської інтеграції – внутрішні реформи, викорінення корупції, адаптацію європейських стандартів, економічну інтеграцію та політичну асоціацію з ЄС. А кінцевою метою має стати повноправне членство України в Євросоюзі, але це вже відбудеться за оновленої держави» – зазначає Віталій Мартинюк (Центр глобалістики «Стратегія ХХІ», Координатор Робочої групи «Демократія, права людини, належне урядування та стабільність» УНП) [1].

Чинниками, що значно сповільнюють рух України до ЄС є: збройний конфлікт на Сході нашої держави перебування ЄС на етапі складних трансформацій у пошуках нової моделі розвитку, вибіркоче правосуддя, високий рівень корупції та економічної злочинності, проблеми з демократією та правами людини в Україні, повільність у проведенні реформ (в т.ч. примітивний брак коштів на їх проведення, не зважаючи на безпрецедентну підтримку), відсутність помітних результатів, брак кваліфікованих державних службовців, низький рівень поінформованості громадян про ЄС, що породжує сумніви стосовного того, що євроінтеграція матиме вигоду для всього населення України та ін.

Основними перевагами від членства в Євросоюзі українці вважають: можливість вільного пересування, підвищення рівня життя людей, вільний доступ молоді до навчання в університетах держав-членів ЄС, членство в ЄС сприятиме проведенню внутрішніх реформ в Україні.

Слід також окреслити можливі загрози та вигоди для України після вступу до ЄС. Вони поділяються на політичні, економічні та соціальні [2].

До політичних ризиків слід віднести часткову втрату суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, можливе погіршення взаємин із країнами СНД та мусульманським світом. Перевагою стає сприйняття України як рівноправного суб'єкта політичних відносин.

Економічні недоліки передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів, можливе переміщення до України шкідливих виробництв, використання України як сировинного приладку, використання України як дешевої робочої сили. Економічні перспективи передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві. Основними позитивними цілями, яких ми можемо досягнути після вступу в ЄС є: гармонійний розвиток економічних інститутів, стабільне і збалансоване економічне взаємопроникнення, підвищення рівня життя, високий рівень зайнятості, економічна та валютна стабільність. ЄС вже зараз надає значну фінансову допомогу, спрямовану на відновлення економіки, через численні канали, включаючи макроекономічні позики, що доповнюють кошти МВФ, бюджетні гранти та інвестиції з боку ЄІБ та ЄБРР. Тобто цими фінансовими інструментами надається підтримка здійсненню конкретних реформ, зокрема в секторі енергетики, охорони довкілля, сільського господарства, малих та середніх підприємств, системі соціального захисту та у фінансовому секторі [3, С.112].

На противагу можливим соціальним ризикам, таким як ускладнення візового режиму із східними сусідами, поглиблення демографічного спаду, незаконної міграції та вплив кадрів (погляди громадян України щодо цієї проблематики мають деякі регіональні відмінності – І. Б.), можемо спрогнозувати позитивні зміни: ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, розширення кордонів для вільного пересування населення, забезпечення високого рівня життя населення, формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо.

На думку Ярослава Мінкіна (ГО «Молодіжна організація «СТАН», Координатор Робочої групи «Контакти між людьми» УНП) євроінтеграція – це (в першу чергу – І. Б.) *відповідальність*. За себе та за тих, хто поруч. Коли мешканці та мешканки не ховаються від труднощів за металевими дверима власних квартир, а беруться за зміни у власних під'їздах, на прибудинкових

територіях, в публічних просторах рідного міста. Так, євроінтеграція – це впевненість. В майбутньому дітей, в безпеці дорослих, в підтримці людей поважного віку. Коли є захищені кордони та довіра до поліції, коли вулиці освітлені а лікарі й вчителі – кваліфіковані. Так, євроінтеграція – це повага до відмінностей один одного, до рівності в правах та можливостях. А ще євроінтеграція – це підтримка. Підтримка лідерства та підприємництва молоді, розвиток актуальних знань та навичок працівників, посилення ролі молодого покоління у прийнятті політичних рішень» [1].

Україна пройшла етап вибору між європейським і євразійським векторами розвитку та обрала шлях до європейського інтеграційного об'єднання. І від того моменту намагалась приєднатися до ЄС, виконала багато вимог окреслених в Угоді про асоціацію, проте цей процес триває і нині та залежить від багатьох факторів (ефективності внутрішніх реформ, від трансформаційних процесів всередині ЄС).

Отже, у найближчій час нас очікує довготривала та кропітка робота з імплементації Угоди про асоціацію. Сьогодні є всі підстави стверджувати, що європейська інтеграція для України є шляхом покращення та модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вільний рух в середині інтеграційного об'єднання кваліфікованої робочої сили, товарів, послуг, факторів виробництва, а також це все передбачає вихід на єдиний спільний ринок. Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню нашої держави до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та добробуту населення. Європейська інтеграція є стратегічною ціллю нашої держави, закріпленою законодавчо. І все, що нам лишається це, використовуючи позитивні моменти від євроінтеграції, оминаючи можливі загрози (аналізуючи досвід країн, які нещодавно стали членами Євросоюзу) виробити ефективну програму дій щоб у найближчій час стати членом ЄС.

1. Чому євроінтеграція важлива для України? – думка експертів. URL: <https://www.prostir.ua/?news=chomu-jevrointehratsiya-vazhlyva-dlya-ukrajiny-dumka-ekspertiv> (дата звернення 18.11.2019 року).

2. Федоришина О.О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1103> (дата звернення 18.11.2019 року).

3. Кваша О.С., Синякова А.В. Україна та ЄС: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 23. Ч. 1. Ужгород: УжНУ, 2019. С. 112-117.

Шишко І. В.,
слухач магістратури
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Євроінтеграція передбачає зближення різних спільнот, що, в свою чергу, актуалізує взаємодію культур європейського та українського суспільств, в тому числі і правових культур. На вітчизняну правотворчість за таких умов покладається особлива роль.

Процеси інтеграції ставлять певні вимоги до правотворчості в Україні, вимагаючи врахування культурних чинників. Думається, що сьогодні набирають особливої ваги такі культурологічні аспекти правотворчості: онтологічний, гносеологічний, етно-соціальний, етичний, аксіологічний.

Онтологічний аспект правотворчості відображає способи розуміння, трактування культурних норм, які мають відношення до регулювання поведінки людини. У дослідженні онтологічного аспекту правотворчості існує проблема взаємодії культури, особистості і права. Тут спостерігається таке явище, як культурне запізнення.

Культурне запізнення відбувається в тих випадках, коли нематеріальна (духовна) культура не встигає прилаштуватися до випереджувального розвитку матеріальної культури [1, с. 281-282]. Це відбувається за умов, коли в суспільстві вже з'явилися технологічні винаходи, а культурної і соціальної адаптації до них не відбулося [1, с. 305]. Особливо слід враховувати культурне запізнення в процесі впровадження європейських стандартів в українське право. Україна сьогодні знаходиться в стані культурного запізнення по відношенню до європейської правової культури. При адаптуванні швидкими темпами до європейського простору воно може зростати. Тому інтеграція в культурне поле Європи в великій мірі залежить від нашого осмислення цього негативного явища. Зусилля законодавця в цьому випадку повинні бути скеровані на його зменшення.

Гносеологічний аспект правотворчості відображає спосіб набуття нових знань про правові норми, виходячи з уже наявних культурних норм. Вважаємо, що такі знання набуваються виходячи з культурного потенціалу шляхом культурознавчого дослідження, культурних інновацій, культурних відкриттів, культурних винаходів, культурних реформ.

Культурний потенціал у контексті духовної культури визначається як сукупність наукових ідей і теорій, релігійно-філософських та моральних вчень, загальний рівень досягнутої населенням грамотності, освіти і кваліфікації, творча здатність даного народу вирішувати

проблемні ситуації культурного і духовного плану [1, с. 306]. Іншими словами, для правотворчості повинні бути своєрідні стартові здобутки у культурі. Вважаємо, що наявність достатнього культурного потенціалу в українській культурі дозволить прискорити подолання культурного запізнення по відношенню до європейської культури.

Для виявлення культурного потенціалу здійснюється культурознавче дослідження. Це передбачає активне дослідження фахівцями культурних надбань тієї чи іншої спільноти. Адже для формування позитивного права важливим є врахування якомога більшої кількості як національних, так і іноземних культурних норм.

У результаті культурознавчого дослідження здійснюються культурні відкриття та з'являються культурні інновації (культурні нововведення. Звичайно, це будуть теоретичні гіпотези, наукові теорії, нові системи культурних цінностей. Глибокий філософський аналіз культурних інновацій може дати важливі рекомендації щодо інтеграції національної правової культури, а, отже, сприятиме зближенню української правової системи з міжнародною чи континентальною.

Важливе місце в гносеологічному аспекті правотворчості посідають також культурні реформи [3, с. 450]. Безперечно, без проведення реформ законодавцеві не обійтися, якщо ставиться за мету зменшити або нівелювати культурне запізнення.

Важливим аспектом формування позитивного права є етно-соціальний, який ґрунтується на етнічній культурі. Під етнічною культурою розуміють певну організацію духовної, соціальної та матеріальної життєдіяльності і світосприйняття [3, с. 450], сукупність рис культури, що стосується переважно повсякденної життєдіяльності, побутової культури [1, с. 655]. Етнічна культура забезпечує передачу культурних норм (в тому числі й правових) із покоління в покоління. Етно-соціальний аспект формування позитивного права визначається, на наш погляд, культурною своєрідністю, культурним запозиченням, культурною дифузією та культурними універсаліями.

Культурна своєрідність відображає самобутні властивості, які притаманні одному народу. Тому при формуванні позитивного права оригінальні культурні норми, яких немає в інших народів, обов'язково повинні враховуватись у законодавстві.

Культурне запозичення – це перенесення культурних інновацій із однієї культури в іншу, що є найбільш поширеним джерелом культурних змін. Культурне запозичення, як правило, відбувається за наступних умов: культурні інновації є достатньо близькими до власної культури та відповідають внутрішнім потребам даного етносу; принесуть певні переваги або сприятимуть зростанню престижу нації; дозволять

прискорити прогресивні зміни, тобто задовольняють такі фундаментальні потреби, які не можуть задовольнити культурні артефакти і культурні комплекси, які є в розпорядженні [1, с. 291-292]. , без культурного запозичення не мислима європейська інтеграція нашої держави.

Наслідком культурного запозичення є культурна дифузія. Йдеться про змішування, взаємопроникнення культур одна в одну. Можемо стверджувати, що сучасне українське позитивне право – це вже явище культурної дифузії, яке з розвитком інтеграційних процесів дедалі яскравіше проявлятиметься.

Прикладом культурних універсалій можуть слугувати норми, закріплені в міжнародних нормативно-правових документах, які декларують і охороняють основні права та свободи людини. Для України є важливим запозичення культурних універсалій, закріплених в ряді норм Європейського союзу, та їх прищеплення на ґрунт української правової культури.

Наближенням до етно-соціального аспекту є етичний аспект правотворчості. Етичні норми не рідко мають більшу силу й авторитет за правові. Зі зростанням кризи культури результати діяльності людини повинні піддаватись етичній експертизі. Етична експертиза повинна здійснюватись і в правотворчості. Якщо внесені культурні норми у позитивне право відстоюють переважно матеріальні, а не духовні інтереси, державні, а не суспільні, то це є ознакою ігнорування етичного моменту у правотворчості. Тому етика у праві не «скочується» на позиції консервативності, а навпаки, стає провідною.

Підсумковим аспектом правотворчості як феномену культури є аксіологічний, який відображає потребу в культурних цінностях, потребу використання культурних норм для моделювання правових норм. Без сумніву, така потреба обов'язково присутня в умовах інтеграції та здійснюється, на нашу думку, шляхом культурного добору та культурного фільтру.

Культурний добір – це вибіркове ставлення однієї культури до норм і цінностей іншої культури, яка проникає в неї. Для формування права здійснюється не сумарний відбір культурних норм, а лише тих, які потребує врегулювання конкретної правової ситуації. Поява небажаних культурних норм у конкретній правовій нормі нівелює її цінність.

У культурному доборі повинен існувати культурний фільтр, який пропускає у правові норми одні компоненти і затримує інші. Культурний фільтр – це механізм одностороннього добору культурних інновацій, який пропускає лише ті цінності, звичаї, ідеологічні норми тощо, що відповідають усталеному способу життя.

Отже, орієнтація соціально-політичного розвитку на євроінтеграцію вимагає проведення активних перетворень в багатьох галузях суспільного життя і особливо у культурно-правовій сфері. На вітчизняну правотворчість за цих умов покладається особлива роль, визначальним стає її культурологічний аспект. Сьогодні без культурного запозичення не мислима

європейська інтеграція нашої держави. Важливим для України є запозичення культурних універсалій, закріплених в ряді норм Європейського союзу, та їх прищеплення на ґрунт української правової культури. Однак, для формування національного права слід здійснювати не сумарний відбір культурних норм, а лише тих, які потребують інтеграційні процеси, оскільки поява небажаних культурних проявів у конкретній правовій нормі нівелює її цінність. Наявність потужного культурного фільтру позитивно сприятиме дифузії правових культур та розвитку національного права. Врахування взаємного впливу культури і права дозволить нівелювати культурне запізнення та створить сприятливий ґрунт для євроінтеграції України.

1. Кравченко А.И. Культурология: словарь. Москва: Академический Проект, 2000. 671 с.

2. Краткий философский словарь / Под ред. А.П. Алексева. Москва: Проспект, 2010. 400 с.

3. Новая философская энциклопедия: В 4 т.т. Ин-т философии РАН, Нац. общ-науч. фонд / Науч.-ред. совет: предс. В.С. Степин, зам. предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. Москва: Мысль, 2011. Т.3. 692с.

4. Соціологія: терміни, поняття, персоналії / Укл. Піча В.М., Піча Ю.В., Хома Н.М. та ін. / За заг. ред. Пічі В.М. Київ: Каравела; Львів: Новий Світ, 2000. 480 с.

Шишко В. В.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

Кулешник Я. Ф.,

доцент кафедри інформаційного та
аналітичного забезпечення
діяльності правоохоронних органів

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Формування в Україні громадянського суспільства пов'язане з певними труднощами. Причиною такого повільного його розвитку є те, що частина суспільства просто не усвідомлює необхідність демократичних реформ, а інша значна частина тяжіє до повернення тоталітарного

управління радянського зразка. Країни Західної Європи, на відмінну від нашої держави, вже пройшли цей процес, навіть значно раніше.

Характеризуючи становище громадянського суспільства в сучасній Україні варто зазначити, що для нашого суспільства є характерною маргіналізація громадського життя. Так, за декілька останніх років значна частина громадян взяла участь у страйках, демонстраціях. При чому, участь людей у зазначених громадських акціях пов'язана насамперед через зовнішні загрози та політичні проблеми. Крім того, після останніх подій в Україні багато українських громадян зневірилися у політиках, непоодинокими є випадки участі у акціях на підтримку того чи іншого політичного діяча за суму певної винагороди [3].

Згідно з міжнародними оцінками, громадянське суспільство в Україні залишається неконсолідованим та значно відстає у своєму розвитку від громадянського суспільства європейських країн в цілому та постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи зокрема [4, с. 62].

Значні проблеми виникають і у зв'язку із періодами домінування авторитарного принципу формування владних інституцій, який відображається і на створенні громадських організацій. Мабуть всім відомі випадки добровільно-примусового вступу до профспілок або інших громадських утворень, притаманні Україні часів до Революції Гідності. Проте, як показали соціальні дослідження, проведені у 2018 році, більшість громадян (60%) вважає, що громадські організації потрібні в їхніх містах чи селах (18% – не потрібні), причому це переконання в необхідності громадських організацій доволі стабільне (у 2013 році 58% опитаних вважали, що громадські організації потрібні, 18% – що ні) [8].

Країни Західної Європи, громадянське суспільство яких вже перебуває на значно вищому етапі розвитку, законодавчо врегулювали європейські стандарти громадянського суспільства [2].

Україна на законодавчому рівні визнала важливість утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави. Саме таку норму містить Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України», ухвалений у 2010 році, із змінами станом на 21 червня 2018 р. [1].

У спеціальній літературі є думка, що для того, щоб зменшити негативні тенденції у процесі становлення українського громадянського суспільства доцільно здійснити такі заходи:

- провести моніторинг діяльності об'єднань громадян на предмет їх ефективності та ліквідувати ті з них які не працюють;
- спрощення процедури реєстрації об'єднань громадян;

— повернутися до мажоритарної системи виборів народних депутатів України і депутатів місцевих рад.

Масові акції та протести починають набувати громадянами більш свідомих дій, участь яких завжди підтримує якась партія, організація або спілка [5, с. 83].

Держава і громадянське суспільство в рамках демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії. Без розвинутого громадянського суспільства, зокрема без створення належних умов для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні, держава не створить можливостей для забезпечення функціонування різних моделей демократії, що у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку.

Для покращення розвитку громадянського суспільства в Україні на даний момент потребується:

- сприяння встановленню максимальної відкритості, прозорості та підзвітності суспільству органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- зростання соціального капіталу для підвищення рівня взаємодовіри та взаємодії у суспільстві;
- створення сприятливих умов для утворення та функціонування інститутів громадянського суспільства;
- забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, зокрема, шляхом створення умов для забезпечення широкого ефективного представництва інтересів громадян в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних консультацій (діалогу) із громадськістю з найважливіших питань життя суспільства і держави;
- запровадження громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, посилення впливу інститутів громадянського суспільства на прийняття управлінських рішень та їх реалізацію;
- сприяння благодійній, волонтерській діяльності, іншим формам громадської активності та громадянської культури [6].

В демократичній державі розуміння громадянського суспільства повинно виходити за рамки самого громадянського суспільства та його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації [7, с. 132].

Таким чином, становлення громадянського суспільства в Україні продовжує залишатися одним з найважливіших завдань сьогодення.

1. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України: Закон України від 01.07.2010 р. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Горленко В.В. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні та в країнах Західної Європи. URL: <http://narodna.pravda.com.ua/discussions/4c2a0fa074030/>

3. Колодій А. До питання про сутність, шляхи і стадії формування громадянської нації в Україні. *Народознавчі зошити. Громадянська нація: сутність, шляхи і стадії її формування в Україні*. URL: <http://cc.bingj.com/cache.aspx?q=%>

4. Лациба М., Красносільська А. та ін. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? Київ: Агентство «Україна», 2011. 132 с.

5. Розвиток громадянського суспільства в Україні. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки 2005: монографія. Київ: НІСД, 2005. 576 с.

6. Заєць І. Стан та перспективи розвитку громадянського суспільства: URL: <https://naub.ua.edu.ua/2012/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrajini/>

7. Цокур Є. Етапи становлення громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення легітимності політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2009. №3. С. 129–136.

8. Громадянське суспільство в Україні: виклики і завдання (опитування) URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-vikliki-i-zavdannya>

Шкредетко Р. Р.,

слухач магістратури

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

Точне і неухильне дотримання та виконання вимог законодавства – одна з основних умов нормального функціонування підприємств всіх форм власності, організацій та установ. Цим і визначається важливість ролі юридичної служби. Термін «юридична служба» є узагальнюючим поняттям стосовно всієї структури або механізму, який реалізує правову роботу, і, з огляду на сучасне законодавство, організація юридичної служби може здійснюватися не

лише за допомогою створення на підприємстві відповідного структурного підрозділу, а й шляхом укладення договору з юридичною чи фізичною особою – суб'єктом підприємницької діяльності, який займається юридичною практикою, або з адвокатом, адвокатським бюро, фірмою, конторою чи іншим адвокатським об'єднанням [1, с. 387].

Одна з необхідних умов нормальної господарської діяльності – активне використання правових засобів. В умовах ринкової економіки необхідна чітка організація правової роботи в усіх галузях господарювання.

Юридична служба є частиною апарату управління підприємства, яка відрізняється від інших тим, що вона не тільки веде певну ділянку правової роботи, але й виступає головним організатором правової роботи стосовно інших підрозділів апарату управління. Така служба юридично обґрунтовує і контролює юридичну правомочність, грамотність дій та ведення господарської діяльності у відповідності до норм податкового, бухгалтерського та фінансового законодавства.

Робота юридичної служби для підприємства, організації полягає у виявленні та усуненні правопорушень, що можуть вчинятись його працівниками в процесі здійснення господарської діяльності та полягає у складанні, редагуванні та візуванні проектів договорів, що визначають умови співробітництва підприємства та його контрагентів; виявлення та мінімізація можливих податкових ризиків, їх систематизації; захист законних інтересів юридичної особи у разі виявлення податковими органами порушень податкового чи валютного законодавства.

Призначення юридичної служби полягає у покращенні всіх показників діяльності організації правовими засобами. Суть юридичної служби визначається її завданнями та функціями [2, с. 19]. Основними завданнями юридичної служби є:

- зміцнення законності в господарській діяльності підприємства, організації, установи;
- активне використання правових засобів для покращення економічних показників роботи підприємств, установ організацій з одночасним застосуванням заходів щодо мінімізації податкових ризиків;
- забезпечення правовими засобами збереження власності підприємств, установ, організацій;
- захист прав і законних інтересів підприємств, організацій, установ і громадян при оскарженні дій та рішень органів державної фіскальної служби України;

- моніторинг законодавства.

Юридична служба організації, підприємства, установи може бути організована у таких формах [3, с. 127]:

- юридичний відділ. Це самостійний структурний підрозділ організації. Юридичний відділ очолюється начальником і підпорядковується безпосередньо керівникові організації (підприємства, установи).

- введений у штатний розклад юрисконсульт, який також буде самостійною структурною одиницею підприємства, організації, установи та підпорядковується безпосередньо керівникові.

- юридичне обслуговування (юридичний супровід) господарсько-економічної діяльності організації доручається спеціалізованому суб'єкту (юридичній консультації, адвокатському об'єднанню, юридичній фірмі).

При невеликому об'ємі правової роботи недоцільно утримувати штатну одиницю – юрисконсульта, оскільки це пов'язано, як правило, із значними витратами, які складаються не тільки із заробітної плати цього спеціаліста, але й інших виплат. Вказаним зайвим витратам підприємство може запобігти, доручивши юридичний супровід своєї діяльності сторонній організації, яка надає юридичні послуги. Однак керівництву підприємства у жодному разі не можна допускати протилежної ситуації, коли є значний об'єм правової роботи, в умовах необхідності створення на підприємстві юридичного відділу, а керівництвом утримується один юрисконсульт, який фізично не може впоратися із навантаженням.

Таким чином, основним завданням юридичної служби є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів органом виконавчої влади, підприємством, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах.

1. Ерёмичев И.А., Павлов Е.А. Корпоративное право: Учебное пособие. Москва: Юнити-Дана, 2012. 439 с.

2. Бісік С. Г. Організація юридичної служби на підприємстві. Суми. 2006. С. 18-24.

3. Домбровський С.Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств, установ та організацій. Харків, 2005. 396 с.

Яремчук В. Д.
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ЧИ ЗАМОВЧУВАННЯ

Досліджуючи національні проблеми у різних площинах (історичній, політико-правовій, філософській, освітянській тощо), звертає увагу на себе стан сприйняття, розуміння, постановки й вирішення на державному рівні тих чи інших націоформуючих, етноконсолідуючих питань, шляхи подолання протиріч й стереотипів на цьому ґрунті за різних політичних режимів.

У багатонаціональній державі питання реалізації національних прав людини і громадянина було і є одним з вирішальних у побудові демократичного суспільства. Ця теза має закріплення у низці міжнародних правових актів. Зокрема, принцип поваги права кожного народу вільно вибирати шляхи і форми свого розвитку в якості імперативної норми сучасного міжнародного права отримав відображення в Статуті ООН. Одна з найважливіших цілей ООН, закріплена в п. 2. ст. 1 Статуту, полягає у розвитку дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів [1]. Зазначена мета конкретизується в багатьох інших положеннях Статуту. Цей принцип отримав своє підтвердження в міжнародно-правових актах, зокрема в Загальній декларації прав людини 1948 р., Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р., Пактах про права людини 1966 р., в Заключному акті НБСЄ 1975 р. та ін.

Національні питання знайшли належне місце і в Конституції України, українському національному законодавстві, зокрема, законах України «Про національні меншини в Україні», «Про засади державної мовної політики», «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», «Про освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Проте, у державницьких структурах, середовищі наукової громадськості та й серед широкого загалу наших співвітчизників немає єдиного підходу щодо природного права титульної української нації вирішувати проблеми національного характеру; до кінця не подолано

різноманітну сегментацію, регіоналізацію, окремішність тих чи інших національних меншин, сумнів правильності визнання України національною державою, де переважна більшість населення – українці.

Відома українська вчена В. Бондаренко слушно зауважувала, що якщо звернутись до перепису населення 1926 року, то він у підсумках містив цікаве для нас уточнення: «Перепис цілком ствердив те, про що знали всі, хто вивчав національний склад населення України, але про що до недавнього часу зовсім неправдиве уявлення було і серед досить освіченої частини суспільства, а саме, що в Україні зовсім не зустрічаємо ані великої національної розмаїтості, ані великої національної «черезполосиці». На найчисленішу національність – українців – припадає дуже високий відсоток – 80,1% причому весь терен республіки українці посідають компактною масою» [2].

За радянським переписом населення 1989 р. українці в Українській РСР складали 72,7% населення республіки. За Всеукраїнським переписом 2001 року в Україні було біля 37,6 мільйона (77,8%) українців [3].

Відповідно до документів ООН, ЮНЕСКО національна держава – це держава, де титульний народ становить 67% населення в країні. Інші народи, які проживають в цій державі, зараховуються до етнічних спільнот, як національні меншини, етнічні групи, що в силу певних обставин відірвалися від основного ядра свого етносу, який має свою державність, та окремі представники різних народів земної кулі. У цивілізованих країнах ця теза не викликає заперечень, однак на українському ґрунті подібне твердження є неприйнятним саме тими, хто не сприймає української державності в умовах дійсності.

Сучасна історія утвердження держави Україна показала справжній національний характер титульного українського етносу: його національний характер настільки терпеливий і демократичний, що у нас за такий історично недовгий відрізок часу вже створені всі конституційні, правові засади для гармонізації, найбільш раціонального, тактичного, природного об'єднання інтересів всіх проживаючих тут етносів та загальнонаціональних пріоритетів й особливостей Української держави. Витриманість, толерантність, демократичність міжнаціональної політики в Україні відзначають усі [4, с. 99].

Варто відзначити, що за роки незалежності в Україні було прийнято чималу кількість нормативних документів, які підтверджують толерантність держави до всіх національних меншин.

1 листопада 1991 р. вищий законодавчий орган України ухвалив «Декларацію прав національностей України», в якій конкретизував

задекларовані принципи. Національні меншини України у референдумі 1 грудня 1991 р. підтвердили волю українського народу до державної незалежності. Принципове значення в цьому сенсі мало прийняття Закону України «Про громадянство України» (8 жовтня 1991 р.).

Указом Президента України від 29 квітня 1992 р. створено Фонд розвитку культур національних меншин України, а 25 червня 1992 р. Верховна Рада України ухвалила «Закон України про національні меншини в Україні». Його основні положення ввійшли до Конституції України 1996 р.

У 1993–1996 рр. існувало Міністерство України у справах національностей та міграції, а 26 липня 1996 р. Указом Президента України «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» створено Державний комітет України у справах національностей та міграції (Держкомнацміграції), який забезпечував реалізацію державної політики у сфері міжнаціональних взаємин, прав національних меншин та української діаспори, міграційних відносин. Для задоволення потреб національних меншин ухвалено Державну програму відродження та розвитку освіти національних меншин України.

13 вересня 2001 р. Президент України Л. Кучма підписав Указ за № 836/2001 «Про Державний комітет України у справах національностей та міграції». Цей важливий документ ще раз підтвердив, що Україна послідовно продовжує курс на гармонізацію міжнаціональних відносин, підтримання атмосфери доброзичливості та консолідації всього українського суспільства, відновлення історичної справедливості щодо народів, депортованих за радянських часів, забезпечення прав біженців, задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами держави.

Згодом комітет було реформовано у Державний комітет України у справах національностей і релігій.

12 червня 2019 р. Кабінет Міністрів України створив окрему Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, яка буде координуватися Кабміном через Міністерство культури України, а її штат і матеріально-технічне забезпечення будуть сформовані на базі Департаменту у справах релігій і національностей. 21 серпня 2019 р. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України».

Аналіз національної політики за останні десятиліття нашої держави дає думку, що в Україні має місце лобювання певними політичними

силами ігнорування питань національного характеру, відсутність своєчасного реагування на загрози національній безпеці, применшування чи замовчування проблем національних меншин, оптимізація системи центральних органів виконавчої влади, які займалися національними питаннями, до зменшення вагомості державних інституцій.

Наприклад, у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України знаходиться справа, об'єднана назвою «Документи про розробку Закону України «Про національні меншини в Україні (текст Закону, зауваження та пропозиції (1991 – 1992 рр.)», де подається проект Закону України «Про національні права громадян України». У преамбулі до вказаного проекту міститься наступне:

«Українська держава гарантує своїм громадянам поряд із загальногромадянськими також і національні права. До національних прав відносяться:

- право на вільне визначення громадянином своєї національної приналежності;
- право на рівноправну участь у здійсненні національної політики;
- право на державне самовизначення для націй, які не мають державності за межами України;
- право на національно-територіальну автономію;
- право на національно-персональну автономію;
- право на захист від дискримінації за національною або расовою ознакою;
- право на національний розвиток.

Надання громадянам України національних прав не звільняє їх від додержання іншого законодавства Української держави, а також не може бути використаним для постановки питання про відокремлення від України будь-якої її частини» [5, арк.12]. Однак, вищеназваний документ як і низка інших не були прийняті до виконання.

Ми прагнемо до євроспільноти і варто знати, що на сьогодні не існує в світі мононаціональних держав за етнічним складом населення, а провідні європейські держави офіційно відмовилися від мультикультурності й сповідують політику адаптації меншин і мігрантів до народу, на території якого вони проживають.

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

2. Бондаренко В. Облуда: Скільки «народів» живе в Україні. Урядовий кур'єр. 9 червня 2017. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/>

skilki-narodiv-zhive-v-ukrayini/

3. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

4. Курас І. Ф. Етнополітика: історія та сучасність: статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. Київ: ІПіЕНД, 1999. 656 с.

5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1. Оп. 22. Спр. 1613. Арк. 12.

Яремчук С. В.,

доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти,
кандидат історичних наук, доцент

*(Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти*

Національного університету «Львівська політехніка»)

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОСВІТИ

Питання правового регулювання і розвитку освіти набувають особливої актуальності як одна із умов успішного функціонування цього соціального інституту в умовах формування правової держави в Україні.

Освіта виступає в якості специфічного об'єкта правового впливу, а відносини, що складаються в цій сфері – предметом спеціального правового регулювання. Інтеграція України до Європейського простору вищої освіти ставить завдання модернізації системи освіти, а це, в свою чергу, вимагає високої врегульованості суспільних відносин в освітній сфері.

Механізм правового регулювання суспільних відносин в освітній сфері варто розглядати як процес переведення нормативності права в упорядкованість цих відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм з метою задоволення публічних і приватних інтересів учасників освітніх правовідносин.

Структура і дія механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти націлені на відповідність поведінки учасників освітніх правових відносин приписам юридичних норм.

Дотримуючись системного підходу до визначення елементів механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти, які справді відображають його сутність, виділяємо наступні елементи:

ті, що діють на відповідних стадіях регулювання (норми права, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації), ті, що діють протягом усього регулювання (суб'єкти, правова законність, правосвідомість, правова культура) і ті, що мають факультативний характер (інтерпретаційно-правові акти, акти застосування норм права) [1, с. 270].

Як юридичний феномен, механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти забезпечує існування і функціонування цих елементів певним чином у визначеній послідовності, що відображається у наступних стадіях.

Перша стадія – нормативно-правова регламентація суспільних відносин в освітній сфері, що знаходить своє відображення в такому елементі механізму правового регулювання як норма права.

Норма освітнього права – узагальнене поняття, оскільки в ньому відображено комплексний характер правового регулювання сфери освіти; освітня специфіка змісту і характеру норми тієї галузі права, що регулює відповідну сторону відносин у сфері освіти (цивільних, трудових, адміністративних та ін.).

У той же час освітньо-правові норми володіють власним змістом та характером, адже предметом їх регулювання є відносини, безпосередньо чи опосередковано пов'язані з навчанням та вихованням різних категорій громадян.

Норма освітнього права виконує особливу роль у механізмі правового регулювання, тому вона повинна містити ідеальну модель поведінки учасників освітніх правовідносин у вигляді чіткого визначення прав і обов'язків та механізму їх реалізації.

Стосовно освітньо-правової норми, то вона зберігає за собою всі критерії класифікації правових норм, одночасно враховує інші, що відображають особливості сфери освіти:

- елементи освіти;
- належність норми до того чи іншого комплексного інституту освітнього права;
- освітні рівні; типи навчальних закладів;
- категорії здобувачів освіти та працівників освітньої галузі тощо.

Друга стадія – визначення особливих умов, при настанні яких відбувається дія загальних норм і які дозволяють перейти від загальних правил до більш конкретних. Її характеризує юридичний факт або система юридичних фактів (фактичний склад).

Обставини, з якими норми освітнього права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин у сфері освіти,

визначають як юридичні факти.

Юридичні факти в освітній сфері є досить складною системою, що включає в себе практично всі відомі теорії права їх види: події, правомірні дії, правопорушення, індивідуальні правозастосовні акти.

Характерно, що система юридичних фактів, з якими пов'язується виникнення і динаміка освітніх відносин, закріплюється джерелами тільки освітнього законодавства, без будь-якої участі нормативно-правих актів цивільного, адміністративного чи інших галузей права.

На сучасному етапі виділяють юридичні факти, які є підставою для виникнення освітніх правовідносин. Вони, в свою чергу, можуть бути загальними та додатковими (факультативними). Окрему групу складають факти, які направлені для припинення освітніх правовідносин.

Серед норм освітнього законодавства, в яких закріплюються юридичних факти, найбільша питома вага припадає на нормативно-правові акти Міністерства освіти і науки України та на локальні акти навчальних закладів. Та існуюче законодавство не забезпечує повною мірою регулювання інституту юридичних фактів. Подальший розвиток інституту юридичних фактів, що впливають на динаміку освітніх відносин, повинен проводитися в рамках освітнього законодавства.

Третя стадія – встановлення конкретних юридичних зв'язків між суб'єктами на основі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які характеризуються таким правовим засобом як правовідносини у сфері освіти.

Необхідно розмежовувати тотожні на перший погляд за значенням поняття «правовідносини у сфері освіти» і «освітні правовідносини».

Перше з них характеризує усі види правовідносин, що існують в освітній сфері, яка має всезагальний характер, а притаманні їй відносини регулюються практично усіма галузями права.

Освітні правовідносини – це відносини, в які вступають в процесі навчання та виховання особи, що навчаються, з однієї сторони, і освітня установа та педагогічні працівники з іншої [2 с. 9–10].

Відносини щодо навчання та виховання, які генетично обумовлені природнім, невід'ємним гарантованим Конституцією України правом на освіту (стаття 53), якраз є тим самим специфічним видом однорідних суспільних відносин, що потребують своєрідної правової регламентації, яку вони вже частково отримали в освітньому законодавстві. Саме в цій якості вони є важливим елементом механізму правового регулювання відносин у сфері освіти.

Виникнення всіх інших відносин (суміжних) у сфері освіти є необхідним лише при умові, якщо вони сприяють підготовці та здійсненню освітнього процесу, що обумовлений виникненням відносин щодо навчання і виховання [3].

Сьогодні науковці вбачають необхідність виділення освітніх правовідносин з інших видів правовідносин через елементи їх структури – суб'єкти, об'єкта та змісту.

Однією з визначальних рис освітніх правовідносин є вираз у них приватного та публічного інтересу.

Держава, суспільство і сама особа мають спільну зацікавленість у позитивному результаті освіти, що здобувається. Ігнорування специфіки освітніх правовідносин на практиці може привести до суттєвих проблем, що спотворюють сутність їх механізму правового регулювання.

Четверта стадія – практична реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників освітніх правовідносин, яка об'єктивно виражається в такому елементі механізму правового регулювання, як акти реалізації. Акти реалізації цих прав і обов'язків є юридично значимими результативними діями суб'єктів освітнього права. Саме цими діями досягається головна мета правового регулювання – упорядкування суспільних відносин у сфері освіти. Ці дії здійснюються (реалізуються) в декількох формах: виконання (обов'язків), дотримання (заборон), використання (суб'єктивних прав) та застосування:

Виконання – це форма реалізації зобов'язуючих норм, змістом якої є вчинення дій, що вимагаються юридичними приписами, тобто виконання покладених обов'язків (виконання педагогічним працівником обов'язку проходження атестації); дотримання – це форма реалізації забороняючих норм, змістом якої є утримання суб'єкта від порушення заборон, які містяться в правових нормах (не порушення прав і свобод здобувачів освіти); використання – це форма реалізації уповноважуючих норм, змістом якої є активна поведінка суб'єктів, що вчиняється за їх власним бажанням (реалізація особою права на освіту).

Вищенаведені форми реалізації права, в ході яких норми втілюються в життя безпосередніми діями самих суб'єктів суспільних відносин у сфері освіти, прийнято називати формами безпосередньої реалізації права.

Отже, питання функціонування механізму правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти є дискусійним і не достатньо вивченим в юридичній науці. Системний, комплексний

теоретико-правовий аналіз цього юридичного явище має стати предметом окремого дослідження освітнього права в Україні.

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2011. 524 с.

2. Сырых В. М. Введение в теорию образовательного права. Москва, 2002. 340 с.

3. Мельничук О. Поняття та особливості освітніх правовідносин. *Юридична Україна*. 2010. № 11. С. 15-19.

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА
ПРАВОТВОРЕННЯ В
КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників
V-го Всеукраїнського круглого столу
9 грудня 2019 р.*

Відповідальний за випуск – Д. Є. Забзалюк

Упорядник – В. Д. Яремчук

Комп'ютерне верстання – В. Д. Яремчук

Художнє оформлення і оригінал-макет – В. Д. Яремчук

Підписано до друку 27.11. 2019.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times.
Друк цифровий. Папір офсетний.
Ум.-друк. арк. __. Наклад 50 прим.
Вид. № __. Зам. № __.

Видавець і виготовлювач
ПП «Видавництво «БОНА»
вул. Наукова, 5, Львів, 79060
Свідоцтво держ. реєстру: ДК № 4275
тел.: (032) 240-96-40